

**ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ ІМЕНІ В.К. МАМУТОВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ**

**ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ ІМЕНІ В.К. МАМУТОВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

СЕРЕБРЯК Станіслав Вадимович

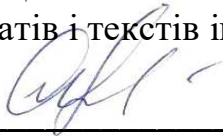
УДК 346.5:334.7

**ДИСЕРТАЦІЯ
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
СПЕЦІАЛЬНОГО РЕЖИМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ
У СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ**

12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

С.В. Серебряк
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий консультант
УСТИМЕНКО Володимир Анатолійович,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений юрист України

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Серебряк С.В. Концептуальні засади спеціального режиму господарювання у сучасних умовах розвитку держави. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. – Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України», Київ, 2023.

Дисертацію присвячено дослідженню науково-теоретичних, законодавчих та практичних проблем правового регулювання запровадження спеціального режиму господарювання.

У роботі досліджено теоретичні підходи до розуміння сутності спеціального режиму господарювання як економіко-правової категорії та визначено його архітектуру як інституту господарського права, фундамент якої становлять ключові елементи спеціального режиму господарювання, такі як види й типи, цілі, принципи та функції, сукупність яких дозволила встановити особливості структурної будови спеціального режиму господарювання, які також обумовлюються характеристиками функціональних типів територій (територій відновлення, територій сталого розвитку, територій з особливими умовами для розвитку, регіональних полюсів зростання). Проведено аналіз теоретичних підходів до розуміння сутності спеціального режиму господарювання та виокремлено інституційний, інструментальний, змістовний, територіально-галузевий і міждисциплінарний підходи.

Розкрито економіко-правові характеристики спеціального режиму господарювання із виділенням загальноприйнятих ознак, головних комплементарних складових та етапів розвитку законодавства про спеціальні (вільні) економічні зони і території пріоритетного розвитку. Уточнено класифікацію видів спеціальних режимів господарювання, зокрема за

допомогою територіального критерію, виокремлено території/зони, де запроваджено заохочувально-обмежувальні заходи: 1) території, де запроваджено заохочувально-обмежувальні заходи (санітарно-захисні, водоохоронні зони, зони санітарної охорони, території і об'єкти природно-заповідного фонду України, курортні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні та інші території і об'єкти, що особливо охороняються), 2) спеціальні економічні зони, 3) вільна митна зона, 4) експортна зона, 5) транзитна зона, 6) технополіс, 7) зона вільної торгівлі, 8) митний союз, 9) індустріальний парк і 10) транскордонний індустріальний.

Визначено місце спеціального режиму господарювання в системі господарського законодавства, а також загальні функції спеціального режиму господарювання – гарантуючу та мотиваційну, та спеціальні – стабілізаційно-захисну та стимулюючу.

Проаналізовано досвід використання спеціального режиму господарювання в європейській правовій парадигмі як інструменту державної економічної політики. Здійснено компаративний аналіз актів правового регулювання спеціального режиму господарювання в Україні та визначено особливості становлення й розвитку законодавства про спеціальні режими господарювання, виокремлено фактори впливу (стримуючі та розвиваючі), принципи співпраці між Україною й європейськими країнами під час війни. Зазначено, що незбалансованість як економіко-правових, так і організаційно-правових складових спеціального режиму господарювання негативно позначається на ефективності його застосування та не сприяє досягненню цілей його впровадження.

Надано правову характеристику засобам державного регулювання господарської діяльності в умовах спеціального режиму господарювання та правовим засобам стимулювання господарської діяльності для відновлення економіки держави, що дозволило поділити їх на два види: засоби дозвільного характеру та стимулюючого характеру.

У роботі обґрунтовано необхідність запровадження засобів державного регулювання господарської діяльності у спеціальному режимі господарювання, заснованих на принципах доцільності, адекватності, ефективності, збалансованості, передбачуваності, прозорості та врахування громадської думки, до сучасних мінливих умов господарювання, глобалізаційних викликів і суперечностей, кризових явищ за умови конкретики й чіткості в елементах.

Проведено економіко-правовий аналіз результатів запровадження спеціальних режимів господарювання в Україні (на прикладі територій пріоритетного розвитку та спеціальних (вільних) економічних зон) та встановлено наявність контроверсійної оцінки ефективності функціонування територій пріоритетного розвитку та спеціальних (вільних) економічних зон на проблемних (депресивних) територіях України. Визначено чотири хронологічні етапи розвитку законодавства про спеціальні (вільні) економічні зони і території пріоритетного розвитку та надано їм економіко-правову характеристику. Виявлено недоліки спеціального правового режиму господарювання та здійснено аналіз господарчих правопорушень як ризиків запровадження спеціального режиму господарювання, як для держави, так і суб'єктів господарювання, із диференціацією на загальні та спеціальні.

Розкрито економіко-правові передумови запровадження спеціального режиму господарювання на постраждалих територіях України, що дозволило встановити наявність розбалансованості соціально-економічної сфери у досліджених регіонах через військові дії та визначити потенційні регіони-претенденти на запровадження спеціального режиму господарювання після повної деокупації.

Охарактеризовано нормативно-правове забезпечення оцінки економічних збитків через війну та обґрунтовано методичний підхід до оцінювання економічних та соціальних втрат на постраждалих територіях України, зокрема, визначено: терміни, мету, напрями, інформаційну базу, результат проведення оцінки збитків, спосіб проведення оцінки збитків,

структуру звіту про оцінку збитків, виконавців тощо. Встановлено економіко-правові передумови запровадження спеціального режиму господарювання на постраждалих територіях України та обґрунтовано етапи, принципи, напрями трансформації державної політики у сфері спеціальних режимів господарювання в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Охарактеризовано нормативно-правове забезпечення спеціального режиму господарювання в контексті трансформації державної економічної політики через війну, яка спрямована на модернізацію господарських процесів і явищ з метою подолання наслідків військових дій на певних локальних територіях регіонів і районів. Виокремлено основні етапи інтеграції нормативно-правового забезпечення спеціальних режимів господарювання у правове забезпечення державної економічної політики та визначено економіко-правовий аспект форм й цілей державної підтримки суб'єктів господарювання в умовах війни. Обґрунтовано шляхи розвитку законодавства України про порядок здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану.

Аргументовано необхідність актуалізації спеціального режиму господарювання та запровадження комплексної моделі його правового регулювання. Запропоновано використання економіко-правового інструментарію в контексті трансформації державної економічної політики України на засадах сталого розвитку, до якого віднесено: засоби інвестиційно-інноваційного, фінансового, організаційно-правового впливу та виділено інституційну складову спеціальних режимів господарювання, а саме: індустріальні парки, агенції місцевого економічного розвитку, центри залучення інвестицій, бізнес-інкубатори, кооперативи, кластери. Визначено напрями вдосконалення правового регулювання спеціальних правових режимів господарювання крізь призму розвитку цифрової економіки, зокрема проєкту «Цифрова держава» (електронний бізнес, електронна транспортна система, електронна освіта).

Обґрунтовано доцільність запровадження заохочувально-обмежувального спеціального правового режиму господарювання на територіях з особливими умовами для розвитку через їх відірваність від правового та економічного простору України, що сприятиме стимулюванню господарської діяльності в умовах існуючих обмежень щодо використання потенціалу цих територій. До територій з особливими умовами для розвитку віднесено деокуповані території окремих районів Луганської і Донецької областей та територія Автономної Республіки Крим.

Запропоновано концепт формування нових спеціальних режимів господарювання на засадах цифровізації, в основі якого – сукупність елементів та логіка обґрунтування доцільності запровадження нових спеціальних правових режимів господарювання на територіях певних функціональних типів, що передбачає цифровізацію господарських процесів. Аргументовано, що нові спеціальні правові режими господарювання мають корелювати з характеристиками, цілями та завданнями розбудови того чи іншого функціонального типу територій. Запропоновано напрями вдосконалення правового регулювання спеціальних правових режимів господарювання крізь призму розвитку цифрової економіки, а саме за результатами досліджених кейсів і регіональних програм інформатизації.

Отже, результати аналізу економіко-правових передумов запровадження спеціальних режимів господарювання дозволили наголосити на доцільності запровадження заохочувально-обмежувального спеціального режиму господарювання на територіях з особливими умовами для розвитку, що дало можливість визначити завдання для нових спеціальних правових режимів господарювання, цілі та принципи проведення моніторингу результатів їх функціонування відповідно до встановлених ключових показників, які систематизовано за предметним критерієм (розвиток, безпека і відповідальність).

Ключові слова: правове регулювання, спеціальний режим господарювання, економіко-правові інструменти, державна економічна

політика, територіальний підхід, економічні передумови, методичний підхід, засоби державного регулювання, економіко-правовий аналіз, цифрова економіка, концепт.

ANNOTATION

Sieriebriak S.V. Conceptual foundations of the special regime of economic activity in the current conditions of the state development. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Doctor degree of Juridical Science. Specialty 12.00.04 – Economic law; Economic Procedural law. – State Organization "V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine". – Kyiv, 2023.

The thesis is devoted to the study of scientific, theoretical, legislative and practical issues of legal regulation of the implementation of the special regime of economic activity.

The article examines theoretical approaches to understanding the essence of the special regime of economic activity as an economic and legal category and defines its architectonics as an institute of economic law, the foundation of which is formed by key elements of the special regime of economic activity, such as kinds and types, objectives, principles and functions, the combination of which allowed establishing the specific features of the structural structure of the special regime of economic activity. They are also determined by the characteristics of functional types of territories (restoration territories, sustainable development territories, economic development territories, and economic growth territories). The article analyses theoretical approaches to understanding the essence of the special regime of economic activity and distinguishes institutional, instrumental, substantive, territorial and sectoral, and interdisciplinary approaches.

The economic and legal characteristics of the special regime of economic activity are determined, with the allocation of generally accepted features, main complementary components and stages of legislation development on special (free)

economic zones and territories of priority development. The author clarifies the types classification of special economic regimes, in particular, using the territorial criterion, and identifies the territories/zones where incentive and restrictive measures are introduced: 1) territories where incentive and restrictive measures are introduced (sanitary protection zones, water protection zones, zones of sanitary guard, territories and objects of the natural reserve fund of Ukraine, resort, health and recreation, recreational as well as other territories and objects specially protected), 2) special economic zones, 3) free customs zone, 4) export zone, 5) transit zone, 6) technopolis, 7) free trade zone, 8) customs union, 9) industrial park and 10) cross-border industrial park.

The author identifies the place of the special regime of economic activity in the system of economic legislation and its general functions – guaranteeing and motivational, and the special functions – stabilisation and protection and stimulation.

The author analyses the experience of using the special regime of economic activity in the European legal paradigm as an instrument of the state economic policy. A comparative analysis of legal acts regulating the special regime of economic activity in Ukraine is carried out, and the author identifies the peculiarities of formation and development of legislation on special economic regimes as well as identifies the factors of influence (deterrent and developmental) and the principles of cooperation between Ukraine and European countries during the war. It is noted that the imbalance of both economic, legal and organisational components of the special regime of economic activity negatively affects the effectiveness of its application and does not contribute to achieving the goals of its implementation.

The author provides a legal description of the state regulation means of economic activity within the special economic regime and legal means of stimulating economic activity for the purpose of restoring the state economy, which allowed dividing them into two types: means of permissive nature and means of stimulating nature.

The work substantiates the need to introduce the means of state regulation of economic activity within the special economic regime based on the principles of

expediency, adequacy, efficiency, balance, predictability, transparency and consideration of public opinion, to the current changing economic conditions, globalisation challenges and contradictions, and crisis phenomena, provided that the elements are specific and clear.

The author conducts an economic and legal analysis of the introduction results of special economic regimes in Ukraine (on the instance of priority development territories and special (free) economic zones) and establishes the existence of a controversial assessment of the functioning efficiency of priority development territories and special (free) economic zones in problematic (depressed) territories of Ukraine. The author identifies four chronological stages of legislation development on special (free) economic zones and priority development territories and provides their economic and legal characteristics. The author identifies the shortcomings of the special regime of economic activity and analyses economic offences as risks of introduction of the special economic regime for both the state and economic entities, with differentiation into general and special ones.

The economic and legal prerequisites for the introduction of a special economic regime in the affected territories of Ukraine are disclosed, which allowed to establish the existence of an imbalance in the socio-economic sphere in the studied regions due to military operations and to identify potential regions-applicants for the introduction of a special regime of economic activity after full de-occupation.

The author describes the regulatory and legal framework for evaluating economic losses due to the war and substantiates the methodical approach to assessing economic and social losses in the affected territories of Ukraine, in particular, defining: terms, purpose, directions, information base, result of damage assessment, method of damage assessment, structure of the damage assessment report, performers, etc. The author establishes the economic and legal prerequisites for the introduction of a special regime of economic activity in the affected territories of Ukraine and substantiates the stages, principles and directions of the state policy transformation in the field of special economic regimes under martial law and post-war reconstruction.

The article describes the regulatory and legal support of the special regime of economic activity in the context of transformation of the state economic policy due to war. It aimed at modernization of economic processes and phenomena with a view to overcoming the consequences of military operations in certain local territories of regions and districts. The author identifies the main stages of integration of regulatory and legal support for special regimes of economic activity into the legal support of the state economic policy and defines the economic and legal aspect of the forms and objectives of the state support for economic entities in war time. The author substantiates the ways of Ukrainian legislation development on the procedure for conducting economic activity under martial law.

The author argues the necessity of updating the special regime of economic activity and introducing a comprehensive model of its legal regulation. The author proposes the use of economic and legal instruments in the context of transformation of the state economic policy of Ukraine on the basis of sustainable development, which include: investment and innovation means, financial, organizational and legal influence, and allocates the institutional component of special economic regimes, namely industrial parks, local economic development agencies, investment attraction centers, business incubators, cooperatives, clusters. The author identifies areas for improving the legal regulation of special legal regimes of economic activity through the prism of the digital economy development, in particular the Digital State project (e-business, electronic transport system, e-education).

It is substantiated the expediency of introducing an incentive-restrictive special legal regime for economic activity in the territories with special conditions for development due to their isolation from the legal and economic space of Ukraine, which will help to stimulate economic activity under the existing restrictions on the use of the potential of these territories. The territories with special conditions for development include the de-occupied territories of certain districts of Luhansk and Donetsk regions and the territory of the Autonomous Republic of Crimea.

The concept of forming new special legal regimes of economic activity on the basis of digitalization is proposed, which is based on a set of elements and the logic

of justification of the expediency of introducing new special legal regimes of economic activity in the territories of certain functional types, and which provides the economic processes digitalization. It is argued that new special legal regimes of economic activity should correlate with the characteristics, goals and objectives of development of a particular functional type of territory. The author proposes the ways of improving the legal regulation of special legal regimes of economic activity through the prism of digital economy development, namely, based on the results of the studied cases and regional informatization programmes.

Consequently, the analysis of the economic and legal prerequisites for the introduction of a special regime of economic activity has made it possible to emphasise the expediency of introducing an incentive-restrictive special regime of economic activity in territories with special development conditions. It has made possible to define the tasks for new special legal regimes of economic activity, the objectives and principles of monitoring the results of their functioning in accordance with the established key indicators, systematised by thematic criterion (development, security, etc.).

Key words: legal regulation, special regime of economic activity, economic and legal instruments, state economic policy, territorial approach, economic prerequisites, methodical approach, means of state regulation, economic and legal analysis, digital economy, concept.

**Список публікацій здобувача за темою дисертації, в яких
опубліковані основні наукові результати дисертації:**

Монографії (розділи у колективних монографіях)

1. Сєребряк С. В. Класифікація територій України, на яких запроваджено спеціальний правовий режим економічної діяльності. Тým autorů. Moderní aspekty vědy: XXII. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. str. С. 399–411.

2. Сєребряк С. В., Грєчана С. І. Нормативно-правове забезпечення оцінки економічних збитків через війну як передумова запровадження спеціальних правових механізмів господарювання. *Economy, finance, law: current problems and development prospects: collective monograph*. Anisiia Tomanek OSVČ. 2023. P. 54–98.

Особистий внесок: проведено моніторинг чинних нормативно-правових актів щодо оцінки економічних збитків через війну.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

3. Сєребряк С. В. Економіко-правовий ретроаналіз створення територій пріоритетного розвитку в Україні в контексті спеціального режиму господарювання. *European reforms bulletin*. 2021. № 4. P. 79–85.

4. Sieriebriak S., Zablodska I., Rohozian Y., Plietnov M., Vakhlakova V. Special mode of economic development of European countries in the post-war period: legal experience. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11 (57). P. 162–171. (**Web of Science**).

DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.57.09.17>

Особистий внесок: висвітлено правовий аспект особливого режиму економічного розвитку європейських країн у повоєнний (постконфліктний) час.

5. Sieriebriak S., Ilchenko H., Hryhorenko O., Pavliuchenko Y., Babiuk A. Carrying out economic activity in war conditions: legal aspect. *Journal of interdisciplinary research*. 2022. Vol. 12. Is. 2. Special issue XXXI. P. 41–46. (**Web of Science**).

DOI: <https://doi.org/10.33543/I20231>

Особистий внесок: визначено правові особливості здійснення господарської діяльності в умовах війни.

6. Sieriebriak S. Peculiarities of the formation of state policy in the field of special regimes of economic activity. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. Vol. 9. Is. 2. P. 186–192. (**Web of Science**).

DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-2-186-192>

7. Sieriebriak S., Zabłodska I., Rohozian Y., Khandii O., Litvinova I. European Experience in the Construction of Territories with Special Economy Regime after an Armed Conflict: A Trajectory of Sustainability. *Problemy ekorozwoju*. 2023. Vol. 18 (1). P. 51–60. (**Scopus, Web of Science**).

DOI: <https://doi.org/10.35784/pe.2023.1.05>

Особистий внесок: досліджено європейські кейси щодо забудови територій з особливим режимом економіки після збройного конфлікту.

8. Sieriebriak S., Veselovska, N., Petkov, V., Dovban, I., Udod, A. Crime prevention in special (free) economic zones. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41. Is. 77. P. 369–389. (**Web of Science**).

DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4177.25>

Особистий внесок: проведено аналіз злочинності в спеціальних (вільних) економічних зонах.

9. Сєребряк С. В. Основні напрямки модернізації державної політики у сфері спеціальних режимів господарювання. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2023. № 1 (53). P.315–321.

DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.1.47>

10. Sieriebriak S., Kirin R., Yevstihnieiev A., Vyprytskyi A. Legal aspects of mining in Ukraine: European integration vector. *Mining of Mineral Deposits*. 2023. Vol. 17. Is. 2. P. 44–52. (**Scopus, Web of Science**).

DOI: <https://doi.org/10.33271/mining17.02.044>

Особистий внесок: проаналізовано правові аспекти умов господарювання в контексті Євроінтеграції.

11. Сєребряк С. В. Функціонування територій пріоритетного розвитку в Україні в повоєнний період. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2023. № 2 (54). С. 166–177.

DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.2.24>

12. Sieriebriak S., Gevko V., Brusakova O., Posykaliuk O., Hrudnytskyi V. Transformation of international forms of legal regulation of corporate relationships. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41 (78). P. 63–76. **Web of Science**).

DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.04> (

Особистий внесок: проаналізовано міжнародні форми правового регулювання корпоративних відносин та їх роль в господарюванні.

Статті у наукових фахових виданнях України

13. Серебряк С. В. Науково-теоретичні аспекти дослідження сутності правового режиму у площині господарського права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 417–420.

DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.04>

14. Серебряк С. В. Модернізація правового регулювання територій пріоритетного розвитку: виклики сучасності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 2. Т. 2. С. 323–333.

URL: http://nvppp.in.ua/vip/2017/2-2/2-2_2017.pdf

15. Серебряк С. В. Понятійно-категоріальний апарат спеціального режиму господарювання: окремі аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 499–502. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/08/Porivnyalno-analitichne-pravo-4-2018_1.pdf

16. Серебряк С. В. Теоретичні підходи до розуміння сутності спеціального режиму господарювання як економіко-правової категорії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2019. Вип. 57. Т. 2. С. 169–173. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/08/Uzhgorod-pravo-57_2019_T-2_1.pdf

17. Серебряк С. В. Функціональні зв'язки спеціального режиму господарювання в системі господарського права. *Порівняльно-аналітичне*

право. 2020. № 4. С. 942–949. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/09/PAP-4_2020_1.pdf

18. Серебряк С. В. Архітектонічні аспекти спеціального режиму господарювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2020. Вип. 61. Т. 2. С. 165–169. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/09/Syeryebryak.pdf>

19. Серебряк С. В. Розвиток законодавства про спеціальний режим господарювання: територіальний аспект. *Наукові перспективи*. 2022. № 7 (25). С. 369–382. DOI: 10.52058/2708-7530-2022-7(25)-369-382.

DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7\(25\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7(25))

20. Серебряк С.В. До визначення правової природи поняття “спеціальний режим” у сфері господарювання. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2022. № 1 (43). С. 80–90.

DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461-2022-43-1-80-90>

21. Sieriebriak S. Features of the establishment and development of the legislation of Ukraine on the procedure for carrying out economic activities under the conditions of marital state. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2022. Вип. 3(99). С. 208–214.

DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.99.208-215>

22. Sieriebriak S. Special economic regime: content and place in the system of economic legislation. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 175–178.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/38>

23. Sieriebriak S. Modernization of state economic policy by implementation of the special economic activity regime. *Internauka. Series: Juridical Sciences*. 2022. № 10. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/law2022/10/8323>

DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2022-10-8323>

24. Серебряк С. В. Трансформація державної економічної політики України в контексті запровадження нових спеціальних правових режимів

(механізмів) господарювання. *Актуальні питання у сучасній науці. Право. 2023. № 2 (8). С. 151–167.*

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-2\(8\)-236-250](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-2(8)-236-250)

25. Серебряк С. В. Відображення розвитку правового забезпечення спеціальних режимів господарювання в програмних документах. *Право і суспільство. 2023. № 2. Т 1. С. 133–140.*

DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.1.21>

26. Серебряк С. В. Порядок здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану: аспекти правової регламентації. *Академічні візії. 2023. Вип. 17. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/177>*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7919988>.

27. Серебряк С. В. Правове регулювання розвитку цифрової економіки в контексті запровадження нових спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання. *Інтернаука. Юридичні науки. 2023. № 3.*

DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-3-8642>

28. Серебряк С. В. Компаративний аналіз актів правового регулювання спеціального режиму господарювання: територіальний підхід. *Академічні візії. 2023. Вип. 18. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/350>*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7919988>.

29. Серебряк С. В. Правове забезпечення модернізації державної політики щодо спеціальних режимів господарювання в сучасних умовах. *Юридичний бюлетень. 2023. № 28. С. 68–75.*

DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.28.09>

30. Серебряк С. В. Концепт формування нових спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання. *Економіка. Фінанси. Право. 2023. № 4. С. 49–53.*

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.4.11>

31. Серебряк С. В. Гарантії при запровадженні спеціальних режимів господарювання: переосмислення підходів до розуміння. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. № 1 (45). С. 101–110.

DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-45-1-101-110>.

32. Серебряк С. В. Сутнісні аспекти поняття “спеціальний правовий режим господарювання”. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 253–257.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/57>

33. Серебряк С. В. Економіко-правові передумови запровадження спеціальних режимів господарювання у післявоєнний період. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 208–213.

DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.33>.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

28. Sieriebriak S. V. Complementary components of the special economy regime. *Modern research in world science: the 6 th Internat. scient. and pract. conf.* (Lviv, Sept. 4–6, 2022). Lviv: SPC, 2022. P. 832–835. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/09/MODERN-RESEARCH-IN-WORLD-SCIENCE-4-6.09.2022.pdf>

29. Серебряк С. В. Аналіз злочинності як передумови запровадження спеціального режиму господарювання. *Реформування законодавства в контексті проведення державних реформ: матеріали наук.-практ. конф.* (м. Запоріжжя, 16-17 вер. 2022 р.). Одеса: Молодий вчений, 2022. С.77–80. URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/book/9>

30. Sieriebriak S. V. Legal content of the special economic activity regime in the context of state economic policy. *Science and technology: problems, prospects and innovations: proceedings of the 1st Internat. scient. and pract. conf.* CPN Publishing Group. Osaka, Japan. 2022. P. 505–508. URL: <https://sci-conf.com.ua/i->

mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-science-and-technology-problems-prospects-and-innovations-19-21-10-2022-osaka-yaponiya-arhiv/

31. Сєребряк С. В. Методичний підхід до оцінювання економічних та соціальних втрат локальних територій задля запровадження спеціального режиму господарювання. *Актуальні питання економіки, фінансів, менеджменту та права в сучасних умовах*: зб. тез допов. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 10 січ. 2023 р.). Рівне: ЦФЕНД, 2023. С.76–77. URL: <http://www.economics.in.ua/2023/01/blog-post.html>

32. Сєребряк С. В. Моніторинг результатів запровадження нових спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання. *Innovations and prospects in modern science: the 6th Internat. scient. and pract. conf.* (Stockholm, June 5–7, 2023). Stockholm: SPC, 2023. P. 621–623. URL: <https://sci-conf.com.ua/vi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-innovations-and-prospects-in-modern-science-5-7-06-2023-stokgolm-shvetsiya-arhiv/>

33. Сєребряк С. В. Спеціальний режим господарювання у парадигмі відновлення економіки України: податковий аспект. *Modern problems of science, education and society: the 7th Internat. scient. and pract. conf.* (Kyiv, Sept. 11–13, 2023). Kyiv: SPC “Sci-conf.com.ua”, 2023. С. 559–561. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/09/MODERN-PROBLEMS-OF-SCIENCE-EDUCATION-AND-SOCIETY-11-13.09.23.pdf>

40. Сєребряк С. В. Особливості правової регламентації засобів регулюючого впливу держави у спеціальному режимі господарювання. *Сталий розвиток держави і права в умовах глобалізаційних процесів*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 15–16 вер. 2023 р.). Одеса: Молодий вчений, 2023. С. 43–46. URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/book/58>

41. Сєребряк С. В. Види спеціальних режимів господарювання на територіях різних функціональних типів в умовах мілітарного впливу. *Розвиток України в умовах мілітарного впливу: соціально-правові, економічні та екологічні аспекти*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 бер.

2023 p.). У 2-х томах. Том 2. За заг. ред. Устименка В.А.; ред.-упоряд.: Градобоева Є.С., Ілларіонов О.Ю., Санченко А.Є. Київ: ВАІТЕ, 2023. С.193-197.[URL:https://hozpravoreposit.kyiv.ua/bitstream/handle/765432198/214/DevelopmentOfUkraine_vol2.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://hozpravoreposit.kyiv.ua/bitstream/handle/765432198/214/DevelopmentOfUkraine_vol2.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

List of the applicant's publications on the dissertation topic, presenting the main scientific results of the dissertation:

Chapters in the collective monograph

1. Sieriebriak S.V. Klasyfikatsiia terytorii Ukrainy, na yakykh zaprovadzhenno spetsialnyi pravovyi rezhym ekonomichnoi diialnosti. Тým autorů. Moderní aspekty vědy: XXII. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. str. S. 399-411.

2. Sieriebriak S.V., Hrechana S.I. Normatyvno-pravove zabezpechennia otsinky ekonomichnykh zbytkiv cherez viinu yak peredumova zaprovadzhennia spetsialnykh pravovykh mekhanizmiv hospodariuvannia. Economy, finance, law: current problems and development prospects: collective monograph. Anisiia Tomanek OSVČ. 2023. P. 54-98.

Osobystyi vnesok: provedeno monitorynh chynnykh normatyvno-pravovykh aktiv shchodo otsinky ekonomichnykh zbytkiv cherez viinu.

Articles in scientific periodicals of other countries

3.Sieriebriak S. V. Ekonomiko-pravovyi retroanaliz stvorennia terytorii priorytetnoho rozvytku v Ukraini v konteksti spetsialnoho rezhymu hospodariuvannia. European reforms bulletin. 2021. № 4. R. 79–85.

4. Sieriebriak S., Zablodska I., Rohozian Y., Plietnov M., Vakhlakova V. Special mode of economic development of European countries in the post-war

period: legal experience. Amazonia Investiga. 2022. Vol. 11 (57). P. 162–171. (**Web of Science**).

DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.57.09.17>

Osobystyi vnesok: vysvitleno pravovyi aspekt osoblyvoho rezhymu ekonomichnoho rozvytku yevropeiskykh krain u povoiennyi (postkonfliktnyi) chas.

5. Sieriebriak S., Ilchenko H., Hryhorenko O., Pavliuchenko Y., Babiuk A. Carrying out economic activity in war conditions: legal aspect. Journal of interdisciplinary research. 2022. Vol. 12. Is. 2. Special issue XXXI. R. 41–46. (Web of Science).

DOI: <https://doi.org/10.33543/120231>

Osobystyi vnesok: vyznachenno pravovi osoblyvosti zdiisnennia hospodarskoi diialnosti v umovakh viiny.

6. Sieriebriak S. Peculiarities of the formation of state policy in the field of special regimes of economic activity. Baltic Journal of Economic Studies. 2023. Vol. 9. Is. 2. R. 186–192. (Web of Science).

DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-2-186-192>

7. Sieriebriak S., Zablodska I., Rohozian Y., Khandii O., Litvinova I. European Experience in the Construction of Territories with Special Economy Regime after an Armed Conflict: A Trajectory of Sustainability. Problemy ekorozvoju. 2023. Vol. 18 (1). P. 51–60. (Scopus, Web of Science).

DOI: <https://doi.org/10.35784/pe.2023.1.05>

Osobystyi vnesok: doslidzheno yevropeiski keisy shchodo zabudovy terytorii z osoblyvym rezhymom ekonomiky pislia zbroinoho konfliktu.

8. Sieriebriak S., Veselovska, N., Petkov, V., Dovban, I., Udod, A. Crime prevention in special (free) economic zones. Cuestiones Políticas. 2023. Vol. 41. Is. 77. R. 369–389. (Web of Science).

DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4177.25>

Osobystyi vnesok: provedeno analiz zlochynnosti v spetsialnykh (vilnykh) ekonomichnykh zonakh.

9. Sieriebriak S. V. Osnovni napriamky modernizatsii derzhavnoi polityky u sferi spetsialnykh rezhymiv hospodariuvannia. Knowledge, Education, Law, Management. 2023. № 1 (53). R.315–321.

DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.1.47>

10. Sieriebriak S., Kirin R., Yevstihnieiev A., Vyprytskyi A. Legal aspects of mining in Ukraine: European integration vector. Mining of Mineral Deposits. 2023. Vol. 17. Is. 2. P. 44–52. (Scopus, Web of Science).

DOI:<https://doi.org/10.33271/mining17.02.044>

Osobystyi vnesok: proanalizovano pravovi aspekty umov hospodariuvannia v konteksti Yevrointehratsii.

11. Sieriebriak S. V. Funktsionuvannia terytorii priorytetnoho rozvytku v Ukraini v poviennyi period. Knowledge, Education, Law, Management. 2023. № 2 (54). C. 166–177. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.2.24>

12. Sieriebriak S., Gevko V., Brusakova O., Posykaliuk O., Hrudnytskyi V. Transformation of international forms of legal regulation of corporate relationships. Cuestiones Políticas. 2023. Vol. 41 (78). R. 63–76.

DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.04> (Web of Science).

Osobystyi vnesok: proanalizovano mizhnarodni formy pravovoho rehuliuвання korporatyvnykh vidnosyn ta yikh rol v hospodariuvanni.

Articles in scientific professional publications of Ukraine

13. Sieriebriak S. V. Naukovo-teoretychni aspekty doslidzhennia sutnosti pravovoho rezhymu u ploshchyni hospodarskoho prava. Porivnialno-analitychne pravo. 2017. № 6. S. 417–420.

DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.04>

14. Sieriebriak S. V. Modernizatsiia pravovoho rehuliuвання terytorii priorytetnoho rozvytku: vyklyky suchasnosti. Naukovyi visnyk publicznego ta pryvatnoho prava. 2017. Vyp. 2. T. 2. S. 323–333. URL: http://nvpppp.in.ua/vip/2017/2-2/2-2_2017.pdf

15. Sieriebriak S. V. Poniatiino-katehorialnyi aparat spetsialnoho rezhymu hospodariuvannia: okremi aspekty. Porivnialno-analitychne pravo. 2018. № 4. S. 499–502. URL:http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/08/Porivnyalno-analitichne-pravo-4-2018_1.pdf

16. Sieriebriak S. V. Teoretychni pidkhody do rozuminnia sutnosti spetsialnoho rezhymu hospodariuvannia yak ekonomiko-pravovoi katehorii. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Pravo. 2019. Vyp. 57. T. 2. S. 169–173. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/08/Uzhgorod-pravo-57_2019_T-2_1.pdf

17. Sieriebriak S. V. Funktsionalni zviazky spetsialnoho rezhymu hospodariuvannia v systemi hospodarskoho prava. Porivnialno-analitychne pravo. 2020. № 4. S. 942–949. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/09/PAP-4_2020_1.pdf

18. Sieriebriak S. V. Arkhitektonichni aspekty spetsialnoho rezhymu hospodariuvannia. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Pravo. 2020. Vyp. 61. T. 2. S. 165–169. URL:<https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/09/Syeryebryak.pdf>

19. Sieriebriak S. V. Rozvytok zakonodavstva pro spetsialnyi rezhym hospodariuvannia: terytorialnyi aspekt. Naukovi perspektyvy. 2022. № 7 (25). S. 369–382. DOI: 10.52058/2708-7530-2022-7(25)-369-382.

DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7\(25\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7(25))

20. Sieriebriak S.V. Do vyznachennia pravovoi pryrody poniattia “spetsialnyi rezhym” u sferi hospodariuvannia. Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka. 2022. № 1 (43). S. 80–90.

DOI:<https://doi.org/10.33216/2218-5461-2022-43-1-80-90>

21. Sieriebriak S. Features of the establishment and development of the legislation of Ukraine on the procedure for carrying out economic activities under the conditions of marital state. Visnyk LDUVS im. E.O. Didorenka. 2022. Vyp. 3(99). S. 208–214.

DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.99.208-215>

22. Sieriebriak S. Special economic regime: content and place in the system of economic legislation. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2022. № 8. S. 175–178.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/38>

23. Sieriebriak S. Modernization of state economic policy by implementation of the special economic activity regime. *Internauka. Series: Juridical Sciences*. 2022. № 10. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/law2022/10/8323>

DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2022-10-8323>

24. Sieriebriak S. V. Transformatsiia derzhavnoi ekonomichnoi polityky Ukrainy v konteksti zaprovadzhennia novykh spetsialnykh pravovykh rezhymiv (mekhanizmiv) hospodariuvannia. *Aktualni pytannia u suchasni nautsi. Pravo*. 2023. № 2 (8). S. 151–167.

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-2\(8\)-236-250](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-2(8)-236-250)

25. Sieriebriak S. V. Vidobrazhennia rozvytku pravoho zabezpechennia spetsialnykh rezhymiv hospodariuvannia v prohramnykh dokumentakh. *Pravo i suspilstvo*. 2023. № 2. T 1. S. 133–140.

DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.1.21>

26. Sieriebriak S. V. Poriadok zdiisnennia hospodarskoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu: aspekty pravovoi rehlamentatsii. *Akademichni vizii*. 2023. Vyp. 17. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/177>

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7919988>.

27. Sieriebriak S. V. Pravove rehuliuвання rozvytku tsyfrovoy ekonomiky v konteksti zaprovadzhennia novykh spetsialnykh pravovykh rezhymiv (mekhanizmiv) hospodariuvannia. *Internauka. Yurydychni nauky*. 2023. № 3.

DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-3-8642>

28 Sieriebriak S. V. Komparatyvnyi analiz aktiv pravovoho rehuliuвання spetsialnoho rezhymu hospodariuvannia: terytorialnyi pidkhid. *Akademichni vizii*. 2023. Vyp. 18. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/350>

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7919988>.

29. Sieriebriak S. V. Pravove zabezpechennia modernizatsii derzhavnoi polityky shchodo spetsialnykh rezhymiv hospodariuvannia v suchasnykh umovakh. Yurydychnyi biuleten. 2023. № 28. S. 68–75.

DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.28.09>

30. Sieriebriak S. V. Kontsept formuvannia novykh spetsialnykh pravovykh rezhymiv (mekhanizmiv) hospodariuvannia. Ekonomika. Finansy. Pravo. 2023. № 4. S. 49–53.

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.4.11>

31. Sieriebriak S. V. Harantii pry zaprovadzhenni spetsialnykh rezhymiv hospodariuvannia: pereosmyslennia pidkhodiv do rozuminnia. Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka. 2023. № 1 (45). S. 101–110.

DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-45-1-101-110>.

32. Sieriebriak S. V. Sutnisni aspekty poniattia “spetsialnyi pravovyi rezhym hospodariuvannia”. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 2023. № 2. S. 253–257.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/57>

33. Sieriebriak S. V. Ekonomiko-pravovi peredumovy zaprovadzhennia spetsialnykh rezhymiv hospodariuvannia u pisliavoiennyi period. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo. 2023. № 4. S. 208–213.

DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04>.

Papers certifying the approbation of the dissertation materials

34. Sieriebriak S. V. Complementary components of the special economy regime. Modern research in world science: the 6 th Internat. scient. and pract. conf. (Lviv, Sept. 4–6, 2022). Lviv: SPC, 2022. P. 832–835. URL:<https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/09/MODERN-RESEARCH-IN-WORLD-SCIENCE-4-6.09.2022.pdf>

35. Sieriebriak S. V. Analiz zlochynnosti yak peredumovy zaprovadzhennia spetsialnoho rezhymu hospodariuvannia. Reformuvannia

zakonodavstva v konteksti provedennia derzhavnykh reform: materialy nauk.-prakt. konf. (m. Zaporizhzhia, 16-17 ver. 2022 r.). Odesa: Molodyi vchenyi, 2022. S.77–80. URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/book/9>

36. Sieriebriak S. V. Legal content of the special economic activity regime in the context of state economic policy. Science and technology: problems, prospects and innovations: proceedings of the 1st Internat. scient. and pract. conf. CPN Publishing Group. Osaka, Japan. 2022. P. 505–508. URL:<https://sci-conf.com.ua/i-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-science-and-technology-problems-prospects-and-innovations-19-21-10-2022-osaka-yaponiya-arhiv/>

37. Sieriebriak S. V. Metodychni pidkhid do otsiniuvannia ekonomichnykh ta sotsialnykh vtrat lokalnykh terytorii zadlia zaprovadzhennia spetsialnogo rezhymu hospodariuvannia. Aktualni pytannia ekonomiky, finansiv, menedzhmentu ta prava v suchasnykh umovakh: zb. tez dopov. mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Rivne, 10 sich. 2023 r.). Rivne: TsFEND, 2023. S.76–77. URL: <http://www.economics.in.ua/2023/01/blog-post.html>

38. Sieriebriak S. V. Monitorynh rezultativ zaprovadzhennia novykh spetsialnykh pravovykh rezhymiv (mekhanizmiv) hospodariuvannia. Innovations and prospects in modern science: the 6th Internat. scient. and pract. conf. (Stockholm, June 5–7, 2023). Stockholm: SPC, 2023. R. 621–623. URL:<https://sci-conf.com.ua/vi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-innovations-and-prospects-in-modern-science-5-7-06-2023-stokgolm-shvetsiya-arhiv/>

39. Sieriebriak S. V. Spetsialnyi rezhym hospodariuvannia u paradyhmi vidnovlennia ekonomiky Ukrainy: podatkovyi aspekt. Modern problems of science, education and society: the 7th Internat. scient. and pract. conf. (Kyiv, Sept. 11–13, 2023). Kyiv: SPC “Sci-conf.com.ua”, 2023. C. 559–561. URL:<https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/09/MODERN-PROBLEMS-OF-SCIENCE-EDUCATION-AND-SOCIETY-11-13.09.23.pdf>

40. Sieriebriak S. V. Osoblyvosti pravovoi rehlamentatsii zasobiv rehuliuuchoho vplyvu derzhavy u spetsialnomu rezhymi hospodariuvannia. Stalyi rozvytok derzhavy i prava v umovakh hlobalizatsiinykh protsesiv: materialy nauk.-

prakt. konf. (m. Khmelnytskyi, 15–16 ver. 2023 r.). Odesa: Molodyi vchenyi, 2023. S. 43–46. [URL:https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/book/58](https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/book/58)

41. Sieriebriak S. V. Vydy spetsialnykh rezhymiv hospodariuvannia na terytoriakh riznykh funktsionalnykh typiv v umovakh militarneho vplyvu. Rozvytok Ukrainy v umovakh militarneho vplyvu: sotsialno-pravovi, ekonomichni ta ekolohichni aspekty: zb. mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kyiv, 28 ber. 2023 r.). U 2-kh tomakh / za zah. red. Ustymenka V.A.; red.-uporiad. Hradoboieva Ye.S., Illarionov O.Iu., Sanchenko A.Ie. Kyiv: BAITE, 2023. C.193-197. [URL:https://hozpravoreposit.kyiv.ua/bitstream/handle/765432198/214/DevelopmentOfUkraine_vol2.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://hozpravoreposit.kyiv.ua/bitstream/handle/765432198/214/DevelopmentOfUkraine_vol2.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

ЗМІСТ

ВСТУП	29
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СПЕЦІАЛЬНОГО РЕЖИМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ	43
1.1. Сутність спеціального режиму господарювання як економіко-правової категорії	43
1.2. Архітектоніка спеціального режиму господарювання та його місце в системі господарського права.....	74
1.3. Досвід використання спеціального режиму господарювання в європейській правовій парадигмі.....	102
Висновки до розділу 1.....	126
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО РЕЖИМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ.....	130
2.1. Компаративний аналіз актів правового регулювання спеціального режиму господарювання	130
2.2. Особливості розвитку законодавства України про спеціальні режими господарювання в умовах воєнного стану.....	160
2.3. Засоби державного регулювання господарської діяльності в умовах спеціального режиму господарювання	189
2.4. Правова характеристика засобів стимулювання господарської діяльності в умовах спеціального режиму господарювання	223
Висновки до розділу 2.....	262
РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ СПЕЦІАЛЬНОГО РЕЖИМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ	267
3.1. Економіко-правовий аналіз результатів запровадження спеціальних режимів господарювання в Україні (на прикладі територій пріоритетного розвитку та спеціальних (вільних) економічних зон)	267
3.2. Правовий аналіз ризиків запровадження спеціального режиму господарювання	289

3.3. Нормативно-правове забезпечення оцінки економічних збитків через війну у контексті запровадження спеціального режиму господарювання	311
3.4. Методичний підхід до оцінювання економічних та соціальних втрат на постраждалих територіях	335
3.5. Економіко-правові передумови запровадження спеціального режиму господарювання на постраждалих територіях України	349
Висновки до розділу 3.....	356
РОЗДІЛ 4. СПЕЦІАЛЬНІ РЕЖИМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	360
4.1. Трансформація державної економічної політики України в умовах воєнного стану	360
4.1.1. Нормативно-правове забезпечення спеціальних режимів господарювання в контексті трансформації державної економічної політики в умовах воєнного стану	360
4.1.2. Основні етапи інтеграції нормативно-правового забезпечення спеціальних режимів господарювання у державну економічну політику	374
4.1.3. Економіко-правовий інструментарій спеціальних режимів господарювання у контексті трансформації державної економічної політики України на засадах сталого розвитку	388
4.2. Вдосконалення правового регулювання спеціальних режимів господарювання крізь призму розвитку цифрової економіки	397
4.3. Концепт формування нових спеціальних режимів господарювання	415
Висновки до розділу 4.....	433
ВИСНОВКИ.....	438
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	445
ДОДАТКИ.....	506

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Військова агресія з боку Російської Федерації призвела до зміни економічної парадигми України, характерними рисами якої є об'єктивна нерівність стартових умов функціонування суб'єктів господарювання та органів управління у регіонах, яка у повоєнний період суттєво поглибиться. Водночас, процеси євроінтеграції та децентралізації, що відбуваються в Україні, передбачають трансформацію доктринальних підходів до правового регулювання господарської діяльності у бік посилення пріоритету ринкових факторів впливу, насамперед, конкуренції, та підвищення ролі територіальних громад, органів місцевого самоврядування та органів регіонального управління у вирішенні завдань відповідного рівня. Зазначені фактори обумовлюють актуальність пошуку теоретичних моделей, у рамках яких є можливим оптимальне поєднання захисту конкуренції та диференційованого підходу до правового регулювання господарських відносин.

Спеціальний режим господарювання як інститут господарського права покликаний сприяти процесам господарювання на мікро-, мезо- і макрорівні через окремі засоби правового регулювання, формуючи відповідні зв'язки й відносини між органами державної влади й місцевого самоврядування з однієї сторони та суб'єктами господарювання з іншої. Важливість таких відносин обґрунтовується світовими трендами, які передбачають ефективне державне регулювання економічних процесів на користь суспільства, де спеціальний режим господарювання виступає драйвером соціально-економічних трансформацій.

В умовах децентралізації влади та розбудови місцевого розвитку суб'єкти господарювання ще більше стають рушійною силою та впливають на економіку регіонів України. Безсумнівно, суб'єкти господарювання мають змогу обирати найбільш придатний для себе режим провадження господарської діяльності серед тих, що пропонує держава. Встановлення

законодавцем режимів ведення господарської діяльності має на меті досягнення оптимального балансу інтересів держави та бізнесу.

Україна, як і інші європейські країни, має як позитивний, так і негативний досвід функціонування спеціальних правових режимів господарювання у мирний час ведення господарської діяльності. Зазначена проблематика отримала належне теоретичне підґрунтя, проте комплексних досліджень спеціальних режимів господарювання у військовий та повоєнний час не здійснювалося.

У липні 2022 року Верховною Радою України внесено зміни до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій, зокрема, скасовано положення щодо особливостей здійснення господарської діяльності на територіях пріоритетного розвитку (ст. 415 Господарського кодексу України) та визначено інші функціональні типи територій. Втім, недостатня теоретична розробленість відповідних питань стосовно повоєнного часу гальмує подальший розвиток спеціального законодавства.

Розв'язання проблем, які порушені в роботі, сприятиме формуванню правового регулювання запровадження спеціальних правових режимів господарювання у воєнний та повоєнний час.

Питання правового регулювання спеціального режиму господарювання та проблеми, дотичні до даної тематики, досліджували у своїх наукових працях такі вчені, як: А.В. Басов, О.А. Беяневич, Ю.А. Богач, П.П. Богуцький, Л.В. Вакарюк, С.О. Гуткевич, Р.А. Джабраїлов, Г.Д. Джумагельдієва, Г.Л. Знаменський, К.В. Зубенко, О.О. Квасніцька, М.С. Кельман, Р.С. Кірін, Н.В. Коваленко, А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.О. Кузніченко, С.Л. Лисенков, В.К. Малолітнева, В.К. Мамутов, Т.П. Мінка, В.Г. Олюха, І.Г. Оніщенко, В.А. Паламарчук, О.П. Подцерковний, В.В. Поєдинок, П.М. Рабінович, К.Ю. Редько, В.В. Сідляр, А.В. Смітюх, О.Ф. Скакун, Г.М. Теплицький, Л.В. Томаш, О.О. Усенко, В.А. Устименко, В.В. Хахулін, Л.В. Хомко, В.М. Хілько, О.В. Шаповалова, В.С. Щербина та інші.

Проблематика правового регулювання спеціального режиму господарювання досліджувалась також фахівцями у галузі загальної теорії держави й права, господарського права, порівняльного правознавства, інших галузевих правових наук, економіки, соціології, політології, філософії тощо

У той же час, враховуючи зміни державної економічної політики в Україні, зокрема і через війну, виникає потреба у оновленні наукового підходу до розуміння спеціальних режимів господарювання, що зумовлює актуальність наукового аналізу широкого кола питань, пов'язаних із правовим регулюванням спеціальних режимів господарювання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до планів науково-дослідних робіт Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України» за темами: «Утвердження ідеології соціальної справедливості в суспільстві на засадах правового регулювання економіки» (№ ДР 0122U001715) на 2022-2024 рр., «Розбудова територій пріоритетного розвитку в умовах збройного конфлікту: оцінка результативності та ефективності» (№ ДР 0122U002121) на 2022-2024 рр., у межах яких досліджено особливості функціонування спеціального режиму господарювання у сучасних умовах розвитку держави з урахуванням досвіду правового регулювання економічного розвитку європейських країн у післявоєнний період та розбудови територій з особливим режимом економіки після збройного конфлікту.

Мета і завдання дослідження. *Метою дисертаційного дослідження є розвиток теоретичних положень щодо правового регулювання спеціального режиму господарювання та розробка концептуальних засад запровадження нових спеціальних правових режимів господарювання в контексті трансформації державної економічної політики через війну.*

Для досягнення поставленої мети в дисертації вирішено такі комплексні завдання:

досліджено теоретичні підходи до розуміння сутності спеціального режиму господарювання як економіко-правової категорії;

визначено архітектуру спеціального режиму господарювання та його місце в системі господарського законодавства;

проаналізовано досвід використання спеціального режиму господарювання в європейській правовій парадигмі;

здійснено компаративний аналіз актів правового регулювання спеціального режиму господарювання;

визначено особливості становлення та розвитку законодавства України про спеціальні режими господарювання в умовах воєнного стану;

надано правову характеристику засобам державного регулювання господарської діяльності в умовах спеціального режиму господарювання;

надано характеристику правовим засобам стимулювання господарської діяльності для відновлення економіки держави;

проведено економіко-правовий аналіз результатів запровадження спеціальних режимів господарювання в Україні (на прикладі територій пріоритетного розвитку та спеціальних (вільних) економічних зон);

здійснено правовий аналіз ризиків запровадження спеціального режиму господарювання;

охарактеризовано нормативно-правове забезпечення оцінки економічних збитків через війну стосовно спеціального режиму господарювання;

обґрунтовано методичний підхід до оцінювання економічних та соціальних втрат на постраждалих територіях України;

встановлено економіко-правові передумови запровадження спеціального режиму господарювання на постраждалих територіях України;

охарактеризовано нормативно-правове забезпечення спеціального режиму господарювання в контексті трансформації державної економічної політики в умовах воєнного стану;

виокремлено основні етапи інтеграції нормативно-правового забезпечення спеціальних режимів господарювання у правове забезпечення державної економічної політики;

обґрунтовано використання економіко-правового інструментарію спеціальних режимів господарювання на засадах сталого розвитку;

визначено напрями вдосконалення правового регулювання спеціальних правових режимів господарювання крізь призму розвитку цифрової економіки;

запропоновано концепт формування нових спеціальних правових режимів господарювання на засадах цифровізації.

Об'єктом дисертаційного дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі формування та запровадження спеціальних правових режимів господарювання.

Предметом дослідження є концептуальні засади правового регулювання спеціального режиму господарювання.

Методи дослідження. Методологічною основою проведеного дослідження є загальнотеоретичні та міжгалузеві методи наукового пізнання, застосування яких зумовлюється системним підходом, що дало можливість досліджувати проблеми в єдності їх економічного змісту та юридичної форми. Зокрема, за допомогою *гносеологічного методу* дослідження було з'ясовано поняття, види й складові спеціального режиму господарювання, а також його господарсько-правову природу (підрозділи 1.1 і 1.2). *Фасетний метод* покладено в основу класифікації територій з особливими умовами господарювання та економічних злочинів (підрозділи 1.2 і 3.2). *Метод узагальнення* дозволив систематизувати досвід використання спеціального режиму господарювання в європейській правовій парадигмі (підрозділ 1.3). Використання *методу компаративного аналізу* дало змогу провести порівняння актів правового регулювання спеціального режиму господарювання та засобів державного регулювання господарської діяльності (підрозділи 2.1, 2.2 та 2.3). Для надання правової характеристики інструментів

стимулювання господарської діяльності для відновлення економіки держави було використано *формально-юридичний метод* (підрозділ 2.4). Завдяки *аналітичному методу* було визначено результати запровадження спеціальних режимів господарювання в Україні та проведено класифікацію господарських правопорушень та економічних злочинів (підрозділи 3.1 і 3.2). *Міждисциплінарний підхід* було використано при проведенні правового аналізу ризиків та економічних результатів запровадження спеціальних режимів господарювання в Україні (підрозділи 3.1 і 3.2). *Структурно-логічний метод* було застосовано для формування методичного підходу до оцінювання економічних та соціальних втрат на локальних територіях (підрозділ 3.4). *Порівняльно-правовий метод* покладено в основу аналізу нормативно-правового забезпечення оцінювання економічних збитків через війну (підрозділів 3.4 і 3.5). За допомогою *системного аналізу* сформовано концептуальні засади запровадження нових спеціальних правових режимів господарювання (підрозділи 4.1 і 4.2). *Формально-логічний метод* дав змогу розробити концепт формування спеціальних правових режимів господарювання на засадах цифровізації економіки (підрозділ 4.3).

Теоретичною основою дослідження, крім робіт вищезазначених учених, слугували наукові праці вітчизняних та іноземних правників, зокрема: В.Е. Вахим, О.М. Вінник, О.О. Єгорова, П.В. Жук, О.Р. Зельдіна, Д.Д. Коссе, Л.В. Крупа, А.В. Матвєєва, С.В. Мостовенко, О.С. Олійник, В.І. Піла, Я.В. Петруненко, О.С. Чмир, В.В. Чайковська.

Емпіричну базу дослідження склали чинні нормативно-правові акти України та Європейського Союзу, матеріали судової практики, звіти органів центральної, регіональної та місцевої влади, офіційні статистичні та аналітичні дані з досліджуваної проблематики.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що на основі системного дослідження правового регулювання спеціального режиму господарювання обґрунтовано теоретичні положення і запропоновано

концепт формування нових спеціальних правових режимів господарювання на засадах цифровізації економіки.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у наступному.

Уперше:

визначено архітектоніку спеціального режиму господарювання як інституту господарського права, фундамент якої становлять ключові його елементи, такі як види й типи, цілі, принципи та функції, сукупність яких дозволила встановити особливості структурної будови спеціального режиму господарювання, які обумовлюються характеристиками функціональних типів територій;

розкрито економіко-правові передумови запровадження спеціального режиму господарювання на постраждалих територіях України за допомогою відкритих даних бюджетної системи України (openbudget), що дозволило встановити наявність розбалансованості соціально-економічної сфери у досліджених регіонах (Київському, Чернігівському, Сумському, Харківському, Луганському, Донецькому, Запорізькому і Одеському) через військові дії та визначити потенційні регіони-претенденти на запровадження спеціального режиму господарювання після повної деокупації;

обґрунтовано економіко-правовий інструментарій спеціальних режимів господарювання у контексті трансформації державної економічної політики України на засадах сталого розвитку, до якого віднесено засоби інвестиційно-інноваційного, фінансового, організаційно-правового впливу (фінансовий лізинг, аутсорсинг, краудфандинг, револьверні фонди, соціальне підприємництво, інформаційний супровід і координація господарської діяльності) та виділено інституційну складову спеціальних режимів господарювання, а саме індустриальні парки, агенції місцевого економічного розвитку, центри залучення інвестицій, бізнес-інкубатори, кооперативи, кластери;

запропоновано напрями вдосконалення правового регулювання спеціальних правових режимів господарювання крізь призму розвитку

цифрової економіки, а саме за результатами досліджених кейсів і регіональних програм інформатизації визначено елементи проєкту «Цифрова держава» (електронний бізнес, електронна транспортна система, електронна освіта), які також можуть бути складовими нових спеціальних правових режимів господарювання;

запропоновано концепт формування нових спеціальних правових режимів господарювання на засадах цифрової економіки, який представляє собою сукупність елементів та логіку обґрунтування доцільності запровадження нових спеціальних правових режимів господарювання на різних функціональних типах територій;

обґрунтовано доцільність запровадження заохочувально-обмежувального спеціального правового режиму господарювання на територіях з особливими умовами для розвитку (деокуповані території окремих районів Луганської і Донецької областей та територія Автономної республіки Крим) через їх відірваність від правового та економічного простору України, що сприятиме стимулюванню господарської діяльності в умовах існуючих обмежень (природних, демографічних, міжнародних, безпекових) щодо використання потенціалу цих територій;

аргументовано необхідність запровадження моніторингу результатів функціонування спеціальних правових режимів господарювання, визначено його принципи й ключові показники та здійснено їх систематизацію за предметним критерієм.

Удосконалено положення щодо:

сутності спеціального режиму господарювання шляхом уточнення, що ним є правовий режим, який запроваджує особливий порядок здійснення господарської діяльності на певній території, у певній галузі економіки, щодо певного кола осіб, який характеризується пільговою, обмежувальною або змішаною направленістю правового впливу на господарські відносини для досягнення визначеної мети соціально-економічного розвитку;

економіко-правової характеристики спеціального режиму господарювання із виділенням загальноприйнятих ознак, головних комплементарних складових спеціального режиму господарювання (види економічної діяльності, територіальний підхід, терміни і пільги) та етапи розвитку законодавства про спеціальні (вільні) економічні зони і території пріоритетного розвитку;

визначення особливостей регулювання господарської діяльності в умовах воєнного стану на основі аналізу змістовного наповнення нормативно-правових актів щодо здійснення господарської діяльності у період дії воєнного стану та доцільності запровадження спеціального правового режиму господарювання, різновиди якого залежатимуть від форм та засобів підтримки суб'єктів господарювання державою та міжнародними партнерами, насамперед країнами-членами Європейського Союзу;

обґрунтування шляхів розвитку законодавства України про порядок здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану на основі виокремлення факторів впливу (стримуючих та розвиваючих) та принципів співпраці між Україною й європейськими країнами під час війни;

правової характеристики засобів державного регулювання господарської діяльності, що дозволило поділити їх на два види: засоби дозвільного характеру (ліцензування, патентування і квотування, технічне регулювання, застосування нормативів та лімітів) та стимулюючого характеру (державне замовлення, регулювання цін і тарифів, надання інвестиційних, податкових та інших пільг, а також надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій);

характеристики засобів стимулювання господарської діяльності у спеціальних режимах господарювання, які мають чітко виражений стимулюючий характер для ведення господарської діяльності (державне замовлення; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій) та

визначено економіко-правовий аспект форм й цілей державної підтримки суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану;

підходу до економіко-правового аналізу результатів запровадження спеціальних режимів господарювання в Україні, що дозволило встановити наявність контрверсійної оцінки ефективності функціонування територій пріоритетного розвитку та спеціальних (вільних) економічних зон на проблемних (депресивних) територіях України;

методичного підходу до оцінювання економічних та соціальних втрат на певних територіях, на яких може бути запроваджено спеціальний режим господарювання, зокрема, визначено складові методики оцінки шкоди та збитків, завданих збройною агресією проти України, а саме: терміни, мету, напрями, інформаційну базу, результат проведення оцінки збитків, оцінку збитків, звіт про оцінку збитків, виконавців;

нормативно-правового забезпечення спеціального режиму господарювання в контексті трансформації державної економічної політики через війну, яка спрямована на модернізацію господарських процесів і явищ з метою подолання наслідків військових дій на певних локальних територіях регіонів й районів та визначення територій, на яких може бути запроваджений спеціальний режим господарювання в залежності від їх соціально-економічного стану;

обґрунтування етапів, принципів, напрямів трансформації державної політики у сфері спеціальних режимів господарювання в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення, зокрема встановлено, що формується підхід до запровадження спеціальних режимів господарювання переважно за територіальним критерієм.

Отримали подальший розвиток положення щодо:

класифікації видів спеціальних режимів господарювання, зокрема за допомогою територіального критерію виокремлено території/зони, де запроваджено заохочувально-обмежувальні заходи (спеціальні економічні зони, вільна митна зона, експортна зона, транзитна зона, технополіс, зона

вільної торгівлі, митний союз, індустріальний парк і транскордонний індустріальний парк);

місця спеціального режиму господарювання в системі господарського права шляхом обґрунтування його змістовного зв'язку із господарсько-правовим інститутом підприємництва та функціонального зв'язку з інститутами правового забезпечення зовнішньоекономічної, інвестиційної, інноваційної, діяльності та митним й податковим правом, які мають найбільший рівень інтеграції у систему господарського права;

використання спеціального режиму господарювання в європейській правовій парадигмі як інструменту державної економічної політики, в тому числі наголошено, що застосування виключно стимулюючих правових засобів, зокрема, податкових та/або митних пільг, має обмежену ефективність у досягненні мети відновлення економічного потенціалу депресивних (проблемних) територій;

обґрунтування необхідності актуалізації спеціального режиму господарювання шляхом запровадження комплексної моделі його правового регулювання замість наявної розгалуженої моделі для активізації господарської діяльності відповідно до європейської практики та подолання недоліків, що заважають подальшій еволюції національного законодавства;

ризиків запровадження спеціальних режимів господарювання як для держави, так і суб'єктів господарювання, із диференціацією на загальні (майнові, виробничі і торгівельні) та спеціальні (низька ефективність державних гарантій прав суб'єктів господарювання, активізація кібератак (кіберризиків));

нормативно-правового забезпечення оцінки економічних збитків через війну як однієї з умов запровадження спеціального режиму господарювання шляхом встановлення спрямованості чинних методик (методичних підходів) до оцінки економічних збитків, завданих збройною агресією Російської Федерації, на визначення загальної суми збитків від війни без врахування територіального аспекту.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені концептуальні засади запровадження спеціальних правових режимів господарювання в контексті трансформації державної економічної політики через війну можуть бути використані у процесі подальшого дослідження проблем імплементації норм господарського права та суміжних галузей. Сформульовані в дисертаційній роботі положення, висновки і пропозиції можуть бути використані в науково-дослідній роботі, в освітньому процесі та в практичній діяльності органів влади та суб'єктів господарювання.

Практична цінність результатів дисертаційної роботи для правотворчої та правозастосовної роботи підтверджена Комітетом з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин Верховної ради України. (Довідка від 16.05.2023 р. № 105д9/10-2023/104130). Пропозиції щодо можливості та доцільності запровадження заохочувально-обмежувальних спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання на деокупованих окремих районах Луганської області враховані у поточній роботі Луганської обласної державної адміністрації (Довідка від 12.06.2023 р. № 0902-12-0992). Положення та висновки дисертаційної роботи мають значення для суб'єктів господарювання та відповідають Плану відновлення України. Розробка та створення ефективних механізмів регулювання й функціонування спеціальних режимів провадження господарської діяльності в умовах антикризового регулювання мають практичну цінність та рекомендовані до використання ТОВ «МР ТРЕЙД» (Довідка від 15.03.2023 р. № 15-03/23-1). Результати наукового дослідження використовуються при викладанні навчальних дисциплін «Господарське право та процес», «Міжнародне економічне право», «Проблеми теорії права та юридичної практики», «Адаптація національного законодавства до вимог сталого розвитку» в Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України МОН України. (Довідка від 07.04.2023 р. № 266/19). Наукову цінність результатів дисертаційної роботи підтверджує Свідоцтво №115745

про реєстрацію авторського права, яке видано Державною організацією «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій» 12 січня 2023 року.

Особистий внесок здобувача. Дисертація являє собою самостійно виконану наукову працю. Висновки та пропозиції, що становлять наукову новизну дисертації, розроблені автором самостійно на основі аналізу наукових публікацій як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, законодавства України та інших країн, звітів органів центральної, регіональної та місцевої влади, офіційних статистичних даних з досліджуваної проблематики. Особистий внесок у публікаціях, виконаних у співавторстві, вказано у списку праць, опублікованих за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Одержані узагальнення та висновки були оприлюднені дисертантом на міжнародних науково-практичних конференціях, серед яких: VI Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні дослідження у світовій науці» (м. Львів, 4-6 вересня 2022 р.); Науково-практична конференція «Реформування законодавства в контексті проведення державних реформ» (м. Запоріжжя, 16-17 вересня 2022 р.); I Міжнародна науково-практична конференція «Наука і техніка: проблеми, перспективи та інновації» (м. Осака, 19-21 жовтня 2022 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання економіки, фінансів, менеджменту та права в сучасних умовах» (м. Рівне, 10 січня 2023 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток України в умовах мілітарного впливу: соціально-правові, економічні та екологічні аспекти» (м. Київ, 28 березня 2023 р.); VI Міжнародна науково-практична конференція «Innovations and prospects in modern science» (м. Стокгольм, 5-7 червня 2023 р.), 7 Міжнародна науково-практична конференція «Modern problems of science, education and society» (м. Львів, 11-13 вересня 2023 р.); Науково-практична конференція «Сталий розвиток держави і права в умовах глобалізаційних процесів» (м. Хмельницький, 15-16 вересня 2023 р.),

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладено у 41 наукових працях, з-поміж яких: розділи у двох колективних монографіях; 10 статей у наукових періодичних виданнях інших держав (7 з яких включено до міжнародних наукометричних баз Scopus та/або Web of Science); 21 стаття у вітчизняних наукових фахових виданнях; 8 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій. Загальний обсяг публікацій – 26,88 д.а., з яких особисто автору належить – 22,53 д.а.

Структура дисертації зумовлена метою й завданнями дослідження та складається з титульного аркуша; анотації, викладеної українською та англійською мовами; змісту; основної частини, що містить: вступ, чотири розділи, які охоплюють сімнадцять підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків; списку використаних джерел і п'яти додатків. Загальний обсяг дисертації становить 523 сторінки, з яких основного тексту – 444 сторінки. Список використаних джерел налічує 452 найменування і становить 62 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СПЕЦІАЛЬНОГО РЕЖИМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1.1. Сутність спеціального режиму господарювання як економіко-правової категорії

Важливість найбільш повного врахування та задоволення суспільних інтересів у різних проявах державної влади особливо актуалізувалася за останні роки на тлі посилення громадянської ідентичності, що обґрунтовує необхідність створення ефективного інструментарію для прийняття обґрунтованих управлінських рішень на рівні держави, регіону, громади, міста (села) та суб'єкта господарювання. Дана проблематика постає однією з найбільш дискусійних і нагальних в сучасній правовій науці, оскільки на неї чинять вплив як зовнішні, так і внутрішні чинники, що зумовлюють гостру потребу в застосуванні системного підходу до вирішення проблем правового регулювання тих чи інших суспільних відносин.

Динаміка розвитку суспільства як в економічно розвинених країнах Європи, так і в тих, що розвиваються, супроводжується складнощами політичного та соціального-економічного характеру, тому проблематика підвищення якості правового регулювання економічних відносин постає загальноактуальною. Вирішити дане завдання можливо за рахунок забезпечення оптимальної упорядкованості суспільних відносин, де поняття правового режиму має вагоме значення для забезпечення оперативного реагування та запобігання негативному впливу зовнішніх і внутрішніх обставин з огляду на його динамічність, гнучкість, але, разом з тим, стійкість, специфічний порядок регулювання, чітке цілепокладання. Правовий режим, що втілюється у комплексі правових засобів, виступає ефективним інструментом, здатним забезпечити регулювання відносин із врахуванням

оптимального балансу між інтересами держави й суспільства, тому дослідження його особливостей залишатиметься на часі ще довгі роки.

Маючи складну структуру та змістовне наповнення категорія правового режиму втілюється в різних сферах наукового пізнання, що обумовлюється логічною затребуваністю даної дефініції не тільки в юридичній галузі науки, але й в історичній, економічній, філософській, політичній, соціологічній, державно-управлінській тощо. Таке широке використання вказаного терміну зумовлює необхідність дослідження його особливих рис з різних парадигмальних ракурсів, в тому числі й економічного, так як правовий режим все ще залишається одним із найскладніших понять як в економіці, так і в господарському праві.

Економічний ракурс питань, пов'язаних з виникненням понятійно-категоріальних елементів у сфері провадження господарської діяльності в рамках певного правового режиму, бере свій початок з XVI сторіччя, коли італійські купці вибороли право продавати поблизу міста Ліворно товари, які не оподатковувалися, що призвело до формування окремої території для вільного ввезення і вивезення іноземних товарів.

Сьогодні, чинні нормативно-правові акти у сфері регулювання спеціального режиму господарювання демонструють відсутність визначення даного поняття, а наукові праці представників економічної й юридичної науки зосереджують увагу на відсутності єдиного підходу до даного процесу. Перш за все, це пов'язано з поліваріантністю наукової думки окремих фахівців та, як наслідок, з формуванням множини тлумачень дефініції «спеціальний режим господарювання», що посилює прояви дивергенції як у теоретичній, так і в практичній площині.

При вивченні науково-аналітичних матеріалів, які прямо чи опосередковано присвячено окремим аспектам спеціального режиму господарювання, викристалізуються терміни: «правовий режим», «спеціальний правовий режим», «спеціальний режим господарювання», «спеціальний режим інвестиційної діяльності», «спеціальний режим

економічної діяльності». Різні варіанти трактування даних понять з'являються у зв'язку з відсутністю загальнозживаних дефініцій закордонними та українськими дослідниками, що ускладнює процес їх аналізу та співвідношення.

Джерельний базис дослідження питань правового режиму лежить у площині праць закордонних учених, серед яких: Дж. Альварес і Д. Кадавід [1], Л. Бентон [2], М. Кадзяо [3], С. Крісті [4], Н. Ламоро, Л. Ангелес, Дж. Розенталь [5], К. Махалу [6], Г. Одунтан [7], Р. Поснер [8]. Окремі напрями забезпечення правового порядку в контексті економічного та інноваційного розвитку приділено увагу в наукових працях Б. Таманаха [9], А. Чатамаррасджид [10], Дж. Хабермас [11], Б. Харрис-Уайт [12], В. Шен і М. Ванхуллебуш [13], К. Луо й К. Хоув [14] та інших іноземних дослідників.

Детермінантам правового режиму та його системним елементам присвячено роботи багатьох фахівців з права, зокрема Т. Мінки [15; 23], Л. Томаша [16], А. Колодія й В. Копейчикова [17], П. Рабіновича [18], Ю. Шемшученко [19], В. Паламарчук [20], М. Кельмана [21], М. Цвік, В. Ткаченко, О. Петришин [22; 32], А. Денисова.

Питання запровадження правового режиму крізь економічну, політичну, історичну, адміністративну, соціальну, інноваційну призму знайшли своє висвітлення в наукових працях Ю. Атаманової, А. Бобкової, Д. Задихайла, Д. Коссе [24], П. Кондика [25], О. Усенко [26], С. Кузніченка й А. Басова [27], Н. Коваленко [28], С. Кузніченка [29], В. Кошелюка й Т. Гринюка [30], П. Богуцького [31; 33], Ю. Богача [34], С. Мостовенка [35], Н. Александрова, В. Баранова, П. Біленького, О. Буткевича, О. Давидюка. Економічний вимір дослідження окремих видів спеціального режиму господарювання досліджували вчені Національної академії наук України В. Геєць й В. Семиноженко [36], В. Ляшенко [37], П. Жук [38], М. Мельник, І. Підоричева та ін.

Крім того, здебільшого українськими вченими Л. Крупою [39; 40], Г. Знаменським, В. Хахулїним, В. Щербиною [41], О. Олійником [42] та

іншими розглядалася проблематика сутності спеціального правового режиму. Удосконалення отриманого наукового доробку знайшло своє впровадження у дослідженні теоретичних аспектів спеціального режиму господарювання наступними фахівцями: В. Мамутов [43], О. Зельдіна [44], О. Подцерковний, О. Квасніцька, А. Смітюх [45], О. Вінник [46], Ю. Макогон, Н. Матузов, Р. Мельник, О. Чмир, В. Пила, В. Хілько [47], В. Сорокін, Л. Явич тощо.

Віддаючи належне значному обсягу наукових здобутків у сфері проблематики правового режиму, необхідно відзначити потребу в модернізації підходів до його дослідження, оскільки постійний вплив суперечливих глобалізаційних процесів (особливо, їх економіко-правових, соціальних, політичних проявів) сприяє формуванню нових умов та реалій для провадження господарської діяльності, а, відтак, має прямий вплив на правове регулювання даних питань.

З одного боку, даний контекст дослідження обумовлює необхідність виокремлення теоретичних підходів до розуміння сутності спеціального режиму господарювання з метою формування єдиного понятійно-категоріального апарату в даній сфері, а з іншого – досліджуване поняття виступає комплексною категорією, пов'язаною з правовим регулюванням та забезпеченням реалізації пулу важливих завдань економічного характеру, тому узагальнення вказаної терміносистеми постає складним завданням та викликає серйозні академічні дискусії. Разом з тим, прагнення пошуку оптимального балансу між інтересами держави та бізнесу знаходить свій прояв у спектрі різноманітних правових засобів через встановлення відповідного правового режиму, за допомогою якого формуються механізми ефективного регулювання господарської діяльності загалом. Тому з наукової точки зору для дослідження сутності спеціального режиму господарювання доцільно відштовхнутися від поняття «правовий режим».

Генезис терміну «режим» обґрунтовує його тлумачення крізь призму категорій «управління», «командування», «керування». Онтологічним описом даного терміну Т. Мінка називає його наступні риси:

- 1) державний лад, сукупність засобів та методів здійснення влади;
- 2) строго встановлений порядок життя (праці, відпочинку, лікування, сну тощо);
- 3) система обов'язкових правил, вимог, норм, принципів, встановлених для будь-якої діяльності (наприклад, землекористування, мореплавства, рибальства та ін.);
- 4) певний стан, положення, статус кого-небудь чи чого-небудь (звідси вираз «режимне виробництво») [15, с. 124].

Дані характеристики та науковий концепт дослідження Т. Мінки й Л. Томаша покладено в основу визначення терміну «режим» в якості особливого порядку законодавчого врегулювання діяльності, дій чи поведінки фізичних і юридичних осіб у різних сферах суспільних відносин або на визначених об'єктах, який охоплює встановлення механізму забезпечення фактичної реалізації системи стимулів, гарантій, заборон, позитивних приписів, обмежень, а також їхнє компетентне виконання, застосування примусових заходів і притягнення винних до відповідальності [16, с. 24].

Розгляд поняття «режим» у широкому сенсі відбивається й на площині застосування терміну «правовий режим», що використовується фахівцями в адміністративному, господарському, земельному, кримінально-виконавчому, сімейному, фінансовому та інших галузях права. Якщо говорити про правове регулювання на рівні підприємництва, то можна відзначити мультидисциплінарний характер застосування дефініції «правовий режим», оскільки вона використовується в галузі інвестиційної діяльності, податкового й митного адміністрування тощо. Крім того, у сфері державного регулювання господарської діяльності знайшли широке впровадження адміністративно-правові режими, в основі яких – регулювання реєстраційних і дозвільних документів; щодо сфери майнових відносин, у її рамках застосовується поняття правового режиму майна загалом та окремих його видів (нерухомості, цінних паперів, фінансових коштів).

Зокрема, досить часто зустрічаються як у нормативно-правових актах, так і в науковій літературі такі поняття: «правовий режим земель», «міжнародно-правовий режим», «правовий режим майна», «правовий режим обігу цінних паперів» тощо. Все це зумовлює необхідність детальної розробки цього терміну з теоретичної точки зору, тобто як загальнотеоретичної правової категорії, яка б могла застосовуватись у всіх галузях права. У теорії права категорія «правовий режим» вперше згадувалась ще за радянських часів як комплексна, проте вона суттєво трансформувалась з часом. Зараз є сенс розглядати це поняття крізь призму останніх досліджень у цій сфері.

У підручнику за ред. М. Цвіка та О. Петришина під правовим режимом розуміють певний порядок правового регулювання, який забезпечується через особливе поєднання залучених для його здійснення способів, методів та типів правового регулювання [22, с. 217]. Таке ж саме визначення пропонують і автори підручника під кер. Ю. Ведернікова [48, с. 393]. Майже аналогічне визначення пропонують й автори підручника з загальної теорії права за заг. ред. М. Козюбри: «правовий режим – це особливий порядок правового регулювання певної сфери суспільних відносин, який забезпечується шляхом специфічного поєднання та співвідношення його методів, способів і типів» [49, с. 103].

О. Скакун вважає, що «режим правового регулювання суспільних відносин (правовий режим) – це правова форма, що визначає порядок (стан) правового врегулювання конкретної сфери суспільного життя, встановлений через специфічне поєднання мети, предмета, методів, способів і типів правового регулювання, які забезпечують розвиток правовідносин у просторовому й часовому вимірах та їх галузєвоправову належність» [50, с. 264].

Іноді поняття правового режиму плутають з поняттям «тип правового регулювання». Так, зокрема, у навчальному посібнику «Теорія держави і права» тип правового регулювання визначається як особливий порядок правового регулювання, що виражається в певному поєднанні способів

(дозволів і заборон) і створює стан більшого чи меншого сприяння для задоволення інтересів суб'єкта права. Автори зазначають, що тип правового регулювання встановлює тип правового режиму [51, с. 259].

Досить неоднозначною є думка П. Богуцького, який фактично ототожнює поняття «правовий режим» та «процес правового регулювання», зазначаючи, що сутність категорії правового режиму «зосереджується у визначенні правил поведінки, які якраз і дозволяють досягти визначену мету. Тобто йдеться про...процес правового регулювання» [31, с. 183]. В цілому, звичайно ж процес правового регулювання вимагає наявності певних стадій, яких немає у правового режиму. Проте у цілому це не два взаємопоглинаючих, на нашу думку, явища, а вони реально доповнюють одне одного. Так, правове регулювання – це саме процес, а правовий режим у цілому – це вже конкретний результат правового регулювання, певний його підсумок.

При цьому у науковій літературі часто при аналізі процесу правового регулювання застосовуються термін «механізм правового регулювання». Ця категорія також не є тотожною поняттю «правовий режим». З цього приводу досить точно зазначає Л. Томаш, якщо механізм правового регулювання – юридична категорія, яка розкриває процес правового регулювання, то правовий режим – юридична категорія, яка розкриває зміст конкретних правових засобів (елементів правового регулювання), покликаних організувати певну сферу суспільних відносин [16, с. 22].

Правовий режим має свій певний об'єкт впливу, регулювання якого чи регулювання відносин щодо його забезпечується складовими правового режиму. Видається, що до таких об'єктів можна відносити матеріальні об'єкти (речі, майно різного роду), нематеріальні об'єкти (об'єкти інтелектуальної власності тощо), процеси, діяльність. Водночас не можна погодитись із існуванням правового режиму певних галузей права, адже у такому випадку поняття «правового режиму» розпорошується, тобто втрачає цілісність та стає незрозумілим з погляду його місця у правовій системі чи, навпаки, змішується чи ототожнюється з іншими правовими категоріями.

Т. Мінка наголошує, що «правовий режим галузі права складається з великої групи однорідних суспільних відносин, які становлять окрему, відносно самостійну сферу суспільного життя», чим ототожнюється правовий режим галузі права із предметом галузі. При цьому тут же вчена акцентує увагу на тому, що «для правового режиму галузі права характерна особлива цілісна система регулятивного впливу, яка характеризується специфічними прийомами регулювання, особливим порядком виникнення і формування змісту прав та обов'язків, їх реалізації, специфікою санкцій, способів їх реалізації, а також дією єдиних принципів, загальних положень, які поширюються на дану сукупність норм» [23, с. 20]. Фактично мова йде про два різних змісти: про сукупність суспільних відносин та про систему регулятивного впливу. Система регулятивного впливу власне й створена для регулювання певних відносин, їх сукупності. Тому, звичайно, з цим визначенням важко погодитись. До того ж викликає суттєві сумніви виокремлення правового режиму цілої галузі, оскільки кожна галузь тому й поділяється на підгалузі, інститути і так далі, саме через особливості цих її складових. Тому говорити про режим цілої галузі як окреме явище вважаємо передчасним.

Переважаючим є тлумачення правового режиму як специфічного виду правового регулювання певної сфери суспільних відносин, спрямований на вирішення тих чи інших задач, для чого використовується різне сполучення правових засобів.

На підставі вищенаведених визначень правового режиму можна дійти висновку, що правовий режим обов'язково передбачає наявність сукупності правових норм, в яких закріплені правила як імперативного, так і диспозитивного характеру, які покликані врегулювати певну сферу суспільних відносин.

Дефініцію «правовий режим» закріплено і в національному законодавстві, однак його тлумачення не надається. Дослідниця Т. Мінка демонструє загальнотеоретичні висновки щодо використання вказаного

терміну в нормативно-правовому полі України. Так, вона зазначає про широку вживаність компліментарних до правового режиму понять у Конституції України: «правовий режим власності», «правовий режим державного кордону», «правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайних екологічних ситуацій». У Господарському кодексі України виділено цілий розділ, присвячений спеціальним режимам господарювання. В Митному кодексі України виділяють декілька режимів, серед яких розрізняють митний режим, режим зони митного контролю та ін. Крім того, законодавцем згадується це поняття в таких чинних Законах України: «Про структуру, повноваження та особливості правового і економічного режиму майнового комплексу Національного виробничо-аграрного об'єднання «Масандра» від 04.06.2009 р. №1442-VI, «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» від 21.09.1999 р. № 1075-XIV, «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999 р. № 991-XIV, «Про правовий режим майна, що забезпечує діяльність Верховної Ради України» від 13.12.1996 р. № 594/96-ВР; в законах, які пов'язані з надзвичайними ситуаціями різного характеру, наприклад, «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII, «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16.03.2000 р. № 1550-III тощо. Також термін «правовий режим» вживається у постановах уряду, таких як «Про порядок здійснення Аграрним фондом закупівель зерна, переданого у заставу за надану бюджетну позику в межах режиму державних заставних закупівель» від 26.02.2009 р. № 146, «Про затвердження Положення про забезпечення режиму таємності під час обробки інформації, що становить державну таємницю, в автоматизованих системах» від 16.02.1998 р. № 180; відомчих наказах, засідань Конституційного Суду України та засідань колегії суддів Конституційного Суду України тощо [15, с. 124].

Основна парадигма дослідження сутності терміну «правовий режим» в закордонній та вітчизняній науці має риси поліваріантності, що підтверджується наявністю декількох векторів наукової думки, серед яких

переважають наступні. Наприклад, закордонні вчені Н. Ламоро, Л. Ангелес, Дж. Розенталь [5, с. 32], К. Махалу [6, с. 36], Г. Одунтан [7, с. 83] розглядають дефініцію «правовий режим» у загальнотеоретичному аспекті, виокремлюючи два типи правового режиму (загальний і спеціальний) та в контексті регулювання господарської (підприємницької) діяльності. Розвиток господарської науки у сфері проблематики спеціального правового режиму набув широкого розголосу в працях закордонних дослідників порівняно нещодавно (у 1970-х роках), хоча специфіка встановлення правових режимів підприємництва, відмінних від загального режиму, є постійним предметом спостереження спеціалістів у галузі права та розглядається в якості драйвера диференціації правового регулювання стосовно деяких видів економічної діяльності, територій, де її проваджують та окремих категорій суб'єктів господарювання. Проблематику забезпечення активізації підприємницької діяльності вказані фахівці розглядають крізь призму механізмів регулювання правових режимів та специфічне поєднання окремих правових засобів, що дозволяють враховувати особливості економічної діяльності за допомогою загального та спеціального режиму господарювання. Кореляція вказаних процесів сприймається зазначеними дослідниками як заохочення або лімітування.

Дещо схожої точки зору дотримуються й представники різних наукових шкіл П. Рабінович [18], Ю. Шемшученко, які тлумачать поняття «правовий режим» наступним чином: (франц. *regime* – порядок, від лат. *Regimen* – управління, керівництво) – особливий правовий порядок, встановлений для певних сфер суспільних відносин чи суспільства в цілому (прикордонний режим, митний режим, режим у місцях позбавлення волі, правовий режим земель і майна, режим законності тощо). Загальними ознаками правового режиму автори називають наявність відповідних обмежень, заборон або пільг, враховуючи при цьому його чітку вираженість у формі нерозривного зв'язку прав, форми і змісту регульованих правом відносин, що характеризується у цьому зв'язку моментом стабільності. До того ж, визначальною засадою

правового режиму виступає характер його юридичної бази, в якій обумовлюється змістовна сутність даного поняття [19].

Український науковець Д. Коссе у своїй науковій роботі зазначає, що існуючі наукові праці з питань дослідження сутності та особливостей правового режиму «в більшості стосуються безпосередньо правової категорії, змісту, ознак правового режиму (матеріального права), і поза зоною особливої уваги залишаються питання процесуального забезпечення реалізації того чи іншого правового режиму, процесу набрання ними чинності та припинення, стабільності існування, можливостей застосування, зміни та юридичного забезпечення виконання встановлених норм щодо зазначених процедур (процесуальні норми)» [24, с. 150]. Погоджуючись з дослідником щодо важливості виокремлення не лише суто правових, але й економічних важелів впливу на сутність категорії «правовий режим», варто наголосити на його чільній ролі у забезпеченні господарської діяльності через комплекс ефективних засобів, що у свою чергу виконують важливу місію – сприяють формуванню комфортних умов для господарювання та життєзабезпечення населення в цілому. Д. Коссе вважає, що дана ситуація зумовлена наявністю власних векторів розвитку й регулювання питань економічної політики в різних країнах, однак невизначеність стратегій розвитку економіки, окремих галузей економіки, конкурентів серед інших держав призводить до постійних змін в українському законодавстві, змін правил ведення бізнесу та негативно впливає на розвиток окремих галузей економіки та економічних правовідносин в цілому» [24, с. 151].

Отже, у такий спосіб аналіз наукових джерел юридичного характеру свідчить про відсутність єдиної позиції щодо тлумачення дефініції «правовий режим», залишаючи також поза увагою мету її запровадження. Л. Вакарюк, спираючись на думку Г. Беляєвої вважає, що «єдиною (комплексною) метою правових режимів, виходячи з їх сутності, можна визнати оптимальне регулювання суспільних відносин, подолання перешкод, що стоять на шляху задоволення суб'єктами (правовими засобами та способами) своїх інтересів,

створення сприятливого режиму для правомірних дій та несприятливого режиму для протиправних» [52, с. 13]. Відзначаючи важливість даної думки, однак необхідно зазначити про кореляцію між ефективністю реалізації елементів змістовного наповнення правового режиму (особливо таких як мета, завдання, особливості реалізації правового статусу державних органів влади, що мають відповідні повноваження у досліджуваній сфері, аспекти правової поведінки суб'єктів права, контроль за реалізацією правового режиму, відповідальність за його порушення) та конкретними сферами й характером суспільних відносин, що регламентуються. У даному контексті очевидно значущим виступає соціальне спрямування правового режиму, якому присвячено також праці вчених В. Паламарчука [20], М. Кельмана [21], який спирається на думку Є. Євдокимової й Р. Ромашова, де автори використовують термін «покликання правового режиму», що полягає у формуванні бажаного соціального стану в державі, проте все ж таки доцільно розглядати даний аспект в якості одного з векторів реалізації правового режиму, поряд з економічним з огляду на їх тісну кореляцію.

Поряд з дослідженням сутності категорії «правовий режим» поширення набули окремі аспекти його змістовного наповнення, де дане поняття розглядається відповідно до різних наукових суджень:

- як система заходів для використання з метою досягнення поставленої мети, що спрямована на задоволення потреби суспільства;
- як певний порядок правового регулювання, який забезпечується через особливе поєднання залучених для його здійснення способів, методів і типів правового регулювання;
- як особливий порядок правового регулювання, що виражається у визначеному поєднанні юридичних засобів, що створює бажаний соціальний стан і конкретну ступінь сприятливості або несприятливості для задоволення інтересів суб'єктів права;

- як результат регулятивного впливу на суспільні відносини системи (певного набору) юридичних засобів, властивих конкретній галузі права, що забезпечують оптимальне функціонування зазначених суспільних відносин;
- як порядок регулювання, впорядкування соціальних відносин, пов'язаний із політико-правовим режимом;
- як феноменологічна концепція, відмінна від звичайного правового регулювання суспільних відносин у державі, виникнення якої тісно пов'язано із потребою обмеження або стимулювання прав і повноважень окремим суб'єктам у відповідній сфері суспільних відносин;
- як «укрупнений» блок у загальному арсеналі правового інструментарію, що з'єднує в єдину конструкцію певний комплекс правових засобів (правові обмеження, заборони, дозволи, додаткові зобов'язання);
- як специфічна частина державного й політичного режимів, що характеризується обмеженістю по відношенню до об'єктно-суб'єктної й просторово-часової складової.

Упорядковуючи погляди дослідників на дану проблематику, варто зазначити, що вони мають структурний характер, тобто орієнтуються на структурні елементи правового режиму, серед яких: механізм правового регулювання (принципи й норми права, нетипові правові розпорядження (спеціалізовані норми права), суб'єктивні юридичні права і обов'язки в їх індивідуалізації (конкретизації), акти безпосередньої реалізації прав і обов'язків, акти застосування норм права)); суб'єкти права (носії режиму), об'єкти права (матеріальні й нематеріальні блага у відповідній сфері, регламентовані законодавством), правила (методи) взаємодії суб'єктів з об'єктами права, система організаційно-юридичних гарантій.

Як бачимо, поліваріантність наукових позицій і типів правового мислення по відношенню до об'єкта дослідження обумовлена спробою охоплення всіх його ознак, що дозволяє підкреслити феноменологічні властивості категорії «правовий режим», яка розкривається крізь його сингулярні характеристики. До них відносяться на перший погляд

діаметрально протилежні поняття, що й формують феномен правового режиму: складність, комплексність, системність, унікальність, суспільну спрямованість, імперативність, винятковість, специфічність, обмеженість, міждисциплінарність, багатозначність. Широкий спектр означених характеристик правового режиму обумовлює дискусійність наукового сприйняття даного поняття, однак попри наявні вузькогалузеві дослідження даної проблематики та для подальшого розуміння сутності дефініції «спеціальний режим господарювання» необхідно розкрити загальнотеоретичний сенс (поняття) правового режиму, що пропонується викласти наступним чином: це специфічний порядок правового регулювання, виражений у забезпеченні фактичної реалізації різновекторного комплексу юридичних засобів з метою регулятивного впливу на суспільні відносини, який формує бажаний соціальний стан та конкретний ступінь сприятливості чи несприятливості для задоволення інтересів суб'єктів права [53, с. 417-420].

Враховуючи загально-теоретичні та галузеві підходи до розуміння ознак правових режимів, слід погодитись з висновками Л. Вакарюк і К. Зубенко, що для цих режимів характерним є таке [52, с. 12-13]:

1. Правовий режим встановлюється, змінюється, скасовується та гарантується і забезпечується державою.

2. Правовий режим характеризується особливою метою. Мета правового режиму є результатом, на який він орієнтується, а тому, «з нормативного погляду це стан урегульованості правових відносин, а з погляду права реалізації – розвиток конкретних правовідносин у наміченому векторі, слідування за нормами права в межах правового режиму» [54, с. 82]. Отже, слід погодитись із тим, що мета, котра стоїть перед правовим режимом, вельми різноманітна. Однак єдиною (комплексною) метою правових режимів, виходячи з їхньої сутності, можна визнати оптимальне регулювання суспільних відносин, подолання перешкод, що стоять на шляху задоволення суб'єктами (правовими засобами та способами) своїх інтересів, створення

сприятливого режиму для правомірних дій та несприятливого режиму для протиправних діянь.

3. Правовий режим характеризується певним об'єктом та предметом. Об'єктом у правовій науці виступають суспільні відносини. Відповідно, об'єктом правових режимів є ті суспільні відносини, на які цілеспрямовано впливає означений режим. При цьому предмет – це модель реального об'єкта (земельна ділянка, грошові кошти, час роботи, дисципліна праці тощо).

4. Правовий режим передбачає специфічний порядок регулювання правового становища учасників суспільних відносин. Спершу слід зазначити, що суб'єктами правового режиму є суб'єкти права, хоча в окремих випадках правовий режим може встановлюватись до об'єктів, що ще не набули статусу суб'єкта права (ще ненароджені діти).

5. Правовий режим існує в матеріальній та процесуальній площині. У теорії права правові режими за юридичною природою поділяють на матеріальні та процесуальні правові режими.

Детальний аналіз позицій науковців щодо категорії правовий режим зумовлює необхідність погодитись з такими висновками:

1) правовий режим є певним станом врегулювання відносин щодо об'єкта впливу, що зумовлюється особливим поєднанням способів правового регулювання;

2) правовий режим є правової категорією, що пов'язана із певним об'єктом впливу, в якості якого можуть виступати матеріальні та нематеріальні об'єкти, процеси, діяльність;

3) з'ясування змісту правового режиму передбачає надання правової характеристики певному об'єкту впливу шляхом з'ясування його правового поняття, змісту та форми правових засобів, дослідження прав та обов'язків суб'єктів права щодо цього об'єкта впливу та інших складових, що визначають специфіку його використання (здійснення) у суспільних відносинах [55, с. 89].

Таким чином, ми погоджуємось з позицією науковців харківської школи теорії держави та права, які визначають правовий режим як певний порядок

правового регулювання, який забезпечується через особливе поєднання залучених для його здійснення способів, методів та типів правового регулювання.

При цьому загально визнаною є думка, що способи правового регулювання (із певної сукупності яких складається правовий режим) поділяються на основні та допоміжні. Для основних способів правового регулювання належать дозвіл, зобов'язання та заборона. Допоміжними способами правового регулювання є примус, заохочення, покарання, надання пільг, виключення з переліку обов'язків, пом'якшення юридичної відповідальності та ін. Ці способи не мають самостійного регулятивного значення, а застосовуються паралельно з основними способами правового регулювання для посилення та оптимізації їх дії.

Поряд з імперативним та диспозитивним методами, які є основними різновидами методів правового регулювання, в ньому можуть застосовуватися також методи рекомендацій та заохочення, що мають переважно допоміжний характер.

Типи правового регулювання відображають його загальну будову на рівні окремих ділянок суспільного життя (підсфер сфери правового регулювання – економічної, політичної, культурної, військової та інших галузей суспільного життя), які опосередковуються правом [22, с. 213-217].

Розрізняють два типи правового регулювання: загальнодозволений і спеціально дозволений. При застосуванні першого типу правового регулювання можливість певної соціальної поведінки зумовлюється відсутністю її прямої юридичної заборони. Коли обрано спеціально дозволений тип правового регулювання, то застосовується юридична формула: заборонено все, крім того, що дозволено.

Застосування конкретного типу правового регулювання визначається характером завдань, які воно виконує у відповідній сфері життєдіяльності суспільства. Зокрема, там, де більш важливим є підтримання високої соціальної активності, максимальної свободи особи (як, наприклад, у сфері

підприємництва), має бути реалізований загальнодозволений тип правового регулювання. Якщо ж на перший план виходить потреба у забезпеченні високого рівня впорядкованості суспільних відносин, дисциплінованості їх учасників (як, наприклад, у сфері державного управління), перевага надається спеціально дозволеному типу правового регулювання.

Якщо вести мову саме про правові режими, в рамках яких здійснюється господарська діяльність, то слід спочатку визначити поняття «господарювання», а також можливі види правових режимів, які пропонуються законодавцем для здійснення господарської діяльності.

Цілком слушною є думка про те, що сферу господарювання не можна собі уявити як сферу абсолютно однорідну – в ній складаються багатоманітні господарські відносини, які потребують адекватного особливого, залежного від конкретних умов, правового регулювання [41, с. 682]. Звичайно, що різноманіття видів господарської діяльності обумовлює й різні підходи щодо її правового регулювання. Дійсно, правова база здійснення господарської діяльності піддається постійному впливу як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. Це обумовлено особливостями окремих галузей економіки, умовами господарювання, соціальними потребами, територією здійснення та іншими чинниками.

Діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва незалежно від того, здійснюється така діяльність з метою отримання прибутку чи без такої мети, здійснюється в межах певного правового режиму із дотриманням його вимог.

Поряд із загальними правилами здійснення господарської діяльності, Господарським кодексом України (далі – ГК України) передбачена можливість здійснення господарської діяльності в спеціальних режимах господарювання.

Щодо загальноприйнятої типології правових режимів, то слід приєднатися до висновку Д. Коссе про її відсутність з огляду на дискусійну полівекторність наукових думок з даної проблематики. Аналіз наукових праць

закордонних дослідників [1-14] демонструє різні напрями у класифікаційному поділі правового режиму. Так, за галузевим напрямом виокремлюються господарські, адміністративні, конституційні, цивільно-правові та інші типи правових режимів, кожна з яких характеризується власною специфікою; за теоретико-правовим напрямом – матеріальні та процесуальні (згідно їх юридичної природи); залежно від типу правового регулювання – первинні (загальні) та вторинні (спеціальні); залежно від правових засобів – обмежувальні, стимулюючо-обмежувальні та стимулюючі; залежно від періоду встановлення – постійні й тимчасові; за дихотомічно-правовим напрямом розрізняють правові режими публічного й приватного права; згідно територіального напрямку – міжнародні й внутрішньодержавні правові режими тощо.

Разом з тим, Д. Коссе зазначає, що «традиційно такі режими проявляються у міжнародному приватному і публічному праві, однак в правовому регулюванні економічної сфери можуть встановлюватися три базові типи правового режиму для здійснення господарської діяльності залежно від умов, що сприяють розвитку тієї чи іншої галузі економіки або тому чи іншому суб'єктивному складу. До них відносять режими, окремі аспекти яких є предметом регулювання зовнішньоекономічної діяльності: національний правовий режим, режим найбільшого сприяння і спеціальний правовий режим» [24, с. 152-153].

Національний режим розуміється як порядок надання загального обсягу прав і обов'язків іноземним фізичним та юридичним особам на всій території держави або визначеній адміністративно-територіальній одиниці, які певним чином співпадають з правами й обов'язками національних суб'єктів права в тій чи іншій сфері. В основі даного правового режиму – забезпечення гармонійної рівності між іноземними й національними суб'єктами права. Також в даному випадку в якості індивідуальних суб'єктів доцільно додати також осіб без громадянства (апатридів) та осіб з подвійним громадянством (біпатридів), які мають правоздатність або неподільну правосуб'єктність. З

огляду на правову природу національного режиму є беззаперечним його регламентація як внутрішньодержавними, так і міжнародними нормативно-правовими актами й договорами. Викликає зацікавленість нормативне закріплення терміну «національний режим» в ст. XVII частини III Генеральної угоди про торгівлю послугами, що є додатком до Угоди про заснування Світової організації торгівлі, де національний режим розглядається як право отримати «режим, не менш сприятливий, аніж той, який він надає таким самим своїм послугам або постачальникам послуг у секторах, які входять до національного розкладу, і за виконання умов та кваліфікаційних вимог, обумовлених у ньому» [56]. Далі пояснюється, що формально ідентичний або формально відмінний режим ідентифікується як менш сприятливий за умови змінення рамок для реалізації принципу конкуренції між постачальниками послуг.

Режим найбільшого сприяння передбачає настання умов для реалізації найбільшого обсягу прав, стимулів, пільг у сфері митного й податкового регулювання по відношенню до визначеного кола суб'єктів. Найбільш доречний приклад застосування такого режиму визначається у сфері оподаткування та митної справи, коли мова йде про встановлення відповідного митного режиму для найбільш сприятливого перетину осіб, товарів і послуг через митний (державний) кордон. В основі встановлення режиму найбільшого сприяння – створення сприятливих умов для забезпечення рівного ставлення для всіх учасників економічних відносин. При цьому з метою розвитку окремої сфери господарської діяльності питання усунення дискримінаційних проявів є актуальним як для резидентів, так і для нерезидентів країни. Даний режим встановлюється шляхом заключення угоди між суб'єктами господарської діяльності інших держав згідно з відповідними договорами України, хоча його характер не завжди може носити елементи взаємності.

Поняття спеціального правового режиму становить неспростовний науковий інтерес з точки зору наближеності його концептуального ракурсу до

розуміння спеціального режиму господарювання, тому логічно його дослідити.

Спеціальний правовий режим розглядається як «особливий порядок правового регулювання визначених суспільних відносин, що встановлюється стосовно до конкретного визначеного кола суб'єктів чи сфери їх діяльності і відрізняється від загального режиму або пільговою, або обмежувальною спрямованістю регулювання, обумовленою публічним інтересом, виявляючись у всіх елементах його механізму, зокрема, через гарантії, пільги, форми державної підтримки, обмеження, заборони і додаткові підстави юридичної відповідальності» [24, с. 157-158].

Закордонні вчені Дж. Дзендзьора, М. Смоларек та Б. Піонтек розвивають думки К. Нілова та досліджують спеціальний правовий режим з точки зору його покликання – активізації господарської діяльності. Варто відзначити, що вчені розглядають даний вид правового режиму як порядок здійснення підприємницької діяльності, відмінний від загального режиму. Наголошується на диференціації правового регулювання вказаної діяльності по відношенню до окремих категорій суб'єктів господарювання, видів економічної діяльності, певних територій. Особливий порядок регулювання, притаманний спеціальному правовому режиму, полягає у специфічному поєднанні правових засобів, дозволяє врахувати особливості підприємництва (із залученням інноваційної компоненти) та створити умови для активізації господарської діяльності та підвищення підприємницького потенціалу [57, с. 136-137]. Надмірна всеосяжність елементів юридичної категорії «спеціальний правовий режим» у даному випадку формує занадто універсальний підхід до розуміння його сутності. Натомість, слід погодитись з Л. Крупою щодо можливості запровадження спеціального правового режиму по відношенню не тільки до галузі чи території, але й до окремої сфери діяльності суб'єктів господарювання. Вчена розглядає спеціальний правовий режим в якості особливого порядку правового регулювання певних відносин, що встановлюється щодо конкретного кола суб'єктів чи сфери їх діяльності та

відрізняється від загального (національного) режиму або пільговою, або обмежувальною спрямованістю регулювання, обумовленою публічним інтересом, виявляючись в усіх елементах його механізму, зокрема, через гарантії, пільги, форми державної підтримки, обмеження, заборони і додаткові засади юридичної відповідальності [39, с. 12].

Інші дослідники на чолі з М. Василенко є прихильниками дослідження спеціального правового режиму, здебільшого, через окремі аспекти інноваційної діяльності. Даний підхід заслуговує на увагу ще й тому, що він має спільне із думкою законодавця: так, положення Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» містять визначення спеціального режиму інноваційної діяльності, під яким розуміється правовий режим, що передбачає надання державної підтримки щодо стимулювання діяльності технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств при реалізації проектів за пріоритетними напрямками діяльності технологічних парків [58].

Продовженням даного підходу є науковий погляд групи вчених, серед яких В. Поєдинок, В. Чайковська, П. Павлова використовують поняття правового режиму зовнішньоторговельної або зовнішньоекономічної діяльності, підкреслюючи їх сумісні ознаки. Економіко-правовий аналіз термінів «зовнішньоекономічний» і «зовнішньоторговельний» доводить їх близькість, проте останнє поняття зосереджується виключно на торговій діяльності, тоді як «зовнішньоекономічний» розуміється в більш широкому сенсі та не обмежується лише реалізацією товарів. Підтвердженням даної тези є норми Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», під якою розуміється діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також діяльність державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами України, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [59; 60].

Тобто спеціальний правовий режим розглядається в сучасній юридичній науці крізь призму його сфери регулювання, однак з метою уніфікації теоретичних засад об'єкту даного дослідження, доцільно виділити специфічні особливості, як-от: наявність й застосування додаткових засобів правового впливу (пільги, обмеження, зобов'язання); наслідування певної мети впровадження режиму; особливості у питаннях започаткування, здійснення й припинення господарської діяльності; специфічна локальність та часова обмеженість режимного регулювання, а також чіткий перелік суб'єктів, на який поширюється даний режим [59, с. 499-502].

Розкриття термінів «правовий режим» і «спеціальний правовий режим» обумовлює необхідність дослідження поняття «спеціальний режим господарювання», що виступає похідною й специфічною категорією по відношенню до вищенаведених дефініцій та характеризується чіткою економіко-правовою спрямованістю, оскільки певним чином регулює порядок здійснення господарської діяльності. Ґрунтовне дослідження обраної наукової проблематики дозволяє зауважити, що елементам понятійно-категоріального апарату спеціального режиму господарювання присвячено досить великий пул праць, де кожен учений розкриває ті чи інші особливості правової природи вказаного поняття, його інтерпретаційних характеристик через об'єктно-суб'єктну взаємодію, мету та завдання, особливості правового статусу уповноважених державних органів влади й місцевого самоврядування. Також увагу приділено аспектам контролю та відповідальності у разі порушення спеціального режиму господарювання та оцінці впливу організаційних, технічних, фінансових засобів на забезпечення такого режиму. Однак, судження в різних наукових працях (незалежно від дати дослідження) щодо тлумачення поняття «спеціальний режим господарювання» достатньо сфокусовано лише на декількох авторах, що підкреслює асиметричність теоретико-методичної бази даних робіт, вплив якої можна пом'якшити шляхом врахування й інших наукових поглядів на вказану проблематику з метою розширення уявлення про предмет дослідження. Для удосконалення

сформованого стилю наукового мислення щодо розкриття сутності дефініції «спеціальний режим господарювання» належить виокремити основні теоретичні підходи до вказаного питання на основі даних теоретико-пошукового дослідження (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Узагальнення теоретичних підходів до розуміння сутності спеціального режиму господарювання

Назва підходу	Основні представники	Визначення сутності спеціального режиму господарювання
1	2	3
1. Інституційний	В. Макутов, Г. Знаменський, В. Хахулін, В. Щербина та ін. [43, с. 416]	Інститут господарського права, що визначає особливий порядок здійснення господарської діяльності на визначеній території або в певній галузі економіки, який відрізняється від загального режиму господарської діяльності, передбаченого законодавством, і запроваджується для досягнення цілей, встановлених державою.
	Дж. Дзендзьора, М. Смоларек та Б. Піонтек (на основі наукових праць К. Нілова) [57, с. 136-137]	Особливий порядок регулювання, що полягає у специфічному поєднанні правових засобів, дозволяє врахувати особливості підприємництва у зазначених випадках та створити умови для активізації підприємницької діяльності.
2. Змістовний	Л. Крупа [40, с. 3-4]	Особливий порядок правового регулювання певних суспільних відносин, який встановлюється стосовно конкретного кола суб'єктів або сфери їх діяльності і відрізняється від загального режиму або пільговою, або обмежувальною спрямованістю регулювання, зумовленою особливим публічним інтересом, який виявляється в усіх елементах його механізму, головним чином, через гарантії, пільги, форми державної підтримки, обмеження, заборони і додаткові підстави юридичної відповідальності.

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
	В. Середа, Ю. Назар, К. Костовська [61, с. 123], О. Олійник [42, с. 144]	Особливий порядок регулювання господарської діяльності, який виражений в комплексі правових засобів, що характеризують особливе поєднання взаємодіючих між собою велінь, заборон та зобов'язань щодо суб'єктів господарювання на певній території, у певній галузі чи за певних умов.
3. Інструментальний	Л. Суарес, К. Барахас, С. Морено та ін. [62, с. 448]	Спеціалізований порядок діяльності суб'єктів права, призначений для вирішення специфічних завдань в особливих обставинах та умовах за допомогою сукупності правових інструментів.
	Р. Коттеррелл [66, с. 183-184]	Результат системи, яка регулює окремі суспільні відносини та складається з правових засобів, що забезпечують нормальне функціонування комплексу суспільних відносин.
4. Територіально-галузевий	І. Зельдіна [44, с. 1]	Правовий режим, який визначає особливий порядок організації та здійснення господарської діяльності на певній території, у певній галузі економіки, що відрізняється від загального режиму господарської діяльності, передбаченого законодавством, і вводить державою з певною метою для забезпечення розумного сполучення публічних і приватних інтересів за допомогою встановлення обмежень та/або заохочень для суб'єктів господарювання.
	О. Подцерковний, О. Квасніцька, А. Смітюх та інші [45, с. 591]	Спеціальний режим господарювання слід пов'язати лише з територіальною ознакою, розповсюджуючи на нього положення про вільні економічні зони, зони пріоритетного розвитку, виключні морські економічні зони, охоронні зони, зони стихійного лиха та прикордонні території, надзвичайної екологічної ситуації тощо. Розгляд даного поняття за організаційно-суб'єктною ознакою, тобто для окремих суб'єктів господарювання залежно від виду їхньої діяльності, є недоречним.

Закінчення таблиці 1.1

1	2	3
		У такому випадку поняття спеціального режиму втратить свою визначеність, оскільки доведеться створити спеціальний режим для усіх галузей господарства.
5. Міждисциплінарний (комплексний)	В. Ляшенко [37, с. 7]	Комплекс, що охоплює не тільки норми, які регулюють організаційно-економічні відносини та виробничо-господарські відносини, як організацію, так і здійснення господарської діяльності, але включає також окремі норми митного, податкового, природоохоронного та іншого законодавства та взаємодіє з суміжними галузями.
	О. Вінник [46]	Спеціальний режим господарювання розглядається як інструмент досягнення соціально-економічного розвитку країни, і містить в собі комплекс інтегрованих організаційних, економічних, правових заходів з урахуванням особливостей певних територій, об'єктів, галузей народного господарства, особливих (незвичних) умов господарювання.
	С. Мостовенко [35, с. 19-20]	Особливий правовий порядок, результатом запровадження якого має стати залучення інвестицій та ефективне їх використання, активізація підприємницької діяльності з метою прискорення соціально-економічного розвитку окремих територій України, збільшення експорту товарів і послуг, впровадження нових технологій, розвиток інфраструктури ринку, поліпшення використання природних, матеріальних і трудових ресурсів, підвищення рівня зайнятості населення тощо.

Діагностика теоретичних засад спеціального режиму господарювання демонструє декілька векторів наукових поглядів учених-економістів і правників, що реалізуються за допомогою сукупності правових норм у визначеній галузі суспільних відносин, за певними параметрами, властивостями, характерними рисами, через сукупність правових засобів (інструментів), за територіальними, галузевими ознаками або завдяки комплексному характеру норм права. Ідентифікація даних наукових векторів

дослідження обумовлює виділення п'яти основних теоретичних підходів до розуміння сутності спеціального режиму господарювання: інституційний, змістовний, інструментальний, територіально-галузевий, міждисциплінарний (комплексний) [63, с. 170-171].

Дослідження теоретичних підходів щодо розуміння сутності спеціального режиму господарювання констатує їх компліментарність, тобто вони тісно пов'язані та доповнюють один одного. Так, представники інституційного підходу, серед яких і видатні вчені у галузі господарського права В. Мамутов, Г. Знаменський, В. Хахулін, В. Щербина, зосереджують увагу на охопленні його доктринальних концепцій, в основі яких лежить формація економічних й правових принципів, що передбачають інтерпретацію об'єкта дослідження на базі інституційних теорій, через відповідні правила, норми та моделі поведінки [64, с. 85-86].

Відзначаючи беззаперечну значимість запропонованого наукового уявлення про спеціальний режим господарювання, слід підкреслити також його важливе змістовне навантаження, що несе в собі відповідність чіткого цілепокладання при застосуванні спеціального режиму господарювання та можливість диференціації його правового регулювання стосовно окремих галузей економіки або певних територій [65, 255].

Окреслений науковий підхід є фундаментальним у господарському праві, який знайшов вираження і в наукових працях учених, що тяжіють до змістовного (Л. Крупа, С. Алексєєв, О. Олійник) та інструментального (А. Сітніков, Л. Морозова) підходів у питаннях розуміння концепту спеціального режиму господарювання. При змістовному підході досліджуваний термін характеризується насиченістю висловлювань, що проявляється у намаганні авторів охопити всі важливі властивості спеціального режиму господарювання: об'єктно-суб'єктна складова; обумовленість суспільними інтересами, закріпленими у нормах права; спрямованість регулювання; елементи механізму; приналежність до території, галузі та умов. Подібний деталізований підхід є надлишковим, оскільки перевантажує зміст дефініції та

дещо розпорошує увагу від її сутнісних характеристик за рахунок зайвих положень. Заради справедливості варто підкреслити значний внесок вказаних фахівців у розвиток теорії господарського права, проте прискіпливість до запропонованого тлумачення дефініції обумовлюється її системоутворюючими властивостями в науці господарювання та системі законодавства, тому є виправданою [67, с. 832-833].

За інструментального підходу до визначення сутності спеціального режиму господарювання акцентується увага на сукупності правових засобів (інструментів), через які він реалізується. Слід звернути увагу, що при цьому А. Сітніков і Л. Морозова розглядають дане питання крізь парадигму суспільного розвитку, включаючи специфічний та публічно-владний компоненти. Дане тлумачення є важливим з огляду на чітку суспільну спрямованість, так як в такому значенні спеціальний режим господарювання виступає важливим інструментом управління, що враховує інтереси суспільства та сприяє формуванню демократично-правової держави. Разом з тим, у наведених тлумаченнях прослідковується й інша риса, що є діаметрально протилежною по відношенню до представників попереднього підходу – надлишкова універсальність, оскільки спеціальний режим господарювання розглядається у занадто широкому сенсі, залишаючи його особливості поза увагою. Надання уніфікованого значення даному терміну може негативно відобразитися на точності його формулювання.

Вищевказані наукові інтерпретації щодо визначення терміну «спеціальний режим господарювання» не передбачають врахування особливостей господарської діяльності, не враховують умови для її активізації та не містять диференціацію по відношенню до деяких категорій суб'єктів господарювання, що підкреслює актуальний напрям досліджень О. Зельдіної, О. Подцерковного, О. Квасніцької, А. Смітюх та інших науковців, які пропонують визначати сутність спеціального режиму господарювання у рамках територіально-галузевого підходу. У підтримку даного твердження виступає й законодавець через наявність відповідних нормативно-правових

актів щодо застосування спеціального режиму господарювання саме в окремих галузях економіки, серед яких чільне місце займають норми ст. 414 глави 41 розділу VIII Господарського Кодексу України (далі – ГКУ), які вказують, що «у разі необхідності стабілізації або прискореного розвитку окремих галузей економіки за поданням Кабінету Міністрів України може встановлюватися законом спеціальний режим господарювання у цих галузях» [68]. Водночас, видатні вчені Національної академії наук України В. Геєць та В. Семиноженко ставлять під сумнів територіальний принцип запровадження спеціального режиму господарювання, оскільки вважають, що саме його функціональна специфіка зможе оптимально поєднати контролюючу і стимулюючу роль держави в економіці, так як механізмом заохочення є надання пільг не територіям, а під реалізацію конкретних проектів, що сприятиме ефективному, прозорому та доступному державному контролю [36].

На противагу цьому, запровадження спеціального режиму господарювання обумовлювалося й положеннями наступних законодавчих актів, що передбачають його територіально-галузеву спрямованість: Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області» від 15 липня 1999 року № 970-XIV, що вже втратив чинність, а також Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16 липня 1999 р. № 991-XIV [58].

Однак зосередження лише на територіально-галузевих особливостях запровадження спеціального режиму господарювання містить упущення по відношенню до таких видів діяльності, як концесія, господарська діяльність у Збройних Силах України, а також в умовах надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації, що не може ідентифікуватися ані за територією, ані за галуззю економіки. До того ж, частина 1 ст. 406 глави 40 та ст. 416, 417 ГКУ визначають концесію, діяльність в умовах надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації та господарську діяльність у Збройних Силах України як

види спеціального режиму господарювання (хоча віднесення останнього виду діяльності до галузі економіки є вкрай дискусійним питанням).

Заслуговують на увагу наукові праці й фахівців з економіки та права, зокрема В. Ляшенка, О. Вінник, С. Мостовенка, підхід яких до визначення сутності спеціального режиму господарювання можна окреслити як міждисциплінарний, оскільки вони розглядають досліджуване поняття в якості комплексної категорії, що містить окремі положення в законодавстві митного, податкового, природоохоронного, соціально-економічного спрямування та взаємодіє з суміжними науковими сферами. Поділяючи думку науковців, варто підкреслити інтегрований, складний і разом з тим, динамічний характер категорії «спеціальний режим господарювання» з огляду на його здатність змінюватися з урахуванням різних ендогенних (внутрішніх) і екзогенних (зовнішніх) факторів, серед яких важливу роль грають геополітичні умови, макроекономічні цілі й завдання, суспільні процеси, умови воєнного, надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації тощо. Також імпонує у міждисциплінарному підході й мета запровадження спеціального режиму господарювання, що полягає в залученні й ефективному використанні інвестицій, активізації господарської діяльності та загалом створенні сприятливих умов для забезпечення інтересів суб'єктів права в кореляції із соціально-економічним розвитком територій [63, с. 172].

Отже, з урахуванням вищенаведених пропозицій науковців та власних міркувань, до ознак спеціального режиму господарювання слід віднести наступні позиції:

- 1) це один із різновидів правового режиму, який містить усі його основні ознаки, проте відрізняється специфікою самої галузі;
- 2) спеціальний режим господарювання завжди має свою визначену мету, а тому для нього характерна наявність пільгової, обмежувальної або ж пільгово-обмежувальної направленості правового впливу.

3) особливий порядок регулювання полягає в специфічній комбінації правових засобів та способів, які диференціюються стосовно окремих територій, галузей економіки, особливих і специфічних умов господарювання;

4) спеціальний режим господарювання визначається обмеженим характером та чіткою регламентацією норм, які комплексно регулюють питання організації та здійснення господарської діяльності в рамках даного режиму та які відрізняються від загального режиму господарської діяльності, тому в залежності від мети запровадження спеціальні режими господарювання характеризуються пільговою, обмежувальною або пільгово-обмежувальною спрямованістю;

5) основна мета запровадження спеціального режиму господарювання – комплексне регулювання організації та здійснення господарської діяльності;

6) спеціальний режим господарювання розповсюджується в окремих випадках на спеціальних суб'єктів;

7) спеціальний режим встановлюється на певній території або у певній галузі економіки або ж або відносно до певного кола суб'єктів або до сфери їх діяльності. Застосування правового інструментарію спеціального режиму господарювання (сутність, коло суб'єктів, зміст, об'єкти економічних відносин, методи взаємодії суб'єктів з об'єктами права, система організаційно-юридичних гарантій) спрямовано на забезпечення розвитку окремих територій, об'єктів, галузей економіки, особливих і специфічних умов господарювання, зокрема шляхом формування сприятливих умов для залучення інвестицій та створення комфортних умов для задоволення потреб суспільства.

8) Спеціальний режим господарювання виступає важливим інструментом управління, що враховує інтереси суспільства та сприяє формуванню демократично-правової держави, а також є важелем забезпечення економічної політики, тому носить динамічний характер, може видозмінювати свої характеристики та адаптуватися до глобалізаційних,

політичних, соціальних змін, еволюційних особливостей суспільних відносин [64, с. 83-86].

Таким чином, аналіз теоретичних підходів до розуміння сутності спеціального режиму господарювання обґрунтовує її компліментарний характер з огляду на те, що кожен представник економічної науки й господарського права додає відповідні судження та думки, що модернізують уявлення про попередні концепції. Втім, жоден з підходів не розкривається досконало або вичерпно, що посилює цінність вказаних досліджень саме у сукупності. Позитивно оцінюючи вклад закордонних і вітчизняних науковців, важливо відзначити, що результати їх наукових праць дозволяють удосконалити окремі теоретичні аспекти господарсько-правової науки та розкрити сутність спеціального режиму господарювання, запропонувавши його авторське визначення. Під спеціальним режимом господарювання слід розуміти правовий режим, який запроваджує особливий порядок здійснення господарської діяльності на певній території, у певній галузі економіки, щодо певного кола осіб, який характеризується пільговою, обмежувальною або змішаною направленістю правового впливу на господарські відносини для досягнення визначеної мети щодо соціально-економічного розвитку [65, с. 255-257].

У запропонованому визначенні, перш за все, підкреслюється його винятковість та цілеспрямованість, яка виражається через сукупність правових й організаційних засобів. Зосередження саме на колі осіб, видах, умовах їх господарської діяльності є ключовим та вигідно вирізняє запропоноване визначення, оскільки у кінцевому підсумку гарантії, обмеження та/або заохочення встановлюються саме до суб'єктів господарювання в залежності від особливостей їх діяльності, території їх розташування, галузі економіки, в межах якої така діяльність здійснюється, тобто немає сенсу перераховувати в тлумаченні всі можливі умови для господарювання.

1.2. Архітектоніка спеціального режиму господарювання та його місце в системі господарського права

Розмаїття видів господарської діяльності та прискорений розвиток високотехнологічних галузей економіки обумовлюють появу нових форм суб'єктів господарювання, спроможних до задоволення соціально-економічних інтересів ключових стейкхолдерів за умови раціонального використання наявних ресурсів. Такий інститут господарського права як спеціальний режим господарювання покликаний сприяти ефективному управлінню процесами господарювання як на мікро-, так і на макрорівні через окремі засоби правового регулювання, формуючи відповідні зв'язки й відносини, між органами державної влади й місцевого самоврядування з однієї сторони та суб'єктами господарювання з іншої. Важливість таких відносин обґрунтовується загальною метою, що полягає в ефективному державному регулюванні економічних процесів на користь суспільства, де спеціальний режим господарювання виступає драйвером соціально-економічних трансформацій.

Складний і, разом з тим, комплексний характер спеціального режиму господарювання знаходить своє вираження в його різновидах, формуючи його скомпліковану архітектоніку, що характеризується певною складністю й специфічністю. Термін «архітектоніка» бере свій початок з архітектурного проектування, де означає вираз структурних закономірностей конструкції [69]. Згодом він знайшов своє широке тлумачення (як засадничий конструктивний принцип) у літературознавстві, графіці, медицині, програмуванні, а згодом – у праві й економіці. Залежно від позиції дослідників, термін «архітектоніка» вважається, більшою мірою, синонімічним до поняття «композиція», меншою – до дефініцій «структура», «будова», «організація», однак кожна з них має власні риси. Наприклад, О. Зельдіна розглядає юридичну конструкцію видів спеціального режиму господарювання, де виділяє його внутрішню структуру у багатоланковій системі правовідносин, що забезпечує

взаємоув'язку норм, які регулюють організаційно-господарські та виробничо-господарські відносини для досягнення синергетичного економіко-правового ефекту. Дослідниця справедливо констатує, що складність конструкцій, які відносяться до спеціального режиму господарювання, пояснюється множинністю ланок, переплетенням горизонтальних і вертикальних зв'язків, специфікою взаємодії та взаємоув'язки норм, які регулюють організаційно-господарські та виробничо-господарські відносини, а також необхідністю досягнення оптимальної кількості ланок, що входять у систему [44, с. 10].

Окремі закордонні вчені, у продовження наукових ідей А. Лиманської, пропонують розглядати внутрішню структуру спеціального режиму господарювання, виходячи з існуючих у рамках загального правового режиму трьох видів зв'язків. З функціонального погляду виділяються спеціальні норми права, спеціальні правовідносини, юридичні факти, спеціальні акти реалізації прав та обов'язків, принципів правового регулювання (загальних та спеціальних) та правових гарантій. Другий рівень утворений сукупністю методів, способів та прийомів спеціального правового регулювання, а третій представлений операційними юридичними засобами (позов, протест прокурора тощо) [70, с. 249]. Здебільшого, українські вчені досліджують класифікаційні елементи спеціального режиму господарювання залежно від застосовуваних законодавцем правових засобів. Відзначаючи обґрунтованість обраних закордонними й вітчизняними науковцями підходів та підтримуючи вагомість їх досліджень, однак, варто застережити й про формування за таких умов однобічного уявлення про правовий конструкт даного інституту господарського права. Відзначаючи певну специфіку останнього, важливо віднайти не лише елементи внутрішньої структури спеціального режиму господарювання, але і його системоутворюючі фактори.

У даному контексті саме архітектоніка дозволяє досліджувати об'єкти шляхом гармонійного поєднання компонентів у цілісний контент та розглядається з двох позицій: як основний принцип побудови об'єкта дослідження, що забезпечує співмірність його окремих частин, їхню

взаємозумовленість та співвідпорядкованість в загальній конструкції, а також як система знань про побудову об'єкта дослідження в якості єдиного цілого та наука про інтегральний взаємозв'язок основних його елементів. Архітектоніка функціонує як принципова конструктивна основа, тобто на рівні основних складників об'єкта дослідження, якій властива інтегрованість не тільки внутрішньої структури, але й зовнішньої, чим вона відрізняється від композиції, організації, структури, де значення надається побудові внутрішніх частин. Тому саме архітектоніку обрано автором в якості форми розкриття класифікаційних елементів (видів і типів), цілей, принципів, функцій спеціального режиму господарювання, а також визначення його місця в системі господарського права через споріднені зв'язки.

Класифікаційні елементи (види і типи) спеціального режиму господарювання постають важливою частиною його архітектоніки. Зазвичай, класифікаційні способи дослідження особливого порядку правового регулювання лежать у площині податкового й митного права та оминають дослідження даного питання з позиції загальнотеоретичного значення, що потребує усунення цієї прогалини [67, с. 834].

А. Матвєєва пропонує здійснювати класифікацію видів спеціальних режимів господарювання наступим чином: спеціальний правовий режим господарювання загального типу та галузевий спеціальний правовий режим господарювання. При цьому авторка акцентує увагу на тому, що спеціальний правовий режим загального типу визначає «правила гри» для видів господарської діяльності, передбачених Розділом 8 ГК України. Галузевий спеціальний правовий режим господарювання стосується лише окремих галузей економіки, прямо визначених законом як таких, що потребують стабілізації та прискореного розвитку [71, с. 40-41]. Хоча запропонована класифікація є спірною, проте вона дозволила виокремити специфічні ознаки, за допомогою яких можна відрізнити спеціальний режим господарювання від загального режиму господарювання: для спеціального режиму характерна або пільгова, або обмежувальна направленість правового регулювання;

спеціальний режим встановлюється на певній території або у певній галузі економіки; спеціальний режим встановлюється або відносно до певного кола суб'єктів або до сфери їх діяльності [71, с. 41]. При цьому із наведених дослідницею ознак, не зрозумілим є їх компліментарність до режиму воєнного чи надзвичайного стану відповідно до ГКУ.

У своєму дисертаційному дослідженні О. Зельдіна пропонує класифікувати спеціальні режими господарювання залежно від застосовуваних законодавцем правових засобів. Авторка виділяє три групи спеціальних режимів господарювання:

1) обмежувальний спеціальний режим господарювання – це такий режим, де законодавець за допомогою встановлення обмежень у процесі здійснення господарської діяльності досягає певних цілей по охороні територій, об'єктів тощо (господарська діяльність на державному кордоні України, в умовах надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації, в умовах воєнного стану, виключна (морська) економічна зона, а також господарська діяльність в Збройних Силах України);

2) заохочувально-обмежувальний спеціальний режим господарювання – це ті режими, де за допомогою сполучення певних обмежень у процесі здійснення господарської діяльності та надання пільг досягаються необхідні цілі (концесія, господарська діяльність в санітарно-захисних та інших охоронних зонах, що особливо охороняються);

3) заохочувальний спеціальний режим господарювання – це режими, уведення яких пов'язане з необхідністю вирішення соціально-економічних проблем, залучення інвестицій на певну територію держави, у певну галузь економіки, створення нових робочих місць за допомогою надання різного роду заохочень для суб'єктів господарювання. (С(В)ЕЗ, території пріоритетного розвитку, а також господарювання в окремих галузях економіки [44, с. 12].

Авторкою підкреслюється важливість упорядкування класифікаційних елементів спеціального режиму господарювання залежно від застосовуваних законодавцем правових засобів, що виступають в теорії права інструментами

досягнення відповідної мети. Домінування в правовому режимі тих чи інших правових засобів дозволяє говорити про нього як про заохочувальний, заохочувально-обмежувальний або обмежувальний, причому правові обмеження та стимули виступають у якості парних юридичних категорій [44, с. 10-11].

Погоджуючись з вагомістю та широким розповсюдженням обраного підходу, варто зазначити, що класифікаційний поділ елементів спеціального режиму господарювання все ж потребує удосконалення. У даному контексті науковий інтерес становлять не лише законодавчо визначені види й типи спеціального режиму господарювання, але й ті, до яких можна застосувати територіальний підхід та загальнотеоретичний сенс, тобто території з особливими умовами господарювання. Так, дане питання потребує ідентифікації відповідних законодавчих конструкцій, які розглядаються в широкому значенні та відносяться до територій з особливими умовами господарювання (табл. 1.2).

Питання класифікаційного поділу територій зі спеціальним режимом господарювання важливо розглядати саме в широкому значенні з огляду на наявність багатьох законодавчих конструкцій, що відображують ті чи інші особливості функціонування територій з особливими умовами господарювання. Крім того, законодавець, нажаль, не роз'яснює особливості створення та функціонування різновидів спеціального режиму господарювання та не вказує, за якими критеріями таке розмежування відбувалося, тому з наукової точки зору дослідження даного питання у загальнотеоретичному значенні відповідно до територіального підходу набуває особливого сенсу. До того ж окремі аспекти функціонування територій з особливими умовами господарювання є предметом не лише господарського, але й податкового та митного законодавства України (виділяючи спеціальний податковий режим [72] та режим вільної митної зони [73]).

Таблиця 1.2

Аналіз законодавчих конструкцій у сфері функціонування територій з особливими умовами господарювання

№ з/п	Законодавча конструкція	Тлумачення конструкції	Регламентация конструкції
1	2	3	4
Території, на яких запроваджено спеціальні умови господарювання			
1	<i>Спеціальна (вільна) економічна зона</i>	Частина території України, на якій встановлено спеціальний правовий режим господарської діяльності, особливий порядок застосування та дії законодавства України. На території спеціальної (вільної) економічної зони можуть запроваджуватися пільгові митні, податкові, валютно-фінансові та інші умови підприємництва вітчизняних та іноземних інвесторів. На території України можуть створюватися спеціальні (вільні) економічні зони різних функціональних типів: вільні митні зони і порти, експортні, транзитні зони, митні склади, технологічні парки, технополіси, комплексні виробничі зони, туристично-рекреаційні, страхові, банківські тощо. Спеціальні (вільні) економічні зони створюються з метою залучення інвестицій та ефективного їх використання, активізації спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності з метою збільшення експорту товарів, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції і послуг, впровадження нових технологій, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних, матеріальних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку України.	Стаття 401 та 403, глава 39, розділ VIII Господарського кодексу України від 16 січня 2003 року № 436-IV (далі – ГКУ) [68] ЗУ «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13 жовтня 1992 р. № 2673-XII [74], втратив чинність
2	<i>Концесія</i>	Форма здійснення державно-приватного партнерства, яка полягає в наданні концесієдавцем концесіонеру права на створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт та технічне переоснащення), та/або управління (користування, експлуатацію, технічне обслуговування) об'єктом концесії, та/або надання суспільно значущих послуг в порядку та на умовах, визначених концесійним договором, і передбачає передачу концесіонеру переважної частини операційного ризику, який охоплює ризик попиту та/або ризик пропозиції.	Стаття 406, глава 40, розділ VIII ГКУ [68]
3	<i>Виключна (морська) економічна зона України</i>	Морські райони, зовні прилеглі до територіального моря України, включаючи райони навколо островів, що їй належать, становлять виключну (морську) економічну зону України. Держава у виключній (морській) економічній зоні України має виключне право створювати, а також дозволяти і регулювати спорудження, експлуатацію та використання штучних островів, установок і споруд для морських наукових досліджень, розвідки і розробки природних ресурсів, інших економічних цілей відповідно до законодавства.	Стаття 411, глава 41, розділ VIII ГКУ [68]

Продовження таблиці 1.2

1	2	3	4
4	<i>Господарська діяльність на державному кордоні України</i>	Суднопластво, користування водними об'єктами для потреб лісосплаву та інші види водокористування, створення гідроспоруд, провадження інших робіт у внутрішніх водах України, користування землею, лісами, об'єктами тваринного світу, ведення геологічних розвідувань та інша господарська діяльність здійснюється з урахуванням особливостей режиму державного кордону України відповідно до законодавства України та чинних міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.	Стаття 412, глава 41, розділ VIII ГКУ [68]
5	<i>Господарська діяльність в санітарно-захисних та інших охоронних зонах, на територіях і об'єктах, що особливо охороняються</i>	Господарська діяльність у санітарно-захисних, водоохоронних зонах, зонах санітарної охорони та інших охоронних зонах, на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду України, курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних та інших територіях і об'єктах, віднесених законодавством до таких, що особливо охороняються, здійснюється відповідно до вимог правового режиму цих територій і об'єктів, встановлених законом та іншими законодавчими актами.	Стаття 413, глава 41, розділ VIII ГКУ [68]
6	<i>Господарська діяльність у Збройних Силах України (спеціальний режим господарювання в окремих галузях економіки)</i>	Специфічна діяльність військових частин, закладів, установ та організацій Збройних Сил України, пов'язана із забезпеченням їх повсякденної життєдіяльності, що передбачає ведення підсобного господарства, виробництво продукції, виконання робіт і надання послуг, передачу в оренду рухомого та нерухомого військового майна (за винятком озброєння, боєприпасів, бойової та спеціальної техніки) у межах і в порядку, визначених законом. Може здійснюватися лише некомерційна (неприбуткова) господарська діяльність.	Стаття 414, глава 41, розділ VIII ГКУ [68]
7	<i>Територія пріоритетного розвитку</i>	Територія, визначена за поданням відповідного органу місцевого самоврядування в межах міста, району, на якій склалася несприятливі соціально-економічні умови і на якій на підставах та в порядку, передбачених законом, вводиться спеціальний режим інвестиційної діяльності з метою створення нових робочих місць	Стаття 415, глава 41, розділ VIII ГКУ [68]
8	<i>Господарська діяльність в умовах надзвичайного стану</i>	Особливий правовий режим діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, передбаченого Конституцією України, який тимчасово допускає обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод громадян, а також прав юридичних осіб та покладає на них додаткові обов'язки, - може здійснюватися з урахуванням обмежень та зобов'язань, встановлених виданим відповідно до Конституції України указом Президента України про введення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях.	Стаття 416, глава 41, розділ VIII ГКУ [68]

Продовження таблиці 1.2

1	2	3	4
9	<i>Господарська діяльність в умовах воєнного стану</i>	У період дії воєнного стану, введеного на території України або в окремих місцевостях, правовий режим господарської діяльності визначається на основі закону про оборону України, інших законодавчих актів щодо забезпечення обороноздатності держави та законодавства про режим воєнного стану.	Стаття 417, глава 41, розділ VIII ГКУ [68]
Функціональні типи спеціальної (вільної) економічної зони (згідно с. 403 ГКУ та ст. 3 Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон»)			
10	<i>Вільна митна зона</i>	Митний режим, відповідно до якого іноземні товари ввозяться на територію вільної митної зони та вивозяться з цієї території за межі митної території України із звільненням від оподаткування митними платежами та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а українські товари ввозяться на територію вільної митної зони із оподаткуванням митними платежами та застосуванням заходів нетарифного регулювання.	Ст. 130, глава 21 Митного кодексу України (далі – МКУ) [73]
11	<i>Експортна зона</i>	В такому формулюванні терміну не закріплено, є тільки «експорт (остаточне вивезення)» - це митний режим, відповідно до якого українські товари випускаються для вільного обігу за межами митної території України без зобов'язань щодо їх зворотного ввезення.	Ст. 82, глава 15 МКУ [73]
12	<i>Транзитна зона</i>	В такому формулюванні терміну не закріплено, є тільки «транзит» - це митний режим, відповідно до якого товари та/або транспортні засоби комерційного призначення переміщуються під митним контролем між двома митними органами України або в межах зони діяльності одного митного органу без будь-якого використання цих товарів, без сплати митних платежів та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.	Ст. 90, глава 17 МКУ [73]
13	<i>Митний склад</i>	Митний склад - це митний режим, відповідно до якого іноземні або українські товари зберігаються під митним контролем із умовним повним звільненням від оподаткування митними платежами та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.	Ст. 121, глава 20 МКУ [73]
14	<i>Технологічний парк</i>	Юридична особа або група юридичних осіб, що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів з метою створення організаційних засад виконання проектів технологічних парків з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій, забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції.	Ст. 1 ЗУ «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16 липня 1999 р. № 991-XIV [58]

Продовження таблиці 1.2

1	2	3	4
		Спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків – правовий режим, який передбачає надання державної підтримки щодо стимулювання діяльності технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств при реалізації проєктів за пріоритетними напрямками діяльності технологічних парків	
15	<i>Технополіс</i>	Спеціальна економічна зона науково-технічного та інноваційно-впроваджувального типу, що становить собою частину території України, на якій встановлюються і діють спеціальний режим інноваційно-інвестиційної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України шляхом запровадження пільгових митних, податкових та інших умов реалізації національними та іноземними юридичними і фізичними особами інноваційних та інвестиційних проєктів, зареєстрованих в установленому чинними нормативно-правовими актами порядку. Наразі визначення терміну нормативно не закріплено, проте він широко згадується як інноваційне підприємство.	Проект ЗУ «Про Технополіс П'ятихатки» у 2013 році (відхилено). Згадується у норм.-пр. актах, наприклад ЗУ «Про освіту» (ст. 81)
16	<i>Комплексна виробнича зона</i>	Частина території держави, на якій запроваджується спеціальний (податковий, митний тощо) режим економічної діяльності з метою стимулювання підприємництва, залучення інвестицій у пріоритетні галузі господарства, розширення зовнішньоекономічних зв'язків, запозичення нових технологій, забезпечення зайнятості населення.	Постанова КМУ «Про Концепцію створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні», проте вона втратила чинність 2004 року. Наразі відсутня.
17	<i>Банківсько-страхова (офшорна) зона</i>	Зона, де запроваджується особливо сприятливий режим здійснення банківських та страхових операцій в іноземній валюті для обслуговування нерезидентів. Офшорний статус надається банківським та страховим установам, які були створені за участі лише нерезидентів і обслуговують лише ту частину підприємницької діяльності, що здійснюється за межами України	
18	<i>Туристично-рекреаційна зона</i>	Дефініція відсутня; є лише мета створення: «стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності, спрямованої на збереження та ефективного використання природних лікувальних ресурсів курорту, прискорення реформування лікувально-оздоровчої галузі та розвиток туризму».	Положення про СЕЗ туристсько-рекреаційного типу «Курорт-поліс Трускавець» [75]
Інші території, на яких запроваджено спеціальні умови господарювання			
19	<i>Індустріальний парк / транскордонний індустріальний парк</i>	Індустріальний (промисловий) парк - визначена ініціатором створення індустріального парку відповідно до містобудівної документації облаштована відповідною інфраструктурою територія, у межах якої учасники індустріального парку можуть здійснювати господарську діяльність у сфері переробної промисловості, переробки промислових та/або побутових відходів (крім захоронення відходів).	ЗУ «Про індустріальні парки» від 21 червня 2012 року № 5018-VI [76]

Закінчення таблиці 1.2

1	2	3	4
		<p>Також може здійснюватися науково-технічна діяльність, діяльність у сфері інформації і електронних комунікацій на умовах, визначених цим Законом та договором про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку. Транскордонний індустріальний парк - індустріальний парк, що створюється і функціонує на підставі міжнародного договору України, який укладається між урядами держав або уповноваженими ними ініціаторами створення.</p> <p>З метою створення та функціонування індустріальних парків керуючим компаніям, ініціаторам створення - суб'єктам господарювання та учасникам індустріальних парків за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та з інших джерел, не заборонених законом: 1) надається повна або часткова компенсація відсоткової ставки за кредитами (позиками) на облаштування та/або здійснення господарської діяльності у межах індустріальних парків у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України; 2) надаються кошти на безповоротній основі для облаштування індустріальних парків та/або забезпечення будівництва об'єктів суміжної інфраструктури (автомобільних шляхів, ліній зв'язку, засобів тепло-, газо-, водо- та електропостачання, інженерних комунікацій тощо), необхідних для створення та функціонування індустріальних парків у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України; 3) здійснюється компенсація витрат на підключення та приєднання до інженерно-транспортних мереж у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України; 4) надаються податкове та митне стимулювання відповідно до законодавства.</p>	
20	<i>Зона вільної торгівлі</i>	<p>Термін закріплено в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС [77]. Це група з двох чи більше митних територій, на яких мита та інші обмежувальні засоби регулювання торгівлі скасовуються стосовно основної частини торгівлі між складовими територіями стосовно товарів, які походять із таких територій.</p>	<p>Стаття XXIV, частина III Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947) [78]</p>
21	<i>Митний союз</i>	<p>Заміна двох чи більше митних територій на одну митну територію таким чином, що</p> <p>i) мита та інші обмежувальні засоби регулювання торгівлі скасовуються стосовно основної частини торгівлі між складовими територіями союзу чи принаймні стосовно основної частини торгівлі товарами, які походять із таких територій, а також,</p> <p>ii) в основному такі мита та інші засоби регулювання торгівлі застосовуються кожним з членів союзу до торгівлі територій, не включених до цього союзу.</p>	

Для проведення класифікації територій з особливими умовами господарювання, зокрема територій, на яких запроваджено спеціальні умови господарювання (пільги, преференції, скасування податків тощо) доречно використовувати фасетний метод, незначну кількість об'єктів та ознак класифікації. Фасетний метод передбачає собою паралельний поділ множини об'єктів на незалежні класифікаційні угруповання, де фасет — набір значень однієї ознаки класифікації. Фасети взаємно незалежні, кожний об'єкт може одночасно входити в різні класифікаційні угруповання [79].

Тож таблиця 1.3 демонструє класифікацію територій, на яких запроваджено особливі (у тому числі й заохочувальні) умови господарювання.

Отже, класифікація територій з особливими умовами господарювання дозволила визначити 11 утворень: території, на яких запроваджено заохочувально-обмежувальні заходи (санітарно-захисні, водоохоронні зони, зони санітарної охорони, території і об'єкти природно-заповідного фонду України, курортні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні та інші території і об'єкти, що особливо охороняються), території пріоритетного розвитку, спеціальні економічні зони, вільна митна зона, експортна зона, транзитна зона, технополіс, зона вільної торгівлі, митний союз, індустріальний парк і транскордонній індустріальний парк.

Однак, новели законодавства вносять свої корективи у досліджуваний процес. Так, у силу прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» [80] виключено статтю 415 (про території пріоритетного розвитку) з ГКУ і припинено чинність відповідних нормативно-правових актів щодо створення та функціонування вищенаведених спеціальних економічних зон, проте норми ГКУ щодо СЕЗ (глава 39) залишились чинними.

Таблиця 1.3

Класифікація територій, на яких запроваджено особливі умови господарювання

Законодавство	Різновиди територій, на яких запроваджено спеціальні умови господарювання			
Господарський кодекс України	Спеціальний режим господарювання			
	1 група — обмежувальний спеціальний режим господарювання, де законодавець за допомогою встановлення певних обмежень у процесі здійснення господарської діяльності досягає певних цілей;	2 група — це заохочувально-обмежувальний спеціальний режим господарювання. При застосуванні такого режиму за допомогою сполучення певних обмежень у процесі здійснення господарської діяльності, і надання пільг досягаються необхідні цілі;		3 група — заохочувальний спеціальний режим господарювання, введення яких пов'язане з необхідністю вирішення соціально-економічних проблем, залучення інвестицій на певну територію держави, створення нових робочих місць за допомогою надання різного роду заохочень для суб'єктів господарювання;
	<i>державний кордон</i>	<i>виняткова (морська) економічна зона</i>	<i>санітарно-захисні, водоохоронні зони, зони санітарної охорони, території і об'єкти природно-заповідного фонду України, курортні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні та інші території і об'єкти, що особливо охороняються</i>	
Митний кодекс України	<i>Вільна митна зона</i>	<i>Експортна зона</i>	<i>Транзитна зона</i>	<i>Технополіс</i>
Генеральна угода з тарифів і торгівлі	<i>Зона вільної торгівлі</i>		<i>Митний союз</i>	
Закон України «про індустриальні парки»	<i>Індустріальний парк</i>		<i>Транскордонний індустриальний парк</i>	
<i>Території, на яких можуть бути запроваджені особливі/спеціальні умови господарювання</i>				
Закон України Про внесення змін до Закону України "Про засади державної регіональної політики"	<i>Території сталого розвитку</i>	<i>Регіональні полюси зростання</i>	<i>Території з особливим умовами для розвитку</i>	<i>Території відновлення</i>

Відповідно до норм Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій», статтею 11² визначено, що для планування відновлення та стимулювання розвитку регіонів та територій, а також з метою запровадження органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування спеціальних механізмів та інструментів визначаються такі функціональні типи територій:

1) території відновлення, якими виступають мікрорегіони, територіальні громади, на території яких відбувалися бойові дії та/або які були тимчасово окуповані, та/або території яких зазнали руйнувань об'єктів критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури, об'єктів житлового фонду внаслідок ведення бойових дій, а також які характеризуються різким погіршенням рівня соціально-економічного розвитку та значним переміщенням населення до інших регіонів та/або інших держав;

2) регіональні полюси зростання – мікрорегіони, територіальні громади, що характеризуються значно кращими географічним, демографічними, соціально- економічними показниками розвитку порівняно з іншими подібними територіями регіону, та зростання яких позитивно впливає на суміжні території, регіон та/або державу в цілому;

3) території з особливими умовами для розвитку, якими постають макрорегіони, мікрорегіони, територіальні громади, рівень соціально-економічного розвитку яких є низьким або на яких існують природні, демографічні, міжнародні, безпекові чи інші об'єктивні обмеження щодо використання потенціалу території для розвитку. З метою застосування диференційованих заходів підтримки розвитку визначаються окремі функціональні типи територій з особливими умовами для розвитку;

4) території сталого розвитку – самодостатні мікрорегіони, територіальні громади з наявним соціально-економічним потенціалом територій та спроможні до збалансованого розвитку в економічній, соціальній та екологічній сферах [80].

Спираючись на загальнотеоретичне значення архітектонічних засад спеціального режиму господарювання та норми вищевказаного Закону очікується, що запровадження заохочувальних/особливих умов господарювання гратиме важливу роль у повоєнному відновленні економіки на територіях відновлення, регіональних полюсах зростання, а також територіях з особливими умовами для розвитку [81, с. 166].

Крім того, ще однією правовою новелою для України виступає запровадження з початку 2022 року інноваційно-експериментального режиму «Дія. City», який містить окремі риси спеціального режиму господарювання (хоч допоки так не кваліфікується), що створює передумови для значного розширення теоретико-правового інструментарію досліджуваного питання [82, с. 399]. Відповідно до Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15 липня 2021 року № 1667-IX, правовий режим «Дія.City» – це сукупність правових норм, якими визначаються права та обов'язки особи, що виникають, змінюються та припиняються у зв'язку із зверненням про набуття, набуттям та втратою статусу резидента Дія.City, а також особливості регулювання відносин за участю резидента Дія.City і щодо участі у його статутному капіталі. За прогнозами Міністерства цифрової трансформації України такий крок забезпечить віртуалізацію експериментального вільного простору економічної зони зі спеціальним податковим, фінансовим і правовим режимом, найамбітнішими інноваційними та бізнес-ідеями [83].

Завершуючи питання класифікаційного поділу спеціального режиму господарювання важливо відзначити, що сучасні тренди економічного розвитку розгортаються на фоні швидкоплинних умов глобальних змін, тому постійно виникатимуть відмінні від існуючих господарські структури, видозмінюватимуться зв'язки й відносини між ними та суб'єктами державної влади, розширюватимуться межі ринків у контексті окремих видів господарювання (головним чином, пов'язаних з новими технологіями та цифровізацією економіки). Такі своєрідні процеси завжди потребуватимуть

ефективного правового регулювання для стабілізації й розвитку соціально-економічного життєзабезпечення, де спеціальний режим господарювання завжди гратиме головну роль з огляду на його багатогранну архітектоніку [82].

Наступним архітектонічним елементом спеціального режиму господарювання постає його чітке *цілепокладання* як одна з ключових рис, що обумовлює специфіку даного інституту господарського права. Умовно цілі спеціального режиму господарювання пропонується розділити на дві групи: загальні (сприяють вирішенню загальної, стратегічно важливої проблеми) й специфічні (спрямовані на вирішення окремих проблем у межах відповідних стратегічних цілей).

Прикладом загальної цілі спеціального режиму господарювання, що має стратегічний характер, постає досягнення соціально значущого результату, що виражається у встановленні правової рівності із дотриманням балансу між категоріями економічної ефективності та соціальної справедливості. Дана мета постає основоположною з огляду на її суспільну значущість та всеохоплюючий характер, що проявляється у формуванні ефективної державної економічної та соціальної політики в питаннях забезпечення економічно активної та соціально корисної господарської діяльності суб'єктів права [81].

Питаннями правового забезпечення досягнення балансу між економічною ефективністю та соціальною справедливістю ґрунтовно займаються науковці Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України». Погоджуючись зі вченими щодо важливості дослідження даного питання, варто підкреслити, що «для поступального соціально-економічного розвитку й досягнення необхідного прогресу на тлі всеохоплюючого комплексу поточних викликів, міжнародних зобов'язань та обов'язків перед суспільством, Україні варто спиратися на зарубіжні концептуальні розробки щодо співвідношення і взаємозв'язку соціально-правових феноменів «соціальна справедливість – економічна справедливість» ... та досвід

правового регулювання втілення принципу соціальної справедливості в економічні відносини» [84, с. 127].

До специфічних цілей спеціального режиму господарювання можна віднести стабілізацію надзвичайних (кризових) ситуацій та стимулювання економічної активності суб'єктів господарювання. Цілі стабілізаційного характеру спеціального режиму господарювання встановлюються для утримання кризової ситуації у визначених допустимих межах, які перешкоджають її переходу до неприпустимого (некерованого) стану. Вони діють обмежений період, зокрема, в умовах воєнного й надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації тощо, тобто у таких умовах, де може виникнути загроза життю та здоров'ю людей, знищенню матеріальних та духовних цінностей, дестабілізації та руйнування соціальної системи. М. Дьюї та І. Карло розвивають результати наукових праць А. Лиманської та фокусують свою увагу на іншу підгрупу цілей, що має стимулюючий характер та призвана полегшити правове становище суб'єктів господарювання через відповідні пільги й стимули для ведення господарської діяльності, що встановлюються на певній території або щодо окремої галузі економіки. Таким чином дані цілі створюють більш сприятливий порядок задоволення інтересів ключових стейкхолдерів, оскільки спрямовані на винагороду суб'єктів господарювання за певну правомірну поведінку [70, с. 245].

Група специфічних цілей може мати власні підцілі відповідно до класифікаційного поділу спеціального режиму господарювання, де чільне місце займають ті, що встановлено законодавцем:

1. Для спеціальних (вільних) економічних зон: залучення інвестицій та ефективного їх використання, активізації спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності з метою збільшення експорту товарів, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції і послуг, впровадження нових технологій, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних, матеріальних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку України (частина 2 ст. 401 ГКУ);

2. Для виключної (морської) економічної зони України: забезпечення суверенних прав України на розвідку, експлуатацію, збереження живих ресурсів та управління ними у виключній (морській) економічній зоні держава вживає заходів (включаючи огляд, інспекцію, арешт і судовий розгляд) щодо забезпечення додержання суб'єктами господарювання законодавства України (частина 3 ст. 411 ГКУ) [68].

Безсумнівно, даний перелік не може бути вичерпним, оскільки специфіка спеціального режиму господарювання передбачає його запровадження залежно від наявної ситуації та просторово-часових характеристик. Однак, як справедливо зазначають М. Дьубі та І. Карло, що спираються на дослідження А. Лиманської, аналіз чинного законодавства демонструє відсутність закріплення чіткої мети того чи іншого виду (типу) спеціального режиму господарювання, що може призвести до неоднозначного застосування юридичної практики. Адже цілі спеціальних правових режимів виступають як показниками ефективності правового регулювання, так і виступають безпосередніми умовами, найважливішими чинниками формування та розвитку права загалом. Незважаючи на ті чи інші особливості цільових установок спеціальних режимів господарювання, загалом вони спрямовані на встановлення правил поведінки в нестандартних ситуаціях з метою найбільш ефективного їхнього врегулювання з урахуванням особливостей соціального, економічного, політичного та іншого характеру шляхом заохочувальних, заохочувально-обмежувальних або обмежувальних дій» [70, с. 250]. Варто погодитися з дослідниками щодо важливості запровадження практики визначення у преамбулі чи спеціальній статті нормативно-правового акту, присвяченого спеціальному режиму господарювання, вказівки на конкретні цілі, які правотворчий орган прагне вирішити, що сприятиме досягненню оптимального результату.

Оскільки архітектоніка спеціального режиму господарювання функціонує як принципова конструктивна основа, то доцільно визначити ті ключові принципи, які сприяють компліментарності всіх елементів. У даному

питанні також важливо виокремити загальну та специфічну групу основоположних принципів з огляду на юридичну природу спеціального режиму господарювання. До принципів загальної групи можна віднести ті, що забезпечують фундаментальні аспекти спеціального режиму господарювання як інституту господарського права (принципи законності, правової рівності, об'єктивності, гласності, доцільності, системності, поєднання прав та обов'язків, та ін.). Також, положення ст. 6 ГКУ закріплюють наступні загальні принципи господарювання в Україні, які екстраполюються й на спеціальні режими господарювання: забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання; свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом; вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України; обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави; захист національного товаровиробника; заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини.

Крім того, існує наукова думка, що норми Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV закріплюють принципи, які також можна віднести до загальної групи спеціального режиму господарювання: доцільності (обґрунтованої необхідності державного регулювання господарських відносин з метою вирішення існуючої проблеми), адекватності (відповідність форм та рівня державного регулювання господарських відносин потребі у вирішенні існуючої проблеми та ринковим вимогам з урахуванням усіх прийнятних альтернатив); ефективності (забезпечення досягнення внаслідок дії регуляторного акта максимально можливих позитивних результатів за рахунок мінімально необхідних витрат ресурсів суб'єктів господарювання, громадян та держави); збалансованості (забезпечення у регуляторній

діяльності балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави), передбачуваності (послідовність регуляторної діяльності, відповідність її цілям державної політики, а також планам з підготовки проектів регуляторних актів, що дозволяє суб'єктам господарювання здійснювати планування їхньої діяльності), а також прозорості та врахування громадської думки (відкритість для фізичних та юридичних осіб, обов'язковий розгляд регуляторними органами ініціатив, зауважень та пропозицій, наданих у встановленому законом порядку фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями, обов'язковість і своєчасність доведення прийнятих регуляторних актів до відома фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань, інформування громадськості про здійснення регуляторної діяльності) [85]. Дійсно, деякі принципові аспекти знаходять свій вираз у спеціальному режиму господарювання, однак це більшою мірою залежить від специфіки його окремого виду.

Натомість, принципи специфічної групи становлять більший науковий інтерес, оскільки відображують риси спеціальних режимів господарювання, відповідно до окремої території його запровадження або окремої галузі економіки, наприклад: для спеціальних (вільних) економічних зон – принцип невтручання держави у торговельні відносини з іншими країнами, відсутність штучних (створених урядом) бар'єрів у торгівлі між окремими суб'єктами господарювання різних країн; при здійсненні оподаткування на територіях пріоритетного розвитку – принципи економічної доцільності, соціальної справедливості, поєднання інтересів суспільства, держави, територіальних громад, суб'єктів господарювання та громадян (частина 1 ст. 17 ГКУ); при зовнішньоекономічній діяльності – принципи свободи її суб'єктів добровільно вступати у зовнішньоекономічні відносини, здійснювати їх у будь-яких формах, не заборонених законом, та рівності перед законом усіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (частина 2 ст. 377 ГКУ) тощо. Перелік специфічної групи принципів не може бути вичерпним, беручи до уваги динамічність розвитку спеціального режиму господарювання.

Загальна й специфічна групи принципів спеціальних режимів господарювання саме в сукупності здатні забезпечити їх функціонування, однак, ефективність такого процесу залежить, більшою мірою, від дотримання принципу рівноправності суб'єктів у режимних відносинах, що знаходиться на терені загальних і специфічних принципів та виступає головною передумовою справедливості встановлення особливого порядку правового регулювання.

Окрім класифікаційного, цільового, принципного наповнення архітектоніки спеціального режиму господарювання, важливим для формування його цілісної концепції постає функціональне призначення, що виражається через основні напрями впливу такого режиму на поведінку суб'єктів суспільних відносин з метою розв'язання окремих завдань. Як цілі й принципи, функції спеціального режиму господарювання доцільно поділити на загальні та специфічні з огляду на юридичну природу даного господарсько-правового інституту.

Аналіз питань спеціального правового регулювання дозволяє дійти висновку, що до загальної групи функцій спеціального режиму господарювання відносяться ті, що притаманні загальному правовому режиму, а саме: за сферою правового впливу (економічна, політична, екологічна, культурно-історична та ін.), за характером впливу на свідомість і поведінку суб'єктів суспільних відносин (регулятивна, захисна, інформаційна, мотивуюча, комунікативна, орієнтаційна, компенсаційна, виховна), за характером впливу (динамічна, гарантуюча, інтегративна, запобіжна, контролююча та ін.).

Серед пулу загальних функцій важливо виокремити гарантуючу й мотиваційну, які є найбільш ефективними драйверами у забезпеченні суспільно значущих інтересів. Так, гарантуюча функція призвана забезпечувати законність та правопорядок, в основі якого – баланс між інтересами держави й соціуму в питаннях правового розпорядження та подолання колізій і соціальних конфліктів. Мотиваційна функція передбачає встановлення законодавцем позитивних (заохочення, стимули, пільги) і

негативних (обмеження, покарання, погіршення правового становища) мотивів з метою досягнення певного результату.

Відповідно до специфічних цілей спеціального режиму господарювання до другої групи його функцій можна віднести стабілізаційно-захисну та стимулюючу. Існування першої функції обумовлюється наявним соціальним, економічним, політичним та іншим впливом на динамічні властивості спеціального режиму господарювання, що проявляється у підвищенні його стійкості, зменшенні впливу зовнішніх негативних факторів для захисту публічних і приватних інтересів, безпеки суспільства й держави. Стимулююча функція спеціального режиму господарювання сприяє розвитку економічних відносин із врахуванням особистісних, державних і суспільно значущих інтересів, що сприяє досягненню бажаного результату. Дана функція виступає засобом для визначення соціальної цінності різних явищ життєдіяльності, позначення перспективних, життєвоважливих напрямів у суспільному розвитку, вироблення найбільш доцільних способів, стимулюючих соціально-корисну діяльність суб'єктів права. Тому призначення стимулюючої функції полягає, перш за все, в оформленні динаміки специфічних суспільних відносин, здійсненні їхнього спеціального впорядкування для внесення необхідної узгодженості та порядку.

Завершальним елементом у мозаїці архітекtonіки спеціального режиму господарювання є визначення його місця в системі господарського права. Оскільки спеціальний режим господарювання є інститутом господарського права, який включає в себе норми, що регулюють як організаційно-господарські, так і виробничо-господарські відносини, доцільно позначити коло господарсько-правових інститутів зі схожими типами відносин для формування більш широкого уявлення про предмет дослідження [86, с. 944-945].

Найбільш очевидні функціональні зв'язки інститут спеціального режиму господарювання має з господарсько-правовим інститутом підприємництва, де останній грає базисну роль в регулюванні суспільних

відносин відповідно до норм права з огляду на свою юридичну природу. Ефективне правове регулювання підприємництва лежить в основі функціонування спеціального режиму господарювання та постає одним із пріоритетних завдань держави, оскільки сприяє створенню оптимальних умов розвитку суб'єктів господарювання в інтересах суспільства і держави. Оскільки Україна обрала європейський вектор розвитку, то важливим завданням на даному шляху для неї постає реформування законодавства у сфері підприємницької діяльності згідно Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [77]. У даному питанні норми глави 6 «Заснування підприємницької діяльності, торгівля послугами та електронна торгівля» розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» займають важливе місце та обумовлюють пряму кореляцію зв'язків між інститутами спеціального режиму господарювання та підприємництва.

Прослідкувати взаємозв'язок спеціального режиму господарювання видається можливим не лише через загальні функції інституту підприємництва, але й через його субінститути, зокрема легітимації та банкрутства (включаючи питання державної реєстрації). Наявні зв'язки даного субінституту з інститутом спеціального режиму господарювання є очевидними, оскільки обумовлюються публічно-приватним характером відносин та регулюються, зазвичай, нормами не лише господарського, але й адміністративного права. Державна реєстрація та легітимація суб'єктів господарювання як носіїв загальної підприємницької правосуб'єктності має на меті функціонування в чітких та прозорих умовах для забезпечення розвитку суб'єктів підприємницької діяльності. Кожен суб'єкт господарювання, зокрема й спеціального режиму господарювання, має пройти офіційне визнання шляхом засвідчення державою факту створення або припинення юридичної особи, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, зміни відомостей, що містяться в Єдиному

державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, про юридичну особу та фізичну особу – підприємця, а також проведення інших реєстраційних дій [87, с. 125-127].

Для окремих юридичних осіб законодавець визначає спеціальні процедури набуття відповідного правового статусу згідно окремих видів економічної діяльності. Наприклад, для контролю продукції спеціальною процедурою для суб'єктів права у спеціальному режимі господарювання є ліцензування (засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності) й сертифікація (підтвердження відповідності третьою стороною, яке стосується продукції, процесів, послуг, систем або персоналу). Яскравим прикладом зв'язків інституту спеціального режиму господарювання та субінституту легітимації згідно європейської практики виступає створення на території спеціальних (вільних) економічних зон банківських установ, їх філій, аудиторських фірм, страхових та інших фінансових організацій, учасників фондового ринку, діяльність яких підлягає ліцензуванню й сертифікації та здійснюється в установленому законодавством порядку.

Субінститут банкрутства проявляється в спеціальному режимі господарювання у відповідних майнових правовідносинах, здійснення яких у встановленому законом порядку може призвести до ліквідації суб'єкта господарювання. Взаємозв'язки можуть проявлятися в створенні необхідних умов для реалізації процедури відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом або проведенні аналізу фінансово-господарського стану суб'єктів господарювання на окремій території чи окремого виду економічної діяльності щодо наявності ознак фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій у разі банкрутства тощо. Відтак, інститут підприємництва є базисом по відношенню до інституту спеціального режиму господарювання в частині їх спільних функціональних зв'язків, до яких додаються інші інститути та субінститути господарського права:

- інститут юридичної відповідальності грає важливу роль у площині спеціального режиму господарювання, зокрема у цілеспрямованому впливі на поведінку суб'єктів господарювання за допомогою чітко визначених юридичних засобів, а саме передбачених законом виду й міри примусового позбавлення благ за вчинене правопорушення у тому чи іншому різновиді спеціального режиму господарювання. Наприклад, такий зв'язок прослідковується згідно ст. 29 й 30 розділу VII «Відповідальність за порушення вимог або невиконання заходів правового режиму надзвичайного стану» Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 року № 1550-III [88] у настанні відповідальності за порушення правового режиму надзвичайного стану передбачена за порушення вимог або невиконання заходів, зокрема й за перевищення повноважень в умовах надзвичайного стану;

- інститут договірної права також має вплив на функціонування спеціальних режимів господарювання через реалізацію пулу завдань: забезпечення захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання в договірних відносинах, створення сприятливого правового режиму господарських договірних відносин; забезпечення реалізації різноманітних публічних інтересів у господарських договірних відносинах; забезпечення захисту слабкішого контрагента від зловживання правом економічно сильнішими суб'єктами господарювання, органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Зв'язок між двома інститутами господарського права прослідковується, наприклад, в такому виді спеціального режиму господарювання як концесія, а саме при укладанні концесійного договору на створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт та технічне переоснащення), та/або управління (користування, експлуатацію, технічне обслуговування) об'єктом концесії, та/або надання суспільно значущих послуг в порядку та на умовах, визначених концесійним договором, що передбачено нормами ст. 406 глави 40 «Концесії» ГКУ [68]. Крім того, договори є основою наступних

субінститутів, що функціонують в спеціальних режимах господарювання: купівля-продаж, обмін; загальний і будівельний підряди; перевезення вантажів; майнової відповідальності господарюючих суб'єктів, страхування тощо;

- інститут конкурентного права впливає на спеціальний режим господарювання через правовий режим антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарської діяльності, контроль за концентрацією, діяльність державних монополій і державну допомогу. Найпоширенішою формою захисту прав суб'єктів господарювання від недобросовісної конкуренції є адміністративний захист, що є видом юрисдикційного захисту прав учасників конкурентного змагання і здійснюється АМК України та його органами в спеціальному позасудовому порядку. нормами Закону України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року № 2210-III [89]. Позитивним прикладом зв'язків між двома визначеними господарсько-правовими інститутами є тимчасовий захист національної та регіональної економіки від міжнародної конкуренції на внутрішньому ринку, це стосується спеціальних (вільних) економічних зон. Водночас, є й негативна сторона: суб'єкти господарювання можуть незаконно використовувати податкові і митні пільги, порушувати умови конкуренції, механізми ціноутворення, що стане суттєвою перепорою на шляху до вливання інвестицій.

Отже, інститут спеціального режиму господарювання має найбільш очевидні функціональні зв'язки з такими господарсько-правовими інститутами: підприємництва (зокрема, із субінститутами легітимації та банкрутства), юридичної відповідальності, договірної й конкурентного права. Спільною у даних інститутів постає приналежність до системних об'єктів, вони є компліментарними по відношенню один до одного, проте й існують чіткі відмінності, що проявляються у різних складових вказаних інститутів, особливостях правового регулювання та функціональному навантаженні [86, с. 948].

Інститут спеціального режиму господарювання має також тісні зв'язки з інститутами правового забезпечення зовнішньоекономічної, інвестиційної,

інноваційної, податкової й митної діяльності та відповідними підгалуззями господарського права:

1. Питаннями функціональних зв'язків між інститутами спеціального режиму господарювання та правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності займаються українські дослідники. Так, В. Чайковська зазначає, що у фахових наукових джерелах зустрічається поняття правового режиму зовнішньоторговельної діяльності (зокрема в працях В. Поєдинок [90] та О. Єгорової [91]), хоча й прямо не акцентовано увагу на кваліфікаційній ознаці відповідного правового явища як спеціального режиму господарювання. При цьому поняття «зовнішньоторговельна діяльність» та «зовнішньоекономічна діяльність» є близькими, однак не тотожними, і співвідносити їх треба подібно до співвідношення торговельної та господарської діяльності як предмета правового регулювання: «зовнішньоторговельна діяльність» стосується виключно торгової діяльності, тобто реалізації певної продукції, а «зовнішньоекономічна діяльність», окрім реалізації продукції, передбачає також виконання робіт або надання послуг. Авторка справедливо зазначає, що не можна оминати той факт, що в сучасних умовах поняття «зовнішньоекономічна діяльність» видається більш точним, враховуючи те, що зовнішні економічні відносини не вичерпуються лише торгівлею. Зв'язок між вищевказаними господарсько-правовими інститутами полягає в наступному: в основі правового режиму господарювання в даному випадку лежить специфіка зовнішньоекономічної діяльності, що виокремлюється низкою відомих ознак з-поміж інших видів господарської діяльності; правовий режим зовнішньоекономічної діяльності підтверджується критеріями інших спеціальних режимів господарювання; існує диференціація елементів інституту правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності на інші спеціальні правові режими. Крім того, розділ III Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 року № 959-XI має назву «Спеціальні правові режими зовнішньоекономічної діяльності», де ст. 24 встановлено можливість запровадження спеціальних економічних зон різного

типу (які у свою чергу постають різновидом спеціального режиму господарювання). Слід підтримати В. Чайковську в її аргументації щодо виокремлення спеціальних правових режимів зовнішньоекономічної діяльності як елемента правового впливу даного виду господарювання. У даному випадку простежується ієрархічність правових режимів: правовий режим зовнішньоекономічної діяльності є спеціальним щодо загального режиму господарської діяльності, а у свою чергу правовий режим спеціальних (вільних) економічних зон як різновид спеціального режиму господарювання (здійснення господарської діяльності в яких передбачає наявність зовнішньоекономічних відносин) є спеціальним щодо загального правового режиму ЗЕД [92, с. 153-154].

2. Зв'язки з інститутами правового забезпечення інвестиційної та інноваційної діяльності (а також інвестиційною та інноваційною підгалуззю господарського права) з інститутом спеціального режиму господарювання вбачаються, як і за умов зовнішньоекономічної діяльності, у відповідних різновидах спеціального правового режиму. Правові режими інвестиційної та інноваційної діяльності спрямовано на реалізацію та захист інтересів учасників інвестиційно-інноваційної діяльності та мінімізацію ризиків, пов'язаних з її провадженням. Передусім дані правові режими слід розглядати з погляду реалізації інвестиційної та інноваційної політики держави, оскільки суть таких спеціальних режимів господарювання полягає саме у стимулюванні інвестиційно-інноваційних відносин [93, с. 19-20]. Слід зауважити, що інвестиційна та інноваційна діяльність і, зокрема, діяльність з впровадження інноваційної продукції характеризуються надзвичайною комерційною ризикованістю, які можуть бути нейтралізовані за допомогою субінституту страхової діяльності, що також обумовлює зв'язок даного приватноправового інституту зі спеціальним режимом господарювання. Тобто спеціальні режими інвестиційної та інноваційної діяльності є похідними до спеціального режиму господарювання та виступають механізмом реалізації відповідно інвестиційної та інноваційної політики держави за допомогою системи

правових засобів, спрямованих на регулювання та стимулювання інвестиційно-інноваційних відносин [94, с. 23-24];

3. З інститутом спеціального режиму господарювання також корелюють податкове та митне право, оскільки однією зі специфічних рис останнього виступає наявність стимулів і пільг, здебільшого, податкового й митного характеру. Правові дефініції «спеціальний податковий режим», «загальний податковий режим», «спеціальний митний режим», «загальний митний режим» співвідносяться з поняттям спеціального режиму господарювання як часткове й загальне. Вказані дефініції не є синонімічними, однак тісно пов'язані між собою. Податки й митні платежі – це основоположні елементи податкового та митного регулювання, а також спеціального режиму господарювання [95, с. 165-166].

Підсумовуючи вищезазначене, спеціальний режим господарювання займає важливе місце серед господарсько-правових інститутів і грає важливу роль у забезпеченні функціонування й розвитку споріднених підгалузей господарського права. Даний інститут займає чільне місце серед спеціальних галузей, інститутів та норм, що регулюють специфічні господарські відносини. Правовий інститут спеціального режиму господарювання займає особливе місце в системі господарського права через його здатність регулювати специфічні відносини між суб'єктами господарювання на окремій території, в окремій галузі економіки чи в особливих (надзвичайних) умовах, що відіграють важливу роль у реалізації державної економічної політики. Найбільш міцний зв'язок спеціальний режим господарювання має з господарсько-правовим інститутом підприємництва, який має визначальне значення для останнього з огляду на його юридичну природу. Натомість, найбільш очевидною спорідненістю до спеціального режиму господарювання володіють інститути правового забезпечення зовнішньоекономічної, інвестиційної, інноваційної, діяльності, а також митне й податкове право, які мають найбільший рівень інтеграції у систему господарського права.

1.3. Досвід використання спеціального режиму господарювання в європейській правовій парадигмі

Вплив глобалізаційних процесів поширюється на розвиток економічної діяльності не тільки на міжнародному, але й на регіональному рівні. У даному контексті особливу роль відіграють території з особливими умовами господарювання, де застосовуються різновиди спеціального режиму господарювання. Європейська практика створення й функціонування подібних територій свідчить про відсутність єдиного підходу до їх визначення й класифікації через наявність великої кількості синонімічних дефініцій у правовій і науковій доктрині.

Науковці С. Фрік, А. Родрігез-Позе й М. Вонг [96], Дж. Чейз і Г. Дімітропулос [97], М. Каримов, Д. Іл'їна, А. Акрамов [98] розглядають питання досвіду використання спеціального режиму господарювання з еволюційної та організаційно-правової точки зору [99]. Такі вчені як О. Чмир, І. Пила й В. Хілько [47], В. Устименко й О. Зельдіна [100], П. Жук [38] у своїх працях досліджують теоретичні аспекти функціонування територій з особливими умовами господарювання, дискутуючи про їх класифікаційні ознаки. Віддаючи належне науковим напрацюванням з означеної проблематики, слід зауважити, що існує потреба у більш ґрунтовному дослідженні європейського досвіду використання спеціального режиму господарювання в сучасній правовій доктрині.

У сучасних наукових дослідженнях поширюється думка щодо появи перших територій з особливими умовами господарювання в середині ХХ століття, проте існує чимало свідчень про те, що історія їх створення сягає корінням ще роки рабовласницького ладу. Контури спеціальних режимів господарювання проглядаються у функціонуванні понтійських, малоазіатських та сицилійських міст-портів [101; 102].

Аналіз нормативних і літературних джерел сучасної європейської практики щодо функціонування територій, що мають свободу в режимі

господарських питань та/або з особливим режимом управління, пільговими умовами діяльності, зводяться, здебільшого, до використання різних дефініцій з одним змістовним наповненням, що підкреслює наявність суттєвих прогалин і плутанини у застосуванні елементів понятійно-категоріального апарату господарського права та, зокрема, спеціального режиму господарювання. Більшість центрально- та західноєвропейських країн мають досвід створення та функціонування територій під назвами «території з особливими умовами провадження господарської діяльності» або «спеціальні території», «вільні економічні зони», «особливі економічні території», «зони вільної торгівлі», «території випереджального розвитку» тощо, проте за своєю сутністю дані території здебільшого володіють рисами спеціальних (вільних) економічних зон, що у свою чергу мають декілька підвидів: «спеціальні (особливі) економічні зони» (далі – СЕЗ), «зони вільної торгівлі» (далі – ЗВТ), «вільні економічні зони» (далі – ВЕЗ), а також «інтегровані вільні промислові зони» (далі – ІВПЗ) [103].

ЗВТ, СЕЗ і ВЕЗ, визначають як окремі території країни, що мають якісь особливості митного режиму у порівнянні з іншими територіальними одиницями. Основними перевагами діяльності є призупинення та/або звільнення від сплати митних платежів тощо імпортного мита та ПДВ. Звільнення від мит у європейських країнах поширюється лише на імпорт товарів, що не реекспортуються за межі ЄС. ІВПЗ, передбачає території, на якій проваджуються окремі види господарської діяльності, здебільшого, промислового характеру та пропонуються особливі фіскальні стимули. Як правило, вони є більш далекосяжними, ніж у ЗВТ, СЕЗ і ВЕЗ, оскільки передбачають особливу державну підтримку та гарантію застосування. Згідно з правилами ЄС про державну допомогу, такі стимули можуть бути дозволені, наприклад, для сприяння регіональному розвитку в так званих економічно неблагополучних районах або районах, які отримують допомогу [104].

У проблематиці висвітлення досвіду використання спеціального режиму господарювання в європейській правовій парадигмі важливе місце займає

відзначити питання їх класифікації, що знайшло свій прояв у наукових працях дослідників С. Боєнга [105], Г. Джиаксіанга [106, с. 12], М. Каримова, Д. Іл'їної й А. Стана [98, с. 20-26], які виділяють у даному питанні два підходи: *територіальний (просторовий) та режимний (функціональний)*. На практиці найчастіше використовується територіальний підхід, за якого адміністративно-територіальна одиниця або декілька таких одиниць сприймається як окрема територія, де суб'єкти господарювання-резиденти користуються пільговим режимом господарювання. Натомість за режимного підходу переваги надаються всім підприємствам, що провадять певний вид господарської діяльності, незалежно від їхнього розташування [101, с. 45; 107].

Розвиваючи питання використання спеціального режиму господарювання крізь класифікацію територій, що мають особливі умовами господарювання, дослідники використовують додаткові характеристики та виділяють наступні види:

- за характером діяльності або функціонування вирізняють зони вільної торгівлі (торговельно-виробничі, вільні митні зони, вільні порти, транзитні території), промислово-виробничі зони, техніко-впровадзувальні (інноваційні центри, технопарки), сервісні зони (території банківських і страхових послуг, офшорні зони, туристично-рекреаційні зони) та комплексні території, що зосереджують в собі декілька різних призначень (зони спеціального державного нагляду, зони вільного підприємництва, спеціальні економічні зони, території особливого режиму, вільні економічні зони та ін.);

- за ступенем інтегрованості у світову та національну економіку виділяють території, орієнтовані на зовнішній ринок (анклавні або екстравертивні) та орієнтовані на внутрішній ринок (інтегровані або інтровертивні);

- за характером власності (державні, приватні та змішані) [98, с. 11-12].

Кожен з видів територій дослідники М. Каримов, Д. Іл'їна й А. Акрамов характеризують й за типологічною ознакою, виділяючи *преференційні та транзитивні території*, на яких провадиться господарська діяльність

відповідно до визначених особливостей. Так, преференційний тип територій переважає над транзитивним та передбачає наявність економічних стимулів для провадження діяльності як іноземними, так і національними суб'єктами господарювання. У свою чергу транзитивний тип територій є менш поширеним, але в останні роки характеризується динамічним розвитком; в його основі – транзитивний, тобто перехідний характер. Мається на увазі, що функціонування територій такого типу тільки на перших етапах може бути пов'язане з наявними преференціями, надалі їх конкурентоспроможність залежить від впровадження інновацій.

Експерти Світового банку пропонують наступні понятійно-категоріальні елементи в контексті функціонування територій з особливими умовами господарювання:

1. Вільна зона (спеціальна економічна зона, вільна економічна зона, вільна економічна територія) – частина території договірної сторони, куди будь-які ввезені товари, як правило, вважаються такими, що знаходяться за межами митної території, у частині, що стосується імпорتنих мит і податків [96].

Даний вид територій включає в себе наступні різновиди [108]:

1.1. Зони вільної торгівлі (комерційні вільні зони, вільні комерційні зони) – невеликі, огорожені зони безмитної торгівлі, що пропонують складські, складські та розподільні приміщення для торгівлі, перевантажувальні та реекспортні операції, розташовані в більшості портів в'їзду по всьому світу.

1.2. Зони експортної обробки (ЗЕО) – промислові зони, що пропонують спеціальні стимули та об'єкти для виробництва та пов'язаної з ним діяльності, спрямованої переважно на експортні ринки, зазвичай мають дві форми. При традиційній моделі ЗЕО вся територія в межах зони призначена виключно для експортно-орієнтованих підприємств, які мають відповідну ліцензію. Гібридні ЗЕО, навпаки, зазвичай поділяються на загальну частину зони, відкриту для всіх галузей промисловості незалежно від орієнтації на експорт, і окрему

частину зони, зарезервовану для експортно-орієнтованих підприємств, зареєстрованих у ЗЕО. Окремим видом ЗЕО постає впровадження механізму їх функціонування для одного підприємства, коли надають стимули окремим суб'єктам господарювання незалежно від місця розташування. Винятком з цих правил є єдина заводська зона на базі ЗЕО, принципи її створення більш дотичні до спеціальної економічної зони: обмежена безпечна територія під єдиним управлінням; особливе заохочення і режим регулювання; стимули на основі місця розташування.

1.3. Вільні порти (фріпорти, порто франко, вільні табори, вільні склади спецтоварів), як правило, є набагато ширшим поняттям і зазвичай охоплюють більші території. Вони вміщують всі види діяльності, включаючи туризм і роздрібну торгівлю, дозволяють людям проживати на місці провадження діяльності та надають широкий набір стимулів і переваг.

1.4. Підприємницькі зони (зони підприємництва) – території, призначені для відродження проблемних міських або сільських територій шляхом надання податкових пільг і фінансових грантів. Функціонування зон підприємництва ґрунтується на забезпеченні пільгового режиму для підприємців з метою активізації економічної діяльності, зменшення безробіття, збільшення доходів населення. Дані території не мають статусу екстериторіальності (на відміну від зон вільної торгівлі). Найчастіше такі території формуються у депресивних та деградованих частинах міст, районів або регіонів з метою активізації на їх теренах малого та середнього підприємництва завдяки запровадженню деяких економічних послаблень і стимулів (наприклад, спрощення процедури реєстрації суб'єкта господарювання), з метою підвищення рівня їх інвестиційної привабливості.

1.5. Спеціалізовані вільні зони – більш комплексне поняття, що включає в себе наукові/технологічні парки (технополіси), нафтохімічні, туристично-рекреаційні, фінансово-кредитні зони, логістичні парки, аеропортні зони тощо.

Європейська Комісія пропонує розглядати разом поняття «спеціальні

економічні зони», «зони вільної торгівлі», «вільні зони», «індустріальні парки/зони» та інші подібні терміни для опису географічно обмежених і особливо керованих територій всередині країни, створені для залучення прямих місцевих та іноземних інвестицій для посилення торгівлі, зайнятості та промислового розвитку. Крім того, цими економічними зонами можуть керувати національні, регіональні чи місцеві органи влади, залучаючи державний сектор або державно-приватне партнерство [109].

У практиці відновлення економічного потенціалу територій накопичено чималий світовий досвід щодо покращення стану депресивних (слабких, проблемних) регіонів на основі розбудови територій випереджального соціально-економічного розвитку (здебільшого, китайських). Натомість європейські кейси з даною метою найчастіше використовують інструментарій спеціальних (вільних) економічних зон, але він вирішує лише окремі проблеми територіальних одиниць, що підтверджує фрагментарну ефективність вказаної форми територіальної організації та неможливість соціально-економічної трансформації й диверсифікації економіки таких територій завдяки лише податковим преференціям і пільгам [110, с. 52].

Разом з тим, аналіз європейських правових джерел свідчить про використання дефініції “територія з особливими умовами господарювання” як різновиду спеціального режиму господарювання, під якою, здебільшого, розуміють ту чи іншу форму зони вільної торгівлі, тобто територіальну одиницю, що передбачає лише наявність пільгових умов для активізації господарської діяльності, не маючи на меті відновлення потенціалу території. Однак, найчастіше, в країнах ЄС зустрічається змішана форма спеціального режиму господарювання, що має риси преференційних територій. Також в декількох державах мають місце точкові ознаки й передумови для розмежування територій, що характеризуються тими чи іншими особливостями функціонування від територій, до яких держава має застосовувати спеціальні стимули для відновлення й розвитку, що потребує більш детального дослідження.

Досвід використання спеціального режиму господарювання в європейській правовій парадигмі досліджували також науковці ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України», які висвітлюють особливості розбудови таких різновидів спеціального режиму господарювання як СЕЗ у Латвії, Литві, Польщі та території, яким надається особлива державна підтримка (Хорватія) в якості пріоритетних інструментів європейської політики для відновлення економічного потенціалу проблемних територій.

Якщо взяти приклад Латвійської Республіки, то дана країна кваліфікує СЕЗ як інструмент спеціального режиму господарювання не просто для територіального розвитку, але й з метою покращення соціально-економічного стану відстаючих територій, оскільки вони допомагають декільком десяткам суб'єктів господарювання у розвитку кадрового потенціалу, залученні значних обсягів інвестиційних коштів, забезпеченні ефекту поширення знань. Станом на 01.01.2022 року у Латвії діють три спеціальні економічні зони (Лієпайська, Латгальська, Резекненська) та два вільні порти (Ризький та Вентспілський), на території яких встановлюється порядок застосування непрямих та прямих податкових пільг згідно норм Закону «Про оподаткування у вільних портах та спеціальних економічних зонах».

Входження іноземного бізнесу у спеціальну економічну зону Латвії дає деякі преференції. Пільги за прямими податками:

- суб'єкти господарювання, що мають такі організаційно-правові форми як капітальне товариство (юридична особа, у якої основний капітал складається з часток основного капіталу чи загальної номінальної цінності акцій; поділяється на товариства з обмеженою відповідальністю та акціонерні товариства) [111, с. 215] або комерційне товариство (діяльність якого отримала статус ліцензованої комерційної діяльності) мають право на пільги за прями податками у розмірі 35-55% в період таксації (інвентаризація лісу, що забезпечує збирання та документування інформації про лісові угіддя відповідно до нормативних актів Латвійської Республіки);

- певний відсоток послаблення (35%, 45% або 55%) застосовується у вигляді пільг із податків на прибуток підприємств та на нерухомість;
- спеціальні пільги на сплату податку на нерухомість та податку на прибуток (у розмірі 80% від нарахованої суми) застосовуються до підприємств, що мають великі інвестиційні проекти (більше 50 млн. євро).

Пільги за непрямими податками: до капітальних або комерційних товариств застосовується нульова ставка податку на додану вартість та звільнення від акцизного податку на нафтопродукти.

До 31 грудня 2021 року максимально допустима частка державної підтримки для великого підприємства спеціальної економічної зони Латвії становила 35% від накопиченої суми витрат, для середнього підприємства – 45%, для малого підприємства – 55%. Із внесенням поправок до Закону «Про оподаткування у вільних портах та спеціальних економічних зонах» розмір базової підтримки від держави знизився і наразі становить 30% [112, с. 1325]. При цьому, інтенсивність підтримки може бути збільшена до двох разів на рік та на 10% у тих регіонах, де населення скоротилося більш ніж на 10% з 2009 по 2018 р., тобто допомога в Резекненській ВЕЗ, Латгальській ВЕЗ, Ліепайській ВЕЗ та Вентспілському вільному порту може бути додатково збільшена на 10%.

Литовській Республіці також належить досвід використання вільних зон в якості пріоритетних територій в країні, які мають неофіційну назву «області особливого призначення» [112, с. 1328]. Таких територій у Литві є сім: дві перші ВЕЗ було створено в Каунасі (1998 р.) і Клайпеді (2002 р.), тоді як інші було створено в період 2011-2015 років. Важливим фактом для даного дослідження є те, що лише деякі ВЕЗ (Каунас, Клайпеда та Кедайняй) розташовано в регіонах з відносно низьким рівнем безробіття, інші ж характеризуються показниками, що є значно гіршими за середні в країні та вважаються слабкими. Тобто в основному ВЕЗ Литви розташовано у районах з відносно низьким рівнем доходу, які потребують забезпечення першочергового економічного розвитку, тому литовський уряд саме їх

розглядає в якості пріоритетних [113, с. 101].

Литовські ВЕЗ мають відмінну від інших країн систему управління, де стимули фінансуються державою, але діяльність суб'єктів господарювання в областях особливого призначення контролюються приватними суб'єктами господарювання. На основі процесу публічного тендеру уряд обирає приватні компанії для управління ВЕЗ, які орендують частину землі зони в уряді. Такі компанії відповідають за загальне управління вільною економічною зоною, залучення інвесторів та видачу дозволів на діяльність, що дозволяє їм отримувати дохід від здачі землі в суборенду інвесторам, а також від отримання орендної плати на використання об'єктів інфраструктури та інших послуг, які вони надають у ВЕЗ. Будучи приватними компаніями, вони часто можуть діяти швидко і гнучко, що заохочує інвесторів до швидкого початку роботи в зоні. Також суб'єкти господарювання мають певною мірою сприяти інфраструктурному забезпеченню у ВЕЗ на гідному рівні, що не звільняє Литву від необхідності інвестування в дані території (загальні витрати на розвиток ВЕЗ становили 69 мільйонів євро у період 2005-2020 рр., з яких 64% фінансувалися ЄС, 30% – литовським урядом, 6% – приватними компаніями).

Щодо стимулів і заохочень даного різновиду спеціального режиму господарювання, то литовські ВЕЗ пропонують наступні стимули, які визначаються державою і затверджуються Європейською комісією:

- для фізичних і юридичних осіб, які інвестували щонайменше 1 мільйон євро передбачено звільнення від податку на прибуток всіх суб'єктів господарювання протягом перших десяти років діяльності в литовській ВЕЗ. Після наступних шести років податок на прибуток підприємств становить 7,5%, що є половиною від загальної суми податку (15%);

- для тієї ж категорії фізичних і юридичних осіб передбачено повне звільнення від податків на нерухомість і на дивіденди, що наразі є безстроковим.

Перш за все на територіях ВЕЗ суб'єкти господарювання інвестують в об'єкти інфраструктури для постачання різних комунальних послуг:

водопостачання, водовідведення, газу, електроенергії, телекомунікаційних зв'язків, що завжди є рентабельним з огляду на появу нових учасників.

За оцінками експертів, позитивний вплив литовських ВЕЗ склав 740 мільйонів євро доданої вартості за період 2006-2020 років. Проте очікується, що економічні вигоди будуть і надалі зростати через серйозний приплив інвестицій та через те, що значна частина витрат на розвиток даних територій вже понесена. Загалом вигоди від ВЕЗ у Литві виявляються в 47 разів більшими за їх вартість. Загальна сума податків, сплачених компаніями та працівниками ВЕЗ, становила 227 мільйонів євро у період 2006-2020 років, а податкові пільги становили 20 мільйонів євро [113, с. 109].

Іншою країною, що досить широко використовує інструментарій спеціального режиму господарювання для розбудови слабких і депресивних регіонів постає Польща, де станом на 01.01.2022 року функціонує 14 СЕЗ [114], які розташовано по всій країні. До 2018 року СЕЗ охоплювали лише 0,1% площі Польщі у визначених місцях, проте нові нормативно-правові положення щодо функціонування спеціальних зон 2018 року розширили дані території з метою охоплення всіх куточків країни та надання суб'єктам господарювання державної допомоги незалежно від місця їх фактичного перебування. Польські СЕЗ, які було створено між 1995 і 2001 роками, задумано як міжрегіональні утворення, що містять в собі різні підзони в різних регіонах країни та працюють до 2026 року. Європейський досвід використання такого різновиду спеціального режиму господарювання як спеціальні (вільні) економічні зони вказує на те, що польські зони вважаються одними з найбільш ефективних і успішних, що на практиці відповідає дійсності тільки для економічно спроможних регіонів.

Польські СЕЗ є суб'єктами господарювання державної форми власності, акціями яких володіє відповідне регіональне казначейство або орган місцевої влади, що повноважень якого відноситься управління зоною. За їх дозволом інвесторам надаються ті чи інші ділянки зони для провадження господарської діяльності з урахуванням наступних стимулів:

- звільнення від оподаткування податками на прибуток і на нерухомість фізичних і юридичних осіб, що функціонують в зоні. Ці стимули застосовуються для покриття капітальних витрат суб'єкта господарювання або для створення нових робочих місць, що зберігаються не менше п'яти років для представників великого бізнесу та не менше трьох років – для МСП. Звільнення від оподаткування триває 10-15 років залежно від соціально-економічного стану регіону, де розташовано СЕЗ;

- отримання цільової державної допомоги суб'єктам господарювання на рівні 25-50% для великих компаній, 35-60% для середніх компаній і 45-70% для малих компаній. Розмір державної допомоги та кількість років її надання також залежать від соціально-економічного стану регіону, в якому розташовано СЕЗ.

Загалом, польська модель функціонування спеціальних зон, як і в Латвії й Литві містить елементи розбудови економічно слабких територій, тому стимули, що надаються в рамках даних спеціальних режимів господарювання, тісно пов'язані з першочерговим відновленням відстаючих за економічним рівнем регіонів. Так, територіям з відносно високим рівнем безробіття може надаватися державна допомога у більших сумах та протягом більш тривалого часу: на практиці це означає, що східні регіони Польщі в цілому мають більший рівень державної допомоги, ніж центральні та західні. Крім того, рівень початкових інвестицій, необхідних для того, щоб мати право на отримання такої допомоги, також є нижчим у регіонах з більш високим рівнем безробіття.

За останні декілька десятиріч років прикладів відновлення територій після збройних конфліктів шляхом застосування інструментарію спеціального режиму господарювання можливо нарахувати більше 50, однак далеко не всім країнам вдалося спрямувати дані процеси у сторону розбудови територій, що мають пріоритетний розвиток у порівнянні з аналогічними одиницями. Серед таких територій, яким надається особлива державна підтримка, Хорватія займає важливе місце як країна, що володіє досвідом відновлення

економічного потенціалу проблемних територій у повоєнний період.

У 1996 році представники органів державної й місцевої влади Хорватії зазначили про необхідність ідентифікації постраждалих від війни територій на законодавчому рівні, що втілювалося в критично важливому Законі «Про території особливої державної допомоги» [115], що пропонував за своєю сутністю запровадження на даних територіях одного з різновидів спеціального режиму господарювання (за аналогією з українськими територіями пріоритетного розвитку, норми регулювання яких нещодавно скасували). Мета виокремлення даних територіальних одиниць полягала у зосередженні уваги на ліквідації наслідків війни у їх конкретних районах і громадах, заохоченні переміщених осіб та біженців повертатися додому та запровадженні стимулів для економічного розвитку. У версії закону 1996 року визначалося, що території особливої державної допомоги створюються з метою ліквідації війни 1991-1995 років, швидкого повернення переміщених осіб і біженців, заохочення демографічного та економічного прогресу, досягнення найбільш збалансованого розвитку всіх областей Республіки Хорватія. Території особливої державної допомоги класифікувалися у дві групи:

- до першої групи віднесли території громад і міст, окуповані до 1995 року і розташовані безпосередньо вздовж державного кордону, центр яких знаходився не більше ніж в 15 кілометрах від кордону повітряною лінією і мав не більше 5000 жителів за переписом населення 1991 року;
- друга група включала в себе райони громад, міст і селищ, які були окуповані до 1995 року, але не були ідентифіковані в першій групі.

Спочатку до першої групи було віднесено 23 територіальні громади, за винятком міст, громад і сіл, розташованих вздовж Дунаю попри те, що вони постраждали від збройного конфлікту, що призвело до нерозуміння такої вибірковості громадянами даних територій та відкритих виступів проти прийнятого закону. До того ж, у 1996 році, тільки нещодавно закінчився збройний конфлікт і постраждалі території було спустошено внаслідок актів

вандалізму та етнічних чисток, обезлюднено, тому пропонувати будь-які преференції для економічного розвитку громад і селищ було ще зарано, тому дані кроки не принесли відчутних позитивних зрушень.

2008 року вказаний закон було оновлено: зміни торкнулися наповнення документу в частині класифікації територій особливої державної допомоги: перші дві групи було розширено та додану третю групу, яку склали адміністративно-територіальні одиниці Хорватії, що відставали у розвитку у порівнянні з іншими регіонами за економічними, структурними та демографічними критеріями. Загалом більше 535 територій було віднесено до таких, що набувають статусу особливої державної підтримки. Норми Закону «Про території особливої державної допомоги» передбачали деякі податкові стимули для впровадження на деокупованих територіях, серед яких:

1. Податок на передачу нерухомого майна не підлягає сплаті громадянами, які набувають право на нерухоме майно, розташоване в районах особливої державної допомоги за умови їх фактичного проживання на даних територіях. Даний податок сплачується в подальшому, якщо протягом 10 років з дня придбання нерухомого майна відчужено нерухоме майно, платник податків змінює місце проживання за межами постраждалих територій і якщо він, маючи задеклароване місце проживання, фактично не проживає на вказаній території.

2. Податок на прибуток, отриманий на території спеціального державного нагляду, що підлягає сплаті до державного бюджету, виплачується підрозділам місцевого самоврядування за напрямками особливої державної допомоги як дотація державного бюджету.

3. Платники корпоративного податку, які здійснюють види економічної діяльності, пов'язані з сільським господарством та рибним промислом на території особливої державної допомоги та наймають більше п'яти працівників на роботу на невизначений термін, причому з них більше 50% проживають на вказаних територіях не менше дев'яти місяців сплачують податок наступним чином:

а) податок не сплачується на території громад і міст, що відносяться до першої групи територій особливої державної допомоги;

б) податок сплачується у розмірі 25% на території громад, міст і селищ, що відносяться до другої групи територій особливої державної допомоги;

в) податок сплачується у розмірі 75% на території громад і міст, що відносяться до третьої групи територій особливої державної допомоги.

Також норми статті 24 вказаного закону передбачали окремий порядок сплати податку на прибуток для суб'єктів господарювання, які провадили господарську діяльність на територіях особливої державної допомоги, крім сфери сільського господарства та рибальства, за умови працевлаштування на своєму підприємстві більше п'яти працівників, з яких більше 50% постійно проживали на деокупованих територіях:

1. На території громад і міст, що відносяться до першої групи територій особливої державної допомоги:

- впродовж 2008-2010 років суб'єкти господарювання звільнялися від сплати податку на прибуток;

- впродовж 2011-2013 років суб'єкти господарювання сплачували 25% від встановленої ставки податку на прибуток;

- впродовж 2014-2016 років суб'єкти господарювання сплачували 75% від встановленої ставки податку на прибуток;

- з 2017 року суб'єкти господарювання сплачують податок на прибуток у повному розмірі.

2. Для суб'єктів підприємницької діяльності, що функціонують на території громад, міст і селищ, які відносяться до другої групи територій особливої державної допомоги:

- впродовж 2008-2010 років суб'єкти господарювання сплачували 25% від встановленої ставки податку на прибуток;

- впродовж 2011-2013 років - 75% від встановленої ставки податку на прибуток;

- з 2014 року суб'єкти господарювання сплачують податок на прибуток

у повному розмірі.

3. Платники податку на прибуток з громад і міст, що відносяться до третьої групи територій особливої державної допомоги:

- впродовж 2008-2010 років суб'єкти господарювання сплачували 75% від встановленої ставки податку на прибуток;

- впродовж 2011-2013 років - 85% від встановленої ставки податку на прибуток;

- з 2014 року суб'єкти господарювання сплачують податок на прибуток у повному розмірі [116, с. 79-80].

Крім податкових стимулів статтями 25-28 Закону «Про території особливої державної допомоги» передбачено преференції у сфері охорони навколишнього середовища та освіти. Так, плату за використання мінеральних ресурсів (нафти, природного газу, кам'яного вугілля, лігнітів) на визначених територіях, дозволялося сплачувати в розмірі 50% містам і громадам та у розмірі менше 50% селам і селищам, де використовуються мінеральні ресурси відповідно до норм охорони навколишнього середовища та економічного розвитку вказаних територіальних одиниць. Якщо ж суб'єкти місцевого самоврядування мали на своїй території заповідник, національний парк або зону охорони водних ресурсів, то вони мали право на грошову компенсацію відповідно до площі, на якій розташовано такі заповідні об'єкти.

Щодо стимулів у системі освіти, то статтями 27 і 28 закону передбачалося наступне: учні денної форми навчання загальноосвітніх шкіл третього та четвертого класів 2008/2009 навчального року, які проживали на той час на територіях особливої державної допомоги, мали право на безкоштовний проїзд у громадському автобусному або залізничному транспорті від місця свого проживання до найближчої школи. Дані витрати покривалися за рахунок місцевого бюджету, а дотаціями з державного бюджету відшкодовувалася вартість витрат на проживання дітей на постконфліктних територіях у розмірі 25% для адміністративно-територіальних одиниць першої групи особливої державної допомоги, у

розмірі 20% - для територій другої групи та 15% - для третьої групи [117].

Стимулами податкового, екологічного й освітнього характеру активно користувалися всі категорії мешканців і суб'єктів господарювання за винятком засуджених осіб. Це дало можливість досить широко імплементувати норми закону на постраждалих територіях, оскільки на той час вже було підготовлено міцний фундамент – найважливіше безпекове питання для повернення мешканців даних регіонів вже було вирішено завдяки успішній реалізації компонентів міжнародних програм відновлення Хорватії. Запропоновані преференції як елементи спеціального режиму господарювання знайшли своє продовження в інших, більш вузько спеціалізованих, нормативно-правових актах, серед яких наразі чинними є Закон «Про відбудову та розвиток міста Вуковар», Постанова Уряду Хорватії «Про податкові та митні пільги на територіях особливої державної уваги», «Про черговість житлового обслуговування на територіях особливої державної уваги», «Про підтвердження статусу приналежності громади до територій третьої групи особливої державної допомоги», Декрет «Про умови та критерії житла на територіях особливої державної уваги».

Якщо поглянути на країни ЄС з високим рівнем економічного розвитку, вони також досить широко використовують такі різновиди спеціального режиму господарювання як спеціальні економічні зони та вільні економічні зони як інструменти покращення соціально-економічного стану проблемних або депресивних територій.

Використання даних термінів синонімічно може створити певну плутанину, оскільки питання створення та функціонування вільних зон регламентуються окремими положеннями Митного кодексу Європейського Союзу. Крім того, в центральній та західноєвропейській практиці можна зустріти й інші різновиди спеціального режиму господарювання або схожі термінологічні поняття (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Європейсько-правовий аспект використання різновидів спеціального режиму господарювання

Назва країни	Дефініція	Тлумачення дефініції	Регламентация дефініції
1	2	3	4
Італія	Індустріальні округи (промислові райони)	Частина території (району), що характеризується високою концентрацією малих і середніх підприємств, забезпечує високий ступінь кореляції між кількістю підприємств і постійним населенням, а також виробничу спеціалізацію всіх наявних підприємств, що супроводжується стимулами інноваційно-інвестиційного характеру.	Закон про стимулювання інновацій та розвитку малих підприємств від 05.10.1991 р. №317 [118]
Німеччина	Структурно слабкі регіони (регіони категорії D)	Території, що характеризуються низькою економічною потужністю, застоєм у прирості населення і низьким рівнем доступності до інфраструктурних об'єктів. Визначаються 4 категорії регіонів (А, В, С, D), останні отримують спеціальні стимули для розвитку.	Закон "Про вдосконалення регіональної структури економіки" від 06.10.1969 №1861 (зі змінами від 13.04.2021) [119]
Португалія	Території пріоритетного втручання	Райони (наразі в межах міста Лісабон, але планується розповсюдження даної дефініції й на інші міста та регіони Португалії), що характеризуються пулом соціальних, економічних, урбаністичних й екологічних індексів депривації, які виражають роздробленість даної території.	Стратегія локального розвитку для мікрорайонів або територій пріоритетного втручання міста Лісабон [120]
Франція	1. Чутливі міські райони	Райони, які характеризуються наявністю великих комплексів або деградованих житлових районів і різким дисбалансом між рівнем забезпеченості житлом населення і рівнем їх зайнятості.	Закон про імплементацію пакту відновлення міста від 14.11.1996 р. № 96-987 [121]
	2. Вільні міські зони	Території, які створюються в районах, де проживає понад 8500 особливо незахищених мешканців, відповідно до критеріїв для визначення зон відродження міст та з урахуванням заходів, які сприяють розвитку господарської діяльності.	
	3. Зони відродження	Зони чутливих міських зон, які стикаються з особливими труднощами, оціненими відповідно до їх економічних і комерційних характеристик.	Указ «Про встановлення зон відродження міст» від 26.12.1996 р. № 96-1157 [122]
	4. Райони оновлення міст	Території, які характеризуються найвищим рівнем тривожності (володіють низьким соціальним й економічним потенціалом).	Закон «Про орієнтацію, програмування та оновлення міст» від 01.08.2003 р. № 2003-710 [123]

Кожне з наведених у таблиці 1.4 термінологічних понять за своєю сутністю представляє різновид спеціального режиму господарювання, оскільки має ті чи інші його риси: визначену мету, наявність пільгової, обмежувальної або ж пільгово-обмежувальної направленості правового впливу, обмежений характер та чіткою регламентацією норм, які комплексно регулюють питання організації та здійснення господарської діяльності в рамках даного режиму, встановлюється на певній території. Однак, не дивлячись на досить тривалий термін застосування вказаних нормативно-правових актів, в жодній країні не вдалося віднайти регламентації питань правового інструментарію спеціального режиму господарювання (сутність, коло суб'єктів, зміст, об'єкти економічних відносин, методи взаємодії суб'єктів з об'єктами права, система організаційно-юридичних гарантій), хоча італійський [118] та німецький [119] досвід передбачає чітке визначення мети запровадження спеціального режиму господарювання в рамках вказаних територій: забезпечення розвитку територій шляхом формування сприятливих умов для залучення інвестицій та створення комфортних умов для задоволення потреб суспільства.

Також у контексті даного дослідження неможливо оминати питання функціонування на території держав-членів ЄС 32 особливих територій, які з історичних, географічних чи політичних причин мають особливий статус та спеціальний режим господарювання у межах або за межами Європейського Союзу. Особливі території містять у собі три категорії: 9 найвіддаленіших регіонів, які є частиною Європейського Союзу, хоча вони мають переваги відступів від деяких законів ЄС через свою географічну віддаленість від материкової Європи; 13 заморських країн і територій, які не входять до Європейського Союзу, але співпрацюють з ЄС через Асоціацію заморських країн і територій, а також 10 територій з особливими випадками, які є частиною Європейського Союзу (за винятком Фарерських островів), хоча закони ЄС містять спеціальні положення [124].

Найвіддаленіші регіони були визнані під час підписання Маастрихтського договору в 1992 році та підтвержені Лісабонським договором у 2007 році [125]. У Договорі про функціонування Європейського Союзу зазначено, що як первинне, так і вторинне право Європейського Союзу застосовуються автоматично в найвіддаленіші регіони з можливими відступами через особливості цих територій [126]. У сукупності спеціальні території охоплюють населення близько 6,1 мільйона людей і площу близько 2 733 792 квадратних кілометрів (1 055 500 квадратних миль). До таких територій відносяться Гренландія (близько 80% всієї території найвіддаленіших регіонів представлено нею, Канарські острови, Автономні регіони Португалії (Азорські острови та Мадейра), французькі регіони (Французька Гвіана, Гваделупа, Мартініка, Майотта, святий Мартін та Реюньйон). Здебільшого, дані території мають статус автономних регіонів, до яких застосовуються певні відступи від законодавства ЄС, зокрема податкові пільги. Так, Азорські острови та Мадейра (дві групи португальських островів в Атлантиці) мають нижчий відсоток ПДВ, ніж у решті Португалії, але вони не знаходяться за межами зони ПДВ ЄС. Канарські острови також знаходяться за межами загальноєвропейської зони ПДВ, залишаючись найбільш густонаселеною та економічно найсильнішою територією з усіх віддалених регіонів Європейського Союзу, а французькі регіони мають європейський платіжний засіб, проте знаходяться за межами Шенгенської зони та зони ПДВ.

Заморські території співпрацюють з ЄС через відповідну асоціацію та мають особливі відносини з однією з держав-членів ЄС. Їхній статус описано в Договорі про функціонування Європейського Союзу [126], і вони не є частиною ЄС чи єдиного європейського ринку. До них відносяться Гренландія, території Карибського басейну (Кюрасао, Аруба, святий Мартін, Бонайре, Святий Євстатій, Реюньйон), Французька Полінезія, Нова Каледонія, Уолліс і Футуна, Сен-Бартелемі, Сен-П'єр і Мікелон, Французькі південні та антарктичні землі. На дані території не поширюються загальні зовнішні митні тарифи ЄС.

Хоча найвіддаленіші регіони та заморські країни й території належать до структурованих категорій, до яких застосовуються загальноєвропейські механізми регулювання, це не стосується всіх вказаних територій. Так, 10 з них мають спеціальні угоди у відносинах з ЄС, тому здобули назву «особливі випадки», де не застосовуються європейські правила нарахування й сплати ПДВ, а також митні чи акцизні правила. Такими територіями є автономні міста Іспанії, що знаходяться на півночі Африки (Мелілья, Сеута), Аландські й Фарерські острови, Кіпр та його буферна зона миротворчих сил ООН, італійські комуни (Лівіньо й Кампіоне-Д'Італія), німецькі муніципалітет (Бюзіген на Висосокму Рейні) та архіпелаг (Гелькоданд), грецька Гора Афон.

На даних територіях також застосовуються спеціальні правові режими господарювання, що передбачають відповідні пільги. Наприклад, Аландські острови знаходяться поза зоною ПДВ і звільнені від загальних правил щодо податків з обігу товарів, акцизних зборів і непрямого оподаткування, там існують обмеження на володіння власністю та нерухомістю (зокрема, для комерційних цілей) і обмеження на перелік осіб, які можуть надавати послуги на Аландських островах (такий статус може отримати будь-який громадянин Фінляндії, який законно проживає на Аландських островах протягом 5 років і може продемонструвати належне знання шведської мови).

Іншої точки зору в питаннях дослідження податкових пільг як ключового елементу механізму спеціального режиму господарювання у площині закордонного досвіду дотримуються фахівці Київської школи економіки. У своїй аналітичних матеріалах Д. Марчак та Ю. Маркуц узагальнили питання ефективності та доцільності надання податкових пільг крізь аналіз їх наступних форм: податкові канікули (повне звільнення від сплати податку протягом певного періоду), пільгові ставки податку в певних регіонах, секторах або на певні види активів, а також цільові надбавки (податкові вирахування або податкові кредити) для певних інвестиційних операцій.

Дослідниці вказують, що за даними Світового банку, найчастіше

країнами, що розвиваються, використовуються податкові канікули (більше половини країн пропонують податкові канікули принаймні в одному секторі), 46% країн надають податкові канікули будівельному та виробничому секторам (їх середня тривалість складає близько 10 років), натомість 40% країн запровадили пільгові податкові ставки з податку на прибуток для окремих секторів або інвесторів. Пільгові ставки найбільш широко використовуються у виробничому секторі (на чолі з продуктами харчування та напоями), а також в ІТ та електроніці, здебільшого їх пропонують 31% країн, що розвиваються, а 16% країн пропонують податковий кредит принаймні в одному секторі, головним чином для виробничих галузей. Зазвичай у країнах, що розвиваються, податкові пільги надаються, аби компенсувати платникам податків суттєві вади економічної політики та податкового регулювання (неефективна система адміністрування податків, слабка фізична та інституційна інфраструктура, макроекономічна нестабільність та ін.) [127, с. 19].

Фахівці Київської школи економіки акцентують увагу на тому, що податкові пільги спричиняють з одного боку незручності для бізнесу та зростання видатків, а з іншого – великі втрати доходів бюджетів через ухилення платників від сплати податків, тобто вони стверджують, що численні дослідження результатів запровадження податкових пільг свідчать, що цей інструмент не дозволяє досягти таких цілей. Водночас він не дозволяє податковій системі впоратися з трьома головними завданнями: створення для країни стабільної бази доходів бюджетів, кращий розподіл доходів (між громадянами) та покращення розподілу національних ресурсів. При цьому називаються наступні причини:

1. Податкові пільги створюють різні правила гри для різних галузей, регіонів чи економічних агентів, що погіршує конкурентні умови для тих галузей, регіонів та підприємств, які не отримують пільг, однак податковий тиск для них зростає.

2. Є докази відсутності зв'язку між податковими пільгами (зокрема, у

вигляді вільних від оподаткування зон та податкових канікул) та залученням інвестицій. У багатьох випадках податкові пільги не сприяли додатковим інвестиціям - ті самі інвестиції були б здійснені навіть без пільг. До того ж, як правило, неможливо визначити, чи інвестиції не були просто перенесені з одного сектора в інший.

3. Як свідчать дослідження ОЕСР, податкові пільги не можуть компенсувати поганий інвестиційний клімат, який призводить до низького рівня інвестицій. Для залучення прямих іноземних інвесторів більш вагомими, ніж податкові пільги, є неподаткові фактори - такі як макроекономічні умови, інфраструктура та потужні інституції.

4. Надання податкових пільг може зашкодити дохідній базі країни, розмиваючи ресурси необхідні для реальних рухів інвестиційних рішень - інфраструктури, освіти та безпеки. Крім того, запровадження таких податкових преференцій призводить до маніпуляцій з боку платників податків: вони використовують спеціальні податкові режими для мінімізації оподаткування (тобто фактично для ухилення від податків) [127, с. 20-21].

Однак, неможливо оминати і той факт, що у деяких країнах податкові пільги й справді відіграли важливу роль у залученні нових інвестицій та стимулюванні економічного зростання, проте найвідоміші приклади належать не європейським країнам, а Кореї та Сінгапуру, де податкові пільги сприяли швидкій індустріалізації. Але, як зазначають дослідники МВФ, у цих країнах податкові пільги були складовою ширшої стратегії залучення інвестицій. Податкові пільги можуть бути виправданими, якщо вони дозволяють усунути ту чи іншу неефективність ринкового механізму, особливо якщо це стосується економічних чинників, які не залежать від конкретного отримувача податкової пільги. Даний механізм потребує значного обґрунтування, тому в розвинених країнах запроваджують чіткі правила надання податкових пільг з метою уникнення ситуацій, коли пільги спотворюють конкуренцію. У країнах-членах ЄС до питання встановлення податкових пільг, особливо тих, що стосуються податку на прибуток, підходять дуже зважено, встановлюючи критерії,

відповідність яким надає суб'єкту господарювання право на отримання податкової пільги. Так, Єврокомісія визнала недопустимими (незаконними) деякі випадки надання державами ЄС допомоги підприємствам у формі податкової пільги: Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди та ін. Прикладом також є рішення Єврокомісії про встановлення зниженої податкової ставки на прибуток, отриманий деякими авіакомпаніями Ірландії на коротких рейсах. Єврокомісія дійшла висновку, таке зниження ставки податку – це дискримінація інших суб'єктів господарювання та зобов'язала Ірландію стягнути відшкодування з отримувачів пільгу розмірі наданої допомоги [127, с. 21].

Таким чином, європейський вектор дослідження досвіду використання спеціального режиму господарювання доводить неоднозначність використання його різновидів з однієї сторони, через відсутність єдиної законодавчо закріпленої термінологічної бази, що призводить до занадто широкого тлумачення різновидів спеціального режиму господарювання, а з іншої – через національну специфіку даних питань в країнах Європи, а також чисельні дискусії щодо ефективності запровадження податкових пільг. Здебільшого, використовується термінологія, запроваджена експертами Світового банку, проте є й інші тлумачення спеціального режиму господарювання, що призводить до помилкового ототожнення територій з особливими умовами господарювання з вільними економічними зонами й проблемними територіями [110, с. 52-58].

Наявність термінологічних прогалів з досліджуваної тематики тільки посилює плутанину щодо поняття, визначення особливостей і класифікації спеціального режиму господарювання, тому в європейських нормативно-правових джерелах, здебільшого, можна побачити застосування різних дефініцій з однаковим або схожим значенням: “території пріоритетного розвитку”, “спеціальні економічні зони”, “вільні економічні зони”, “особливі економічні території”, “зони вільної торгівлі”, “території особливої державної допомоги” та ін. Слід зазначити, що поняття “спеціальний режим

господарювання” у контексті територіального розвитку виступає більш комплексною й широкою за змістом категорією, яка не лише охоплює сутність вищеназваних понять, але й передбачає наявність преференційних особливостей податкового, інвестиційного, страхового або іншого характеру, результати запровадження яких демонструють неоднозначність серед фахівців, що потребує подальшого дослідження даної проблематики в контексті правового регулювання спеціального режиму господарювання.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Дослідження теоретичних засад спеціального режиму господарювання дозволило отримати пул висновків, основні з яких зводяться до наступного:

1. Доводиться, що категорія «спеціальний режим господарювання» має комплексний характер, який обумовлюється його економіко-правовою природою й комплексом економічних і правових заходів щодо врегулювання господарських відносин та забезпечення реалізації важливих завдань економічного й правового характеру. Наголошено, що спеціальний режим господарювання має також і унікальний характер, реалізація якого здатна чинити позитивний вплив на економічні відносини в суспільстві, що обумовлюється метою запровадження такого режиму – віднайти оптимальний баланс між інтересами держави та бізнесу. Проведено аналіз теоретичних підходів до розуміння сутності спеціального режиму господарювання та виокремлено інституційний, інструментальний, змістовний, територіально-галузевий і міждисциплінарний підходи.

2. За результатами аналізу теоретичних напрацювань закордонних і вітчизняних вчених у сфері проблематики запровадження спеціального режиму господарювання уточнено визначення спеціального режиму господарювання, зокрема, під ним пропонується розуміти правовий режим, який запроваджує особливий порядок здійснення господарської діяльності на певній території, у певній галузі економіки, щодо певного кола осіб, який характеризується пільговою, обмежувальною або змішаною направленістю правового впливу на господарські відносини для досягнення визначеної мети щодо соціально-економічного розвитку. Уточнене визначення покладено в основу дисертаційної роботи.

3. Виявлено, що спеціальний режим господарювання має складну архітектуру, фундамент якої становлять такі ключові елементи: види, типи, цілі, принципи, функції та зауважено, що особливості структурної будови спеціального режиму господарювання пов'язані з характеристиками

функціональних типів територій, тобто з соціально-економічним станом регіонів, районів та територіальних громад.

4. Акцентовано, що орієнтація на територіальний підхід спеціальних правових режимів господарювання обумовлюється положеннями сучасної державної регіональної політики, тому за допомогою фасетного методу уточнено класифікацію видів спеціальних правових режимів господарювання за територіальним критерієм та виокремлено десять територій/зон:

1) території, де запроваджено заохочувально-обмежувальні заходи (санітарно-захисні, водоохоронні зони, зони санітарної охорони, території і об'єкти природно-заповідного фонду України, курортні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні та інші території і об'єкти, що особливо охороняються),

2) спеціальні економічні зони,

3) вільна митна зона,

4) експортна зона,

5) транзитна зона,

6) технополіс,

7) зона вільної торгівлі,

8) митний союз,

9) індустріальний парк,

10) транскордонний індустріальний.

5. Виокремлено дві групи цілей спеціального правового режиму господарювання: загальні (сприяють вирішенню загальної, стратегічно важливої проблеми) й спеціальні (спрямовані на вирішення окремих проблем у межах відповідних стратегічних цілей). Зауважено, що обґрунтоване визначення цілей у преамбулі при розробці нормативно-правових актів сприятиме підвищенню ефективності цілепокладання та ціледосягнення.

6. Встановлено, що до загальних принципів спеціального режиму господарювання віднесено такі, які забезпечують його фундаментальні аспекти як інституту господарського права (принципи законності, правової рівності, об'єктивності, гласності, доцільності, системності, поєднання прав та

обов'язків та ін.), а до спеціальних принципів – такі, що відображують ті чи інші властивості видів спеціального режиму господарювання відповідно до території його запровадження, окремої галузі економіки, щодо певного кола осіб. До загальних функцій спеціального режиму господарювання віднесено гарантуючу та мотиваційну, а до спеціальних – стабілізаційно-захисну та стимулюючу.

7. Обґрунтовано, що спеціальний режим господарювання посідає важливе місце серед господарсько-правових інститутів і грає важливу роль у забезпеченні функціонування й розвитку споріднених підгалузей господарського права. У роботі доводиться найбільш міцний зв'язок спеціального режиму господарювання з господарсько-правовим інститутом підприємництва, який має визначальне значення для останнього з огляду на його юридичну природу, а найбільш спорідненими виступають функціональні зв'язки спеціального режиму господарювання з інститутами правового забезпечення зовнішньоекономічної, інвестиційної, інноваційної діяльності та митним й податковим правом, які мають найбільший рівень інтеграції у систему господарського права.

8. Досліджено європейський досвід використання спеціального режиму господарювання, який свідчить про його придатність слугувати інструментом державної економічної політики, спрямованої на відновлення економічного потенціалу депресивних (постраждалих) територій за умови оптимального поєднання засобів регулюючого впливу, стимулюючого та обмежувального характеру.

9. Зазначено, що незбалансованість як економіко-правових, так і організаційно-правових складових спеціального режиму господарювання негативно позначається на ефективності його застосування та не сприяє досягненню цілей його впровадження.

10. У роботі зазначено, що аналіз практики застосування спеціальних режимів господарювання у деяких країнах ЄС (Італії, Латвії, Литви, Німеччини, Польщі, Португалії, Франції) свідчить про фрагментарну

ефективність використання у механізмі спеціального режиму господарювання засобів стимулюючого впливу, зокрема, податкових та/або митних пільг за відсутності обмежувальних засобів впливу, що не сприяє досягненню мети – відновлення економічного потенціалу депресивних (проблемних) регіонів.

11. Особлива увага приділена досвіду застосування спеціальних режимів господарювання у Хорватії, де вони успішно використовувалися для економічного відновлення деокупованих територій, які постраждали внаслідок збройного конфлікту. У процесі вдосконалення правового регулювання спеціальних режимів господарювання в Україні запропоновано враховувати досвід Хорватії в частині вчасного запровадження спеціальних режимів господарювання та застосування виключно стимулюючих засобів.

Основні результати, викладені в даному розділі дослідження, відображено в таких публікаціях: [53; 59; 63; 64; 65; 67; 81; 82; 86; 99; 101; 110].

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

СПЕЦІАЛЬНОГО РЕЖИМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Компаративний аналіз актів правового регулювання спеціального режиму господарювання

Через активізацію військових дій в Україні після 24 лютого 2022 року господарський комплекс України опинився в складних умовах, оскільки активні військові дії відбуваються у Донецькій, Запорізькій, Київській, Луганській, Миколаївській, Сумській, Чернігівській, Харківській, Одеській та Херсонській областях. Деякі регіони виявилися тимчасово окупованими територіями та зазнали не тільки суттєвого руйнування своїх міст та населених пунктів, а й фактичного спустошення. Від бойових дій на території України суттєво постраждала промислова, транспортна, соціальна, спортивна, культурна та інші види інфраструктури. Економічне руйнування регіонів відбувається на тлі вимушеної масової міграції населення. Отже, за таких катастрофічних умов країна повинна шукати шляхи відновлення економіки, до яких слід віднести запровадження спеціального режиму господарювання (далі – СРГ) з урахуванням територіального аспекту. Дослідження розвитку законодавства щодо СРГ дозволить упорядкувати отримані напрацювання, які є в країні, та запропонувати нові законодавчі ініціативи з метою відновлення регіонів України задля створення умов щодо їх соціально-економічного розвитку.

Спеціальний господарсько-правовий режим, тобто нормативне регулювання господарської діяльності на конкретних територіях держави, відрізняється від загального законодавства країни, регулюється спеціальними нормативно-правовими актами, що відображають специфіку певного виду спеціального режиму господарювання. СРГ відомий всьому світу та спостерігається у багатьох країнах. Проте в кожній країні є свої відмінні

форми і види. СРГ впроваджується в залежності від того, яку мету намагається досягти країна та які соціально-економічні проблеми вирішити. Зазвичай це вирішення стратегічних питань в окремих видах економічної діяльності, збільшення фінансових надходжень в економіку депресивних територій, досягнення балансу приватних і публічних інтересів на певних територіях, в певних галузях економіки, охорона територій і об'єктів, що мають державне і місцеве значення тощо.

Отже, можна виокремити такі загальновідомі ознаки СРГ:

– господарська діяльність в умовах СРГ регулюється спеціальними нормативно-правовими актами;

– для досягнення поставлених цілей держава використовує різні правові засоби: встановлення обмежень, надання різного роду заохочень, застосування в сукупності обмежень і заохочень тощо;

– запровадження СРГ дає можливість досягти максимального економічного ефекту від реалізації норм права на конкретних територіях або у видах економічної діяльності, де загальновстановлені норми права не сприяють досягненню поставлених цілей;

– СРГ спрямований на забезпечення балансу публічних і приватних інтересів на певній території або в певному виді економічної діяльності [128, с. 175-178].

Основою законодавства про спеціальний режим господарювання є Господарський кодекс України — кодифікований нормативно-правовий акт, який визначає основні засади господарювання в Україні та регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання [68].

Важливість прийняття Господарського кодексу України та набрання ним чинності у 2004 році визначається тим, що вперше на законодавчому рівні систематизовано норми права, що встановлюють специфіку здійснення

господарської діяльності на певних територіях, у певних видах економічної діяльності. Саме Господарський кодекс України вперше на законодавчому рівні закріпив такий термін як «спеціальний режим господарювання» (у розділ 8 також визначено особливості функціонування спеціальних режимів господарювання), що дало поштовх для подальшого розвитку українського законодавства в цьому напрямі [68].

Слід зазначити, що започаткував розвиток законодавства про спеціальний режим господарювання в Україні академік Валентин Карлович Мамутов, який зробив визначальний внесок у розвиток правового регулювання господарської діяльності та формування Господарського Кодексу України. Спираючись на норми ГКУ, О.Р. Зельдіна запропонувала визначення спеціального режиму господарювання, яке й досі беруть за основу фахівці з питань господарського права, а саме: спеціальний режим господарювання – інститут господарського законодавства, що визначає особливий порядок здійснення господарської діяльності на певній території, у певній галузі економіки, що відрізняється від загального режиму господарської діяльності, передбаченого законодавством, і вводить для досягнення державою певних цілей сталого розвитку за допомогою встановлення обмежень або/і заохочень для суб'єктів господарювання [44, с. 5].

Ще раніше, у 1992 році законодавством України було встановлено СРГ і для тих суб'єктів підприємництва, які здійснюють господарську діяльність на території природно-заповідного фонду України, тобто це ті об'єкти, які мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну цінність. Законом України «Про природно-заповідний фонд України» передбачено податкові й інші пільги для суб'єктів господарювання, які здійснюють науково-дослідні роботи на територіях й об'єктах природно-заповідного фонду (обкладають по 50% ставці), для підприємств, організацій, у веденні яких перебувають території й об'єкти природно-заповідного фонду (кошти, що

направляються на здійснення заходів щодо охорони природного середовища звільняються від оподаткування) і т.і. [129].

Спеціальний режим господарювання в Україні запроваджувався стосовно конкретних видів економічної діяльності:

Постановою Кабінету Міністрів України «Про реструктуризацію заборгованості підприємств металургійної промисловості» від 1.03.99 р. № 283 підприємствам гірничо-металургійного комплексу надавалась розстрочка на 60 місяців для повернення 60 млн. гривень, які є фінансовою допомогою, виданою Міністерством фінансів України на зворотній основі [130];

Законом України «Про проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України» підприємствам гірничо-металургійного комплексу, що приймали участь в економічному експерименті з 1.07.1999 по 1.01.2002 р. було дозволено списання пені, штрафів, які були нараховані за несвоєчасну виплату податків, зборів й інших обов'язкових платежів [131];

Законом України «Про угоди про розділ продукції» від 14.09.1999 р. створено сприятливі умови здала інвестування процесу пошуку, розвідки й видобутку корисних копалин на території України, її континентального шельфу й виняткової (морської) економічної зони [132];

Декретом Кабінету Міністрів України «Про встановлення спеціального режиму експорту окремих видів товарів» у 1993 році з метою захисту державних економічних інтересів закріплено спеціальний режим експорту певних товарів суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності [133].

З огляду на наведені аргументи щодо використання СРГ пропонується виокремлювати чотири його комплементарні складові:

- види економічної діяльності,
- територіальний підхід,
- термін,
- пільги.

Серед даних складових особливе місце займає територіальний підхід, оскільки він лежить в основі функціонування не лише спеціальних (вільних) економічних зон і територій пріоритетного розвитку (положення щодо яких нині втратили свою чинність), аде й інших різновидів СРГ, зокрема у площині виключної (морської) економічної зони, здійснення господарської діяльності на державному кордоні України, в санітарно-захисних та інших охоронних зонах, на територіях і об'єктах, що особливо охороняються, тому особливості розвитку їх законодавства слід розглянути детальніше.

Розвиток національного законодавства щодо виключної (морської) економічної зони бере свій початок 1994 року у зв'язку із прийняттям Кодексу України про надра [134], який є досі чинним, та закріпленням положень про використання ділянок надр, в тому числі континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони (ст. 5), про віднесення укладення угод про розподіл продукції щодо використання ділянок надр у виключній (морській) економічній зоні, на континентальному шельфі України до відання Кабінету Міністрів України у галузі геологічного вивчення, використання і охорони надр (ст. 8), а також визначає платність користування надрами в межах території України, її континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони (ст. 28).

Згодом, 1999 року було ратифіковано Конвенцію Організації Об'єднаних Націй з морського права Законом України "Про ратифікацію та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року» від 3 червня 1999 р., яка закріпила необхідність розвитку міжнародного співробітництва щодо експлуатації живих ресурсів економічних зон на основі справедливих та рівноправних угод, що мають забезпечити доступ до рибних ресурсів економічних зон інших регіонів або субрегіонів [135].

Застосування вказаних нормативно-правових актів сприяло підготовці й прийняттю у травні 1995 році консолідованого Закону України "Про виключну (морську) економічну зону України" [136], положення якого є чинними на

сьогодні та визначають правовий режим виключної (морської) економічної зони України. Згідно ст. 2 даного закону та ст. 411 ГКУ виключна (морська) економічна зона України включає в себе морські райони, зовні прилеглі до територіального моря України, включаючи райони навколо островів, що їй належать, становлять виключну (морську) економічну зону України. Ширина виключної (морської) економічної зони становить до 200 морських миль, відлічених від тих самих вихідних ліній, що і територіальне море України.

Крім вказаних нормативно-правових актів, правовий режим господарювання в цій зоні визначається також нормами міжнародних нормативно-правових актів щодо континентального шельфу (зокрема, ООН - «Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі», ратифікований Постановою ВР від 17.12.93 р. [137]); статтями 411 та 418 ГКУ; урядовими постановами («Про удосконалення розвитку інфраструктури і господарської діяльності на острові Зміїний та континентальному шельфі» від 8 жовтня 1997 р. [138], «Про затвердження Комплексної програми подальшого розвитку інфраструктури та провадження господарської діяльності на о. Зміїний і континентальному шельфі» від 31 травня 2002 р. [139], «Про затвердження Порядку здійснення спеціального використання водних біоресурсів у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), внутрішніх морських водах, територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі України» від 25 листопада 2015 р. [140] та ін.); іншими підзаконними нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до згаданих законів та Конвенції.

Особливістю правового режиму провадження господарської діяльності у виключній (морській) економічній зоні України є забезпечення суверенних прав України щодо розвідки, розробки і збереження природних ресурсів як живих, так і неживих у водах, що покривають морське дно, на морському дні та в його надрах, а також з метою управління цими ресурсами і щодо здійснення інших видів діяльності по економічній розвідці та розробці

зазначеної зони, у тому числі виробництву енергії шляхом використання води, течій і вітру [136].

Своєчасно зауважити, що у 2000 році було прийнято Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану», яким встановлюється особливий правовий режим діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій, установ, тобто обмежуються конституційні права і свободи за умов оголошення надзвичайного стану через війну. В 2015 році також був прийнятий Закон України «Про правовий режим воєнного стану», що визначає особливості здійснення господарських операцій в умовах воєнних дій [88, 141].

Сьогодні, коли наша країна потерпає від військового конфлікту, важливо пам'ятати, що від наслідків російської агресії потерпають всі території України, в тому числі й виключна (морська) економічна зона [142]. Так, здійснюється незаконна рибогосподарська діяльність в окупованій частині виключної морської економічної зони України у Чорному морі, прилеглій до Кримського півострова, басейні Азовського моря, що суперечить вимогам Конвенції ООН з морського права та двосторонніх договорів [143]. Відбиток сучасних подій знайшов своє втілення в новоприйнятих нормативно-правових актах, які обумовлюють подальший розвиток законодавства про виключну (морську) економічну зону, серед яких:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації експериментального проекту із запровадження проведення аукціонів з продажу права на укладення договорів користування на умовах оренди акваторією (водним простором) внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України для цілей морської аквакультури шляхом електронних торгів» від 14 жовтня 2022 р. [144];

2. Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «Про затвердження Методики визначення збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної морської

(економічної) зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях» від 19.08.2022 р. [145];

3. Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, пов'язаних із забезпеченням публічної безпеки і порядку, протидії злочинності, забезпеченням безпеки дорожнього руху, забезпеченням недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні, здійсненням пропуску через державний кордон, захистом населення і територій від надзвичайних ситуацій, бойовими діями, під час участі в антитерористичній операції, заходах із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації» від 19.09.2022 р. [146].

Особливості здійснення господарської діяльності на державному кордоні України регламентуються ст. 412 ГКУ, яка вказує, що така діяльність (судноплавство, користування водними об'єктами для потреб лісосплаву та інші види водокористування, створення гідроспоруд, провадження інших робіт у внутрішніх водах України, користування землею, лісами, об'єктами тваринного світу, ведення геологічних розвідувань та інша господарська діяльність) здійснюється з урахуванням особливостей режиму державного кордону України відповідно до законодавства України та чинних міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Умови здійснення на державному кордоні України господарської діяльності визначаються відповідними органами державної влади України з урахуванням місцевих умов згідно з вимогами закону [68].

Основу системи законодавства даного різновиду спеціального режиму господарювання становлять норми Закону України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 року [147], що визначають державний кордон України як лінію й вертикальну поверхню, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України - суші, вод, надр, повітряного простору (ст. 1). Державний кордон України визначається Конституцією та законами

України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України. Державний кордон Української держави встановлюється (з відповідними позначеннями на місцевості) таким чином:

1) на суші – по характерних точках і лініях рельєфу або ясно видимих орієнтирах;

2) на морі – по зовнішній межі територіального моря України;

3) на судноплавних річках – по середині головного фарватеру або тальвегу річки; на несудноплавних річках (ручаях) – по їх середині або по середині головного рукава річки; на озерах та інших водоймах – по прямій лінії, що з'єднує виходи державного кордону України до берегів озера або іншої водойми. Державний кордон України, що проходить по річці (ручаю), озеру чи іншій водоймі, не переміщується як при зміні обрису їх берегів або рівня води, так і при відхиленні русла річки (ручаю) в той чи інший бік;

4) на водосховищах гідровузлів та інших штучних водоймах – відповідно до лінії державного кордону України, яка проходила на місцевості до їх заповнення;

5) на залізничних і автодорожніх мостах, греблях та інших спорудах, що проходять через прикордонні ділянки судноплавних і несудноплавних річок (ручаїв) – по середині цих споруд або по їх технологічній осі, незалежно від проходження державного кордону України на воді (ст. 3).

Ще раніше окремі аспекти правового режиму господарської діяльності на державному кордоні України, а також на прикордонній території визначили положення міжнародних угод України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України (зокрема, Договір між Україною і Словацькою Республікою про режим українсько-словацького Державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань [148]; Договір між Україною і Угорською Республікою про режим українсько-угорського державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань [149]; Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про

будівництво автодорожнього мосту через ріку Західний Буг на українсько-польському державному кордоні в районі пункту пропуску Ягодин – Доруйськ [150]); Закону України "Про Державну прикордонну службу" [151]. Серед підзаконних нормативно-правових актів можна виділити Указ Президента України "Про заходи щодо розвитку економічного співробітництва Автономної Республіки Крим з суміжними прикордонними адміністративно-територіальними одиницями Російської Федерації" [152], норми якого втратили чинність через російсько-українську агресію; наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України та Державної служби України "Про затвердження Технології прикордонного та митного контролю у пунктах пропуску через державний кордон" [153] (втратив чинність). Однак, дивним є те, що досі чинними є положення міжнародних угод між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про міжрегіональне та прикордонне співробітництво між Україною та Російською Федерацією від 14.06.2012 р. [154] та аналогічний документ між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь від 14.11.2013 р. [155], адже даний факт є серйозним дестабілізуючим чинником для суспільства та держави у воєнних умовах.

Наступний різновид спеціального режиму господарювання – правовий режим господарської діяльності в охоронних зонах, на територіях і об'єктах, що особливо охороняються. Ст. 413 ГКУ передбачаються такі види охоронних зон як санітарно-захисні, водоохоронні зони, зони санітарної охорони та інші охоронні зони, господарська діяльність на яких здійснюється з урахуванням правового режиму таких зон, що встановлюється законом. До територій й об'єктів, що особливо охороняються належить природно-заповідний фонд України, курортні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні та інші території й об'єкти, господарська діяльність на яких здійснюється відповідно до вимог правового режиму цих територій і об'єктів, встановлених законом та іншими законодавчими актами. Окремо законодавцем встановлюються додаткові вимоги щодо здійснення господарської діяльності та соціальних гарантій

працюючих на територіях, радіоактивно забруднених внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Початок розвитку законодавства у даній сфері датується ще 1991 роком та пов'язаний із прийняттям Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [156], норми якого й сьогодні визначають правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь (нині змінами передбачено тісну кореляцію положень даного акту з Цілями сталого розвитку ООН в частині охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини як невід'ємних умов сталого економічного та соціального розвитку України). Згодом у 1992 році було вирішено унормувати правові основи організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду України, відтворення його природних комплексів та об'єктів, що знайшло своє відображення у прийнятті Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [129], а через три роки було виділено окремі критерії, за якими населені пункти набувають статусу гірських, визначено основні засади державної політики щодо розвитку гірських населених пунктів та гарантії соціального захисту громадян, що у них проживають, працюють або навчаються шляхом прийняття Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» [157], що знайшло своє продовження у положеннях Закону України «Про заборону на проведення суцільних рубок у гірських ялицево-букових лісах Карпатського регіону» від 10.02.2000 року [158]. Також окрім вищевказаних документів та ст. 413 та 418 ГКУ, розвиток законодавства про спеціальний режим господарювання в охоронних хонах, територіях і об'єктах продовжує цілий пул законодавчих актів щодо оголошення природних територій міст Скадовська Херсонської області, Миргорода Полтавської області, Хмільника Вінницької області та інших курортів державного значення, а також підзаконних нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до згаданих законів [159].

Зміст даного різновиду спеціального режиму господарювання формують стимули, спрямовані на раціональне використання природних ресурсів, охорону навколишнього природного середовища, збереження та покращення природного, соціально-економічного, лікувально-оздоровчого, історико-культурного та ін. потенціалу даних зон, територій й об'єктів, а також обмеження для суб'єктів господарювання, що мають на меті охорону та захист вказаного потенціалу цих зон, територій, об'єктів від негативного впливу результатів господарської діяльності (заборона застосування певних способів, методів і форм господарської та іншої діяльності, що негативно впливає на навколишнє природне середовище або може перешкодити використанню їх за цільовим призначенням (ст. 51, 57, 62, 63 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» [156])).

Крім того, важливо також звернути увагу на розвиток законодавства таких різновидів СРГ як концесія, діяльність в умовах надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації, в умовах воєнного стану та дослідити розвиток законодавства у сфері господарської діяльності Збройних Сил України як складової спеціального режиму господарювання в окремих галузях економіки.

Концесія передбачає собою форму здійснення державно-приватного партнерства, яка полягає в наданні концесієдавцем концесіонеру права на створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт та технічне переоснащення), та/або управління (користування, експлуатацію, технічне обслуговування) об'єктом концесії, та/або надання суспільно значущих послуг в порядку та на умовах, визначених концесійним договором, і передбачає передачу концесіонеру переважної частини операційного ризику, який охоплює ризик попиту та/або ризик пропозиції (ч. 1 ст. 406 ГКУ). При цьому концесійна діяльність здійснюється на основі концесійних договорів, що укладаються відповідно до законодавства України між концесіонером та концесієдавцем.

Аналогічне за змістом поняття концесії було визначено положеннями Закону України від 16 липня 1999 р. «Про концесії» та коли у жовтні 2019 року він втратив чинність у зв'язку з прийняттям оновленого закону «Про концесію», сутність даного терміну зберіглася. Крім того, законодавець намагався врахувати сучасні умови господарювання та економічні тренди, тому у новому законі визначено правові, фінансові та організаційні засади реалізації проектів, що здійснюються на умовах концесії з метою модернізації інфраструктури та підвищення якості суспільно значущих послуг. Частина 2 ст. 406 Закону України «Про концесію» [160] визначає, що концесійна діяльність здійснюється на основі концесійних договорів, що укладаються відповідно до законодавства України між концесіонером та концесіодавцем.

Крім того, відносини, пов'язані з концесійною діяльністю, які регулювалися рядом законів, прийнятих відповідно до вказаних нормативно-правових актів (Законом України «Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг» [161], постановами Кабінету Міністрів України «Про реєстр концесійних договорів» [162], «Про затвердження Переліку об'єктів права державної власності, які можуть надаватися в концесію» [163], «Про затвердження Положення про проведення концесійного конкурсу та укладення концесійних договорів на об'єкти права державної і комунальної власності, які надаються у концесію» [164], «Про затвердження Типового концесійного договору» [165] тощо), також втратили свою чинність через прийняття нового Закону України «Про концесію».

Положення статей 407-409 ГКУ встановлювали засади, на яких базувалася концесійна діяльність в Україні, запроваджували норми про концесійний договір та про припинення підприємства, майно якого передається в концесію, однак і дані положення втратили свою чинність у зв'язку з прийняттям нового закону 2019 року про концесії, що демонструє обрання законодавцем комплексної моделі державної політики у даній сфері, консолідуючи всі норми в єдиний нормативно-правовий акт.

Основні нормативно-правові акти спеціального режиму господарювання в окремих галузях економіки було представлено на початку даного підрозділу, однак важливо зазначити, що такий правовий режим регламентується ст. 414 ГКУ та може встановлюватися законом у разі необхідності стабілізації або прискороного розвитку окремих галузей економіки за поданням Кабінету Міністрів України.

Особливими рисами в даному контексті характеризується такий вид господарської діяльності в окремих галузях економіки як господарська діяльність у Збройних Силах України, що являє собою специфічну діяльність військових частин, закладів, установ та організацій Збройних Сил України, пов'язану із забезпеченням їх повсякденної життєдіяльності і яка передбачає ведення підсобного господарства, виробництво продукції, виконання робіт і надання послуг, передачу в оренду рухомого та нерухомого військового майна (за винятком озброєння, боєприпасів, бойової та спеціальної техніки) в межах і порядку, визначених Законом України «Про господарську діяльність у Збройних Силах України» від 21 вересня 1999 року [166].

До господарської діяльності у Збройних Силах України належить діяльність військових частин, закладів, установ та організацій Збройних Сил України з оборонних закупівель, пов'язана із закупівлею товарів, робіт і послуг оборонного призначення за імпортом, яким в установленому законодавством порядку надані повноваження на право здійснення імпорту товарів військового призначення і товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю.

Специфіка такої діяльності полягає в наступному:

- дозволена лише некомерційна, тобто неприбуткова господарська діяльність (ст. 414 ГКУ);
- мета здійснення такої діяльності – одержання додаткових джерел фінансування життєдіяльності військ (сил) для підтримання на належному рівні їх бойової та мобілізаційної готовності. При цьому важливо відзначити, що господарська діяльність у Збройних Силах України не повинна негативно

позначатися на їх боєготовності та боєздатності. Не допускається залучення військовослужбовців до виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг, не передбачених вищевказаним Законом (ст. 1) [166];

- суб'єктами господарської діяльності у Збройних Силах України є військові частини, заклади, установи та організації Збройних Сил України, які утримуються за рахунок коштів Державного бюджету України, ведуть відокремлене господарство, мають кошторис надходжень та видатків, рахунки в установах банків, печатку із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням (ст. 3). При цьому перелік видів господарської діяльності, здійснення якої дозволяється військовим частинам Збройних Сил, є доволі широким, його затверджено ще 25 липня 2000 р. відповідною Постановою КМУ [167]. Здійснення господарської діяльності, яка відповідно до закону підлягає ліцензуванню, здійснюється військовими частинами після одержання у встановленому порядку ліцензії без справляння плати за видачу такої ліцензії, натомість діяльність, пов'язана із закупівлею товарів, робіт і послуг оборонного призначення за імпортом, здійснюється військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил України відповідно до цього Закону та законів України "Про зовнішньоекономічну діяльність" [60] і "Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання" [168];

- військові частини підлягають реєстрації в якості суб'єктів господарської діяльності, механізм якої, а також виключення з відповідного реєстру таких військових частин у разі припинення ними в установленому порядку господарської діяльності, визначаються окремим порядком Кабінету Міністрів України від 3 травня 2000 р. [169];

- можливість передачі в оренду чи на умовах позички рухомого та нерухомого майна у Збройних Силах України, окрім оренду озброєння, боєприпасів, бойової та спеціальної техніки, що регулюється «Порядком надання дозволу військовим частинам на передачу закріпленого за ними рухомого та нерухомого майна в оренду» від 11 травня 2000 р. [170].

Спеціальний режим господарської діяльності в умовах надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації визначається ст. 416 ГКУ, а також Законами України, датованими 2000 роком: "Про правовий режим надзвичайного стану" [88] та "Про зону надзвичайної екологічної ситуації" [171]. Норми ще одного Закону "Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру" [172] у жовтні 2012 року втратили чинність через прийняття Кодексу цивільного захисту населення, що нині регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту, та визначає повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування, права та обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності [173].

Також даний правовий режим регулюється спеціальними Законами України про затвердження Указів Президента України, що визначають певну територію зоною надзвичайного стану чи надзвичайної екологічної ситуації: у 2000 році – "Про оголошення окремих районів та міст Вінницької, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської, Хмельницької та Черкаської областей зоною надзвичайної екологічної ситуації" [174] та "Про оголошення території у межах населених пунктів Болеславчик, Мічурінс, Підгір'я, Чаусове-1, Чаусове-2 Первомайського району Миколаївської області зоною надзвичайної екологічної ситуації" [175]; у 2001 році – «Про оголошення окремих районів Закарпатської області зоною надзвичайної екологічної ситуації» [176]; у 2008 році – «Про оголошення окремих територій Вінницької, Івано-Франківської, Закарпатської, Львівської, Тернопільської та Чернівецької областей зонами надзвичайної екологічної ситуації» [177] та у 2010 році – "Про оголошення територій міста Калуш та сіл Кропивник і Сівка-Калуська Калузького району Івано-Франківської області зоною надзвичайної екологічної ситуації" [178].

Правовий режим даного різновиду спеціального режиму господарювання характеризується такими рисами:

1. Підставою для введення такого різновиду спеціального режиму господарювання є надзвичайний стан, надзвичайна екологічна ситуація.

Стаття 1 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» визначає його як особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [88].

Стаття 1 Закону України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» надає визначення зоні надзвичайної екологічної ситуації як окремій місцевості України, на якій виникла надзвичайна екологічна ситуація, яка у свою чергу є надзвичайною ситуацією, при якій на окремій місцевості сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави. До таких негативних змін відносяться втрата, виснаження чи знищення окремих природних комплексів та ресурсів внаслідок надмірного забруднення навколишнього природного середовища, руйнівного впливу стихійних сил природи та інших факторів, що обмежують

або виключають можливість життєдіяльності людини та провадження господарської діяльності в цих умовах [171].

2. Такий режим носить тимчасовий характер (відповідно до встановленого строку його дії на території України чи певній частині її території).

3. В інтересах національної безпеки та громадського порядку з метою запобігання заворушенням або кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей на період надзвичайного стану можуть запроваджуватися заходи, визначені ст. 16 відповідного закону (встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, а також обмеження свободи пересування по території, де вводиться надзвичайний стан; обмеження руху транспортних засобів та їх огляд та ін.).

4. Запровадження відповідного правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації передбачає виділення державою та/або органами місцевого самоврядування додаткових фінансових та інших матеріальних ресурсів, достатніх для нормалізації стану та відшкодування нанесених збитків, запровадження спеціального режиму поставок продукції для державних потреб, реалізацію державних цільових програм громадських робіт.

5. Надання органам державної влади та органам місцевого самоврядування додаткових повноважень відповідно до законодавчих положень про правовий режим надзвичайного стану, спрямованих на забезпечення комплексу заходів, що вживаються в умовах надзвичайного стану (надзвичайного екологічного стану).

6. Надання спеціальних гарантій громадянам і суб'єктам господарювання щодо забезпечення їх прав, свобод та законних інтересів в умовах надзвичайного стану/надзвичайної екологічної ситуації (статті 21-27 Закону "Про правовий режим надзвичайного стану", статті 14-15 Закону "Про зону надзвичайної екологічної ситуації") [179].

Аналіз особливостей спеціального режиму господарювання в умовах воєнного стану постає вкрай важливим з огляду на ескалацію російсько-української військової агресії у лютому 2022 році, тому потребує більш детального дослідження в подальших підрозділах даної роботи.

Щодо територіального підходу, то СРГ в Україні на конкретних територіях впроваджувався через виникнення складної соціально-економічної ситуації в областях/регіонах, яка була глибоко депресивною. Це обумовлювало необхідність запровадження СРГ з метою вирішення проблем зайнятості населення, залучення інвестицій, додаткових капіталовкладень для розвитку економіки регіону/території тощо. Для вирішення цих та інших проблем на окремих територіях/регіонах України був запроваджений СРГ, який передбачав створення спеціальних (вільних) економічних зон (СЕЗ) і територій пріоритетного розвитку (ТПР).

Основу функціонування СЕЗ в Україні з 1992 року становили положення Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13 жовтня 1992 року № 2673-ХІІ, що визначали порядок створення і ліквідації та механізм функціонування спеціальних (вільних) економічних зон на території України, загальні правові і економічні основи їх статусу, а також загальні правила регулювання відносин суб'єктів економічної діяльності цих зон з органами державної виконавчої влади та іншими органами [180]. Проте, положення даного нормативно-правового акта втратили свою чинність влітку 2022 року у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» від 9 липня 2022 року [80], залишивши норми статей 401-405 глави 39 ГКУ основними, що містять визначення СЕЗ, закріплюють мету їх створення, територію і статус, типи, державні гарантії інвестицій.

Варто зазначити, що у науковій спільності існують різні погляди та підходи до визначення сутності спеціальних (вільних) економічних зон та їх класифікації, проте у Господарському кодексі України (стаття 401) визначено

так: спеціальною (вільною) економічною зоною вважається частина території України, на якій встановлено спеціальний правовий режим господарської діяльності, особливий порядок застосування та дії законодавства України. На території СЕЗ можуть запроваджуватися пільгові митні, податкові, валютно-фінансові та інші умови підприємництва вітчизняних та іноземних інвесторів. Спеціальні (вільні) економічні зони створюються з метою залучення інвестицій та ефективного їх використання, активізації спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності з метою збільшення експорту товарів, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції і послуг, впровадження нових технологій, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних, матеріальних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку України.

На території України можуть створюватися СЕЗ різних функціональних типів: вільні митні зони і порти, експортні, транзитні зони, митні склади, технологічні парки, технополіси, комплексні виробничі зони, туристично-рекреаційні, страхові, банківські тощо. Окремі економічні зони можуть поєднувати в собі функції, властиві різним типам СЕЗ (стаття 403) [68].

Крім того, передбачено, що на території СЕЗ діє законодавство України з урахуванням особливостей, передбачених ГКУ, а також законом про створення конкретної спеціальної (вільної) економічної зони, прийнятим відповідно до ГКУ. Територія і статус спеціальної (вільної) економічної зони, в тому числі строк, на який вона створюється, визначаються окремим законом для кожної спеціальної (вільної) економічної зони. Однак, через прийняття Закону України від 9 липня 2022 року також втратили чинність окремі нормативно-правові акти, що регулювали питання функціонування спеціальних (вільних) економічних зон та територій пріоритетного розвитку.

Зазначеними законами про створення СЕЗ і ТПР були визначені особливості оподаткування на їх територіях, а саме: звільнення суб'єктів господарювання від оподаткування прибутку, отриманого від реалізації інвестиційних проектів та зменшення діючої ставки податку на прибуток,

звільнення від оподаткування інвестицій, звільнення від сплати ввізного мита та податку на додану вартість, звільнення від обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті, звільнення від плати за землю та від сплати зборів до деяких бюджетних фондів тощо.

Для імплементації норм законодавства щодо створення і функціонування СЕЗ у 1999 році було затверджено Положення про Агентство з питань спеціальних (вільних) економічних зон [181]. Агентство з питань СЕЗ було центральним органом виконавчої влади, підпорядкованим Кабінету Міністрів України, діяльність якого спрямовувалася й координувалася через Міністерство економіки України. Агентство забезпечувало реалізацію державної політики з питань створення і функціонування СЕЗ, запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку, а також захист правових та економічних інтересів держави у цій сфері. Однак, 2000 року даний документ втратив свою чинність з огляду на прийняття Указу Президента України «Про Міністерство економіки України» [182], в преамбулі якого закріплено норму про те, що Міністерство економіки України є правонаступником деяких органів влади, зокрема й Агентства з питань спеціальних (вільних) економічних зон.

Щодо ТПР, то вони вперше було визначені в Законі України «Про зайнятість населення» в статті 16 якого було зауважено, що Кабінетом Міністрів України визначаються території, де розвиток робочих місць заохочується державою. Такі території (насамперед трудонадлишкові і з високим рівнем безробіття, сільські та гірські райони) на певний період набувають статусу ТПР. Підприємства, організації, установи, що створюють на зазначених територіях свої виробництва, їх філіали і додаткові робочі місця, користуються пільгами в порядку і на умовах, визначених законодавством України та рішеннями місцевих державних адміністрацій, виконавчих органів відповідних рад [183]. Тобто формування ТПР здійснюється задля створення додаткових робочих місць через надання пільг встановлених державними й місцевими органами влади.

В 2010 році було розроблено Проект закону України «Про території пріоритетного розвитку» [184], метою якого було встановлення порядку визначення території пріоритетного розвитку для залучення інвестицій у виробництво товарної продукції, розвитку сучасної виробничої та ринкової інфраструктури або у систему надання послуг туристичного, розважального, виставкового та іншого характеру, що розраховані на суттєве підвищення економіки певної адміністративно-територіальної одиниці; розвиток сучасної виробничої інфраструктури; створення робочих місць; подолання безробіття; стимулювання економічного розвитку певної території та переходу української економіки від адміністративних до ринкових методів функціонування, шляхом створення умов і мотивацій для залучення місцевого населення до навчання та опанування нових сучасних професій і посад.

Таким чином, ТПР представляє собою територію, на якій склалися несприятливі соціально-економічні умови та екологічні умови, незадовільний стан зайнятості населення і на якій запроваджується спеціальний режим інвестиційної діяльності для створення нових робочих місць. ТПР — це частина території України в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці, на якій протягом відповідного часу встановлюється спеціальний правовий режим економічної діяльності та яка визначається за наступними критеріями: наявністю вільної території, на якій можливе здійснення господарської діяльності, що призведе до збільшення бюджету відповідної адміністративно-територіальної одиниці; є необхідність створення додаткових робочих місць; має місце нестача інтелектуального ресурсу для ефективного управління територією; відбулося припинення застарілих не конкурентоспроможних виробництв; сталося техногенне або стихійне лихо, внаслідок якого економіка території значно погіршилася [185].

У 2020 році було схвалено Концепцію економічного розвитку Донецької і Луганської областей [186], яка передбачала створення ТПР та їх використання, як інструменту стимулювання розвитку депресивних територій шляхом заохочення діяльності суб'єктів господарювання. Також передбачено

створення трьох типів моделей ТПР: на території громад, прилеглих до тимчасово окупованих територій, на всій території Донецької та Луганської областей, на території окремих виробничих та рекреаційних кластерів, зокрема інноваційних та індустріальних парків із спеціальним режимом інноваційно-інвестиційної діяльності, що передбачатиме стимулюючі умови у сфері оподаткування, кредитування та митної політики для кожного окремого типу моделей.

Дана концепція у 2021 році лягла в основу Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року [187], у якій передбачено створення ТПР в Луганській і Донецькій областях та запровадження експерименту із створення можливостей для зміни системи контролю з боку державних органів на функцію добровільного страхування відповідальності власників бізнесу. Проте через початок повномасштабної війни Росією 24 лютого 2022 року цю Стратегію не було реалізовано.

Створюватися ТПР в Україні почали у 1998 році. За період з 1998 по 2010 рік в країні було створено 72 ТПР в 8 областях України. ТПР зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності були створені в Автономній Республіці Крим та таких областях: Донецькій, Луганській, Чернігівській, Житомирській, Волинській, Закарпатській, у м. Шостка Сумської області і у місті Харкові. Також було створено такі СЕЗ: "Азов", "Яворів", "Донецьк", "Закарпаття", "Інтерпорт Ковель", "Курортполіс Трускавець", "Миколаїв", "Порто-франко", "Порт Крим", "Рені", "Славутич". Сьогодні чинними залишаються майже всі норми Законів України, що визначають порядок створення, функціонування та ліквідації спеціальних економічних зон, окрім тих, що стосуються СЕЗ «Азов», «Донецьк» та «Порт Крим» [188].

Верховною Радою України впродовж 1998-2001 років було прийнято десять законів, якими регулюються питання створення, ліквідації та особливості механізму функціонування СЕЗ та ТПР та якими було визначені особливості оподаткування на цих територіях.

Більшість ТПР позитивно розвивалися саме до 2005 року тому, що тоді Законом України "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет на 2005 рік" та деякими іншими законодавчими актами було скасовано пільговий режим оподаткування інвестиційної діяльності, встановлений законами України, що регулюють діяльність у СЕЗ, ТПР та технологічних парках, шляхом виключення із них статей, якими надавалися податкові пільги, а також розділів та статей, якими надано державні гарантії інвесторам та суб'єктам господарської діяльності в СЕЗ та ТПР [189]. Таке рішення було прийнято через отриманий неоднозначний (позитивний та негативний) результат: було отримано позитивний економічний ефект, проте він виявився непостійним і з часом нівелювався. Були також й інші причини, серед яких – активізація процесу розгляду Верховною Радою України законів, які передбачають скасування різних пільг у СЕЗ і ТПР.

У 2002 році Верховна Рада України прийняла Закон України "Про внесення змін у Закон України "Про податок на додану вартість" і Закон України «Про внесення змін у деякі Закони України з питань оподаткування підакцизних і деяких інших товарів». Ці законодавчі акти скасовують податкові й митні пільги для підприємств, що перебувають у СЕЗ і здійснюють операції з товарами, що належать до 1-24 групи Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності. У результаті виникла парадоксальна ситуація, коли однією рукою держава надає пільговий режим і залучає цим інвесторів, а іншою рукою ці пільги поетапно скасовуються, провокуючи зменшення потоку інвестиційних коштів в економіку регіонів України [190]. Окрім того, спостерігалися хаотичність та суперечність деяких нормативно-правових актів Господарському кодексу України та іншим чинним законам.

Незважаючи на дуальність отриманих результатів в Україні сформувалось правове забезпечення СРГ щодо формування СЕЗ і ТПР, яке апробовано на практиці. Процес розвитку законодавства слід поділити на чотири етапи рис 2.1.

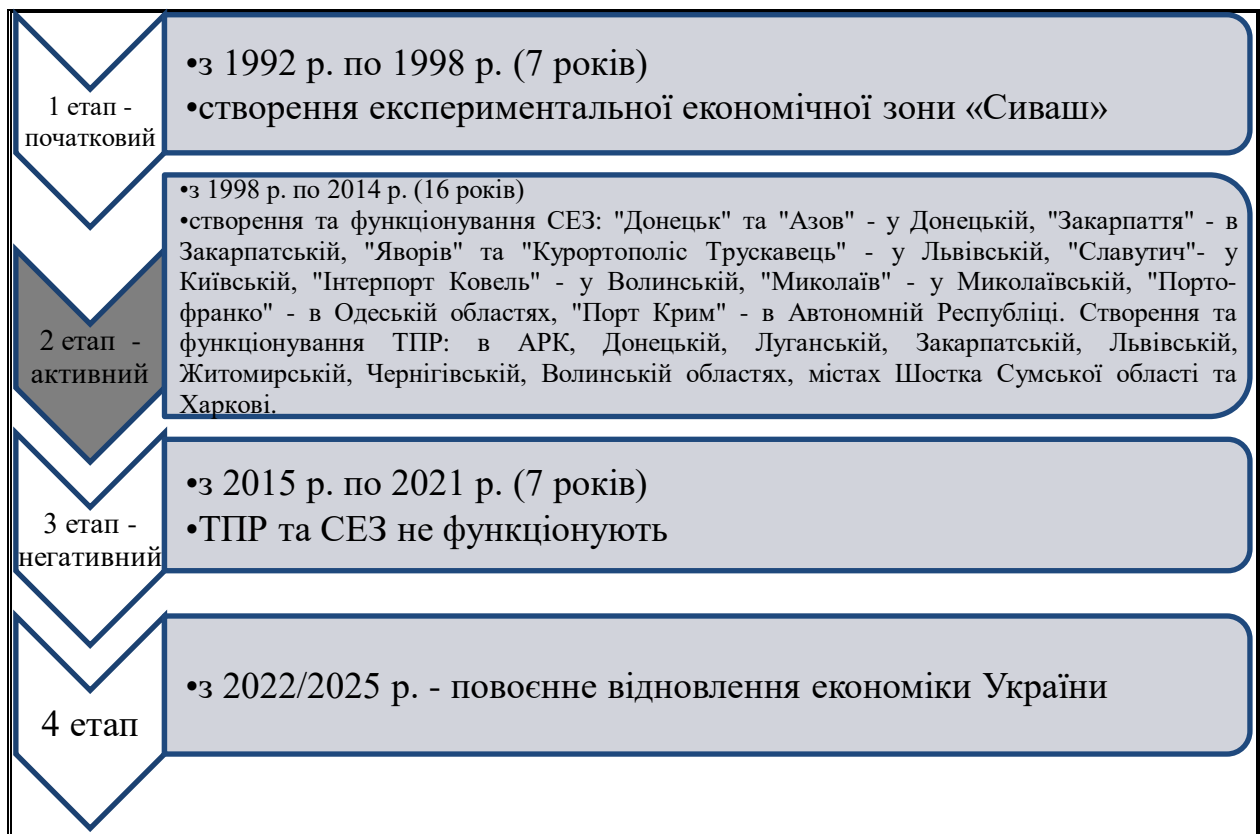

Рис. 2.1. Етапи розвитку законодавства про СЕЗ та ТПР:
прикладний аспект

Безумовно, заслуговує уваги другий етап розвитку законодавства в сфері правового регулювання СЕЗ і ТПР тому, що у 1999 році була прийнята ціла Програма розвитку в Україні спеціальних економічних зон і територій зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності на період до 2010 року [191]. Програма мала дві частини – Підпрограми розвитку в Україні СЕЗ та Підпрограми розвитку в Україні територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності. Також у 2003 році було прийнято Господарський кодекс України [68], де саме розділ 8 присвячений СРГ, у тому числі СЕЗ і ТПР, що дало можливість визначити загальні напрями в питаннях створення й функціонування СЕЗ і ТПР, а також дало поштовх розвитку законодавства в цій сфері. У цей час також спостерігається активна розбудова СЕЗ та ТПР. Починаючи з 2015 року (після початку війни у 2014 році на Сході України) всі СЕЗ та ТПР припинили свою діяльність через об’єктивні та суб’єктивні

причини, але процедуру їх ліквідації не проведено. Щодо четвертого етапу, то задля повоєнного відновлення економіки України доцільним є використання СРГ шляхом створення СЕЗ та ТПР на деокупованих-зруйнованих територіях.

У 2022 році Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» [80] статтю 415 Господарського кодексу України виключено, у якій було визначено ТПР та припинено чинність Законів України щодо функціонування спеціальних (вільних) економічних зон через їх «нежиттєздатність»:

1) Закон України "Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон";

2) Закон України "Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області";

3) Закон України "Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області";

4) Закон України "Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Житомирській області";

5) Закон України "Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Харкова";

6) Закон України "Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку у Волинській області";

7) Закон України "Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Чернігівській області";

8) Закон України "Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Шостки Сумської області";

9) Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів";

10) Закон України "Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць";

11) Постанову Верховної Ради України "Про порядок введення в дію Закону України "Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон".

В якості альтернативи ТПР законодавцем у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» було запропоновано території з особливими умовами для розвитку через те, що вони також спрямовані на підвищення рівня соціально-економічного розвитку деяких територій.

Заслуговує на увагу спроба народних депутатів підготувати у 2 вересні 2022 року проєкт Закону України «Про спеціальний правовий режим господарської та інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку «Чернігівщина»». Даним законопроектом [192] передбачено:

пільги для суб'єктів господарювання, які здійснюють господарську діяльність на ТПР «Чернігівщина» (стаття 7);

особливості розподілу податку на доходи фізичних осіб на ТПР «Чернігівщина» (стаття 8);

особливості проведення контролюючими органами перевірок суб'єктів господарювання, зареєстрованих на ТПР «Чернігівщина» (стаття 9);

мультивалютний режим розрахунків на ТПР «Чернігівщина» (стаття 10);

спеціальний правовий режим інвестиційної діяльності на ТПР «Чернігівщина» (стаття 11);

особливості розвитку освіти і науки на ТПР «Чернігівщина» (стаття 13).

Також, не дивлячись на стрімкі зміни у законодавстві, спричинені військовою агресією проти України та у зв'язку з необхідністю повоєнного відновлення територій, все ще не втратили чинність та залишаються окремі

нормативно-правові акти, які регулюють питання, дотичні до функціонування спеціальних (вільних) економічних зон та територій пріоритетного розвитку, зокрема:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і запровадження спеціальних режимів інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку» від 7 лютого 2002 року № 3036-III;

2. Постанови Верховної Ради України:

- «Про утворення Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань перевірки ефективності функціонування спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку в Україні» від 21 грудня 2006 року № 513-V;

- «Про спільну парламентсько-урядову комісію з комплексного дослідження і узагальнення досвіду функціонування спеціальних (вільних) економічних зон та територій пріоритетного розвитку із спеціальним режимом інвестиційної діяльності» від 22 травня 2003 року № 848-IV;

3. Постанови Кабінету Міністрів України:

- «Про запровадження обмеження на ввезення деяких видів товарів з території спеціальної економічної зони «Донецьк» на митну територію України у I кварталі 2004 року» від 11 лютого 2004 р. № 146;

- «Про затвердження Типового договору (контракту) на реалізацію інвестиційного проекту на території пріоритетного розвитку, в спеціальній (вільній) економічній зоні» від 5 липня 1999 р. № 1199.

Таким чином, проведений науковий аналіз розвитку законодавства про спеціальний режим господарювання дозволив встановити, що можна виокремити чотири комплементарні складові СРГ: види економічної діяльності, територіальний підхід, термін та пільги.

СРГ в Україні на деяких територіях впроваджувався через те, що виникала негативна соціально-економічна ситуація в областях/регіонах. Для вирішення цих та інших проблем на окремих територіях/регіонах України

було створено СЕЗ і ТПР. Незважаючи на неоднозначність отриманих напрацювань розбудови СЕЗ і ТПР в Україні вже сформувалось правове забезпечення СРГ. Визначено чотири етапи процесу розвитку законодавства, серед яких заслуговує на уваги другий, бо саме у цей період відбувався активний розвиток законодавства та його апробація.

Разом з тим, сучасний стан правового регулювання різновидів СРГ за територіальною ознакою формує небезпечну ситуацію, яка полягає у фактичній відсутності нових норм, що повинні регламентувати питання їх створення, функціонування та ліквідації, а також у відсутності чіткої кореляції норм між новоприйнятими та застарілими нормативно-правовими актами.

Дослідження розвитку законодавства про спеціальний режим господарювання дозволило встановити недоліки, що заважають подальшій еволюції законодавства у даній сфері, серед яких фрагментарність, викликана відсутністю єдиного консолідованого законодавчого акту щодо спеціального режиму господарювання (окремі питання регламентуються різними законними і підзаконними нормативно-правовими актами); відсутність цілісності та всеосяжності питань у якості правотворчої діяльності, що ускладнює справедливе й ефективне застосування спеціального режиму господарювання; невчасність врегульованості господарських суспільних відносин у контексті того чи іншого різновиду спеціального режиму господарювання; недосконалий рівень конкретизації чинних правових норм, подекуди недостатній рівень чіткості та доступності юридичних формулювань для розуміння; бланкетний характер окремих елементів спеціального режиму господарювання тощо.

Більше того, аналіз розвитку законодавства дозволив виокремити деякі правові обструкції, які можуть створювати перепони на шляху до дотримання загальних принципів права по відношенню до спеціального режиму господарювання: відсутність точно підібраних і чітко сформульованих юридичних термінів (навіть термін «спеціальний режим господарювання» досі нормативно не закріплено) та поодинокі обґрунтованість правових норм з

точки зору дотримання принципу рівноправності суб'єктів господарювання у режимних відносинах, що є основою забезпечення принципу справедливості у питаннях встановлення та функціонування спеціального порядку правового регулювання. Важливо зазначити, що оминати дані обструкції або пом'якшити їх негативний вплив на якість реалізації норм права та загалом розвиток законодавства щодо спеціального режиму господарювання можливо також за рахунок впровадження заходів, спрямованих на оптимізацію процесів правотворчості та правозастосування, зокрема забезпечення їх компліментарності. Це постає важливим завданням для нашої країни з огляду на традиційне форсування у питаннях прийняття нормативно-правових актів, що не завжди супроводжуються високою якістю, а й навпаки, формує передумови для прогалин, колізій та недоліків у правовому регулюванні.

Наразі втрата чинності пулу нормативно-правових актів, що регламентували питання функціонування спеціального режиму господарювання сприяє утворенню правового вакууму в окремих аспектах його правового регулювання (допоки не буде актуалізовано й закріплено дане питання у законодавчому полі). Цей процес відбувається на тлі реалізації різноманітної моделі державної політики у даній сфері, яка не здатна забезпечити єдність та системність у питаннях функціонування спеціального режиму господарювання.

Аналіз сучасних трендів розвитку законодавства посилює важливість закріплення державної політики у сфері спеціального режиму господарювання на основі комплексної моделі, тобто шляхом прийняття єдиного нормативно-правового акту (прикладом може послужити Закон України «Про концесію» від 3 жовтня 2019 р., що замінив низку нормативно-правових актів у даній сфері), який має перевагу у порівнянні з наявною розгалуженою (різноманітною) моделлю (коли окремі правові конструкції спеціального режиму господарювання регулюються нормами, закріпленими у різних галузях законодавства). А норми, що регулюють окремі питання функціонування різновидів спеціального режиму господарювання та досі є чинними, не

відповідають повною мірою сучасним реаліям (відсутність чіткої мети, на досягнення якої спрямовано спеціальний режим господарювання; суперечливості норм одного ієрархічного рівня; наявність прогалин в законодавстві, що призводить до правової невизначеності в питаннях створення, функціонування та ліквідації окремих різновидів спеціального режиму господарювання; невідповідність змісту окремих норм соціально-економічним і безпековим реаліям життя суспільства тощо). Також вони не містять конкретних завдань, принципів, правового інструментарію, систему заходів стимулювання господарської діяльності залежно від різновиду спеціального режиму господарювання, що й раніше несправедливо ігнорувалося законодавцем.

Усунення вказаних недоліків і прогалин потребує ґрунтовного доопрацювання сучасної системи правового забезпечення не лише спеціального режиму господарювання, але й окремих аспектів провадження господарської діяльності, зокрема, регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання шляхом вироблення практичних рекомендацій щодо оптимізації національного законодавства в умовах воєнного часу. Одночасно з цим, важливо прагнути до більш повного розуміння сутності регламентованих аспектів у сфері спеціального режиму господарювання, оскільки це сприятиме забезпеченню правової визначеності, а, відтак – пошуку більш ефективних векторів і шляхів адаптації законодавства України до принципів європейського права.

2.2. Особливості розвитку законодавства України про спеціальні режими господарювання в умовах воєнного стану

Сьогодні, пов'язане з повномасштабним вторгненням Російської Федерації на українську територію, диктує для нашої країни нові реалії для виживання та забезпечення життєдіяльності населення, суб'єктів господарювання, регіонів, міст і територіальних громад. Тепер, питання

територіальної оборони та захисту суверенітету, цілісності й недоторканості є не лише основою статті 1 Конституції України [193], але й займають головне місце в житті кожного українця. В даних умовах функціонування органів державної влади й місцевого самоврядування, Збройних Сил України, сил цивільної оборони, суб'єктів господарювання всіх форм власності відбувається в особливих воєнних умовах, що потребує належного правового регулювання як основи для національного оборонного потенціалу та забезпечення життєдіяльності держави.

Національна безпека та її воєнні, соціальні, економічні, політичні, інформаційні та інші пріоритети лежать в основі забезпечення захисту суверенітету і територіальної цілісності нашої держави, де питання макро- та мікроекономічної стабільності грають вирішальну роль для стабілізації економіки, забезпечення роботи критичної інфраструктури та продовольчої безпеки, а, відтак – забезпечення обороноздатності країни.

З набранням чинності Господарського кодексу України (далі – ГКУ), в якому вперше кодифіковано норми права, що встановлюють специфіку організації та здійснення господарської діяльності на певних територіях, у певних галузях економіки, на законодавчому рівні закріплено такий термін, як «спеціальний режим господарювання», що дало можливість для подальшого розвитку законодавства в даній сфері.

Як відомо, розділом VIII «Спеціальні режими господарювання» ГКУ закріплено види спеціальних режимів господарювання (рис. 2.2), серед яких режим воєнного стану (ст. 417) займає важливе місце [68].

Сьогодні в Україні нагальною потребою є вдосконалення нормативно-правової бази в сфері господарювання як передумови стабільного й планомірного розвитку держави та створення належних умов функціонування економіки й підвищення рівня життя. Одним із аспектів цього є, зокрема, розвиток законодавства, пов'язаного з діяльністю господарюючих суб'єктів в умовах введення в дію одного з різновидів спеціального режиму господарювання –

режиму воєнного стану, що постає сьогодні особливо актуальним з огляду на ескалацію у лютому 2022 року російської агресії на території нашої країни.

Рис. 2.2. Класифікація спеціальних режимів господарювання

**сформовано автором на основі [68]*

У зв'язку з цим слід зазначити, що сучасний стан правового забезпечення господарської діяльності у період дії воєнного стану, застаріла нормативно-правова база, на наш погляд, не відповідають реаліям сьогодення. Господарський кодекс України в розділі VIII перелічує види спеціальних режимів господарювання, однак існує необхідність у дослідженні господарсько-правових аспектів проблематики, яка стосується обмежувальних правових режимів: порядку здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану.

Як зазначалося у розділі 1 даного дисертаційного дослідження, проблема господарсько-правового регулювання правовідносин у сфері дії спеціальних правових режимів розглядається у багатьох дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців. Різні її аспекти зокрема аналізуються у працях А. Бобкової [194], О. Буткевич, О. Зельдіної [44; 195], Л. Таран [196], В. Мамутова [43], К. Пісьменної, А. Семенишин та ін. У той же час слід

зазначити, що питання регулювання господарських правовідносин у період дії воєнного стану, зважаючи на актуальність в сучасних умовах, наразі залишаються поза увагою науковців і не знайшли свого повного відображення в науковій літературі. В роботах, присвячених дослідженню проблем спеціального режиму господарювання, фрагментарно розглядаються лише окремі аспекти досліджуваної проблематики, що обґрунтовує важливість аналізу чинного законодавства та вироблення пропозицій щодо вдосконалення механізмів правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання у період введення в дію режиму воєнного стану з метою забезпечення конкурентного середовища, інвестиційної безпеки, надання державної підтримки та гарантій діяльності суб'єктів господарювання.

У сучасних умовах світової економічної й політичної нестабільності та постійних військових ризиків, здатних призвести до соціальних, політичних, гуманітарних та інших катастроф, промислових аварій тощо, дуже гостро постає питання правового регулювання забезпечення діяльності суб'єктів господарювання (незалежно від форм власності) під час введення в дію спеціальних правових режимів, а саме режиму воєнного стану. Збройна агресія Російської Федерації проти України, яка почалася з окупації Криму в лютому-березні 2014 року, гібридна війна на Донбасі з квітня 2014 року та відкрите повномасштабне збройне вторгнення 24 лютого 2022 року змушує нас вперше після Другої світової війни реагувати на правові виклики регулювання цього різновиду спеціального режиму господарювання. Дана агресія супроводжується беспрецедентним знищенням мирного українського населення, в тому числі дітей, знищення українських міст, культурних і духовних цінностей, що змушує органи державної влади реагувати з точки зору прийняття більш обґрунтованих воєнних й управлінських рішень.

У законодавстві України передбачено норми, що регулюють зазначене питання. Так, розділ VIII ГКУ, а саме ст. 417 передбачає порядок здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану. Вищезазначена норма встановлює можливість тимчасового обмеження у здійсненні конституційних

прав і свобод громадян, а також прав юридичних осіб, покладення на них додаткових обов'язків. Правову основу введення в дію спеціального правового режиму воєнного стану, крім норм Конституції України і ГК України, становить: Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991 року № 1932-XII [197], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 року № 389-VIII [141], Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану» від 17.05.2012 року № 4765-VI [198].

Зазначені вище нормативні акти визначають певні механізми втручання органів державної влади в господарську діяльність суб'єктів господарювання, чим значно розширюють їх компетенцію, що у свою чергу може призвести до необґрунтованих зловживань з боку цих органів, зважаючи на те, що всі інституції державної влади переходять на роботу в умовах особливого періоду, а саме воєнного стану.

У зв'язку з військовою агресією російської федерації в Україні введено воєнний стан із 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. Також Верховна Рада ухвалила Закони про затвердження Указів Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» [199], найновіший з яких датовано 07 лютого 2023 року №2915-IX, чим передбачено продовження строку дії воєнного стану в Україні принаймні до 18 серпня 2023 року.

При цьому абз. 4 ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII передбачає настання особливого періоду з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій та передбачає період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України [200]. Однак, із даного

нормативно-правового визначення складно зрозуміти специфіку функціонування вказаних об'єктів та суб'єктів, що потребує доопрацювання даного нормативно-правового акту в частині закріплення функцій національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання в даний період, а також мети й завдання, відповідно до яких дані функції реалізуються.

Також наведене визначення особливого періоду є недосконалим ще й з точки зору віднесення національної економіки до одного ряду з суб'єктами владних повноважень та суб'єктами господарювання, у той час як національна економіка представляє собою структурно і організаційно єдину систему взаємозв'язаних галузей і сфер діяльності людей, якій властива відповідна пропорційність, взаємозумовленість розміщення на території, обмеженій державними кордонами [201]. Тобто національна економіка виступає системою, що має власні об'єкти (зокрема, макроекономічні відносини, соціально-економічні явища та процеси) та суб'єкти, до яких також відносяться органи влади та суб'єкти господарювання, тому доцільно її розглядати окремо або внести зміни в законодавче визначення наступним чином: «особливий період – період функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій з метою забезпечення функціонування національної економіки та системи життєдіяльності населення».

Отже, до особливого періоду відноситься час мобілізації, воєнний час та частково відбудовний період після закінчення воєнних дій. При цьому на час даного періоду зупиняється дія будь-яких прийнятих до настання цього періоду

нормативно-правових актів, що передбачають скорочення чисельності, обмеження комплектування або фінансування Збройних Сил України, інших військових формувань чи правоохоронних органів спеціального призначення. З огляду на той факт, що вказаний різновид спеціального режиму господарювання є доволі складним, особливості правового регулювання господарської діяльності в умовах воєнного стану потребують більш детального дослідження.

Становлення законодавства про порядок здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану знайшло свій початок 1993 року разом зі спробою прийняти закон щодо правового режиму воєнного стану, який знайшов своє втілення в Постанові Президії Верховної Ради України від 18 жовтня 1993 року № 3522-ХІІ та у її оновлених версіях від 10 серпня 1994 року та 4 вересня 1995 року. Нарешті 18 червня 1999 року даний проект було прийнято за основу, а сам Закон України «Про правовий режим воєнного стану» прийнято 6 квітня 2000 року. Однак воєнні реалії у вигляді російського збройного вторгнення у 2014 році продемонстрували недосконалість існуючої на той час нормативно-правової бази, зокрема її застаріння, що обумовило доопрацювання нормативних положень і прийняття у 2015 році нового Закону України «Про правовий режим воєнного стану», який визначає зміст даного правового режиму, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності

України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [141].

Пропозиції щодо введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях на розгляд Президентів України подає Рада національної безпеки і оборони України. У разі прийняття рішення щодо необхідності введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях Президент України видає указ про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях і негайно звертається до Верховної Ради України щодо його затвердження, одночасно подаючи відповідний проект закону.

Указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України, підлягає негайному оголошенню через засоби масової інформації або оприлюдненню в інший спосіб. У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання та розглядає питання щодо затвердження указу Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у порядку, встановленому Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України. Указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України, офіційно оприлюднюється разом із законом щодо затвердження такого указу та набирає чинності одночасно з набранням чинності відповідним законом.

На період дії воєнного стану утворюються військові адміністрації населених пунктів в межах територій територіальних громад, у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження. Таку адміністрацію очолює начальник, який призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України за пропозицією Генерального штабу

Збройних Сил України або відповідної обласної державної адміністрації, яким може бути призначений відповідний сільський, селищний, міський голова.

Щодо районних та обласних військових адміністрацій, то підставами для їх утворення є наступні випадки: нескликання сесії відповідної ради у строки, встановлені Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні"; припинення повноважень відповідної ради згідно із законом; з метою здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку.

У разі прийняття рішення про утворення районних, обласних військових адміністрацій їх статусу набувають відповідно районні, обласні державні адміністрації, а голови районних, обласних державних адміністрацій набувають статусу начальників відповідних військових адміністрацій.

Повноваження військових адміністрацій визначено статтею 15 Закону «Про правовий режим воєнного стану» та вказано, що вони реалізуються в порядку, визначеному законами України для здійснення повноважень відповідних місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом. Серед повноважень, що обумовлюють вирішення питань, пов'язаних із провадженням господарської діяльності, наступні:

- забезпечення ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів;
- залучення на договірних засадах підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності до участі в комплексному соціально-економічному розвитку сіл, селищ, міст, координації цієї роботи на відповідній території;
- розміщення на договірних засадах замовлень на виробництво продукції, виконання робіт (послуг), необхідних для територіальної громади, на підприємствах, в установах та організаціях;
- залучення на договірних засадах коштів підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, розташованих на відповідній території, та коштів населення, а також бюджетних коштів на будівництво, розширення, ремонт і утримання на пайових засадах об'єктів соціальної і

виробничої інфраструктури та на заходи щодо охорони навколишнього природного середовища;

- управління об'єктами житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, транспорту і зв'язку, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, забезпечення їх належного утримання та ефективної експлуатації, необхідного рівня та якості послуг населенню;

- бронювання робочих місць для військовозобов'язаних на підприємствах, в установах та організаціях відповідно до законодавства;

- сприяння організації виробництва і поставок у війська підприємствами та організаціями, що перебувають у комунальній власності, замовленої продукції, послуг, енергоресурсів;

- встановлення посиленої охорони та забезпечення у взаємодії з відповідними суб'єктами господарювання сталого функціонування важливих об'єктів національної економіки та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення;

- встановлення режиму роботи підприємств комунального господарства, торгівлі та громадського харчування, побутового обслуговування, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад;

- залучення підприємств, установ та організацій, що не належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, до участі в обслуговуванні населення засобами транспорту і зв'язку;

- встановлення для підприємств, установ та організацій, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, розміру частки прибутку, яка підлягає зарахуванню до місцевого бюджету [141].

Також у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено досить широкий перелік заходів, які можуть запроваджуватися під час його введення, основні з них прямо стосуються суб'єктів господарювання:

- 1) встановлення (посилення) охорони об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, і введення особливого

режиму їх роботи. При цьому порядок встановлення (посилення) охорони таких об'єктів та їх перелік, що із введенням воєнного стану підлягають охороні, а також порядок особливого режиму їх роботи затверджуються Кабінетом Міністрів України. Пункту Для забезпечення обміну інформацією та взаємодії суб'єктів національної системи захисту критичної інфраструктури Кабінет Міністрів України затверджує Регламент обміну інформацією [202];

2) запровадження трудової повинності для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та захисту критичної інфраструктури і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану. При цьому законодавець вказує, що в процесі трудової діяльності осіб, щодо яких запроваджена трудова повинність, забезпечується дотримання таких стандартів, як мінімальна заробітна плата, мінімальний термін відпустки та час відпочинку між змінами, максимальний робочий час, врахування стану здоров'я особи тощо. На час залучення працюючої особи до виконання трудової повинності поза місцем її роботи за трудовим договором за нею після закінчення виконання таких робіт зберігається відповідне робоче місце (посада) (ч. 3 статті 20). Крім того, передбачено залучення таких працездатних осіб в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та захисту критичної інфраструктури і не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки осіб. Разом з тим, важливо зазначити про збереження попереднього місця роботи (посади) за працівниками, залученими до виконання суспільно корисних робіт, на час їх виконання робіт. Вказана процедура здійснюється згідно положень Порядку залучення працездатних осіб в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт та питань їхнього соціального захисту Кабінету Міністрів України [203];

3) використання потужностей та трудових ресурсів підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінення режиму їхньої роботи, проведення інших змін виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю;

4) примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучення майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану [198]. Дані заходи здійснюються в установленому законом порядку з обов'язковою видаванням відповідних документів встановленого зразка;

5) запровадження у затверженому порядку комендантської години (тобто, заборони перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень), а також встановлення спеціального режиму світломаскування. Такий порядок передбачає запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування шляхом видання наказу військовим командуванням або військовою адміністрацією (у разі її утворення), який доводиться до відома військових адміністрацій (у разі їх утворення) або ради оборони Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та Севастополя, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, Мінекономіки, Мінсоцполітики, Мінінфраструктури, МОЗ, МЗС, АТ "Українська залізниця", відповідних органів Держспецтрансслужби, Національної гвардії, Держприкордонслужби, Національної поліції, СБУ, ДФС, ДМС, ДСНС, військових командувань, з'єднань, військових частин Збройних Сил та інших утворених відповідно до законів України військових формувань. У даному випадку призначається комендант, визначаються час, протягом якого діють комендантська година та спеціальний режим світломаскування, межі території їх запровадження, способи здійснення заходів щодо підтримання правопорядку, порядок руху залізничного, автомобільного, морського, річкового, повітряного транспорту, порядок створення, функціонування і місцезнаходження комендатури та її склад [204];

б) встановлення у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів. Даний порядок передбачає функціонування блокпостів, що являють собою посилений контроль-пропускний пункт, який за рішенням військового командування тимчасово встановлюється на вході/виході (в'їзді/виїзді) на територію/з території, де введено воєнний стан і встановлено особливий режим (за винятком державного кордону), на якому облаштовуються місця для перевірки осіб, транспортних засобів, багажу та вантажів, позиції вогневих засобів та бойової техніки, місця для відпочинку та забезпечення життєдіяльності особового складу, який виконує завдання на такому пункті, до складу якого можуть входити службові особи військових формувань та правоохоронних органів, які відповідно до закону залучені до здійснення заходів правового режиму воєнного стану [205];

7) перевірка документів у осіб, а в разі потреби проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України. Здійснюється також у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, зокрема право на проведення перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян надано відповідним уповноваженим особам Національної поліції, СБУ, Національної гвардії, Держприкордонслужби, ДМС, Держмитслужби та Збройних Сил, які визначені в наказі коменданта. Важливо, що під час проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян уповноважена особа може застосовувати технічні прилади та технічні засоби, що мають функції виявлення вибухонебезпечних предметів та речей (речовин), обіг яких заборонено чи обмежено, фото-, аудіо- і відеофіксації. З метою дотримання та захисту прав людини аудіо- і відеофіксація житла громадян та їх особистих речей здійснюється уповноваженими особами за згодою громадян [206]);

8) заборона проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів;

9) порушення у порядку, визначеному Конституцією та законами України, питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань, якщо вона спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на стійкість критичної інфраструктури, права і свободи людини, здоров'я населення. Особливості провадження у справах за адміністративними позовами про заборону політичної партії регулюються статтею 289³ Кодексу адміністративного судочинства України, пункт 1 якої вказаної статті передбачає, що право звернутися з адміністративним позовом про заборону політичної партії має центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, інших громадських формувань [207].

Розгляд апеляційних і касаційних скарг в адміністративних справах про заборону (примусовий розпуск, ліквідацію) політичної партії, позови в яких були подані до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій" і розгляд яких у суді першої інстанції завершений шляхом ухвалення рішення чи постанови суду, продовжується і завершується за правилами, що діяли до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій" [208].

10) встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан;

11) регулювання роботи постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використання місцевих

радіостанцій, телевізійних центрів, друкарень для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення. При цьому дані заходи також можуть супроводжуватися заборонаю роботи приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачі інформації через комп'ютерні мережі, однак дані дії регулюються порядком, визначеним Кабінетом Міністрів України;

12) вилучення у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян електронного комунікаційного обладнання, телевізійної, відео- і аудіоапаратури, комп'ютерів у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану, а також у разі потреби інших технічних засобів зв'язку;

13) заборона у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, торгівлі зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі [209];

14) встановлення особливого режиму у сфері виробництва та реалізації лікарських засобів, які мають у своєму складі наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори, інші сильнодіючі речовини, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України [210];

15) вилучення у підприємств, установ і організацій навчальну та бойову техніку, вибухові, радіоактивні речовини і матеріали, сильнодіючі хімічні та отруйні речовини, тощо.

Кожен з наведених заходів потребує окремого ґрунтовного дослідження й аналізу для визначення прогалин у законодавстві, однак, якщо дослідити правове регулювання примусового відчуження або вилучення майна у юридичних осіб, передбачені нормами Закону України «Про правовий режим воєнного стану», то слід відзначити відсутність самої процедури вилучення такого майна в даному нормативно-правовому акті. Крім того, в Україні прийнято Закон «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану» від 17 травня 2012 року, який також чітко не визначає, з яких саме підстав і яке майно може бути примусово відчужене або вилучене для

потреб держави. Варто зауважити також, що в чинному законі не прописано порядок відшкодування вартості майна, який доцільно закріпити саме в цьому законі. Наразі передбачений тільки Порядок розгляду заяв та здійснення виплат для наступної повної компенсації за майно примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 31.10.2012 р. №998 [211].

Також Законом передбачено можливість зміни режиму роботи підприємств, установ, організацій усіх форм власності, переорієнтацію їх на виробництво необхідної в умовах воєнного стану продукції, інші зміни виробничої діяльності, з метою виконання робіт, що мають оборонний характер. Законодавець надає право на переорієнтацію виробництва підприємства, необхідну в умовах воєнного стану, однак не надає гарантій суб'єктам господарювання. Тому в даному контексті необхідно визначитися з вирішенням цілої низки питань, серед яких нагальними є наступні:

- по-перше, визначити орган, до повноважень якого входитимуть питання переорієнтації виробництва. Це може бути або спеціально створений суб'єкт, або керівництво підприємства;

- по-друге, визначити порядок забезпечення підприємства сировинною базою, оскільки швидка переорієнтація виробництва не дасть змоги терміново знайти постачальників сировинної бази, а в умовах воєнного стану час має вирішальне значення;

- по-третє, забезпечити можливість виплати заробітної плати та здійснення ремонту необхідного устаткування, звільнення від оподаткування на час переорієнтації виробництва на основі визначення рівня рентабельності суб'єкта господарювання, а також можливість отримання в подальшому пільг з оподаткування та надання гарантій підтримки державою.

Отже, постає завдання, по-перше, наповнення Закону нормами, які б регулювали вказані питання, а, по-друге, розширення норм розділу VIII Господарського кодексу України як кодифікованого нормативно-правового акта.

Разом з тим, важливо проаналізувати особливості розвитку законодавства у сфері провадження господарської діяльності з огляду на катастрофічні економічні збитки від повномасштабного російського вторгнення у лютому 2022 року, де критично важливим є підтримання сфери господарювання, оскільки її ефективне функціонування є запорукою розвитку економіки всієї країни. Від отриманих негативних наслідків потерпають більшість секторів економіки, однак промисловість виділяється серед них як одна з найбільш постраждалих, враховуючи відсутність достовірних джерел даних про суб'єкти господарювання, залишені на тимчасово окупованих територіях.

Центр розвитку інновацій, Офіс з розвитку підприємництва та експорту, а також Національний проєкт із розвитку підприємництва та експорту “Дія.Бізнес” створили спільну аналітичну платформу, спрямовану на відновлення економіки України в умовах повномасштабної війни та після перемоги над агресором, дослідження стану й перспектив бізнесу та потреб в інструментах підтримки підприємництва та експорту, а також місцевий економічний розвиток на основі аналізу даних.

Серед вказаних напрямів привертає увагу моніторинг функціонування суб'єктів господарювання України в умовах повномасштабної війни, який демонструє дані Мінекономіки станом на 1 червня 2022 року щодо підприємств, які взяли участь в програмі релокації (тобто, переміщення з небезпечних до відносно безпечних регіонів нашої країни): 606 суб'єктів підприємницької діяльності завершили переїзд, а 390 з них вже відновили роботу на нових майданчиках у західних регіонах України. Найбільше – з Києва та Київської області (187), Харківської (137), Донецької (35), Луганської (17) областей. У листопаді 2022 року налічувалося близько 31,7% підприємств, які повністю або майже повністю припинили роботу з початку повномасштабної агресії, що дозволяє говорити про позитивні тенденції у даній сфері, оскільки у квітні не працювали частково або повністю 55,9% підприємств, у червні — 46,8% підприємств, у вересні – 33,8% [212]. Зниження обсягів виробництва та надання послуг, дефіцит висококваліфікованих кадрів, необхідність розвитку експортного

напряму, складнощі з пошуком замовлень, фінансові й логістичні проблеми – ці та інші перепони заважають суб'єктам господарювання відновлювати та розвивати свою діяльність. А непрогнозованість поточної ситуації на внутрішньому ринку, недоступність кредитних коштів і грантових програм, оголошених Урядом, високі податки та збори, перешкоди з боку регуляторних та/або фінансових органів тільки посилюють негативний вплив війни на розвиток господарської діяльності.

Однак, на тлі вказаних викликів політичного, соціального, економічного характеру, українські підприємці пристосовуються до нових умов значно швидше, аніж 2020 року в період пандемії COVID-19. Так, за 6 місяців повномасштабної війни було зареєстровано 14027 нових юридичних осіб (найбільше в червні — 3263 од.). У переліку регіонів-лідерів, де реєструвалися суб'єкти господарювання, закономірно опинилися місто Київ, а також Дніпропетровський, Київський, Львівський регіони за рахунок сформованих умов для розвитку інноваційно активних підприємств, здебільшого, зі східних областей. За даними “Дія.Бізнес” [212] серед нових представників бізнесу – близько 86% - це фізичні особи-підприємці, що провадять господарську діяльність за такими видами, як-от: комп'ютерне програмування (2099 од.); роздрібна торгівля в неспеціалізованих магазинах переважно продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами (1295 од.); вантажний автомобільний транспорт (1072 од.); надання послуг перукарнями (809 од.). Юридичні особи найчастіше реєструвалися за секцією R — Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок, де лідерами серед новостворених підприємств стали благодійні організації, що є об'єктивним наслідком збройної агресії. За кількістю новостворених юридичних осіб переважають наступні види економічної діяльності: ремонт комп'ютерів, побутових виробів і предметів особистого вжитку (336 од.); комплексне обслуговування об'єктів в Україні (135 од.); неспеціалізована оптова торгівля (113 од.).

Не дивлячись на катастрофічні наслідки війни та складні умови для виживання населення й бізнесу, ті області України, до яких перемістилася більшість суб'єктів господарювання з тимчасово окупованих та/або тих територій, де ведуться активні бойові дії, отримали не лише нові виклики (наприклад,

колосальне навантаження на соціальну інфраструктуру), але й нові можливості для розвитку існуючого та формування нового підприємницького потенціалу [213]. Це пов'язано з тим, що більшість релокованих суб'єктів підприємництва володіють виробничим, інноваційним, кадровим потенціалом з достатньо високою професійною кваліфікацією, тому в таких складних обставинах вони потребують підтримки не лише від міжнародних благодійних фондів та організацій, але й в першу чергу від держави.

Важливим є той факт, що лише підтримання існуючих суб'єктів господарювання є недостатнім для відновлення конкурентоспроможності української економічної системи, вона потребує трансформації в частині впровадження інноваційних та екологічно чистих розробок, де реєстрація нових господарюючих суб'єктів є об'єктивною умовою для секторальної й територіальної розбудови. Важливою особливістю здійснення господарювання в умовах воєнного стану є також положення п. 2 статті 13 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [214], які передбачають здійснення господарської діяльності юридичними особами, фізичними особами - підприємцями та фізичними особами, які провадять незалежну професійну діяльність, місцезнаходженням (місцем проживання) яких є тимчасово окупована територія, виключно після зміни їхньої податкової адреси на іншу територію України. При цьому правочин, стороною якого є суб'єкт господарювання, місцезнаходженням (місцем проживання) якого є тимчасово окупована територія, є нікчемним. Дозвільні документи, надані таким суб'єктам господарювання до набрання чинності Законом (а для територій України, що були тимчасово окуповані російською федерацією після набрання чинності цим Законом - до тимчасової окупації цієї території України) вважаються недійсними на тимчасово окупованій території, проте можуть використовуватися для проведення господарської (підприємницької) діяльності на іншій території України до закінчення строку їх дії, у випадку перереєстрації на території нашої країни (пункт 9 ст. 13).

Вказані положення, безперечно, спрямовано на досягнення стратегічної мети запровадження правового режиму воєнного стану, що полягає у відсічі збройної агресії та забезпеченні національної безпеки, однак нажаль вони не враховують об'єктивних обставин: суб'єкти господарювання, що прагнуть перемістили свій бізнес у відносно безпечні регіони України далеко не завжди можуть фізично це зробити на тимчасово окупованих територіях та/або територіях, де ведуться активні бойові дії, а будь-які механізми для фактичної реалізації такої релокації відсутні. Дані аспекти потребують ґрунтовного опрацювання органами державної влади з метою вироблення дієвих пропозицій щодо створення та правового регулювання механізмів релокації з тимчасово окупованих територій та/або територій, де ведуться активні бойові дії для збереження підприємницького й людського потенціалу нашої країни.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про зупинення строків надання адміністративних послуг та видачі документів дозвільного характеру» від 28 лютого 2022 р. № 165 [215] зі змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 року, відповідно до статті 64 Конституції України, статей 12-1, 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» зупинено строки надання адміністративних послуг суб'єктами їх надання та строки видачі дозвільними органами документів дозвільного характеру на час воєнного стану в Україні. Проте, немає жодних обґрунтувань чому дані обмеження повинні стосуватися територій, де не велись активні бойові дії, оскільки така практика паралізує надання вказаних публічних послуг, що не сприяє стабілізаційним процесам в провадженні господарської діяльності. Тому п. 1 Постанови «Про зупинення строків надання адміністративних послуг та видачі документів дозвільного характеру» потребує внесення змін щодо можливості розгляду заяв про надання адміністративних послуг (навіть тих, що було зупинено на час воєнного стану), на територіях, де не ведуться (велися) бойові дії.

Важливо зазначити, що положення постанов Кабінету Міністрів України «Про зупинення строків надання адміністративних послуг та видачі документів дозвільного характеру» та «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» [216] передбачають зупинення строків надання, крім строків надання адміністративних послуг у сферах державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації актів цивільного стану, суб'єктами (особами), що провадять діяльність під час воєнного стану, адміністративних послуг суб'єктами їх надання та строки видачі дозвільними органами документів дозвільного характеру на час воєнного стану в Україні (крім надання адміністративних послуг у сфері будівництва, визначених Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності»).

Щодо провадження господарської діяльності, то норми Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану», передбачають, що на період воєнного стану право на провадження господарської діяльності може набуватися суб'єктами господарювання на підставі подання до Міністерства економіки, а суб'єктами господарювання, що здійснюють охоронну діяльність, — до Міністерства внутрішніх справ без отримання дозвільних документів (документів дозвільного характеру, ліцензій або інших результатів надання публічних послуг), крім видів господарської діяльності за переліком згідно з додатком 2 до Постанови. До останніх видів економічної діяльності відносяться ті, провадження яких є можливим лише за умови отримання відповідних документів, що надають право на провадження господарської діяльності, а саме:

ліцензії (наприклад, діяльність у сфері використання ядерної енергії, крім провадження видів діяльності з використання джерел іонізуючого випромінювання, діяльність банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим МОЗ, поводження з небезпечними відходами та інші);

дозволу (перевезення радіоактивних матеріалів (міжнародне перевезення), використання земель і водойм, розташованих у санітарно-захисній зоні ядерної установки, об'єкта, призначеного для поводження з радіоактивними відходами, уранового об'єкта, спеціальне водокористування тощо);

спеціального дозволу (геологічне вивчення нафтогазоносних надр, у тому числі дослідно-промислова розробка родовищ; дослідно-промислова розробка родовищ з подальшим видобуванням нафти і газу, спеціальне використання лісових ресурсів);

письмової згоди (повідомлення): транскордонне перевезення небезпечних відходів;

інших дозвільних документів.

П. 3 статті 1 Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» передбачали невідкладність (не пізніше одного місяця після припинення чи скасування воєнного стану) звернення до відповідних органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг для тих суб'єктів господарювання, які набули право на провадження господарської діяльності на підставі декларації та не мають відповідних дозвільних документів. В такому разі було створено можливість отримати дані документи в порядку, строки та на умовах, передбачених законодавством, без зупинення (припинення) діяльності суб'єктами господарювання [217]. Норми даної постанови в редакції від 18 березня 2022 року не враховували воєнні об'єктивні обставини та ступінь руйнування територій України, що унеможливило оформлення документів в такий короткий термін, тому уряд врахував дану правову недосконалість та виправив її в редакції вказаної постанови від 3 травня 2022 року, змінивши термін для даної процедури з одного до трьох місяців аби уникнути вимушених порушень у поствоєнний період.

До того ж, сьогодні існує та періодично оновлюється інформація Державної регуляторної служби України щодо провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану, яка станом на 27 жовтня 2022 року передбачає перелік

видів господарської діяльності, які можуть провадитися на підставі безоплатного подання декларації, як-от:

- освітня діяльність, яка ліцензується з урахуванням особливостей, визначених спеціальними законами у сфері освіти;

- будівництво об'єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів з середніми (СС2) та значними (СС3) наслідками, за переліком видів робіт, що визначається Кабінетом Міністрів України, - з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності»;

- діяльність з централізованого водопостачання та централізованого водовідведення, з виробництва теплової енергії, транспортування теплової енергії магістральними і місцевими (розподільчими) тепловими мережами та постачання теплової енергії, ліцензування якої здійснюють Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації;

- надання послуг і виконання робіт протипожежного призначення за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України;

- ветеринарна практика, виробництво ветеринарних препаратів;

- туropераторська діяльність;

- посередництво у працевлаштуванні за кордоном;

- промисловий вилов водних біоресурсів за межами юрисдикції України;

- транспортування нафти, нафтопродуктів магістральним трубопроводом;

- охоронна діяльність;

- заготівля та тестування донорської крові та компонентів крові;

- перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів внутрішнім водним, морським та повітряним транспортом [218].

Крім того, соціально-економічні потрясіння, викликані війною, формують умови для пошуку ефективних засобів правового регулювання та сприяння розвитку економічної системи. Під час війни обсяг валового внутрішнього продукту України значно скоротився, а рівень суспільного виробництва зменшився майже вдвічі. Вплив російсько-української війни

відчуває на собі й європейський ринок, який було орієнтовано на співпрацю з країною-агресором, але під час війни втратив доступ до енергетичного та сировинного ринку. Війна в Україні дезорганізувала й внутрішню соціально-економічну систему та призвела до руйнівних темпів економічного розвитку. За підтримки міжнародних донорських організацій та фондів кредитування стає можливим забезпечити реальне фінансування корпоративного сектору та підтримувати обіг капіталу всередині країни, однак суттєвою проблемою для України став значний відтік людського капіталу, адже кількість біженців становить близько 6 млн осіб, тих, хто виїхав за кордон, та близько 11 млн осіб, які були змушені змінити місце тимчасового проживання. Такий розвиток подій стимулює органи державної влади та корпоративний сектор до пошуку інноваційних інструментів для забезпечення функціонування господарської діяльності та її фінансового захисту в довгостроковій перспективі.

Сучасним прикладом економічних відносин під час війни є правове регулювання ринку експорту зерна та сільськогосподарської продукції. Це питання має міжнародне значення, оскільки питання глобальної продовольчої безпеки є провідним напрямом розвитку політики європейських країн та України. Важливим напрямком формування правового регулювання у цій галузі є використання таких положень:

1. Створення стратегічного продовольчого резерву, визначення територіальних нормативів та вдосконалення механізму розподілу витрат сільськогосподарських товаровиробників.

2. Тимчасова заборона землеустрою та можливості експлуатації. Такий підхід використовується для підвищення рівня безпеки, оскільки орендована земля може стати майданчиком для використання чи формування бойових дій, тому під час воєнного стану неможливо передавати державну землю у приватну власність.

3. Впровадження автоматизованих систем контролю та моніторингу договорів. Договори, термін дії яких закінчується, автоматично поновлюються

на раніше укладений термін, так функціонує ринок оренди землі, суборенди та сервітуту.

4. Заборона проведення торгів на землю та земельні ділянки. Цей захід використовується для забезпечення поступового відновлення земельного фонду та уникнення ризиків, які можуть бути спричинені протиправною діяльністю однієї чи групи осіб.

Такий підхід до господарської діяльності свідчить про складність започаткування великого бізнесу в умовах війни, більше того, він формує часткову монополізацію ринку державою в найбільш критичних формах, необхідних для регулювання. Зміни до законопроектів та можливості вдосконалення законодавчої бази ґрунтуються на поточному стані та ситуації в Україні. Поступовому відновленню економічної активності може сприяти застосування чинних законодавчих заходів щодо обмеження господарської діяльності, але в даному випадку вкрай важливо стимулювати бізнес в інших сегментах економіки шляхом впровадження програми лояльного кредитування. У даному контексті доцільно дослідити правовий аспект функціонування малого та середнього бізнесу в Україні, в умовах війни та територіальної загрози. Ключовим фактором забезпечення економічної стабілізації та соціального захисту має стати часткова «дерегуляція» бізнесу, спрямована на покращення бізнес-клімату. Основні заходи, спрямовані на покращення бізнесу, представлено в таблиці 2.1.

Як можна побачити, характеристики правових заходів, наведені в таблиці 2.1, дозволяють якісно покращити бізнес-середовище та прискорити темпи стабілізації економічної активності.

За прогнозами Світового банку, темпи відновлення України наразі сягають 4-4,5% щорічно до 2027 року, що є позитивним фактором у середньо-оптимістичному сценарії, де важливу роль грає поліпшення бізнес-клімату.

Таблиця 2.1

Правові інструменти розвитку господарської діяльності під час війни

Інструменти	Характеристики	Очікування
1	2	3
<i>Стримуючі правові фактори</i>		
Зміни в звітності, можливе використання дистанційної форми, просування пільгового періоду	Гнучка система звітності, яка дозволяє користувачам подавати звіти онлайн. Законодавчо змінилися терміни подачі звітності, дозволивши відстрочку до 1 кварталу	Покращення умов для проведення аудиту фінансової звітності суб'єкта господарювання, юридичне забезпечення операційної діяльності, можливе покращення комунікації з податковими органами та залучення нових підприємців.
Необхідність подання звітності про господарську діяльність	Чинним законодавством визначено механізм подання звітності про господарську діяльність та надання детальної характеристики із розмежуванням сфери впливу Міністерства економіки України та Міністерства внутрішніх справ України	Контроль за ліцензованою діяльністю, підтримка природної конкуренції, уникнення потенційних загроз національній безпеці, контроль за фінансовим обігом капіталу, зниження рівня корупції, покращення бізнес-клімату
Введення додаткових ліцензій та документів	Після початку воєнного стану посилено контроль за ліцензією на діяльність, моніторинг кредитної історії підприємства, законності його діяльності шляхом перевірки необхідних документів. Це сприятиме посиленню негативних факторів для розвитку бізнесу, але нівелюється скасуванням ряду дозволів та ліцензій.	Очікується, що такий законодавчий механізм призведе до невеликого відтоку підприємців, на рівні не більше 5-10%. Проте грантові програми повернуться до внутрішнього ринку.
<i>Розвиваючі правові фактори</i>		
Скасування нормативно-правових актів, які не було визначено як інструменти державного регулювання (з 01.01.2023)	Ті дозволи та ліцензії на господарську діяльність підприємців, які не увійшли до загального переліку, буде скасовано, що сприятиме покращенню бізнес-клімату в країні та спрощенню бюрократичних перевірок.	Створення умов для усунення перешкод для ведення бізнесу, спрощення процедур, переорієнтація українських підприємців на внутрішній сектор

Продовження таблиці 2.1

1	2	3
Програма грантів для бізнесу	Правове регулювання – це можливість активізації малого та середнього бізнесу шляхом виділення дотацій від держави та можливість здійснення своєї діяльності на ринку. Відповідно до цього підходу, підприємства використовуватимуть грантові кошти, для великих підприємств – 70% гранту, для середніх – 60%, для малих та фізичних підприємців гранти покриватимуть суму до 250 000 грн.; необхідні документи: ідентифікаційний код та бізнес-план.	Поява нових видів господарювання та можливості фінансування господарської діяльності, подолання соціально-економічних проблем бідності та безробіття, стимулювання додаткових надходжень до бюджету, використання ефективних засобів регулювання правового поля корпоративного сектору.
Створення нового механізму погашення, реструктуризації та прощення боргів. Формування нового механізму кредитування на пільгових умовах.	Важливим фактором для розвитку господарської діяльності є використання ефективної системи кредитування бізнесу та можливість реструктуризації боргів.	Можливість залучення нової кількості підприємців та підвищення якості сприяння розвитку бізнесу під час війни, забезпечення ефективного механізму кредитування.

**розроблено автором*

Для цього необхідно створити ефективний механізм якісного функціонування економічного сектору шляхом правового регулювання фінансової системи, страхового ринку, кредитування та реалізації інвестиційних проектів.

В Україні під час війни на законодавчому рівні було реалізовано кілька інвестиційних проектів, спрямованих на розвиток сільського господарства, зміцнення позицій будівельної галузі, стимулювання розвитку корпоративної відповідальності. Основними особливостями правового аспекту господарської діяльності під час війни є забезпечення щоквартальної сплати єдиного соціального податку та податків; створення нових робочих місць та раціональна політика регулювання трудового договору в умовах війни; гнучка

система правового регулювання дозволів та ліцензій; жорсткий правовий контроль за експортно-імпортною діяльністю, підвищення митних ставок, формування закритого правового механізму митного регулювання; під час воєнного стану кримінально караються порушення щодо оподаткування, корупція та деструктивний вплив на стратегічний розвиток української економіки.

Такі аспекти правового регулювання господарської діяльності у воєнний час є вимушеними, оскільки в країні необхідно посилити нагляд і моніторинг за підприємницькою та контроль зовнішньоекономічної діяльності, водночас з формуванням сприятливих умов для господарювання. Для посилення цього напряму пропонується частково інтегрувати правовий механізм забезпечення функціонування та кредитування економічної діяльності з європейською правовою системою, забезпечивши відновлення та внесення змін до умов договорів про кредитування та міжнародних інвестиційних проєктів. Основними принципами підвищення якості правового регулювання господарської діяльності в Україні під час війни та Європейському Союзу, можуть стати наступні:

1. Розробка правового інструменту для прискореного вступу України до Європейського Союзу (Україна є країною-кандидатом);
2. Покращення цифрової системи інтеграції бізнесу з європейського та українського ринку, сприяння регулюванню віддаленого бізнесу, спрощення обігу технічного обладнання та інфраструктури;
3. Скасування додаткових митних процедур, які уповільнюють темпи поставок комунальної техніки, сільськогосподарської продукції та ряду інших товарів стратегічного значення для країни;
4. Розвиток правового механізму з боку міжнародних донорських організацій та можливість забезпечення сучасної ефективної системи стимулювання економічної активності;
5. Надання інформаційно-консультаційної правової допомоги.

Такі принципи співпраці між Україною та європейськими країнами можуть якісно покращити стан господарської діяльності обох сторін, які можуть лягти в основу комплексного правового механізму стимулювання господарської діяльності. Розробка подальших механізмів правового регулювання господарської діяльності має здійснюватися за допомогою сучасних методів прогнозування та моделювання, оскільки саме за їх допомогою можна стабілізувати корпоративний сектор та сприяти соціальному захисту населення. Основним напрямком подальших досліджень має стати вивчення якості законодавчих пропозицій щодо вдосконалення системи грантування та розширення доступності відкриття бізнесу. Також для ефективного механізму правового забезпечення фінансування господарської діяльності необхідно перекласти частину обов'язків на банківські установи та фінансові організації, що допоможе зменшити навантаження на державний бюджет та стимулювати внутрішню економічну діяльність [142].

Залучення інвестицій, розробка правового механізму відновлення економічного сектору, посилення ролі європейських організацій можуть стати ефективними інструментами просування євроінтеграції та розвитку економічної системи як української, так і європейської.

У рамках даного дослідження здійснено аналіз чинного законодавства у сфері регулювання господарських відносин під час введення в дію правового режиму воєнного стану, вказано на суттєві недоліки й прогалини та запропоновано шляхи вдосконалення нормативно-правової бази. Зокрема, було проаналізовано ключові нормативні акти, а саме Закон України «Про правовий режим воєнного стану», «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану», а також підзаконні нормативні акти, які безпосередньо регулюють господарську діяльність, на їх відповідність нормам Конституції України. Разом з тим слід зауважити, що крім питань, розглянутих вище, сьогодні в поточному законодавстві існує ще ціла низка актуальних проблем, які потребують вирішення і взаємоузгодження. Наприклад, хоча обмеження прав

громадян і юридичних осіб, передбачених Конституцією України, є вимушеним заходом, застосування якого є неминучим у разі введення в дію спеціальних правових режимів, але, при цьому повинен бути розроблений комплекс заходів, які б унеможливили перевищення повноважень з боку самих органів влади в ситуаціях, коли захист прав, передбачених Конституцією України, є обмеженим в силу екстраординарних і форс-мажорних обставин, а внесення змін до Конституції і законів є неможливим.

Висвітлення особливостей становлення та розвитку законодавства України про порядок здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стан дозволило проаналізувати даний вид діяльності з точки зору суспільного виробництва продуктів і послуг, тому ефективність господарської діяльності залежить також від якості корпоративного сектору та його підтримки, як з боку України, так і з боку міжнародного середовища, насамперед Європейського Союзу [217]. Сучасний механізм посилення стабілізації економічної діяльності має бути спрямований на усунення існуючих проблем із бюрократичними процедурами (зокрема, пов'язаними з дозвільними документами) та посилення системи надання бізнес-грантів з метою більш активного залучення нових гравців на полі господарювання та створення стимулів для повернення тих суб'єктів господарювання, які переорієнтувалися на західний ринок.

2.3. Засоби державного регулювання господарської діяльності в умовах спеціального режиму господарювання

Державне регулювання є фактором належного функціонування господарської діяльності з огляду на його економічну природу: створення чітких умов і правил для учасників такого виду діяльності. Також з однієї сторони, державне регулювання виконує функції підтримання ринків, захисту прав учасників господарювання, забезпечення надання суспільних благ і

послуг, однак з іншої сторони, надмірне бюрократичне навантаження на суб'єктів господарювання створює перепони на шляху здобуття їх конкурентоспроможності в ендогенному та екзогенному середовищі. Крім того, бюрократичні процеси несуть додаткові витрати і для держави в частині розроблення, прийняття та реалізації положень нормативно-правових актів, внесення в них змін за умови їх застарілості, невідповідності цілям державної політики та ін. Тобто державне регулювання господарської діяльності грає велику роль в забезпеченні належного функціонування економічної системи, оскільки пронизує всі ключові сфери життєдіяльності, однак має свої недоліки, пов'язані серед іншого з надмірним тиском на суб'єкти малого й середнього підприємництва без належного обґрунтування щодо подачі звітності, оформлення дозвільних документів, забезпечення доступу до фінансів та ринків тощо.

Дійсно, хоча державне втручання у господарську діяльність, здебільшого, є виправданим, за його допомогою не завжди можна досягти поставлених цілей. Якщо взяти до прикладу систему ринкового ціноутворення, то відомо, що за рахунок такої економічної категорії як ефективність існує можливість спрямовувати ресурси на їх найбільш цінне використання, проте роль держави в даному випадку полягає у визначенні порядку цін на товари й послуги з метою відображення соціально-економічних цінностей суспільства. У разі належного втручання держави у процес коригування цін за допомогою регуляторної або фіскальної політики, з'являється можливість отримання кращих економічних і соціальних результатів для суспільства загалом, однак в іншому випадку, недосконалі механізми державного регулювання господарської діяльності здатні привезти до негативних наслідків. Для уникнення такої ситуації або пом'якшення її негативних проявів у сфері державного регулювання господарської діяльності важливо дотримуватися не лише вузьких законодавчих рамок, але й економічних принципів, визначених ст. 6 ГКУ у їх широкому змісті: забезпечення економічної різноманітності та рівного захисту державою усіх

суб'єктів господарювання; свобода господарювання у визначених законодавством межах; забезпечення вільного руху капіталу, товарів та послуг на території України; обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави; захист національних виробників; заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини.

У сучасних закордонних дослідженнях держава розглядається як політико-територіальна організація суспільства, яка у своєму системному розрізі містить інституції, наділені правом підпорядковувати діяльність інших суб'єктів соціально-економічних відносин. На території нашої країни наукові дослідження у сфері державного регулювання господарської діяльності, здебільшого, зміщено в сторону виконання державою функції захисту по відношенню до всіх суб'єктів права власності й господарювання, а також соціальної спрямованості економіки (відповідно до ст. 13 Конституції України).

Питання участі держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в господарській діяльності визначено положеннями ст. 8 ГКУ, які вказують на те, що дані інституції не є суб'єктами господарювання, однак їх рішення з фінансових питань, що виникають у процесі формування та контролю виконання бюджетів усіх рівнів, а також з адміністративних та інших відносин управління (крім організаційно-господарських, в яких орган державної влади або орган місцевого самоврядування є суб'єктом, наділеним господарською компетенцією), приймаються від імені цього органу і в межах його владних повноважень.

При цьому господарська компетенція вказаних владних органів реалізується від імені відповідної державної чи комунальної установи. Безпосередня участь держави, органів державної влади та органів місцевого

самоврядування у господарській діяльності може здійснюватися лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України. Однак, відносини щодо державного регулювання економіки здійснюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування за допомогою визначених засобів.

Важливим є той факт, що відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 року № 303 "Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану" припинено проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду на період воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 "Про введення воєнного стану в Україні". Разом з тим, протягом періоду воєнного стану дозволено здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) в окремих сферах, до яких відносяться: запобігання неконтрольованому зростанню цін на товари, які мають істотну соціальну значущість, за наявності загрози, що має значний негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави [219].

Одним з ключових показників у питаннях державного регулювання економічних відносин є частка державних витрат до валового внутрішнього продукту. Показовим є той факт, що у Європейському Союзі значення даного індикатора становила в середньому 48,53% ВВП у період з 1995 до 2021 року, при цьому його найвищий рівень за весь час спостерігався 1995 року на рівні 53,20% ВВП, а рекордно низьке значення було зафіксовано у 2007 році – 45,60% ВВП [220]. В Україні ще 2014 року рівень державних видатків порівняно з іншими країнами становив біля 40% ВВП проти 41% в Чехії, 39% в Польщі, 44% в Хорватії, 45% в Угорщині (без витрат на обслуговування боргу та оборону). Однак згодом було впроваджено європейську практику, націлену на скорочення дефіциту бюджету та скорочення накопичення боргу, тому вже 2019 року ситуація склалася наступним чином: частка державних

витрат до ВВП впала до 35,5% в Україні у той час, як значення даного показника зросло у Чехії і становило 39,4%, Польщі – 38,7%, Угорщині – 42,4%, Зоні Євро – 44,4%. Як справедливо зазначає Б. Данилишин, імплементація європейської практики щодо зниження частки держави, на жаль не принесла жодних позитивних наслідків для української економіки: активізації економічної діяльності не відбулося, рівень інвестування скоротився до рекордно низьких показників (15-18% ВВП), трудові ресурси масово покидали країну, розпочалося скорочення заощаджень населення, в кінці 2019 року почало скорочуватися промислове виробництво [221]. Наслідки повномасштабної війни, яка нині триває на території нашої країни, ще більше поглиблюють дані проблеми у сфері господарювання. Частка видатків бюджету у 2022 р. становила 30,2% ВВП, без урахування витрат на оборону, безпеку і громадський порядок, а за словами експерта Андрія Бойцуна, у кінці 2021 року вартість активів держкомпаній становила 1,7 трлн грн, що складає близько 40% ВВП [222]. Важливо відзначити, що збільшення частки держави в господарюванні не сприяє швидким економічним змінам, це посилює негативні тенденції в умовах воєнного стану, так як створює перешкоди для розвитку малого і середнього підприємництва та прозорості регуляторного середовища.

Відповідно до п.1 ст. 1 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 року № 1160-IV державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності – напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України [85]. Разом з тим,

під регуляторним актом відповідно закону розуміється прийнятий уповноваженим регуляторним органом нормативно-правовий акт, який або окремі положення якого спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання.

Законодавство України про державну регуляторну політику складається із вказаного Закону, а також законів України та інших нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері державної регуляторної політики. При цьому дія вказаного закону поширюється на відносини у сфері здійснення державної регуляторної політики та регуляторної діяльності, окрім діяльності, пов'язаної з прийняттям пулу документів, зокрема:

постанов Верховної Ради України;

стандартів, кодексів усталеної практики, технічних умов (за винятком випадків, коли маючи у передбачених законом випадках обов'язковий характер, положення даних документів встановлюють вимоги до суб'єктів господарювання щодо проведення обов'язкових погоджень, аналізів, експертиз, обстежень, випробувань тощо за допомогою третіх осіб);

санітарних норм, державних норм і правил у сфері містобудування, у тому числі державних будівельних норм, державних норм і правил пожежної безпеки (за винятком випадків, коли у положеннях зазначених документів містяться вимоги до суб'єктів господарювання щодо проведення обов'язкових погоджень, аналізів, експертиз, обстежень, випробувань тощо за допомогою третіх осіб);

актів, прийнятих з питань запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного, надзвичайного стану, а також з питань мобілізації та демобілізації;

актів, якими доводяться до відома фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань рішення органів, які є вищестоящими по відношенню до органів, які приймають ці акти;

актів, якими встановлюються ціни/тарифи на житлово-комунальні послуги;

актів органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування про здійснення державно-приватного партнерства, у тому числі концесії, чи про недоцільність його здійснення, про проведення та затвердження результатів конкурсу з визначення приватного партнера (концесіонера), що схвалюються у визначеному законом порядку тощо [85].

При цьому державна регуляторна політика реалізується згідно принципів доцільності, адекватності, ефективності, збалансованості, передбачуваності, прозорості та врахування громадської думки для забезпечення даного виду політики шляхом: встановлення єдиного підходу до підготовки аналізу регуляторного впливу та до здійснення відстежень результативності регуляторних актів; підготовки аналізу регуляторного впливу; планування діяльності з підготовки проектів регуляторних актів; оприлюднення проектів регуляторних актів з метою одержання зауважень і пропозицій від фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань, а також відкриті обговорення за участю представників громадськості питань, пов'язаних з регуляторною діяльністю; відстеження результативності, перегляд, систематизації регуляторних актів; недопущення прийняття регуляторних актів, які є непослідовними або не узгоджуються чи дублюють діючі регуляторні акти; викладення положень регуляторного акта у спосіб, який є доступним та однозначним для розуміння особами, які повинні впроваджувати або виконувати вимоги цього регуляторного акта; оприлюднення інформації про здійснення регуляторної діяльності. Важливо зазначити, що інтереси суб'єктів господарювання мають бути обов'язково враховані при аналізі регуляторного впливу через підготовку документу, який справлятиме регуляторний акт на ринкове середовище.

Ст. 6 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» встановлює права громадян, суб'єктів господарювання, їх об'єднань та наукових установ, а також консультативно-

дорадчих органів, що створені при органах державної влади та органах місцевого самоврядування і представляють інтереси громадян та суб'єктів господарювання на подання до регуляторних органів пропозицій про необхідність підготовки проектів регуляторних актів, а також про необхідність їх перегляду; у випадках, передбачених законодавством, брати участь у розробці проектів регуляторних актів; подання зауважень та пропозицій щодо оприлюднених проектів регуляторних актів, участь у відкритих обговореннях питань, пов'язаних з регуляторною діяльністю; залученість регуляторними органами до підготовки аналізів регуляторного впливу, експертних висновків щодо регуляторного впливу та виконання заходів з відстеження результативності регуляторних актів; самостійну підготовку аналізу регуляторного впливу проектів регуляторних актів, розроблених регуляторними органами, відстеження результативності регуляторних актів, подання відповідних зауважень за наслідками цієї діяльності; одержання від регуляторних органів у відповідь на звернення, подані у встановленому законом порядку, інформацію щодо їх регуляторної діяльності.

Трапляються випадки, коли регуляторний акт одночасно містить норми, що регулюють господарські відносини або адміністративні відносини між регуляторними органами чи іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, та норми, що регулюють інші суспільні відносини, а також індивідуально-конкретні приписи. В такому випадку аналіз регуляторного впливу готується лише щодо норм, які регулюють господарські відносини або адміністративні відносини між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання.

Закон встановлює порядок здійснення державної регуляторної політики Верховною Радою України, центральними органами виконавчої влади та їх територіальними органами, місцевими органами виконавчої влади, уповноваженим органом, органами та посадовими особами місцевого самоврядування. Якщо проаналізувати місцевий рівень управління, то

сільські, селищні, міські, районні у містах, районні та обласні ради з метою реалізації покладених на них повноважень у сфері державної регуляторної політики можуть створювати у своєму складі постійні комісії з питань реалізації державної регуляторної політики або можуть покласти ці повноваження на одну з існуючих постійних комісій відповідної ради. Серед особливостей прийняття регуляторних актів органами та посадовими особами місцевого самоврядування є той факт, що через відсутність аналізу регуляторного впливу та/або неоприлюднення проекту регуляторного акту він не може бути прийнятий або схвалений уповноваженим на це органом чи посадовою особою місцевого самоврядування (с. 35) [85].

В умовах воєнного, надзвичайного стану в установленому порядку регуляторна діяльність здійснюється з урахуванням обмежень прав і свобод людини і громадянина, які встановлюються відповідно до Конституції України, Закону України "Про правовий режим воєнного стану", Закону України "Про правовий режим надзвичайного стану". Наприклад, якщо проаналізувати основні положення, пов'язані з реалізацією державної регуляторної політики Міністерством економіки України протягом I кварталу 2023 року, то можна зробити висновок про її спрямованість на вдосконалення та спрощення правового регулювання господарських відносин, їх адаптації та налаштування на «воєнні рейки», підтримку з боку держави вітчизняного підприємництва та зменшення втручання державних органів у діяльність суб'єктів господарювання. Так, за цей період прийнято 2 постанови Кабінету Міністрів України: «Про внесення змін до технічних регламентів, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1062 і від 24 лютого 2016 р. № 163» від 24.02.2023 № 160 (її положення наберуть чинності 01.09.2023 року) [223], а також «Про затвердження Порядку надання компенсації витрат ініціаторам створення індустріальних (промислових) парків — суб'єктам господарювання, керуючим компаніям та учасникам індустріальних (промислових) парків на підключення та приєднання до інженерно-транспортних мереж» від 03.01.2023 № 10 [224].

Крім зазначених нормативно-правових актів, слід звернутися до ГКУ, норми статті 12 якого передбачають, що держава для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного і соціального розвитку застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності. Прогалиною у даному питанні є відсутність законодавчого поняття «засоби регулюючого впливу», хоча серед таких основних засобів законодавець називає наступні:

- державне замовлення;
- ліцензування, патентування і квотування;
- технічне регулювання;
- застосування нормативів та лімітів;
- регулювання цін і тарифів;
- надання інвестиційних, податкових та інших пільг;
- надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій [68].

Безперечно, кожен із представлених засобів державного регулювання має на меті недопущення ухвалення економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, в тому числі через зменшення втручання державних органів у господарську діяльність. Також реалізація всіх засобів у сукупності формує передумови для створення прозорої та економічно доцільної системи регуляторних правил для бізнесу. За певних обставин та стану правової системи кожен із наведених засобів може мати і стимулюючий, і обмежувальний характер з метою забезпечення сприятливого середовища для ведення господарської діяльності в Україні.

За своїм змістом, всі засоби державного регулювання можна охарактеризувати як економіко-правові інструменти, реалізація яких спрямована на підвищення ефективності господарювання в державі. Однак, закордонний і вітчизняний досвід державного регулювання господарської діяльності свідчить про те, що вказані засоби за своєю специфікою можна умовно поділити на дві групи: засоби дозвільного характеру (більш орієнтовані на вдосконалення правового регулювання господарських

відносин) та засоби стимулюючого характеру (першочергово спрямовані на стимулювання господарської діяльності). До першої групи варто віднести ліцензування, патентування і квотування; технічне регулювання; застосування нормативів та лімітів. Другу групу складають державне замовлення; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій.

Варто зазначити, що дане розмежування є умовним та необхідним для реалізації поставлених наукових завдань у даному дослідженні, де важливу роль грає розуміння специфіки кожного заходу в рамках правового режиму воєнного стану, оскільки їх особливості є важливими для відновлення належного функціонування економічної системи.

Розпочати дослідження особливостей засобів державного регулювання варто розпочати з групи, що має більш виражений дозвільний характер. Першим інструментом даної складової є ліцензування, патентування і квотування. Дані інститути господарського права виступають важливими складовими правового регулювання господарської діяльності з огляду на їх правову природу, яка виражається в характері впливу держави на суспільні відносини, зумовлені об'єктивними економічними процесами.

Крім положень Господарського кодексу України, ліцензування регулюється Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 року № 222-VIII [225], яким встановлено поняття даного процесу: ліцензування – засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, спрямований на забезпечення безпеки та захисту економічних і соціальних інтересів держави, суспільства, прав та законних інтересів, життя і здоров'я людини, екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища.

Норми закону регулюють суспільні відносини у сфері ліцензування видів господарської діяльності, визначають їх виключний перелік, встановлюють уніфікований порядок ліцензування, нагляд і контроль у сфері ліцензування, відповідальність за порушення законодавства у сфері

ліцензування видів господарської діяльності. Частина 1 статті 7 даного закону визначає перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, який наразі містить 31 найменування, на 6 з яких поширюється спеціальний порядок ліцензування (ст. 2):

- діяльність у сфері медіа, що ліцензується відповідно до Закону України "Про медіа";

- виробництво і торгівля спиртом етиловим, коньячним і плодовим та зерновим дистилятом, біоетанолом, алкогольними напоями та тютюновими виробами, рідинами, що використовуються в електронних сигаретах, і паливом, зберігання пального, що здійснюється відповідно до Закону України "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального";

- діяльність у сфері електроенергетики, на ринку природного газу, централізоване водопостачання та централізоване водовідведення, виробництво теплової енергії, транспортування теплової енергії магістральними і місцевими (розподільними) тепловими мережами, постачання теплової енергії та іншу діяльність, ліцензування якої здійснює Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, відповідно до закону, та здійснення контролю у цих сферах;

- діяльність у сфері використання ядерної енергії, яка здійснюється відповідно до Закону України "Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії";

- професійна діяльність на ринках капіталу та організованих товарних ринках, ліцензування якої здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку відповідно до закону;

- діяльність на ринку азартних ігор, що провадиться відповідно до Закону України "Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор" [225].

Також дія вказаного законодавчого документу не поширюється на ліцензування банківської діяльності, діяльності з надання фінансових послуг та діяльності з надання банкам послуг з інкасації, ліцензування яких здійснює Національний банк України відповідно до закону.

Аналіз положень вказаного нормативно-правового акту дозволяє зробити висновок про наявність певної прогалини, яка полягає у відсутності у ч. 2 статті 2 даного закону серед вищевказаних видів господарської діяльності, на які поширюється дія спеціального порядку ліцензування, зовнішньоекономічної діяльності, оскільки вона підлягає ліцензуванню відповідно до Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" від 16 квітня 1991 року № 959-ХІІ [60]. Це створює передумови для внесення змін до Ч.2 ст. 2 чинної редакції Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» у наступному формулюванні: «б) зовнішньоекономічну діяльність, яка здійснюється відповідно до Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність"».

Згідно ст. 9 профільного закону у сфері ліцензування господарської діяльності, ліцензіат (суб'єкт господарювання, що отримав ліцензію) зобов'язаний виконувати вимоги ліцензійних умов відповідно до виду господарської діяльності, а здобувач ліцензії для її отримання - відповідати ліцензійним умовам, які розробляються органом ліцензування та підлягають погодженню спеціально уповноваженим органом з питань ліцензування та затверджуються Кабінетом Міністрів України. Зазвичай, такі умови можуть стосуватися певних організаційних, технологічних, кадрових або інших вимог.

Серед спеціальних умов і стимулів у даній сфері у воєнний період, то відповідно до підпункту 1 пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 № 314 "Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану" [216] у період воєнного стану право на провадження господарської діяльності може набуватися суб'єктами господарювання на підставі безоплатного подання до органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних)

послуг декларації про провадження господарської діяльності (далі - декларація), що містить відомості згідно з додатком 1 Постанови № 314, без отримання дозвільних документів (документів дозвільного характеру, ліцензій або інших результатів надання публічних послуг), крім видів господарської діяльності за переліком згідно з додатком 2 вказаного документу. Дану норму було запроваджено у травні 2022 року Постановою № 535 [226], яка удосконалює Постанову № 314 саме в частині самого механізму подання суб'єктами господарювання декларацій для отримання дозволів та ліцензій в умовах воєнного стану було удосконалено через прийняття Постанови №535.

Також відповідно підпункту 3 пункту 1 Постанови № 314 суб'єкти господарювання, які набули право на провадження господарської діяльності на підставі декларації, у разі відсутності відповідних дозвільних документів (документи дозвільного характеру, ліцензії та/або інші результати надання публічних послуг), невідкладно, але не пізніше трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану звертаються до відповідних органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг і отримують відповідні дозвільні документи в порядку, строки та на умовах, передбачених законодавством, без зупинення (припинення) їх діяльності [227].

Тобто декларація подається до органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг безоплатно за умови врахування в ній такої інформації:

- відомості про суб'єкта господарювання;
- відомості про фактичну адресу провадження господарської діяльності;
- назва виду господарської діяльності/частини виду господарської діяльності, який провадиться суб'єктом господарювання, або інформація щодо змін, які вносяться до дозвільного документа;

- назва дозвільного документа на заміну якого подана декларація або до якого декларацією вносяться зміни (може стосуватись одночасно кількох документів);

- відмітка про те, що суб'єкт господарювання ознайомлений з вимогами законодавства, якими встановлено вичерпний перелік вимог до провадження господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, отриманню документа дозвільного характеру, іншого результату надання публічної послуги, на заміну якого подана декларація, та зобов'язується їх виконувати.

При цьому даний документ подається в одній із форм:

1. В електронній формі – через Єдиний державний веб-портал електронних послуг, зокрема засобами мобільного додатку Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (тобто, порталу Дія) у разі подання декларації фізичною особою - підприємцем;

2. У паперовій формі – через центр надання адміністративних послуг з подальшою передачею органам ліцензування, дозвільним органам та суб'єктам надання публічних (електронних публічних) послуг засобами Порталу Дія. При цьому важливим є той факт, що декларація повертається заявнику після внесення інформації до Порталу Дія [216].

Подання декларації в електронній формі запроваджено з метою покращення умов господарювання, що є особливо важливим в умовах воєнного стану, зокрема це стосується наступного переліку послуг:

- видача ліцензії, її анулювання або переоформлення на провадження охоронної діяльності, а також подання декларації про провадження господарської діяльності у сфері охоронної діяльності у період воєнного стану;

- ліцензія на право провадження господарської діяльності зі здійснення функцій гарантованого покупця;

- ліцензія на провадження діяльності з організації та проведення букмекерської діяльності;

- анулювання ліцензії на провадження господарської діяльності з виробництва особливо небезпечних хімічних речовин, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;
- анулювання ліцензії на провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном;
- відновлення дії ліцензії на право провадження господарської діяльності з постачання теплової енергії;
- анулювання за заявою ліцензіата власної ліцензії на право провадження господарської діяльності з транспортування теплової енергії магістральними і місцевими (розподільчими) тепловими мережами;
- анулювання ліцензії на провадження професійної діяльності на ринках капіталу (за видами професійної діяльності – діяльність з управління активами, діяльність з управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю, діяльність з адміністрування недержавних пенсійних фондів);
- зупинення дії ліцензії з розподілу електричної енергії (Зупинення дії ліцензії на право провадження господарської діяльності з розподілу електричної енергії);
- переоформлення ліцензії на право провадження господарської діяльності зі зберігання енергії тощо.

Важливого значення стан правового регулювання у сфері ліцензування господарської діяльності набуває саме під час воєнних дій, що обумовлено найбільшою затребуваністю з боку суб'єктів господарювання відновити функціонування або започаткувати новий вид діяльності для прискорення відновлення територій нашої країни, особливо тих, що найбільше постраждали від збройного конфлікту. Зокрема, це стосується питань ліцензування у сфері будівельної діяльності, де певний час існував правовий вакуум через втрату чинності ще у березні 2020 року положень Постанови Кабінету Міністрів України № 256, що фактично унеможливило отримання ліцензійного документу. Саме прийняття Постанови № 314 усунуло вказану

прогалину, оскільки ліцензування будівельної діяльності отримало новацію його регулювання через можливість подання декларації про провадження господарської діяльності.

Якщо досліджувати практичні аспекти ліцензування крізь призму спеціального режиму господарювання, то можна віднайти наступні положення: серед чинних нормативно-правових актів, які регулюють окремі питання провадження діяльності на територіях зі спеціальним режимом господарювання – Закон України «Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу "Курортполіс Трускавець"», ч. 3 ст. 8 якого передбачає створення на території даної зони комерційних банків, їх філій, страхових, інших фінансових організацій, учасників фондового ринку, діяльність яких підлягає ліцензуванню, лише після попереднього погодження з виконавчим комітетом Трускавецької міської ради [75]. Щодо спеціальних (вільних) економічних зон, то, наприклад ст. 6 Закону України «Про спеціальну економічну зону "Закарпаття"» декларує, що провадження підприємницької діяльності, яка підлягає ліцензуванню, здійснюється на території даної зони на підставі відповідних дозволів (ліцензій), що видаються згідно із законодавством України [228]. Також у Порядку здійснення спеціального використання водних біоресурсів у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), внутрішніх морських водах, територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі України, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. [140] передбачено спеціальне використання водних біоресурсів на підставі відповідного дозволу. Тобто вказані чинні нормативно-правові акти передбачають надання відповідних дозволів і ліцензій для суб'єктів господарювання, проте жодних інших умов даного процесу саме на територіях зі спеціальним режимом господарювання не передбачено, що не створює додаткових стимулів для здійснення господарської діяльності на них.

Патентування та квотування є іншими засобами державного регулювання, дію яких спрямовано на захист соціально-економічних інтересів окремих споживачів, держави та суспільства загалом. Відповідно до ст. 14 ГКУ правові засади ліцензування, патентування певних видів господарської діяльності та квотування визначаються виходячи з конституційного права кожного на здійснення підприємницької діяльності, не забороненої законом, а також принципів господарювання, встановлених у статті 6 цього Кодексу.

Поняття патенту, яке є основою патентування, було закріплено в декількох нормативно-правових актах: як патент України на промисловий зразок у Законі України «Про охорону прав на промислові зразки» від 15.12.1993 [229], як охоронний документ, що засвідчує пріоритет і майнове право інтелектуальної власності на сорт рослин – у Законах України «Про внесення змін до Закону України "Про охорону прав на сорти рослин" від 17.01.2002 та від 02.11.2006, як охоронний документ, що засвідчує пріоритет, авторство і право власності на винахід (корисну модель) – у Наказі Міністерства оборони України «Про затвердження Положення про патентно-ліцензійну, винахідницьку та раціоналізаторську роботу в Збройних Силах України» від 05.03.2001, однак їх положення втратили свою чинність.

Вищевказане тлумачення даної правової дефініції знайшло своє втілення у чинному Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 року [230], де визначено, що патент (патент на винахід, патент на секретний винахід, патент на корисну модель, патент на секретну корисну модель) - охоронний документ, що засвідчує пріоритет, авторство і права на винахід (корисну модель). При цьому процес патентування супроводжується проведенням кваліфікаційної експертизи (експертизи по суті), яка встановлює відповідність винаходу умовам патентоздатності (новизні, винахідницькому рівню, промисловій придатності).

На даний час ч.4 ст. 14 ГКУ вказує на те, що у сферах, пов'язаних із торгівлею за грошові кошти (готівку, чеки, а рівно з використанням інших

форм розрахунків та платіжних карток на території України), обміном готівкових валютних цінностей (у тому числі операції з готівковими платіжними засобами, вираженими в іноземній валюті, та з платіжними картками), у сфері грального бізнесу та побутових послуг, інших сферах, визначених законом, може здійснюватися патентування підприємницької діяльності суб'єктів господарювання. При цьому законодавець унормовує поняття «торговий патент» і «спеціальний торговий патент». Під першим розуміється державне свідоцтво, яке засвідчує право суб'єкта господарювання займатися певними видами підприємницької діяльності впродовж встановленого строку. Спеціальний торговий патент - це державне свідоцтво, яке засвідчує право суб'єкта господарювання на особливий порядок оподаткування відповідно до закону. Порядок патентування певних видів підприємницької діяльності встановлюється законом [68].

Порядок патентування регулювали норми Закону України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» від 23 березня 1996 року, однак з початку 2011 року він та підзаконні акти у цій сфері теж втратили свою чинність на підставі внесення змін до Податкового кодексу України. Більше того, ще у грудні 2014 р. Законом №71-VIII було зменшено кількість податків та зборів, серед яких скасовано збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, що усунуло необхідність отримання торгових патентів. Разом з тим, під час воєнного стану було видано Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Положення про патентно-ліцензійну, винахідницьку та раціоналізаторську роботу в системі Міністерства оборони України» від 20.09.2022 року [231], положення якого визначають засади організації патентно-ліцензійної, винахідницької, раціоналізаторської роботи та охорони прав інтелектуальної власності в системі Міністерства оборони України, зокрема передбачають проведення патентні дослідження - системний науковий аналіз властивостей об'єкта господарської діяльності протягом його життєвого циклу, які впливають з правової охорони об'єктів промислової власності. Таким чином, на даний момент склалася ситуація, де патентування

господарської діяльності прямо передбачено законодавством, однак де-факто даний процес повністю не унормовано та зараз фактично він не реалізується в економічних відносинах.

Положеннями ГКУ передбачено, що в окремих випадках держава застосовує процес квотування, встановлюючи граничний обсяг (квоти) виробництва чи обігу певних товарів і послуг. Порядок квотування виробництва та/або обігу (включаючи експорт та імпорт), а також розподілу квот встановлюється Кабінетом Міністрів України відповідно до закону. Положення Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 року передбачають встановлення квот за наступними їх видами: глобальні, групові, експортні (імпортні), індивідуальні та спеціальні залежно від особливостей здійснення зовнішньоекономічних операцій [60]. При цьому передбачено також процес ліцензування зовнішньоекономічних операцій, що визначається як комплекс адміністративних дій органу виконавчої влади з питань економічної політики з надання дозволу на здійснення суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності експорту (імпорту) товарів у формі автоматичного або неавтоматичного ліцензування (ст. 16).

Якщо аналізувати даний процес з позиції сучасних реалій воєнного стану в Україні, то важливим нормативно-правовим документом у даній сфері постає Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2023 рік» від 27 грудня 2022 р., нормами якого затверджено обсяги квот товарів, експорт яких підлягає ліцензуванню; перелік контрольованих речовин (озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів), експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню; перелік товарів та обладнання, що можуть містити контрольовані речовини (озоноруйнівні речовини та фторовані парникові гази), експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню (крім товарів та обладнання, що перевозяться у контейнерах з особистими речами); а також перелік товарів, імпорт яких з Республіки Північна Македонія підлягає ліцензуванню в рамках тарифної квоти відповідно до положень Угоди про

вільну торгівлю між Україною та Республікою Македонія від 18 січня 2001 р. Так, до товарів, експорт яких підлягає ліцензуванню та за якими затверджено відповідні обсяги квот відносяться:

- Сіль, придатна для споживання людьми;
- Вугілля кам'яне, антрацит; брикети, котуни та аналогічні види твердого палива, одержані з кам'яного вугілля;
- Коксівне вугілля (тільки марки “К”);
- Паливо рідке (мазут);
- Газ природний українського походження;
- Деревина паливна у вигляді колод, полін, сучків, хмизу, гілок або в аналогічних формах; тріска або стружка деревна;
- Срібло (включаючи срібло з покриттям із золота або платини), у необробленому або напівобробленому вигляді, або у вигляді порошку (крім банківських металів);
- Золото (включаючи золото з покриттям із платини), необроблене або напівоброблене, або у вигляді порошку (крім банківських металів);
- Відходи або брухт дорогоцінних металів чи металів, плакованих дорогоцінними металами; інші відходи або брухт з вмістом дорогоцінних металів чи сполук дорогоцінних металів, використовувані головним чином для добування дорогоцінних металів [232].

Майже за всіма товарними позиціями введено нульові квоти, що означає фактично заборону у 2023 році на експорт вказаних товарів, винятком є лише коксівне вугілля марки “К”, квоту якого встановлено на рівні 600 000 тонн [232]. Водночас, іншим важливим кейсом у сфері квотування господарської діяльності в умовах воєнного часу постають зміни Кабінету Міністрів України у березні 2023 року до порядку розподілу тарифної квоти на ввезення в Україну цукру-сирцю з тростини та скасував необхідність отримання погоджень Державного агентства резерву України при видачі ліцензій на імпорт. Зміни стосувалися відміни необхідності отримання погоджень Держрезерву при видачі Міністерством економіки України

ліцензій на імпорт в Україну цукру-сирцю з тростини в межах тарифної квоти, що сприятиме підтримці бізнесу і дерегуляції господарської діяльності упродовж дії воєнного стану в Україні з метою забезпечення сприятливих умов для господарювання у подальший період післявоєнного відновлення [233].

Оскільки Україна підписала угоду про асоціацію з Європейським Союзом, то відповідно до ст. 103-105, 112, 117 зобов'язалася гармонізувати національне законодавство у сфері ліцензування, патентування, квотування, вектором якого виступає дерегуляція господарської діяльності. Як справедливо зазначає науковиця К. Апанасенко, у даному контексті важливо звернути увагу на джерела права європейського рівня як елементи імплементації дозвільного законодавства в українську правову систему [234, с. 242]. Так, положення Регламенту ЄС № 1257/2012 від 17 грудня 2012 року регулюють питання впровадження та реалізації посиленої співпраці у сфері створення єдиної патентної охорони [235], зокрема п. 1 преамбули даного документу передбачає створення правових умов, які дозволяють суб'єктам господарювання адаптувати свою діяльність у виробництві та розповсюдженні продукції через національні кордони. Разом з тим, п. 15 преамбули містить норму про сприяння економічному використанню винаходів, захищених європейським патентом шляхом надання можливості для власника такого патенту пропонувати йому отримати ліцензію в обмін на відповідну компенсацію, для чого він повинен подати заяву до Європейського патентного відомства. Відповідно до ст. 8 розділу III ліцензія, отримана відповідно до Регламенту, розглядається як договірна ліцензія.

Також заслуговують на увагу положення Імплементаційного регламенту Комісії ЄС 2020/761 від 17 грудня 2019 року [236], що встановлює правила застосування Регламентів ЄС № 1306/2013, № 1308/2013 та № 510/2014 Європейського парламенту та Ради щодо системи управління тарифними квотами з ліцензіями. Норми даного документу регулюють процедурні особливості адміністрування тарифних квот, зокрема для

сільськогосподарської продукції, що управляється системою імпорتنих та експортних ліцензій, а також створення спеціальної електронної системи для управління певними тарифними квотами, які мають високий попит згідно Регламенту ЄС № 2020/760. Важливим кроком для підтримки українських експортерів в умовах правового режиму воєнного стану стало прийняття Регламенту ЄС № 2022/870 від 30 травня 2022 року про тимчасові заходи лібералізації торгівлі, що доповнюють торговельні пільги та застосовуються до українських товарів згідно з Угодою про асоціацію, положення якого застосовуються до 5 червня 2023 року. Даним нормативно-правовим актом запроваджено такі пільгові режими:

а) ввізне мито на промислові товари походженням з України згідно з Додатком ІА до Угоди про асоціацію, встановлюється на нульовому рівні;

б) усі тарифні квоти, встановлені згідно тарифного графіку у Додатку ІА до Угоди про асоціацію, призупиняються, а продукти, на які поширюються ці квоти, допускаються для імпорту до Союзу з України без будь-яких митних зборів [237].

Шляхом часткового відступу від першого абзацу частини 1 статті 14 Регламенту (ЄС) 2016/1036 [238] антидемпінгові мита на імпорт, що походить з України, встановлені під час застосування даного Регламенту, не стягуються в будь-який момент часу, у тому числі після закінчення терміну дії Регламенту. Тобто не застосовується системи вхідних цін на фрукти та овочі, відмінено всі тарифні квоти на аграрну продукцію, антидемпінгові мита, що сприятиме підтриманню суб'єктів господарювання внутрішнього українського ринку та відновленню їх належного функціонування в умовах воєнного стану.

Окрім вказаного засобу регулювання з боку держави варто детальніше розглянути технічне регулювання у сфері господарювання, яке передбачено ст. 15 ГКУ та передбачає застосування технічних регламентів, стандартів, кодексів усталеної практики та технічних умов [68].

Важливим для цілей господарювання є перелік суб'єктів, для яких застосування стандартів, кодексів усталеної практики чи їх окремих положень

є обов'язковим. Перш за все дана норма ст. 15 стосується суб'єктів господарювання у разі встановлення у чинних нормативно-правових актах України обов'язку застосування стандартів чи кодексів ustalеної практики. Також це відноситься до учасників угоди (контракту) щодо розроблення, виготовлення чи постачання продукції за наявності в даному документі посилань на певні стандарти чи кодекси ustalеної практики, а також застосовно до виробника чи постачальника продукції у разі складання ним декларації про відповідність продукції певним стандартам чи застосування позначень даних стандартів у її маркуванні. Разом з тим, законодавець зазначає про дозвіл на застосування положень угоди (контракту) у разі виготовлення продукції на експорт, якщо ним визначено вимоги, відмінні від встановлених у технічних регламентах за умови їх несуперечності законодавчим актам у частині вимог до процесу виготовлення продукції, її зберігання та транспортування на території України.

Поняття технічного регулювання, а також правові та організаційні засади їх розроблення, прийняття та застосування визначено положеннями Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15 січня 2015 року. Відповідно до нього під технічним регулюванням розуміється правове регулювання відносин у сфері визначення та виконання обов'язкових вимог до характеристик продукції або пов'язаних з ними процесів та методів виробництва, а також перевірки їх додержання шляхом оцінки відповідності та/або державного ринкового нагляду і контролю нехарчової продукції чи інших видів державного нагляду (контролю). При цьому технічний регламент – нормативно-правовий акт, в якому визначено характеристики продукції або пов'язані з ними процеси та методи виробництва, включаючи відповідні адміністративні положення, додержання яких є обов'язковим. Він може також включати або виключно стосуватися вимог до термінології, позначень, пакування, маркування чи етикетування в тій мірі, в якій вони застосовуються до продукції, процесу або методу виробництва [239].

Частина друга п. 1 ст. 2 вказаного закону визначає поширення технічних регламентів та процедури оцінки відповідності, застосування яких передбачене технічними регламентами, на всі види продукції, за винятком: об'єктів будівництва, об'єктів авіаційної діяльності, виробів мистецтва та унікальних виробів народного художнього промислу та предметів антикваріату, а також санітарні та фітосанітарні заходи. Виключення об'єктів будівництва, виробів мистецтва й народного художнього промислу та предметів антикваріату, що є національним надбанням та має історичну й культурну цінність з переліку продукції, на яку поширюються технічні регламенти пов'язане з гармонізацією українського та європейського законодавства в частині імплементації актів законодавства Європейського Союзу у сфері технічного регулювання. Об'єкти авіаційної діяльності додано згідно авіаційних правил України, які розроблено відповідно до стандартів і рекомендованої практики Міжнародної організації цивільної авіації, нормативних актів Міжнародної асоціації повітряного транспорту, Європейської асоціації з безпеки аеронавігації (Євроконтролю), Європейського агентства з безпеки польотів, інших міжнародних авіаційних організацій та з урахуванням законодавства Європейського Союзу в галузі цивільної авіації.

З метою впровадження європейських принципів забезпечення безпечності продукції прийнято Закон України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» у відповідності до Регламенту ЄС №765. Нормами даного закону встановлено термінологічне пояснення державного ринкового нагляду, під якою розуміється діяльність органів ринкового нагляду з метою забезпечення відповідності продукції встановленим вимогам, а також забезпечення відсутності загроз суспільним інтересам [240]. Ст. 2 даного закону передбачає здійснення ринкового нагляду та здійснення контролю за продукцією за винятком переліку, передбаченого п. 5 даної статті. У разі встановлення спеціальних вимог щодо здійснення ринкового нагляду у технічних регламентах, реалізацію яких спрямовано на ті

ж цілі, що ж вказаний закон, то державний ринковий нагляд застосовується до тих аспектів, що не охоплюються спеціальними вимогами.

Разом з тим, процедура державного ринкового нагляду в нашій державі ще потребує удосконалення в частині визначення кола завдань для суб'єктів господарювання щодо вироблення та реалізації продукції, на яку розповсюджується дія технічних регламентів, у тому числі у разі здійснення торгівлі за допомогою дистанційних засобів електронно-комунікаційного зв'язку. Іншим кроком на шляху до модернізації даного інструменту та надання йому стимулюючого характеру у сфері господарювання постає розробка стратегічного нормативно-правового акту, реалізація положень якого сприятиме ефективному функціонуванню існуючих та створенню нових суб'єктів господарювання з урахуванням викликів воєнного часу [241]. Деякі заходи буде втілено у тому чи іншому вигляді у разі прийняття законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення державного ринкового нагляду та системи технічного регулювання відповідно до вимог Європейського Союзу», який Міністерство економіки України оприлюднило у лютому 2023 року [242]. Однак, положення стратегії державного ринкового нагляду на відповідний п'ятирічний або семирічний період має бути спрямовано на вирішення наступних важливих проблем у даній сфері: недостатній рівень державного фінансування в умовах правового режиму воєнного стану, недостатня кількість та професійна компетентність персоналу суб'єктів господарювання, недосконалість процедури та недостатній рівень технічного оснащення для ефективного проведення випробувань, що не сприяє виявленню небезпечної продукції, регіональна диспропорційність ринкового нагляду, відсутність інформаційного супроводу для суб'єктів господарювання у даній сфері, недостатній рівень санкційного застосування до порушників у сфері ринкового нагляду.

В європейській правовій доктрині найбільш яскравим прикладом технічного регулювання постають положення Регламенту № 1893/2006 Європейського Парламенту та Ради від 20 грудня 2006 р. [243], що встановили

статистичну класифікацію видів економічної діяльності NACE Revision 2 та забезпечили сумісність між глобальними, європейськими та національними системами та статистикою. У рамках підписаної Угоди про асоціацію з ЄС (Додаток III) Україна взяла на себе зобов'язання запровадити 27 технічних регламентів у відповідності до директив ЄС. Серед даного переліку Міністерство економіки України є відповідальним за розроблення та провадження 17 регламентів, при цьому на 2023 рік передбачено перегляд Технічного регламенту безпеки машин шляхом внесення змін до однойменного нормативно-правового акту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.01.2013 № 62 [244] у відповідності до Директиви Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу 2006/42/ЄС від 17 травня 2006 р. [245]. У червні 2012 року було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил розроблення проектів технічних регламентів, що затверджуються Кабінетом Міністрів України, на основі актів законодавства Європейського Союзу» [246], відповідно до положень якої розробляються нормативно-правові акти України у галузі технічного регулювання. Технічні регламенти та оцінка відповідності виступають надійними інструментами захисту від небезпечної продукції на території Європейського Союзу завдяки регламентації процедур оцінки відповідності та підтвердження відповідності продукції та послуг, зокрема здійснення добровільної оцінки відповідності (у тому числі й технічних регламентів). Прийняття та реалізація положень Закону України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» від 17.05.2001 року [247] привело українську систему акредитації у відповідність до міжнародних та європейських правил і процедур у сфері оцінки відповідності, що розмежувало функції процесу оцінки відповідності та акредитації. Сьогодні Національне агентство з акредитації України при Міністерстві економіки України виконує функції акредитації та підтвердження відповідності в Україні. Даний національний орган України з акредитації є членом категорії А Європейської кооперації з акредитації (ЕА)

та підписантом Багатосторонньої Угоди з ЕА (ЕА МЛА) за напрямками акредитації випробувальних та калібрувальних лабораторій, медичних лабораторій, органів з сертифікації продукції, органів з сертифікації систем менеджменту, органів з сертифікації персоналу та органів з інспектування (для підсфер відповідно до стандартів ISO 9001, ISO 14001, ISO 22000, ISO/IEC 27001, ISO 50001, ISO 13485, ISO 45001). Станом на 24.03.2023 року Національним агентством з акредитації України акредитовано 1936 органів з оцінки відповідності, у тому числі суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність з оцінки відповідності, включаючи калібрування, випробування, сертифікацію та інспектування [248]. При цьому кількість діючих атестатів про акредитацію складає 57% від загального обсягу, що пов'язано з недосконалістю процесу технічного регулювання у даній сфері та потребує внесення змін до чинної нормативно-правової бази не лише відповідно до європейських зобов'язань, але й для внутрішніх учасників даного процесу, оскільки на даний час в Україні бракує інформаційного супроводження суб'єкта господарювання на шляху до його відповідності нормам технічних регламентів та стандартів Міжнародної організації зі стандартизації (ISO).

22 вересня 2021 року було прийнято Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо розвитку системи технічного регулювання на період до 2025 року» [249], яким передбачено, зокрема, приведення нормативно-правових актів у відповідність із законодавством ЄС, прийняття та перегляд технічних регламентів на основі актів законодавства ЄС, прийняття європейських та міжнародних стандартів як національних стандартів, однак аналіз даного плану заходів дозволяє констатувати відсутність будь-яких положень для стимулювання діяльності в межах територій зі спеціальними умовами господарювання. Однак, негативний вплив воєнного стану на економіку України потребує внесення змін у чинну нормативно-правову базу в частині запровадження стимулів у сфері технічного регулювання для відновлення належного функціонування та заохочення реєстрації нових суб'єктів господарювання. Аналіз особливостей

технічного регулювання у сфері господарювання дозволяє дійти висновку про його недостатній стимулюючий характер для суб'єктів господарювання через низку причин: оцінка відповідності продукції не підтверджує факт її безпечності, оскільки дана процедура, здебільшого, зосереджена на виявленні недосконалостей у документальному полі, що створює відповідні правові наслідки у сфері захисту прав споживачів. При цьому формується ситуація, коли умовно безпечний продукт змушує споживачів робити вибір на користь відповідного суб'єкта господарювання, що сприяє розвитку недобросовісної конкуренції та послабленню економічного потенціалу територій, де вони функціонують. Вирішення вказаних проблем у нормативно-правовому полі сприятиме підвищенню рівня ефективності технічного регулювання господарської діяльності та покращенню бізнес-клімату для залучення інвестиційних потоків, необхідних для відновлення оптимального рівня господарювання в Україні, особливо на територіях, постраждалих від воєнних дій.

Відповідно до ч. 2 т. 12 ГКУ застосування нормативів та лімітів також відноситься до основних засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання [68], однак сьогодні він має важливе значення для ведення господарської діяльності з метою відновлення економіки держави.

Дослідження правової дефініції «норматив» обумовлює аналіз її семантичного походження через поняття «норма», які В. Лебідь, Н. Можаровська, Л. Нескороджена пропонують об'єднати для наступного тлумачення: норми і нормативи – це завчасно розроблені і затверджені в установленому законом порядку розміри споживання основних фондів, природних і матеріальних ресурсів, припустимих шкідливих викидів та інші обов'язкові до застосування умови господарювання [250, с. 34]. Однак, історико-правовий аналіз законодавства вказує на наявність поняття «норми» у Декреті Кабінету Міністрів України «Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення» від 08 квітня 1993 року (втратив свою чинність), де під ним розумілися метрологічні,

будівельні, санітарні та інші обов'язкові вимоги, затверджені відповідним органом, які встановлюють гранично допустимі величини показників до продукції і концентрації речовин, що гарантують якість продукції [251]. Правове регулювання дефініції «норматив» також приводить до положень нормативно-правового акту, який вже втратив свою чинність (Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України «Про затвердження Нормативів і нормативних строків пересилання поштових відправлень та поштових переказів» від 12 грудня 2007 року), під яким розумівся показник норм, за якими здійснюють певні елементи виробничо-технологічного процесу при наданні послуг поштового зв'язку з пересилання поштових відправлень та поштових переказів [252]. Інших тлумачень у чинній нормативно-правовій базі дані терміни не мають і досі, що є недоліком правового регулювання, який виражається в упущенні, а це створює перепони на шляху до ефективного правозастосування в окремих спеціалізованих питаннях, пов'язаних з державним регулюванням та стимулюванням господарських відносин. Відсутність чітко закріплених правових визначень спостерігається не лише в нормативно-правових актах загальнодержавного характеру, але й міжнародних документах. Так, правовий аналіз норм європейського законодавства також не дав позитивного результату в частині нормативного закріплення поняття «норматив», тому доцільним є його авторське тлумачення. Норматив – показник, що відповідає визначеним та офіційно затвердженим межам його застосування у господарській діяльності та характеризує ступінь використання певного виду ресурсів на прийнятту одиницю часу, обсягу, витрат.

Інакшою є ситуація із правовим закріпленням терміну «ліміти», де у чинному нормативно-правовому полі вказано декілька його значень, залежно від виду економічної діяльності та сфери застосування. Так, наприклад, Рішення Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про політику управління міжнародними (золотовалютними) резервами України» від 26 квітня 2018 року передбачає наступне тлумачення

ліміту — контрольний показник, виконання якого є обов'язковим під час управління міжнародними резервами [253]. Постанова Кабінету Міністрів «Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2023 році» від 27 грудня 2022 року містить наступне тлумачення дефініції «ліміт» - оптимальний обсяг практики первинної медичної допомоги, встановлений у Порядку надання первинної медичної допомоги, затвердженому МОЗ [254]. Важливо відзначити, що своїм статусом ліміти є схожими на квоти, однак для цілей даного наукового дослідження «ліміт» пропонується розуміти як гранично допустимі та офіційно встановлені величини використання ресурсів у господарській діяльності.

Щодо аналізу чинного господарського законодавства України, то можна зробити висновок про наявність окремих лімітів (обмежень) залежно від напрямку та виду економічної діяльності (у валютній діяльності, у процесі ціноутворення, в імпортно-експортній діяльності, при захисті навколишнього середовища). Наприклад, серед чинних нормативно-правових актів, які було прийнято 2023 року та спрямовані на регулювання господарських відносин у сфері захисту навколишнього середовища, можна відзначити Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «Про внесення змін до деяких Технологічних нормативів допустимих викидів забруднюючих речовин» [255], яким подовжено термін дії поточних технологічних нормативів до 31 грудня поточного року для підтримки суб'єктів господарювання з метою стимулювання економіки та подолання негативних наслідків, спричинених дією правового режиму воєнного стану. Також до даної групи нормативно-правових актів відносяться Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок встановлення лімітів спеціального використання, визначення прогнозу допустимого вилову водних біоресурсів та нелімітованих водних біоресурсів» від 05 грудня 2012 р. [256], де визначено особливості встановлення лімітів на водній території України, зокрема, у виключній (морській) економічній зоні. Відповідно до вказаної постанови

затверджено Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження лімітів та прогнозів допустимого вилову спеціального використання водних біоресурсів загальнодержавного значення в Азовському морі із затоками на 2023 рік» [257], яким встановлено ліміти та прогнози допустимого вилову спеціального використання водних біоресурсів загальнодержавного значення.

Ідентифікація судової практики в частині дотримання лімітів стосовно умов спеціального використання водних біоресурсів суб'єктами господарювання також грає важливу роль у регулюванні господарських відносин в сучасних умовах. Так, у 2019 році Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду переглянув у касаційному порядку адміністративну справу за позовом приватного підприємства до Державного агентства рибного господарства України про визнання протиправним та скасування припису щодо нездійснення промислового вилову водних біоресурсів. Спир у цій справі виник у зв'язку із винесенням відповідачем припису до затвердження та набрання чинності наказів Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження лімітів та прогнозів допустимого спеціального використання водних біоресурсів загальнодержавного значення в Азовському морі із затоками на 2019 рік» та «Про затвердження квот використання добування водних біоресурсів загальнодержавного значення в Азовському морі із затоками на 2019 рік. Рішенням Запорізького окружного адміністративного суду позов було задоволено. У подальшому це рішення скасоване судом апеляційної інстанції з ухваленням нового рішення про відмову у задоволенні позову. У даній справі індивідуальне право (інтерес) позивача у формі гарантованого частиною першою статті 42 Конституції України права на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом, протиставляється публічному інтересу, який виражається в дотриманні вимог екологічної безпеки, забезпеченні державою права на безпечне для життя і здоров'я людини довкілля, гарантованого ст. 50 Конституції України, та, за загальним правилом, має безумовний пріоритет.

На даній основі Верховний Суд сформулював правовий висновок, відповідно до якого спеціальне використання водних біоресурсів є можливим після отримання користувачем дозволу на використання біоресурсів та після розподілу ліміту або прогнозу допустимого вилову на частки добування (вилову) для промислових та непромислових цілей та резерву добування (вилову). Єдиним виключенням з цього правила є те, що ліміти та прогнози допустимого вилову не встановлюються відносно тих видів водних біоресурсів, щодо яких у зв'язку з особливостями їх просторового розподілу у водному об'єкті або відповідно до технічних можливостей промислу не може бути досягнуто рівня вилучення, який загрожує стану запасів ресурсів. При цьому, визначення лімітів спеціального використання та визначення прогнозу допустимого вилову водних біоресурсів віднесено до повноважень Мінагрополітики, яким, зокрема, визначаються і види біоресурсів, стосовно яких не устанавлюються ліміти та не визначається прогноз допустимого вилову [258].

У частині дослідження проблематики застосування нормативів і лімітів у спеціальному режимі господарювання, то законодавець, наприклад, відповідно до ст. 3 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України» [136] передбачає делімітацію виключної (морської) економічної зони, яка провадиться з урахуванням законодавства України шляхом укладення угод з державами, побережжя яких протилежні або суміжні побережжю України, на підставі принципів і критеріїв, загально визнаних у міжнародному праві, з метою досягнення справедливого вирішення цього питання. Мається на увазі визначення договором або угодою, укладеною суміжними державами, загального напрямку й проходження кордону між ними, однак нормативного закріплення терміну «делімітація» у чинному законодавстві, на жаль, не передбачено, що ускладнює для розуміння особливості та наявні ліміти вказаного процесу.

Питання встановлення та дотримання відповідних нормативів і лімітів суб'єктами господарювання знайшло своє втілення у площині європейського

законодавства також, здебільшого, у сфері захисту природного середовища. До прикладу, Директива 2015/2193 Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2015 року [259] встановила ліміти для викидів певних забруднюючих речовин у повітря із середніх спалювальних установок, пов'язаними із негативними наслідками здійснення господарської діяльності (транспортні викиди, нестабільні та небезпечні методи сільського господарства, забруднення повітря через виробництво електроенергії). Регламент ЄС № 1025/2012 від 25 жовтня 2012 року про європейську стандартизацію [260], містить загальні норми щодо запровадження стандартів і нормативів у господарюванні малих і середніх підприємств, які є важливими інструментами для забезпечення їх конкурентоспроможності та технологічного прогресу на території ЄС.

Висвітлений спектр питань, пов'язаних з проблематикою державного регулювання господарської діяльності дозволяє зробити висновок про надмірну конкретність правил, що лежать в основі даного процесу, які повинні в теорії повністю охоплювати всі непередбачувані обставини, щоб уникнути маніпуляцій і ризиків у системі, однак на практиці дані завдання не завжди реалізуються належним чином. Так, бар'єрні та ризикові аспекти регулювання господарської діяльності з боку держави значно посилюються у зв'язку з повномасштабним російським вторгненням на територію України 24 лютого 2022 року, що спровокувало значний відтік населення та суб'єктів господарювання з тимчасово окупованих територій та тих, де відбувалися або продовжують відбуватися активні бойові дії, до відносно безпечних районів. Умови, що склалися в нашій країні, потребують перегляду багатьох питань, зокрема й державного регулювання господарської діяльності, оскільки остання – це запорука життєдіяльності економіки України, тобто стійкості економічного фронту.

Дослідження засобів державного регулювання господарської діяльності в сучасних умовах дозволило проаналізувати ключові нормативно-правові акти у даній сфері, виокремити їх особливості з точки зору правового режиму

воєнного стану. На основі закордонного й вітчизняного досвіду умовно розділено засоби державного регулювання господарської діяльності за своєю специфікою на дві групи: засоби дозвільного та стимулюючого характеру [261]. У даному контексті представлено аналіз особливостей першої групи засобів, де ліцензування, патентування і квотування, технічне регулювання, застосування нормативів та лімітів займають важливе місце. Результати дослідження вказаних засобів регулювання господарської діяльності з боку держави демонструють необхідність адаптації регуляторних підходів, заснованих на принципах доцільності, адекватності, ефективності, збалансованості, передбачуваності, прозорості та врахування громадської думки, до мінливих умов господарювання, глобалізаційних викликів і суперечностей, кризових явищ за умови конкретики й чіткості в елементах законодавчої бази, завдяки яким реалізація нормативно-правових актів сприятиме дотриманню суспільних інтересів у міру розвитку економічної системи. При цьому важливою є підтримка вже існуючих та нових суб'єктів господарювання, що сприятиме поліпшенню бізнес-клімату в країні, впровадженню інноваційної складової в господарську діяльність та відновленню національної економічної системи в умовах воєнного стану, що в тому числі потребує більш детального дослідження умовної другої групи засобів державного регулювання, що мають чітко виражений стимулюючий характер: державне замовлення, регулювання цін і тарифів, надання інвестиційних, податкових та інших пільг, а також надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій.

2.4. Правова характеристика засобів стимулювання господарської діяльності в умовах спеціального режиму господарювання

Сучасні умови господарювання в Україні супроводжуються виникненням ризиків та обструкцій у частині належного функціонування економічної системи, що пов'язано з введенням воєнного стану через

повномасштабну російську агресію. У період нестабільності та кризи особливо важливим є забезпечення життєдіяльності всіх економічних гравців, де суб'єкти господарської діяльності мають домінантне значення для забезпечення стійкості економічного фронту. Реалізація даного завдання тісно пов'язана з необхідністю стимулювання господарської діяльності з метою відновлення економіки нашої держави як драйверу здійснення інноваційних зрушень та розвитку економіки.

Законодавець визначив форми, в яких держава реалізує економічну політику, а саме довгострокову (стратегічну) і поточну (тактичну) економічну і соціальну політику, спрямовану на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому. В даному питанні ключовими дефініціями постають «економічна стратегія» та «економічна тактика», де економічна стратегія - обраний державою курс економічної політики, розрахований на тривалу перспективу і спрямований на вирішення крупномасштабних економічних та соціальних завдань, завдань культурного розвитку, забезпечення економічної безпеки держави, збереження і примноження її економічного потенціалу і національного багатства, підвищення народного добробуту. Дана форма реалізації державної економічної політики включає визначення пріоритетних цілей економіки, засобів та способів їх реалізації, виходячи зі змісту об'єктивних процесів і тенденцій, що мають місце в національному та світовому господарстві, та враховуючи законні інтереси суб'єктів господарювання. Водночас, економічна тактика згідно ч. 3 ст. 9 ГКУ – це сукупність найближчих цілей, завдань, засобів і способів їх досягнення для реалізації стратегічного курсу економічної політики в конкретних умовах, що складаються в поточному періоді розвитку економіки.

Правове закріплення економічної політики здійснюється шляхом визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, у прогнозах і програмах економічного і соціального розвитку України та окремих її регіонів, програмах діяльності Кабінету Міністрів України, цільових програмах економічного,

науково-технічного і соціального розвитку, а також відповідних законодавчих актах. При цьому економічна політика держави реалізується за такими основними напрямками як структурно-галузева політика інвестиційна політика, амортизаційна політика, політика інституційних перетворень, цінова політика, антимонопольно-конкурентна, бюджетна, податкова, грошово-кредитна, валютна та зовнішньоекономічна політика [68].

Реалізацію даних видів економічної політики спрямовано на забезпечення належного функціонування соціально-економічних систем усіх рівнів управління та підвищення конкурентоспроможності держави загалом. Найбільшого розвитку останніми роками набули науково-правові та аналітичні дослідження, пов'язані з необхідністю пожевлення інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні, оскільки саме дані економічні складові є найбільшими маркерами стану та розвитку національної економіки. Нажаль, більшість пропозицій з приводу мультиплікації досвіду реалізації чинних нормативно-правових актів у даній сфері (серед яких, наприклад, ще досі чинним залишається Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо спеціального режиму інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків" 2004 року [262]) на загальнонаціональний рівень шляхом прийняття комплексного законодавчого документу, не знайшли й досі свого втілення.

Важливим нормативно-правовим актом для відновлення економіки нашої держави у воєнний час постає Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 1 липня 2014 року № 1555-VII [263], нормами якого передбачено надання підтримки суб'єктам господарювання у будь-якій формі за рахунок ресурсів державних чи місцевих ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності. Виключенням з даного правила є сфера сільськогосподарського виробництва, рибальства, виробництва зброї і військового спорядження для потреб Збройних Сил України, інших утворених

відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України; господарська діяльність пов'язана з: інвестуванням в об'єкти інфраструктури із застосуванням процедур державних закупівель та наданням послуг, що становлять загальний економічний інтерес, у частині компенсації обґрунтованих витрат на надання таких послуг; а також сфера державного стимулювання керуючих компаній, ініціаторів створення - суб'єктів господарювання та учасників індустріальних парків згідно із Законом України "Про індустріальні парки".

При цьому у ст. 4 вищевказаного нормативно-правового акта законодавець передбачає наступні форми підтримки:

- 1) надання субсидій, грантів, дотацій, податкових пільг, відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів;
- 2) списання боргів, включно із заборгованістю за надані державні послуги, списання штрафних санкцій, компенсація збитків суб'єктам господарювання;
- 3) надання гарантій, кредитів на пільгових умовах, обслуговування кредитів за пільговими тарифами;
- 4) зменшення фінансових зобов'язань суб'єктів господарювання перед фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- 5) надання, прямо чи опосередковано, суб'єктам господарювання товарів чи послуг за цінами нижче ринкових або придбання товарів чи послуг суб'єктів господарювання за цінами, вище ринкових;
- 6) продаж державного майна за цінами, нижче ринкових;
- 7) збільшення державної частки в статутному капіталі суб'єктів господарювання або збільшення вартості державної частки на умовах, неприйнятних для приватних інвесторів [263].

Така державна допомога є допустимою за умови її соціального недискримінаційного характеру, кінцевими вигодонабувачами якої є

споживачі, а також з метою відшкодування збитків, завданих надзвичайними ситуаціями техногенного чи природного характеру. Разом з тим, окремі види державної допомоги можуть стати допустимими, якщо вони служать наступних цілям:

сприяння соціально-економічному розвитку регіонів, рівень життя в яких є низьким або рівень безробіття є високим;

виконання загальнодержавних програм розвитку або розв'язання соціальних та економічних проблем загальнонаціонального характеру;

сприяння окремим видам господарської діяльності або окремих економічних сфер, або суб'єктам господарювання в окремих економічних зонах, за умови, що це не суперечить міжнародним договорам України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

підтримки культури, креативних індустрій, туризму та збереження культурної спадщини, якщо вплив такої державної допомоги на конкуренцію є неістотним.

Дані цілі є передумовою для визначення Кабінетом Міністрів України критеріїв оцінки допустимості окремих категорій державної допомоги, зокрема для суб'єктів господарювання найважливішими напрямками виступають підтримка середнього та малого підприємництва; допомога на професійну підготовку працівників, на працевлаштування окремих категорій працівників та створення нових робочих місць; на відновлення платоспроможності та реструктуризацію суб'єктів господарювання; на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність; на підтримку окремих галузей економіки.

У ст. 9 встановлено порядок подання повідомлення про нову державну допомогу, де передбачено пропозиції щодо підготовки проектів законів, інших нормативно-правових та розпорядчих актів, спрямованих на підтримку суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, внесення змін до умов чинної державної допомоги. А також пропозиції можуть стосуватися внесення змін до умов чинної державної допомоги у

випадку їх істотного впливу на рішення Уповноваженого органу (Антимонопольного комітету України) про допустимість державної допомоги для конкуренції, зокрема у разі, якщо вони стосуються мети, строків, обсягу, джерел фінансування та отримувачів державної допомоги. Якщо ж надавачі звільнені від обов'язку повідомлення про нову допомогу згідно ст. 7 вказаного Закону або державна допомога є незначною (не стосується експортних операцій або переважного використання продукції вітчизняного виробництва порівняно з імпортованою продукцією), або необхідно збільшити фінансування менш ніж на 20% бюджету чинної програми допомоги, – в таких випадках повідомлення не подається.

Важливим є той факт, що у разі появи наміру отримати державну допомогу суб'єкт господарювання зобов'язаний відомості про господарську діяльність, про державну допомогу, отриману ним за останніх п'ять років (у разі наміру отримати незначну допомогу – за останні три роки), про правові підстави для отримання державної допомоги, її форму та мету. Для проведення моніторингу державної допомоги функціонує відповідний реєстр, що ведеться Уповноваженим органом та оновлюється даними про нову державну допомогу, що набрала чинності протягом звітного року. Щорічно до 1 квітня наступного року суб'єкти господарювання, що отримують державну допомогу, подають у визначеному порядку інформацію про чинну державну допомогу, її мету, форми, джерела, отримувачів та їхні частки у загальному обсязі державної допомоги або інформацію про те, що протягом звітного року державна допомога не надавалася.

Останній звіт, що оприлюднено на офіційному сайті Антимонопольного комітету України датовано 31 серпня 2022 роком та присвячено наданню державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні за 2021 рік. За видами економічної діяльності найбільша кількість рішень щодо надання державної допомоги у 2021 році припала на обслуговування будинків і територій (66 од.), наземний і трубопровідний транспорт (32 од.), діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг (12 од.), охорона здоров'я (12 од.).

Впродовж 2020 року така допомога надавалася щодо добування кам'яного та бурого вугілля (50%), функціонування наземного і трубопровідного транспорту (27%), діяльності у сфері творчості, мистецтва та розваг (5%), діяльності у сфері спорту (2%), авіаційного транспорту (2%), обслуговування будинків і територій (2%). Державна допомога іншим видам економічної діяльності не перевищувала 1%. При цьому державна допомога за рахунок місцевих бюджетів становила 45% (у тому числі: міських бюджетів – 42%), державного бюджету – 54%.

У регіональному розрізі 2020 року найбільший обсяг державної допомоги за вказаний період отримували суб'єкти господарювання міста Києва (2 754,78 млн. грн), Донецької області (2 358,19 млн. грн), Луганської області (1 352,89 млн. грн), Львівщини (1 210,17 млн. грн) та Харківщини (808,29 млн. грн). Найнижчий поріг отриманої допомоги належить суб'єктам господарювання Кіровоградської (2,80 млн. грн), Херсонської (2,67 млн. грн), Миколаївської (1,74 млн. грн), Чернігівської (0,59 млн. грн) та Закарпатської (0,56 млн. грн) областей [264]. Розмір наданої державної допомоги у 2021 році в Україні, за даними центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, наданими Комітету, становив 1 643,82 млн грн, що за середнім курсом Національного банку України (далі – НБУ) за 2021 рік становить 50,88 млн євро [265]. Станом на 04.05.2023 року стало відомо, що Реєстр державної допомоги налічує 351 [266] суб'єкт господарювання з різних регіонів України, де традиційно місто Київ займає першу сходинку за кількістю отримувачів допомоги (22 од.).

Аналізуючи положення Закону «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», можна побачити невідповідність імплементації даного нормативно-правового акту положенням Угоди про асоціацію, де вимагається запровадження системи контролю за державною допомогою на території України як у ЄС, яка передбачає надання допомоги суб'єктам господарювання лише за дотримання обмежувальних умов (з метою унеможливлення спотворення конкуренції), чого поки що в українському законі не

спостерігається. У даному контексті необхідно приділяти особливу увагу забезпеченню прозорості прийняття рішень у сфері державної допомоги, де особливого значення набудуть положення постанови КМУ «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на надання послуг, що становлять загальний економічний інтерес», яка ще очікує свого прийняття.

Поряд з безсумнівним прагненням гармонізувати українське та європейське законодавство у сфері регулювання господарської діяльності, варто звернути посилену увагу й на ризики, які створюють новації законодавства. Так, наразі готується до другого читання у Верховній Раді законопроект № 6013 "Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період" [267], яким передбачено реорганізацію суб'єктів господарювання всіх форм власності в господарські товариства. Однак, умови правового режиму воєнного часу, в яких наразі функціонує наша держава, не дозволяють спрогнозувати та прорахувати сценарії розвитку подій у разі прийняття вказаного документу, що сприятиме виникненню чисельних ризиків для функціонування економічної системи. З огляду на той факт, що національна економіка потребує відновлення та суттєвої підтримки, важко уявити як таке прискорення законодавчих дій відобразиться на правовому та економічному потенціалі нашої держави.

Іншим показовим кейсом у даному контексті є приклад законопроекту «Про спеціальні режими інвестиційної та інноваційної діяльності із застосуванням принципу субсидіарності в Україні» від 27 листопада 2015 року, положення якого мали на меті сконцентруватися на напрямках розвитку інвестицій та подоланню деструктивної для економіки України ситуації в залученні як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій. Планувалося запровадити спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності, під яким автори законопроекту передбачали правовий режим, який визначає особливий порядок організації та здійснення господарської діяльності у пріоритетних для

місцевого розвитку галузях економіки шляхом надання державної підтримки із встановленням і застосуванням спеціальних митних, податкових та інших умов реалізації національними та іноземними інвесторами інвестиційних проектів, зареєстрованих в установленому чинними нормативно-правовими актами порядку. Автори законопроекту намагалися таким чином забезпечити реформування на основі децентралізації інвестиційної та інноваційної політики держави із застосуванням принципу субсидіарності шляхом запровадження спеціальних режимів інвестиційної та інноваційної діяльності для залучення і реалізації інвестицій у пріоритетних галузях економіки та пріоритетних напрямках господарської діяльності в Україні; для активізації господарської діяльності і розвитку економіки України, створення нових робочих місць, впровадження нових технологій, модернізація діючих виробництв, розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, збільшення поставок на внутрішній ринок високоякісних товарів та послуг, створення сучасної виробничої, транспортної та ринкової інфраструктури, ефективного використання природних ресурсів, а також стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів завдяки реалізації його наукового і промислового потенціалу, передбаченого у пріоритетах кожної окремої області [268].

Законодавча ініціатива щодо розроблення такого нормативно-правового акта комплексного характеру із застосуванням спеціальних механізмів та засобів для стимулювання господарської діяльності є виправданою, оскільки вказана проблематика й сьогодні, в умовах повномасштабного вторгнення, залишається надактуальною. Однак через суперечність його положень положенням Конституції України згідно висновку Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя в частині невідповідності пропозиції наділити обласні ради повноваженням приймати рішення про утворення органу зі спеціальним статусом конституційно визначеному статусу обласних рад та положенням чинного законодавства про місцеве самоврядування, прийнято закон не було. Нажаль і досі не було розроблено та

прийнято нормативно-правового акту, який би комплексно регулював питання запровадження й функціонування спеціального режиму господарювання у найбільш важливих сферах економічної політики (інвестиційної та інноваційної діяльності) для відновлення макроекономічного потенціалу нашої країни в умовах мілітарного впливу.

Дана частина дослідження присвячена правовій характеристиці інструментів стимулювання господарської діяльності для відновлення економіки держави, тому важливо більш детально проаналізувати особливості тих засобів державного регулювання, що мають чітко виражений стимулюючий характер для ведення господарської діяльності згідно умовного розмежуванням засобів державного регулювання, представленого в минулому підрозділі. Так, групу засобів стимулюючого характеру складають державне замовлення; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій.

У даному контексті першим засобом регулювання господарської діяльності постає державне замовлення представляє собою засіб державного регулювання економіки шляхом формування на договірній (контрактній) основі складу та обсягів продукції (робіт, послуг), необхідної для пріоритетних державних потреб, розміщення державних контрактів на поставку (закупівлю) цієї продукції (виконання робіт, надання послуг) серед суб'єктів господарювання, незалежно від їх форми власності. Під державним контрактом розуміється договір, укладений державним замовником від імені держави з суб'єктом господарювання – виконавцем державного замовлення, в якому визначаються економічні та правові зобов'язання сторін і регулюються їх господарські відносини.

В англійських наукових працях часто синонімічно разом з поняттям «державне замовлення» використовують терміни «прок'юремент» (від англ. procurement – придбання, постачання, закупівля) та «державні закупівлі», який тлумачиться як сукупність дій, спрямованих на організацію прозорого процесу закупівлі та отримання максимального економічного ефекту з метою

задоволення потреб замовника у товарах, роботах чи послугах. Організація економічної співпраці та розвитку (ОЕСД) наводить наступне визначення дефініції «державні закупівлі» – процес закупівлі (низка заходів, пов'язаних із отриманням товарів і послуг, включаючи пошук джерел, узгодження умов, здійснення закупівель, відстеження отримання поставок і ведення записів) урядами та державними підприємствами товарів, послуг і робіт. Оскільки державні закупівлі становлять значну частину грошей платників податків, очікується, що уряди будуть здійснювати їх ефективно та з дотриманням високих стандартів поведінки, щоб забезпечити високу якість надання послуг і захистити суспільні інтереси [269].

У науковому та експертному середовищі України існує судження про синонімічність понять «державне замовлення» та «публічні закупівлі», однак їх схожість не формує їх тотожність. Визначальною рисою державного замовлення є його мета, що полягає в задоволенні пріоритетних державних і суспільних потреб, натомість публічні закупівлі не мають такої чіткої спрямованості та здійснюються у випадках придбання товарів, робіт та послуг за бюджетні кошти.

Науково-теоретичний аналіз вказаних понять дозволяє погодитися з думкою дослідників Ю. Кіндзерського [270] та В. Чубенко [271], яка полягає в тому, що дефініцію «державне замовлення» слід розуміти як обґрунтовану і нормативно оформлену вимогу до придбання товарів для державних і суспільних потреб, а категорію «державні закупівлі» («публічні закупівлі») як завершальний етап у задоволенні таких потреб. Вчені конкретизують, що поняття публічних закупівель характеризує результат процесу ринкової контрактації між державою-замовником і підприємством-підрядником, тобто відображає стадію виконання державного замовлення, або, інакше кажучи, є заключною стадією процесу [270, с. 6]. З іншої сторони, варто додати, що науково-методологічна призма дослідження даних правових дефініцій дозволяє дійти висновку про те, що вони співвідносяться між собою як загальне і часткове, де «державне замовлення» виражає певний декларативний

план, а «публічні закупівлі» є засобом реалізації даного плану, оскільки безпосередньо передбачає процес придбання товарів, робіт та послуг.

Окрім вищевказаних та інших фахівців, на теренах нашої країни проблематика публічних закупівель перебуває у центрі наукових інтересів В. Малолітневої, наукові праці якої заслуговують уваги як найбільш комплексні з даної проблематики. У своїй монографічній праці вона наводить визначення поняття публічних закупівель як засобу державного регулювання господарської діяльності, а саме як сукупності правових норм різної юридичної сили, що справляють вплив на учасників закупівель шляхом інтеграції «горизонтальних» критеріїв як складової свободи замовника у виборі та формуванні вимог до предмета закупівлі відповідно до принципів публічних закупівель, а у випадках, установлених законом, інтеграції «горизонтальних» критеріїв як пріоритетних та обов'язкових, і які спрямовані на забезпечення сталого розвитку держави із дотриманням засад правового господарського порядку [272, с. 346-347]. Погоджуючись з авторкою у концептуальних положеннях даного тлумачення, важливо також відзначити, що публічні закупівлі виступають формою здійснення державного замовлення, правове регулювання в Україні якого є важливим з точки зору європейського підходу до даної проблематики.

Становлення законодавства про особливості реалізації державного замовлення почалося 1995 року із прийняттям Закону «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб», норми якого встановлювали загальні правові та економічні засади формування, розміщення і виконання на договірній (контрактній) основі замовлень держави на поставку (закупівлю) товарів, виконання робіт, надання послуг для задоволення пріоритетних державних потреб у суб'єктів господарської діяльності України всіх форм власності [273]. Розвиток нормативно-правової бази з даної проблематики знайшов своє продовження у нормах постанов Кабінету Міністрів України: «Про організацію та проведення торгів (тендерів) у сфері державних закупівель товарів (робіт, послуг)»; «Про створення єдиної системи

закупівель товарів (робіт, послуг) за рахунок коштів державного бюджету та іноземних кредитів, що залучаються під гарантії Кабінету Міністрів України”; “Про проведення торгів (тендерів) у будівництві”, які визначали умови та обсяги цінових пропозицій. У 2000 році було ухвалено перший закон, де змінилася термінологія з «державного замовлення» на «державну закупівлю» — “Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти”, де вперше визначили можливість оскарження процедури закупівлі по відношенню не до замовника, а до окремого органу – Комісії Тендерної палати України. У 2010 році після негативних наслідків від кризи державних закупівель 2008 року було прийнято прогресивний на той час Закон “Про здійснення державних закупівель”, де повноваження оскаржування процедурних аспектів закупівель було покладено на Антимонопольний комітет України, що прямо відповідало реалізації європейських принципів у даній сфері та стандартам ЄС, де регулятор сфери діяльності та орган оскарження — це різні інстанції. У зв’язку з прийняттям нового Закону «Про здійснення державних закупівель» вищевказані нормативно-правові акти втратили свою чинність.

Закордонний досвід, здебільшого країн центральної та західної Європи, доводить ключову роль держави як найбільшого гравця на полі регулювання економічних процесів. Саме за допомогою державного замовлення відбувається реалізація стратегічних і тактичних прогнозно-програмних документів, спрямованих на розвиток економіки та суспільства в цілому. Виконуючи роль замовника, держава вступає в договірні відносини з суб’єктами господарювання, а останні зобов’язуються виконати певну роботу у сфері досягнення відповідних соціально-економічних цілей.

З прийняттям нового Закону «Про публічні закупівлі» у грудні 2015 року законодавець залишив наступне визначення даного процесу: «придбання замовником товарів, робіт і послуг у порядку, встановленому цим Законом» [274]. При цьому замовниками виступають суб’єкти, визначені

згідно із статтею 2 цього Закону, які здійснюють закупівлі товарів, робіт і послуг:

1) органи державної влади (орган законодавчої, органи виконавчої, судової влади), та правоохоронні органи держави, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, об'єднання територіальних громад;

2) Пенсійний фонд України, цільові страхові фонди зі страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, медичного страхування та страхування на випадок безробіття;

3) юридичні особи, які є підприємствами, установами, організаціями (крім тих, які визначені у пунктах 1 і 2 цієї частини) та їх об'єднання, які забезпечують потреби держави або територіальної громади. Однак, у даному випадку є умови, необхідні для дотримання: діяльність не повинна здійснюватися на промисловій чи комерційній основі, за наявності однієї з таких ознак: юридична особа є розпорядником, одержувачем бюджетних коштів; органи державної влади чи органи місцевого самоврядування або інші замовники володіють більшістю голосів у вищому органі управління юридичної особи; у статутному капіталі юридичної особи державна або комунальна частка акцій (часток, паїв) перевищує 50 відсотків;

4) юридичні особи та/або суб'єкти господарювання, які здійснюють діяльність в одній або декількох окремих сферах господарювання та відповідають хоча б одній з таких ознак: органам державної влади, органам місцевого самоврядування або іншим замовникам належить частка у статутному капіталі юридичної особи та/або суб'єкта господарювання в розмірі більше ніж 50 відсотків або такі органи чи інші замовники володіють більшістю голосів у вищому органі юридичної особи та/або суб'єкта господарювання чи правом призначати більше половини складу виконавчого органу або наглядової ради юридичної особи та/або суб'єкта господарювання; наявність спеціальних або ексклюзивних прав - прав, наданих у межах

повноважень органом державної влади або органом місцевого самоврядування на підставі будь-якого нормативно-правового акта та/або акта індивідуальної дії, що обмежують провадження діяльності у сферах, визначених законом, однією чи кількома особами, що істотно впливає на здатність інших осіб провадити діяльність у зазначених сферах [274].

При цьому існують окремі особливості здійснення процедур закупівлі для потреб оборони, а також для таких товарів, робіт і послуг: послуги з підготовки фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів (післядипломна освіта) за державним замовленням; товари і послуги, закупівля яких здійснюється відповідно до програм Глобального фонду для боротьби із СНІДом, туберкульозом та малярією в Україні, що виконуються відповідно до закону; послуги енергосервісу [274].

За допомогою державного замовлення найбільший замовник – держава – реалізує свої важливі функції, серед яких:

- регулятивна: управління кожним етапом закупівельного процесу, організація й регулювання обсягів суспільного виробництва та економічних відносин у даній сфері;
- відтворювальна: задоволення потреб в якісних товарах, роботах або послугах для реалізації функцій відповідних органів державної влади;
- протекціоністська (захисна): забезпечення державної безпеки, підтримання попиту на товари й послуги внутрішніх виробників з метою розвитку діяльності суб'єктів господарювання в частині стимулювання вітчизняного виробництва;
- функція економії: завдяки реалізації конкурентних переваг учасниками розміщення замовлень формується економія бюджетних коштів;
- стимулююча: формування значних обсягів державного попиту та бюджетного фінансування на реалізацію окремих товарів, послуг, робіт, що дозволяє стимулювати активність внутрішніх суб'єктів господарювання для вирішення важливих економічних і соціальних проблем;

- соціальна: здійснення процесу закупівель з метою задоволення суспільних потреб (наприклад, у створенні робочих місць на тій чи іншій території, забезпечення підготовки та перекваліфікації фахівців у визначених сферах);

- транспарентна: донесення інформації про публічні закупівлі до широкого загалу, що сприяє забезпеченню прозорості, справедливості, ефективного контролю за даним процесом, зменшує прояви корупційної складової;

- інвестиційно-інноваційна: довгострокове фінансування та формування попиту на створення, впровадження та використання інноваційних розробок завдяки бюджетному фінансуванню через публічні закупівлі;

- контрольна: в частині порядку використання бюджетних коштів.

Кожна функція є важливою для забезпечення потреб держави й суспільства, однак стимулююча функція заслуговує на посилену увагу, оскільки стимулювання та розвиток діяльності суб'єктів господарювання (особливо малого й середнього підприємництва) постає найбільш важливою для забезпечення працездатності економічної системи України, особливо в умовах воєнного стану на тлі зниження кількості платоспроможних клієнтів та обсягів капіталу, непрогнозованості розвитку подальшої макроекономічної ситуації.

Європейська практика свідчить про значну частку публічних закупівель у ВВП ЄС – 14%, а загальна річна вартість даного процесу становить 2 трильйони євро, причому в ньому беруть участь понад 250 000 державних органів з усіх країн Європи [275]. Щодо країн-членів ЄС, то їх державні органи влади виступають основними замовниками в енергетичній сфері, транспортній, управління відходами, соціального захисту, охорони здоров'я й освіти, тому даному процесу відводиться одна з головних ролей у забезпеченні європейської економічної системи. На сьогоднішній день особливості публічних закупівель в ЄС регламентуються чинними положеннями Договору

про функціонування Європейського Союзу (англ. *The Treaty on the Functioning of the European Union* – TFEU) [276], Директиви 2014/24/ЄС про державні закупівлі [277], Директиві 2014/25/ЄС про закупівлі суб'єктами, які працюють у секторах водопостачання, енергетики, транспорту та поштових послуг [278], Директиви 2014/23/ЄС щодо укладення концесійних контрактів [279], Директиви 2014/55/ЄС про електронні рахунки-фактури в публічних закупівлях [280]. Загалом, функціонування сфери публічних закупівель розглядається як ключовий напрям державної політики ЄС для забезпечення вільного руху товарів і послуг, усунення торговельних бар'єрів і гармонізації процедур закупівель між державами-членами ЄС з метою стимулювання не лише макроекономічного зростання, але й на рівні регіонів [281, с. 62].

Публічні закупівлі є складним процесом, в якому беруть участь кілька державних замовників, тому останніми роками політику Європейської комісії в даній сфері спрямовано на розширенні обсягу закупівель, активізації інноваційних закупівель та полегшення доступу до закупівель представників малого й середнього бізнесу з метою збільшення робочих місць, зростання та інвестицій на місцях. Разом з тим, негативні наслідки й ризики, що утворилися внаслідок економічної кризи 2008 року створили поштовх для розгляду публічних закупівель в якості ключового важеля в політичному та економічному порядку денному. Сьогодні чинними залишаються положення стратегії «Європа 2020», норми якої передбачають розумне, стійке та інклюзивне економічне зростання завдяки ефективному функціонуванню інституту публічних закупівель. Згідно з новими положеннями, державні підприємства, які не дотримуються екологічного та соціального законодавства в тендерах, можуть бути виключені з процедури.

Згідно чинного законодавства в Україні існують певні особливості державного замовлення в певних сферах, зокрема освіти, науки, оборони, що є вкрай важливим в умовах воєнного стану для забезпечення життєздатності економічних процесів у країні. Так, у сфері освіти впродовж 2022 року дозволено державним замовникам за рахунок невикористаних місць

державного замовлення переводити на навчання за кошти державного бюджету студентів, які були зараховані до закладів вищої, фахової передвищої освіти в минулих роках на місця, що фінансуються за кошти фізичних та/або юридичних осіб. Дане положення регулюється Постановою Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів у 2022 році» [282] та запроваджено з метою підтримки дітей захисників та захисниць України, внутрішньо переміщених осіб, що перемістилися з територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні).

У науковій сфері передбачено виконання державного замовлення на найважливіші науково-технічні (експериментальні) розробки та науково-технічну продукцію відповідно до положень Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку науково-технічних (експериментальних) розробок в рамках виконання державного замовлення на найважливіші науково-технічні (експериментальні) розробки та науково-технічну продукцію у 2022 році» [283]. Тематика вказаних розробок знаходиться в межах безпекового, соціально-економічного й медичного спрямування, що обумовлено гострою необхідністю ефективного реагування на ризики й бар'єри, що виникли через повномасштабне військове вторгнення на території нашої держави.

Щодо оборонної сфери, то особливостями державного замовлення в даній сфері є той факт, що у лютому 2023 року законодавець прийняв за основу проект Закону України про внесення змін до Закону України "Про оборонні закупівлі" (реєстр. № 8381) [284], яким передбачено забезпечення принципу прозорості в оборонних закупівлях (крім відомостей про закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення, що становлять державну таємницю), а також захист державних замовників від воєнних загроз на період дії правового режиму воєнного стану в Україні. Зокрема, визначено принципи,

яким мають відповідати оборонні закупівлі в умовах воєнного стану: своєчасності та відповідності прийнятим рішенням, забезпечення потреб безпеки і оборони; конкурентності; ефективності використання коштів; результативності; відкритості та прозорості (крім відомостей, що становлять державну таємницю і розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці); запобігання корупції. Таким чином законодавець посилює необхідність належного функціонування господарської діяльності в країні та стимулює даний процес. У період дії правового режиму воєнного стану особливості здійснення оборонних закупівель на період регламентуються розділом IV вищевказаного закону, де ч.3 ст. 30 містить вимоги цього процесу, що стосуються розміщення оголошення про закупівлі, порядку встановлення граничної ціни на продукти харчування, що закуповуються державними замовниками, а також щодо реквізитів договір про закупівлю.

Відповідно до ч.2 ст. 12 ГКУ регулюючий вплив держави на діяльність суб'єктів господарювання відображується також через регулювання цін і тарифів, при цьому аналіз чинного законодавства свідчить про синонімічне застосування понять «ціна» і «тариф», що є дискусійною тезою. Невизначеність у ст. 1 Закону України «Про ціни і ціноутворення» [285] терміну «тариф» є правовою прогалиною, оскільки вказані дефініції мають відмінності та співвідносяться між собою як загальне та часткове. У зв'язку з цим пропонується внести зміни до вказаної статті, додавши законодавчий термін «тариф» із наступним тлумаченням: форма вираження ціни товару.

Цінам і процесу ціноутворення у сфері господарювання присвячено главу 21 ГКУ [68], ст. 189 якого встановлює законодавче тлумачення ціни у господарських відносинах, під якою розуміється виражений у грошовій формі еквівалент одиниці товару (продукції, робіт, послуг, матеріально-технічних ресурсів, майнових та немайнових прав), що підлягає продажу (реалізації), який повинен застосовуватися як тариф, розмір плати, ставки або збору, крім ставок і зборів, що використовуються в системі оподаткування. Серед істотних умов господарського договору ціна займає важливе місце та зазначається у

внутрішніх договорах у національній валюті (гривні), а при укладенні зовнішньоекономічного контракту можуть визначатися в іноземній валюті за згодою сторін.

У господарській діяльності використовується два види цін: вільні (ринкові) та державні регульовані (фіксовані згідно ст. п.13 ст. 1 Закону України "Про ціни і ціноутворення" від 21 червня 2012 року) [285]. Визначення вільних цін проєцирується на всі види продукції (робіт, послуг), за винятком тих, на які встановлено державні ціни. Даний процес визначається суб'єктами господарювання самостійно (за згодою сторін), в тому числі у внутрішньогосподарських відносинах (за рішенням суб'єкта господарювання). При цьому ст. 191 ГКУ вказує на те, що державні регульовані ціни запроваджуються Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади, державними колегіальними органами та органами місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень у встановленому законодавством порядку. А оскільки процес регулювання цін є складовою державної цінової політики, то саме Кабінет Міністрів України здійснює державне регулювання цін та визначає перелік товарів, державні регульовані ціни на які затверджуються відповідними органами виконавчої влади, якщо інше не визначено законом. Державні регульовані ціни встановлюються на товари, що мають вирішальне значення для цінових динамічних коливань, мають істотну соціальну значущість, а також на товари, що виробляються суб'єктами, які займають монопольне (домінуюче) становище на ринку, що обумовлює стимулюючий характер даного засобу державного регулювання. Щодо останнього, то правові, економічні та організаційні засади державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій регулюються Законом України «Про природні монополії» від 20 квітня 2000 року, положеннями ч.1 п. 1 ст. 1 якого визначено, що природна монополія передбачає собою такий стан товарного ринку, де задоволення попиту виступає більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку з істотним зменшенням витрат виробництва на

одиночку товару в міру збільшення обсягів виробництва) [286]. При цьому товари, які виробляються або послуги, які надаються суб'єктами природних монополій, не можуть бути замінені у споживанні іншими товарами (послугами), що сприяє у такому випадку зменшенню залежності попиту від коливання цін на вказані товари (послуги). Предметом державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій є ціни (тарифи) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій; доступ споживачів до товарів, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій; а також інші умови здійснення господарської діяльності у випадках, передбачених законодавством. Відповідно до чинного законодавства, сферами діяльності суб'єктів природних монополій виступають:

- транспортування нафти і нафтопродуктів трубопроводами;
- транспортування природного і нафтового газу трубопроводами;
- розподіл природного і нафтового газу трубопроводами;
- зберігання природного газу в обсягах, що перевищують рівень, який встановлюється умовами та правилами здійснення підприємницької діяльності із зберігання природного газу (ліцензійними умовами);
- транспортування інших речовин трубопровідним транспортом;
- передачі електричної енергії;
- розподілу електричної енергії (передачі електричної енергії місцевими (локальними) електромережами;
- користування залізничними коліями, диспетчерськими службами, вокзалами та іншими об'єктами інфраструктури, що забезпечують рух залізничного транспорту загального користування;
- управління повітряним рухом;
- централізованого водопостачання, централізованого водовідведення;
- транспортування теплової енергії;

спеціалізованих послуг на внутрішньому водному транспорті, у морських портах, морських рибних портах та аеропортах відповідно до переліку, визначеного Кабінетом Міністрів України;

технічного обслуговування і експлуатації мереж ефірного телемовлення, мереж ефірного радіомовлення, ефірної багатоканальної електронної комунікаційної мережі.

Важливим є той факт, що законодавець передбачає регулювання монопольного становища з точки зору його стимулюючого впливу (ч. 5 п. 1 ст. 1), тобто державне регулювання цін (тарифів) на товари суб'єктів природних монополій та суб'єктів господарювання здійснюється на суміжних ринках у сфері комбінованого виробництва електричної та теплової енергії. Даний процес передбачає застосування довгострокових параметрів регулювання, визначених уповноваженим органом з метою стимулювання суб'єктів природних монополій та суб'єктів господарювання на суміжних ринках до підвищення якості товарів та ефективності вказаної сфери, що супроводжуватиметься поступовим скороченням неефективних витрат та зможе сформувані умови, сприятливі для залучення інвестицій.

Крім того, для забезпечення ефективної державної цінової політики регульовані ціни можуть запроваджуватися на товари тих суб'єктів господарювання, які порушують вимоги законодавства про захист економічної конкуренції. Важливо також відзначити, що державні регульовані ціни встановлюються й на бланки документів, у тому числі суворого обліку, які використовуються органами виконавчої влади, іншими державними органами для оформлення результатів надання адміністративних послуг (крім власних бланків цих органів), відповідно до закону. Враховуючи зазначену специфіку державних регульованих цін, для цілей макроекономічної політики України вони мають відповідати наступній умові: мати належний рівень економічного обґрунтування, тобто забезпечувати кореляцію між ціною на товар та витратами на його виробництво, реалізацію та прибуток від даної операції.

Варто звернути увагу також на положення Постанови Кабінету Міністрів України «Про Положення про державне регулювання цін (тарифів) на продукцію виробничо-технічного призначення, товари народного споживання, роботи і послуги монопольних утворень», згідно п. 4 якого регулювання цін на продукцію монопольних утворень здійснюється шляхом встановлення фіксованих цін, граничних рівнів цін, граничних рівнів торговельних надбавок і постачальницько-збутових націнок, граничних нормативів рентабельності або шляхом запровадження обов'язкового декларування зміни цін [287]. Уточнюючи інструментарій даного положення, варто звернутися до ч. 1 п. 1 ст. 13 Закону України «Про ціни і ціноутворення» [285], де до вказаного переліку додаються ще розмір постачальницької винагороди та розмір доплат, знижок (знижувальних коефіцієнтів) як обов'язкові способи державного регулювання цін для застосування суб'єктами господарювання.

Державний нагляд (контроль) за дотриманням вимог формування, встановлення та застосування державних регульованих цін здійснює Управління контролю за регульованими цінами Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, а повноваження посадових осіб у даній сфері визначаються Законами України «Про ціни і ціноутворення» [285] та «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [288]. Однак, тимчасово, до припинення або скасування воєнного стану в Україні, до уповноважених органів державного контролю (нагляду) та спостереження у сфері ціноутворення також відносяться податкові органи, крім контролю цінової і тарифної політики у сферах енергетики та комунальних послуг. Державний нагляд ґрунтується на системі планових та позапланових перевірок суб'єктів господарювання, що застосовують державні регульовані ціни у різних економічних сферах та галузях економіки. Наприклад, у сфері надання житлово-комунальних послуг державний контроль передбачено для тих суб'єктів господарювання, які надають послуги з теплопостачання,

централізованого водопостачання та водовідведення, вивезення, перероблення та захоронення побутових відходів, утримання будинків і споруд та прибудинкових територій. Разом з тим, здійснюється контроль за дотриманням державних регульованих цін і тарифів тими суб'єктами господарювання, що є монополістами. За результатами перевірок у разі встановлення порушень державної дисципліни цін до суб'єктів господарювання – порушників застосовуються адміністративно-господарські санкції та надаються органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, суб'єктам господарювання обов'язкові до виконання приписи про усунення порушень вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін [289]. Згідно ст. 20 Закону України «Про ціни і ціноутворення» вказані санкції застосовуються до суб'єктів господарювання за:

1) порушення вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін - вилучення необґрунтовано одержаної виручки, що становить позитивну різницю між фактичною виручкою від продажу (реалізації) товару та виручкою за цінами, сформованими відповідно до запровадженого способу регулювання (крім тих, що на постійній основі надають житлово-комунальні послуги або мають адресного споживача), та штраф у розмірі 100 відсотків необґрунтовано одержаної виручки;

2) стягнення плати за товари, які згідно із законодавством надаються безоплатно, - штраф у розмірі 100 відсотків вартості проданих (реалізованих) товарів;

3) надання уповноваженим органам недостовірних відомостей - штраф у розмірі 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

4) невиконання приписів уповноважених органів або створення перешкод для виконання покладених на них функцій - штраф у розмірі 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Під час правового режиму воєнного стану чинними залишаються положення Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо

стабілізації цін на товари, що мають істотну соціальну значущість, товари протиепідемічного призначення» від 22 квітня 2020 р. № 341, якими затверджено перелік товарів, що мають істотну соціальну значущість. Так, станом на 01.04.2023 року в Україні встановлено державне регулювання цін на наступні товари вітчизняного виробництва: крупа гречана, цукор-пісок, борошно пшеничне вищого сорту, макаронні вироби вітчизняного виробництва (вермішель з борошна пшеничного вищого сорту), молоко пастеризоване жирністю 2,5 відсотка, хліб житньо-пшеничний, яйця курячі категорії С1, птиця (тушка куряча, четвертина тушки курячої), вода мінеральна негазована, масло вершкове жирністю 72,5 відсотка, природний газ, електрична енергія, бензин марки А-92 та А-95, дизельне пальне, батон, олія соняшникова рафінована) крім товарів, маркованих як органічна продукція (постанова Кабінету Міністрів України від 22.04.2020 № 341) [290]. Також відповідно до п. 3 Постанови Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2022 р. № 471 на час продовження воєнного стану припинено декларування зміни роздрібних цін на лікарські засоби, медичних препаратів, препаратів крові з метою безперервного забезпечення закладів охорони здоров'я необхідними товарами протиепідемічного призначення.

Протягом дії воєнного стану в Україні п. 1 Постанови Кабінету Міністрів від 29 квітня 2022 р. № 502 рекомендується не підвищувати тарифи на теплову енергію (її виробництво, транспортування та постачання), у тому числі тарифи на теплову енергію, вироблену з використанням альтернативних джерел енергії, послуги з постачання теплової енергії та постачання гарячої води, централізованого водопостачання та централізованого водовідведення для населення та застосовувати їх до споживача (населення) на рівні тарифів, що застосовувалися станом на 24 лютого 2022 року. Ефективне регулювання цін і тарифів на соціально значущі товари є критично важливим для відновлення економічного потенціалу держави в умовах війни, однак цей процес інколи супроводжується розкраданням з подальшим збутом товарів через торговельну мережу або ринки. Особливо це стосується товарів військового призначення,

що закупаються централізовано за кошти Державного бюджету України або міжнародних донорів, тому з метою розв'язання даної проблеми важливим є відповідне правове регулювання. Так, одним з прикладів досягнення вказаної мети є зареєстрованим законопроект № 7425 від 01 червня 2022 року, яким пропонується ввести кримінальну відповідальність за порушення суб'єктами господарювання та фізичними особами у вищевказаній сфері.

Загалом, воєнні умови господарювання, якими характеризується сьогодення в Україні, мають супроводжуватися гнучкими інструментами та засобами державного регулювання. До прикладу, чинний перелік соціально значущих товарів виступає одним з таких інструментів, однак наразі він не відповідає умовам гнучкості та адаптивності, оскільки ситуація на ринку споживчих товарів змінюється значно частіше, аніж чинне законодавство у даній сфері. Останні зміни, що вносилися до даного переліку товарів датуються 18 березня 2022 року (більше року тому назад), що ускладнює цінове регулювання на найважливіші соціальні товари, так як не відображує поточної ринкової ситуації (мова йде про істотне підвищення цін на курячі яйця та крупу рисову).

З метою ефективного та оперативного реагування держави на процес ціноутворення, передбачено електронне декларування зміни цін на товари, які мають істотну соціальну значущість або відносяться до товарів протиепідемічного призначення, що супроводжується збільшенням роздрібних цін на 5 і більше відсотків. Однак, на практиці це працює недостатньо ефективно: наприклад, лише 356 суб'єктів господарювання задекларували зміни ціни за місяць до початку повномасштабного вторгнення, хоча достатньо розповсюдженою є ситуація, коли споживачі помічають різницю між ціною на полиці магазину та в чековому документі. Вирішення подібної ситуації сьогодні зосереджено лише на подачі скарги щодо надання працівниками закладу недостовірної інформації про ціну товару та відмову в реалізації прав споживача до відповідного обласного управління

Держпродспоживслужби, однак це точковий засіб урегулювання конфліктної ситуації, який зазвичай не вирішує загальної проблеми.

Варто звернути увагу на той факт, що закордонні дослідники-правознавці характеризують, здебільшого, наслідки державного регулювання цін з негативної сторони. Це пов'язано з ризиками зниження якості товарів і послуг, на які встановлено регульовані ціни, зменшенням їх обсягу, компенсацією понесених витрат за рахунок підвищення цін на інші групи товарів суб'єктами господарювання тощо, що сприятиме зростанню рівня інфляції і, як наслідок, зменшення інвестиційної привабливості вітчизняної економіки. У той же час загальноєвропейська практика зосереджена на ключових нормативно-правових актах: Регламенті Європейського Парламенту і Ради № 2016/792 від 11 травня 2016 року про гармонізовані індекси споживчих цін та індекс цін на житло [291], Резолюції Ради та представників урядів держав-членів, ухвалена на засіданні Ради 27 червня 2006 року [292], про Кодекс поведінки щодо документації з трансфертного ціноутворення для асоційованих підприємств у Європейському Союзі [293], Директиві Європейського парламенту і Ради 98/6/ЄС від 16 лютого 1998 року про захист споживачів у контексті зазначення цін на продукти, які пропонують споживачам [294]. Реалізація вказаних актів та досвід західно- та центральноєвропейських держав з розвиненою економікою та високим економічним потенціалом доводить відсутність повної незалежності в питаннях ціноутворення, зазвичай, частка державного регулювання цін коливається у межах 11-30% та здійснюється відповідно до спеціальних (вузькоспеціалізованих) нормативно-правових актів (приміром є італійський закон про контроль та ціни, португальський закон про ціноутворення, французька постанова про лібералізацію).

З метою підтримки належного функціонування суб'єктів господарювання, а також реалізації економічної політики, зокрема виконання програм соціально-економічного розвитку держава застосовує різні засоби в частині регулювання господарської діяльності, які мають стимулюючий

характер. До таких засобів відповідно до ч.2 ст. 12 ГКУ відноситься надання інвестиційних, податкових та інших пільг. Інвестиційним аспектам стимулювання господарської діяльності присвячено чимало наукових досліджень та експертних висновків, навіть в умовах війни законодавець опікується питаннями залучення приватного капіталу в економіку держави. Відомо, що у жовтні 2022 року було зареєстровано проєкт Закону «Про внесення змін до Закону України "Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні"» (реєстр. №8138) [295], який став вже другим шансом регламентувати роботу інвесторів на українському ринку в контексті підтримки проєктів, що супроводжуються значними інвестиційними обсягами. Економічна ситуація, що склалася на території нашої країни супроводжується недоконаністю нормативно-правової бази, а також бюрократичними й корупційними ризиками, до яких минулого року додалися ще негативні наслідки повномасштабного вторгнення. Нестабільність ключових державних систем не лише не приваблює нових інвесторів, але й відлякує вже існуючих. Передбачається, що вищезгаданий законопроєкт зможе збільшити національний інвестиційний потенціал, для цього пропонується запровадити нові форми державної підтримки через часткову компенсацію вартості будівництва об'єктів суміжної інфраструктури, додати окремі сфери для реалізації інвестиційних проєктів (інформація та електронні комунікації, виробництво енергоефективних будівельних матеріалів, кліматичного обладнання та систем опалення, вентиляції, кондиціонування, гарячого водопостачання, операції з нерухомим майном). Крім того, запропоновано заходи стимулюючого характеру, яка полягають в наданні можливості інвестору розпочати реалізацію проєкту до укладення договору за умови внесення їм 25% від загального обсягу інвестицій, а також у зниженні лімітів на розмір значних інвестицій з \$20 до \$12 млн і кількості створених нових робочих місць (з 80 до 50). Законодавець планує, що дані стимули сприятимуть залученню представників середнього бізнесу, а не лише великого. Враховуючи той факт, що на сьогодні жодного

проекту за схожим законопроектом реалізовано не було, а, відтак, не вдалося таким чином залучити інвестиційні кошти, то представники наукового й експертного середовища, а також власне суб'єкти господарювання, не роблять великої ставки на успіх й вищевказаного законопроекту №8138. Недосконалість правової, дозвільної, податкової та митної системи також є важливими чинниками щодо утримання закордонних інвесторів від вкладення коштів. Варто додати, що в умовах правового режиму воєнного стану перед ключовими стейкхолдерами сфери господарювання стоять інші, більш нагальні, проблеми, серед яких збереження бізнесу та релокація суб'єктів господарювання з регіонів, де велися чи ведуться активні бойові дії або тимчасово окупованих територій до відносно безпечних регіонів. Якщо спроектувати положення законопроекту на повоєнний час, це матиме більше шансів викликати зацікавленість інвесторів у частині участі у відновленні та відбудові країни.

Ключовим інструментом державної підтримки господарської діяльності виступають стимули податкового характеру як важливою рушійною силою національної економіки, тому статтею 17 ГКУ визначено формування системи оподаткування за принципами економічної доцільності, соціальної справедливості, поєднання інтересів суспільства, держави, територіальних громад, суб'єктів господарювання та громадян. При цьому нормативно-правова база у сфері оподаткування обов'язково повинна поєднувати фіскальну та стимулюючу функції оподаткування, забезпечувати стабільність (незмінність) загальних правил оподаткування у довгостроковому періоді, усувати прояви подвійного оподаткування, а також узгоджуватися з податковими системами інших країн. Підкреслюючи важливість вказаних напрямів реалізації ефективної податкової політики для цілей господарювання, важливо додати до вказаного переліку ще й обов'язкову кореляцію між нормативно-правовими актами національного й локального характеру, документами стратегічного планування різнорівневих територій України (регіонів та територіальних громад), управлінськими рішеннями

макро-, мезо- та мікрорівня, що сприятиме узгодженості дій у вказаній сфері, формуватиме єдиний вектор реалізації податкової політики та враховуватиме інтереси ключових стейкхолдерів (зокрема, платників податків різних категорій, представників органів державної влади та місцевого самоврядування). Особливо важливим є дотримання даних принципів у період воєнного стану, оскільки завдяки їх виконанню формується ядро для відновлення економічного потенціалу постраждалих територій, де суб'єкти господарювання постають потужною силою. Правове забезпечення податкової політики в Україні ґрунтується, в основному, на положеннях Податкового кодексу України від 02 грудня 2010 року [72], які визначають й стимулюючий характер тих чи інших засобів державного регулювання. Так, важливе місце в ПКУ відведено організаційно-правовим аспектам оподаткування резидентів правового режиму Дія Сіті, якими відповідно до п. 11 ст. 1 Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15 липня 2021 року № 1667-IX [296] виступають юридичні особи, що набули статусу резидента Дія Сіті згідно з інформацією, що міститься у спеціальному реєстрі Дія Сіті та перебувають у вказаному статусі. Важливо додати, що ставки податків мають нормативний характер і не можуть встановлюватись індивідуально для окремого суб'єкта господарювання, при цьому система оподаткування повинна передбачати граничні розміри податків і зборів, які можуть справлятися з суб'єктів господарювання. Разом з тим, податки та інші обов'язкові платежі, що відповідно до закону включаються до ціни товарів (робіт, послуг) або відносяться на їх собівартість, сплачуються суб'єктами господарювання незалежно від результатів їх господарської діяльності. Так, якщо аналізувати податкові особливості правового режиму Дія Сіті в рамках дослідження стимулюючих інструментів для господарювання, то можна побачити окрему ставку податку для суб'єктів господарювання, які є платниками податку на особливих умовах відповідно до Закону України "Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні", яка згідно п. 136.8. ст. 136 ПКУ має розмір 9 % бази оподаткування, визначеної

відповідно до положень пункту 135.2 статті 135, пункту 137.10 статті 137 та пункту 141.9-1 (крім підпунктів 141.9-1.3 і 141.9-1.4) статті 141 ПКУ.

Функціонування суб'єктів господарювання із застосуванням спеціальних податкових та інвестиційних преференцій завжди грало велику роль в національній економіці, однак даний фактор набуває ще більшої значущості в умовах воєнного часу, де підтримка зі сторони держави допомагає відновити господарську діяльність або започаткувати нові бізнес-проекти на постраждалих та відносно безпечних територіях. Для вирішення вказаних завдань, зокрема підтримки існуючих суб'єктів господарювання у секторі промисловості 12 січня 2023 року було прийнято Постанови ВРУ «Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Митного кодексу України щодо додаткової підтримки вітчизняної промисловості та бізнесу під час воєнного стану» [297], а також «Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо додаткової підтримки вітчизняної промисловості та бізнесу під час воєнного стану» [298]. Положеннями даних нормативно-правових актів передбачено наступні особливості провадження господарської діяльності в частині послаблення податкового навантаження:

1. Внесено до Митного кодексу України зміни в аспекті доповнення частини першої статті 282 пунктом 22 нового змісту: «22) прилади, обладнання, механізми, запасні частини, витратні матеріали, реактиви, зразки, навчальна література, що ввозяться в Україну державними та комунальними закладами професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти для забезпечення власної освітньої діяльності; а також передбачено звільнення від оподаткування операцій із ввезення на митну територію України у митному режимі імпорту товарів, що визначено даним пунктом» [297]. Однак, важливим є уточнення, що звільнення від оподаткування, встановлене пунктом 22 Ч.1 ст. 282, не застосовується до підакцизних товарів, а також до операцій із ввезення на митну територію України у митному режимі імпорту товарів, що мають походження з країни, визнаної державою-окупантом згідно із законом України та/або визнаної державою-

агресором по відношенню до України згідно із законодавством, або ввозяться з території такої держави-окупанта (агресора) та/або з окупованої території України, визначеної такою згідно із законом України;

2. Крім того, до 1 січня 2025 року, звільняються від оподаткування податком на додану вартість операції з постачання послуг з демонстрування, розповсюдження, показу та/або публічного сповіщення національних фільмів та іноземних фільмів, дубльованих, озвучених державною мовою на території України, демонстраторами, розповсюджувачами та/або організаціями мовлення (публічними сповіщувачами);

3. Протягом дії правового режиму воєнного стану, введеного від оподаткування ввізним митом звільняються обладнання та комплектуючі, що ввозяться на митну територію України в митному режимі імпорту та класифікуються за товарними кодами згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності;

4. З 1 січня 2023 року, протягом дії воєнного стану, а також до першого числа місяця звітного (податкового) періоду, у якому завершується перебіг шести місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану, ставка рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин в частині руд заліза становить 0% вартості товарної продукції гірничого підприємства – видобутих руд заліза, яка була видобута на території України та щодо якої у відповідному податковому (звітному) періоді платниками Ренти за руди заліза не виконувалися процедури митного оформлення операцій з експорту товарної продукції, що класифікується за кодом 2601 Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності – Руди та концентрати залізні, включаючи випалений пірит;

5. Не нараховується та не сплачується рентна плата за спеціальне використання води за фактичний обсяг води, що використовується первинними водокористувачами - суб'єктами господарювання, отриманий шляхом забору води з водних об'єктів розташованих на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями

російської федерації, для виробництва електричної енергії (в тому числі для теплообмінних процесів); фактичний обсяг води, пропущений через турбіни гідроелектростанцій для вироблення електричної енергії розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих. Дане податкове послаблення передбачено на період з 1 липня 2022 року по 31 грудня року, у якому припинено або скасовано воєнний, надзвичайний стан;

б. Не нараховується та не сплачується єдиний податок четвертої групи з площі сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень) та/або земель водного фонду (внутрішніх водойм, озер, ставків, водосховищ), що перебуває у власності сільськогосподарського товаровиробника або надана йому у користування, у тому числі на умовах оренди, що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями Російської Федерації, а також визначені обласними військовими адміністраціями як засмічені вибухонебезпечними предметами та/або на яких наявні фортифікаційні споруди. Період дії даного положення поширюється на період з 1 березня 2022 року по 31 грудня року, наступного за роком, у якому припинено або скасовано воєнний, надзвичайний стан, але не більше ніж протягом 12 календарних місяців.

Однак, для реалізації вказаних економічних стимулів необхідним є дотримання наступних умов:

- вказані товари ввозяться на митну територію України платником податків виключно для власного виробництва на території України без права відчуження, передання в оренду, лізинг чи інше право користування третім особам на будь-яких умовах раніше п'яти років з дати їх ввезення на митну територію України;

- товари не мають походження з країни, визнаної державою-окупантом згідно із законом та/або державою-агресором щодо України згідно із законодавством, та/або не ввозяться з території держави-окупанта (агресора) та/або з окупованої території України [298].

У разі відчуження, передання в оренду, лізинг чи інше право користування третім особам товарів раніше п'яти років з дати їх ввезення на митну територію України, чи у разі їх нецільового використання, платник податку все ж таки має обов'язок сплатити податки за результатами відповідного періоду, що мали бути сплачені при ввезенні на митну територію України товарів, а також сплатити пеню відповідно до положень Митного кодексу України (пеня розраховується з дня ввезення товарів на митну територію України до дня збільшення податкового зобов'язання).

У проблематиці податкового навантаження на суб'єкти господарювання також важливу роль грають ліміти, оскільки кожного року, залежно від суми мінімальної заробітної плати встановлюються лімітні суми доходу для платників єдиного податку першої - третьої груп. При цьому держава стимулює господарську діяльність в умовах війни шляхом надання права для фізичних осіб-підприємців, які є платниками єдиного податку першої та другої груп, не сплачувати єдиний податок на тимчасовій основі до припинення або скасування воєнного стану на території України (п. 9 підрозділ 8 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України).

У процесі дослідження інструментів для стимулювання господарської діяльності неможливо оминати факт реєстрації 19 вересня 2022 року проєкту закону «Про прискорений перегляд інструментів державного регулювання господарської діяльності» (реєстраційний № 8058), який передбачає проведення прискореного перегляду інструментів державного регулювання з метою поліпшення умов бізнес-середовища, стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності для соціально-економічного зростання та модернізації економіки [299]. Безумовно, в умовах воєнного стану вказана мета законопроєкту виглядає об'єктивно обумовленою з огляду на необхідність відновлення належного функціонування економіки всієї країни та її територій. Також у січні 2023 року було затверджено Постанову Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань прискореного перегляду інструментів державного регулювання господарської діяльності»

№ 44 [300], де вказана група виступає тимчасовим дорадчим органом Кабінету Міністрів України. Серед основних завдань Міжвідомчої робочої групи виділяються дві групи: перша пов'язана із координацією дій тих центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у відповідних сферах господарської діяльності, щодо застосування інструментів державного регулювання у відповідних сферах господарської діяльності (ліцензій, дозволів, результатів надання публічних (електронних публічних), зокрема адміністративних послуг, оптимізації процедури застосування інструментів державного регулювання господарської діяльності; другий напрям присвячено питанням удосконалення нормативно-правової бази щодо переведення в електронну форму ліцензій, документів дозвільного характеру, результатів надання публічних (електронних публічних), зокрема адміністративних послуг. Із січня, щотижнево, Міжвідомча робоча група з дерегуляції проводить аналіз дозволів і ліцензій, які заважають бізнесу розвиватися. Протягом I кварталу 2023 року було розглянуто 553 інструменти державного регулювання господарської діяльності. Зокрема, 30% інструментів із розглянутих процедур рекомендовано скасувати, 70% – підлягають оптимізації. Перші результати роботи вказаної робочої групи знайшли своє втілення у законопроекті «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо дерегуляції господарської діяльності», представленого громадськості 28 лютого 2023 року [301]. В основу законопроекту внесено рішення Міжвідомчої робочої групи про доцільність скасування двох інструментів державного регулювання Міністерства економіки України, які втратили актуальність: дозвіл на реекспорт товарів, що походять з інших країн (скасування пов'язано з відсутністю практики у видачі даного документу за останні чотири роки), а також висновок про те, що товари, які використовуються для розвитку виробництва і забезпечення споживання біологічних видів палива, не виробляються та не мають аналогів в Україні - існування даного інструменту пов'язане із наданням до 1 січня 2019 року тимчасових пільгових умов для ввезення відповідної категорії товарів, однак

тепер вони класифікуються за кодами Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, відповідно до ст. 7 Закону України “Про альтернативні види палива”, якщо такі товари не виробляються та не мають аналогів в Україні.

Сучасні тенденції у сфері державного регулювання тяжіють до дерегуляційних процесів, що супроводжуються наступними завданнями, як-от: зменшення кількості інструментів державного регулювання, адміністративних, фінансових та часових витрат для суб’єктів господарювання, удосконалення процедур надання адміністративних послуг. Експертне судження щодо дослідження вказаних питань ґрунтується на оцінці кількості документів, що регулюють господарську діяльність: із загальної кількості в 1000 документів, 528 становлять дозволи, 224 – ліцензії, 157 – погодження, 145 – висновки, 121 – свідоцтва, 55 – декларації, 42 – повідомлення та 23 – посвідчення [302]. Дійсно, погоджуючись з експертами, варто зазначити про надмірний тягар регулювання господарської діяльності для відповідних суб’єктів, де кількісні та, подекуди, якісні характеристики даного процесу тільки обтяжують функціонування існуючих суб’єктів господарювання та сприяють затягуванню реєстрації нових підприємців. За роки незалежності нашої країни накопичилось чимало проблем у питаннях державного регулювання господарської діяльності, однак сьогодні, в умовах воєнного стану, крок за кроком дані проблеми розглядаються. Важливо зауважити, що скорочення кількості інструментів регулятивного характеру повинно супроводжуватись ґрунтовними дослідженнями із моделюванням декількох альтернативних сценаріїв розвитку господарської діяльності, що враховуватиме ключові ризики й потенційні негативні наслідки воєнного стану з метою ефективного відновлення економічного потенціалу як окремого підприємства, так і країни в цілому.

Заключним засобом державного регулювання господарської діяльності є надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій. Відповідно до ст. 16 ГКУ держава може надавати дотації суб’єктам господарювання у рамках

наступних заходів: підтримка виробництва життєво важливих продуктів харчування, лікарських препаратів та засобів реабілітації осіб з інвалідністю, імпорт закупівель окремих товарів, послуг транспорту за умови забезпечення соціально важливих перевезень. Також дотації надаються суб'єктам господарювання, які опинилися у критичній соціально-економічній або екологічній ситуації, з метою фінансування капітальних вкладень на рівні, необхідному для підтримання їх діяльності, на цілі технічного розвитку, що дають значний економічний ефект, а також в інших випадках, передбачених законом. Крім того, законодавцем передбачено компенсаційні заходи або доплати для виробників сільськогосподарської продукції, яка реалізується державі.

Нормативно-правовою основою державної підтримки виступають положення Господарського й Бюджетного кодексів України, Законів України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22 березня 2012 року № 4618-VI, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» від 09 липня 2022 року № 2389-IX, «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року № 2210-III, Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання виділення коштів з резервного фонду державного бюджету для надання грантів/мікрогрантів на створення або розвиток бізнесу» від 23 грудня 2022 р. № 1439 та інші.

Під дотацією розуміється безвідплатна, безповоротна допомога з бюджету вищого рівня бюджету нижчому, яка не має цільового характеру та надається у випадку перевищення видатків над доходами [303], однак на даний час законодавчого закріплення даного терміну у чинних нормативно-правових актах немає. Серед останніх новацій у даній сфері слід відзначити про прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 08 лютого 2017 р. № 77 та від 11 жовтня 2021 р. № 1070» від 30 серпня 2022 р. № 973 [304], положення якої визначають механізм надання дотацій агровиробникам для відновлення

роботи насосних станцій, що використовуються для зрошення земель з метою стимулювання даного процесу.

Під компенсацією розуміється відшкодування з державного бюджету додаткових витрат відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 13 березня 2006 р. [305]. Разом з тим, повномасштабне вторгнення на територію нашої країни змусило уряд шукати нові інструменти для підтримки суб'єктів господарювання та населення загалом. Так, згідно Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні» від 20 березня 2022 р. № 331 було запроваджено програми надання компенсації витрат суб'єктам господарювання на оплату праці за кожную працевлаштовану особу з числа внутрішньо переміщених осіб за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету. Пункт 3 даного порядку визначає розмір компенсації витрат на рівні 6700 гривень щомісяця за кожную працевлаштовану особу, за яку роботодавцем сплачується єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, на період воєнного часу та протягом 30 календарних днів після його скасування або припинення [306].

Іншу форму державної підтримки передбачено у Постанові Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва» від 14 березня 2023 р. № 229 [307], а саме надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва шляхом здешевлення вартості кредитів Фондом розвитку підприємництва. Відповідно п. 5 постанови така підтримка здійснюється у формі часткової компенсації процентних ставок за кредитами суб'єктів підприємництва (компенсація відсотків) та надання гарантій уповноваженим банкам на забезпечення виконання зобов'язань за кредитами, наданими суб'єктам підприємництва.

Підсумовуючи дослідження правової характеристики інструментів стимулювання господарської діяльності, можна дійти висновку про наявність

окремих форм і механізмів підтримання суб'єктів господарювання, що є вкрай важливим з точки зору відновлення економіки кожного регіону та держави загалом. Найбільш стимулюючого характеру у даному контексті набувають такі засоби регулювання господарської діяльності як державне замовлення, регулювання цін і тарифів, надання інвестиційних, податкових та інших пільг, а також надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій. Кожен з вказаних інструментів має на меті створення привабливих умов для забезпечення ефективного господарювання, що є драйвером відновлення національної та локальної економічної системи в умовах війни. Модернізація законодавства, яка відбувається стрімкими темпами, обумовленими змінами ендogenous та екзогенного середовища та стосується кожного дослідженого засобу державного регулювання, потребує більш виваженого аналізу господарських відносин з метою розроблення дієвих і прозорих пропозицій у частині запровадження спеціальних умов господарювання. У даному контексті особливої важливості набувають концептуальні аспекти підвищення інституційної спроможності держави при реалізації політики у сфері господарювання, спрощення та оптимізація засобів адміністративного регулювання бізнесу, створення умов для поширення саморегулювання господарської діяльності відповідно до європейської практики. Вирішення вказаних завдань є можливим за умови наукового вивчення спеціального режиму господарювання не лише з правової точки зору, але й у рамках економічної площини, що сприятиме аналізу основних передумов для запровадження спеціального режиму господарювання, дослідженню концептуальних засад трансформації правового регулювання спеціального режиму господарювання в умовах сталого розвитку та виробленню основних напрямів модернізації державної політики у сфері запровадження спеціального режиму господарювання.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

За результатами дослідження правового регулювання спеціального режиму господарювання в Україні отримано ряд висновків, ключові з яких полягають в наступному:

1. Здійснено правовий аналіз видів спеціального режиму господарювання, які виокремлено за територіальною ознакою: спеціальних (вільних) економічних зон, територій пріоритетного розвитку (положення щодо яких нині втратили свою чинність), виключної (морської) економічної зони, здійснення господарської діяльності на державному кордоні України, в санітарно-захисних та інших охоронних зонах, на територіях і об'єктах, що особливо охороняються. Визначено чотири хронологічні етапи розвитку законодавства про спеціальні (вільні) економічні зони і території пріоритетного розвитку та надано їм економіко-правову характеристику. Підкреслено, що на сучасному етапі правове регулювання спеціального режиму господарювання характеризується його невідповідністю соціально-економічним умовам, які склалися внаслідок військової агресії з боку РФ, що унеможлиблює використання законодавства з цих питань ані в поточному періоді, ані в майбутньому – під час повоєнного відновлення економіки.

2. За результатами компаративного аналізу актів правового регулювання спеціального режиму господарювання у роботі обґрунтовано необхідність актуалізації норм спеціального режиму господарювання шляхом запровадження комплексної моделі його правового регулювання замість наявної розгалуженої моделі для активізації господарської діяльності відповідно до європейської практики, що сприятиме відновлення економіки держави.

3. На основі дослідження розвитку законодавства про спеціальний режим господарювання виявлено недоліки спеціального правового режиму господарювання, серед яких: 1) фрагментарність, яка обумовлена відсутністю єдиного консолідованого законодавчого акта щодо спеціальних режимів

господарювання (окремі питання регламентуються різними за юридичною силою нормативно-правовими актами); 2) відсутність єдиної мети під час здійснення правотворчої діяльності; 3) відсутність комплексного уявлення загального механізму та послідовності застосування того чи іншого виду спеціального режиму господарювання, що призводить до неможливості планування правотворчої діяльності та ухвалення нормативно-правових актів без врахування ступеня їх актуальності; 4) недостатній рівень конкретизації правових норм; 5) декларативний характер окремих норм, що регулюють особливості запровадження спеціальних режимів господарювання

4. Встановлено, що вирішення вказаних недоліків потребує створення відповідного теоретичного підґрунтя, зокрема, шляхом розробки концептуальних засад правового забезпечення нових спеціальних режимів господарювання, які можуть бути складовою загальної візії відродження економіки України.

5. Обґрунтовано необхідність розвитку законодавства про порядок здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану та наголошено на тому, що доцільність та ефективність запровадження спеціального режиму господарювання в умовах воєнного стану залежить від форм та засобів підтримки суб'єктів господарювання, як з боку влади, так і з боку міжнародних партнерів, насамперед з країн Європейського Союзу.

6. У дисертаційній роботі наголошено на необхідності удосконалення законодавчого забезпечення спеціального режиму господарювання в умовах воєнного стану, зокрема, шляхом: 1) розроблення комплексу заходів, які б унеможливили перевищення повноважень з боку органів влади в ситуаціях, коли обмеження прав громадян і юридичних осіб є вимушеним заходом у разі введення в дію спеціальних правових режимів у силу екстраординарних і форс-мажорних обставин, а внесення змін до Конституції і законів є неможливим; 2) закріплення функцій національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання в особливий період, а також мети й завдання,

відповідно до яких дані функції реалізуються в ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» для уточнення специфіки функціонування вказаних об'єктів та суб'єктів; 3) внесення змін до п. 1 Постанови Кабінету Міністрів України «Про зупинення строків надання адміністративних послуг та видачі документів дозвільного характеру» щодо можливості розгляду заяв про надання адміністративних послуг (навіть тих, що було зупинено на час воєнного стану), на територіях, де не ведуться (велися) бойові дії, оскільки така практика паралізує надання вказаних публічних послуг та не сприяє стабілізаційним процесам в провадженні господарської діяльності.

7. Уточнено класифікацію правових засобів впливу на розвиток законодавства України про спеціальні режими господарювання в умовах воєнного стану шляхом виокремлення двох груп факторів (стримуючих та розвиваючих) та визначено принципи співпраці між Україною та європейськими країнами через війну.

8. Досліджено особливості державного регулювання крізь призму спеціального режиму господарювання та відзначено посилення негативних економічних тенденцій через збільшення ролі держави у регулювання господарської діяльності, оскільки це не сприяє розвитку малого і середнього бізнесу та перешкоджає прозорості регуляторного середовища.

9. У роботі досліджено характеристики засобів державного регулювання господарської діяльності, які було поділено на два види: засоби дозвільного характеру (ліцензування, патентування і квотування, технічне регулювання, застосування нормативів та лімітів) та стимулюючого характеру (державне замовлення, регулювання цін і тарифів, надання інвестиційних, податкових та інших пільг, а також надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій). Здійснено дослідження проблематики встановлення та дотримання відповідних нормативів і лімітів, що дозволило дійти висновку про наявність в законодавстві України лімітів (обмежень), які залежать від напряму та виду економічної діяльності.

10. У роботі обґрунтовано необхідність запровадження засобів державного регулювання господарської діяльності у спеціальному режимі господарювання, заснованих на принципах доцільності, адекватності, ефективності, збалансованості, передбачуваності, прозорості та врахування громадської думки, до сучасних мінливих умов господарювання, глобалізаційних викликів і суперечностей, кризових явищ за умови конкретики й чіткості в елементах законодавчої бази, завдяки яким реалізація нормативно-правових актів сприятиме дотриманню суспільних інтересів. Підкреслено значущість державної підтримки вже існуючих та нових суб'єктів господарювання, що сприятиме відродженню національної економічної системи у воєнний та повоєнний час.

11. Акцентовано увагу на засобах стимулювання господарської діяльності у площині відновлення економіки держави через воєнні події. Досліджено економіко-правові характеристики державної допомоги суб'єктам господарювання, які реалізуються, зокрема, через підтримку середнього та малого підприємництва, допомогу на професійну підготовку працівників, на працевлаштування окремих категорій працівників та створення нових робочих місць, на відновлення платоспроможності та реструктуризацію суб'єктів господарювання, на підтримку окремих галузей економіки. Визначено економіко-правовий аспект форм та цілей державної підтримки суб'єктів господарювання.

12. Надано характеристику правовим засобам стимулювання господарської діяльності у спеціальних режимах господарювання, зокрема засобам державного регулювання, що мають чітко виражений стимулюючий характер для здійснення господарської діяльності (державне замовлення; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій). Визначено зміст кожного зі вказаних правових засобів та запропоновано покласти їх в основу концептуальних засад правового регулювання спеціального режиму

господарювання, які враховуватимуть економічні наслідки мілітарного впливу на трансформацію державної економічної політики.

Основні результати, викладені в даному розділі дослідження, відображено в таких публікаціях: [128; 142; 159; 213; 217; 233; 241; 261].

РОЗДІЛ 3

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

СПЕЦІАЛЬНОГО РЕЖИМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ

3.1. Економіко-правовий аналіз результатів запровадження спеціальних режимів господарювання в Україні (на прикладі територій пріоритетного розвитку та спеціальних (вільних) економічних зон)

Серед різновидів спеціального режиму господарювання, які було запроваджено в Україні, особливої уваги з наукової та практичної точки зору заслуговують саме території пріоритетного розвитку (ТПР) і спеціальні економічні зони (СЕЗ) через їх контраверсійне функціонування. Важливо враховувати той факт, що в основі даних різновидів – економіко-правовий механізм стимулювання розвитку депресивних територій шляхом заохочення функціонування суб'єктів господарювання на вказаних територіях.

Правову основу для створення ТПР в Україні складала положення Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» [74]. Було створено ТПР у Волинській, Чернігівській, Сумській, Донецькій, Закарпатській, Луганській, Житомирській областях, Автономній Республіці Крим тощо. Всього було створено 72 такі території в 9 регіонах країни (в 58 селах і селищах, 28 селищах міського типу і 46 містах), в 28 районах та одній області [308-316].

Якщо проаналізувати регіональний розріз вказаної проблематики, то результати дозволяють виокремити наступне: створення однієї або декількох ТПР приходилося на площу, яка становила не більше 0,2% території регіону, однак на деяких територіях мезорівня площа ТПР становить більше половини території регіону, а ТПР в Закарпатській області обіймає весь регіон. Загальна площа усіх ТПР становить 27% території регіонів їх розташування та 10,3% території всієї країни – складає 62451 км. П'ять ТПР АР Крим є угрупованнями адміністративно-територіальних одиниць (58 сіл та селищ, 28 селищ міського типу, 7 міст та одного району). На початку 2015 року завершився

встановлений термін інвестиційної діяльності ТПР в Закарпатській області, а решта даних територій мала функціонувати до 2028 р. або 2029 р. відповідно до терміну дії спеціального режиму інвестиційної діяльності. Проте через військову агресію з боку РФ у 2014 році, яка активізувалася у 2022 році більшість ТПР зазнали руйнування, що обумовлює необхідність проведення ретро-аналізу результативності функціонування ТПР в Україні протягом 1998 – 2021 років. Станом на 01.01.2014 р. (тобто до війни на Донбасі), за весь період функціонування ТПР в Україні в різні роки інвестиційна діяльність здійснювалася на 63 функціональних одиницях із 72 законодавчо передбачених. Тобто інвестиційна діяльність на 9 ТПР так і не розпочиналася, а на 49 ТПР завчасно припинилася [317, с. 80-82].

Незважаючи на різну кількість ТПР в різних регіонах України результати діяльності їх розглядаються переважно за регіонами їх розташування або загалом по Україні, через наявність офіційної статистичної інформації, що не дає можливості визначити результативність функціонування кожної ТПР. Дані аргументи зумовлюють проведення компаративного економіко-правового аналізу розбудови ТПР в Україні як виду спеціального режиму господарювання за допомогою конкретних економічних показників.

Проблематика ґрунтовного економіко-правового аналізу результатів функціонування ТПР в Україні лежить в основі праць таких вчених, як: О.О. Єгорова [91; 188; 318; 319], О.С. Чмир, В.І. Пила, В.М. Хілько [47], К.Ю. Редько [320] та інших. Особливої уваги займають дані, присвячені територіальному виміру розбудови ТПР із зазначенням планового та реального терміну дії спеціального режиму інвестиційної діяльності, періоду фактичної реалізації інвестиційних проєктів суб'єктами господарювання в Україні, які демонструє таблиця 3.1 [318, с. 76–79].

Разом з тим, на рис. 3.1 показано динаміку зміни показників функціонування ТПР.

Таблиця 3.1

ТПР та терміни їх функціонування в Україні

Області України	Адміністративно-територіальні одиниці, які входять до ТПР	Площа (км ²)	Плановий термін	Період факт. реалізації проєктів (роки)
1	2	3	4	5
Донецька область	м. Вугледар	5,3	21.07.1998-20.07.2028 рр.	н/з
	м. Горлівка	422		1999-2007
	м. Держинськ	62		2001-2007
	м. Димитров	23		2001-2005
	м. Добропілля	11,89		2000-2009
	м. Донецьк	353,34		1999-2014
	м. Єнакієве	42,5		2000-2007
	м. Жданівка	2		н/з
	м. Кіровське	7,25		1999-2004
	м. Красноармійськ	39,3		1999-2014
	м. Макіївка	426		1999-2012
	м. Маріуполь	240,75		1999-2012
	м. Новогродівка	6		н/з
	м. Селидове	11,4		2003-2005
	м. Сніжне	18,9		2001-2010
	м. Торез	105		2003-2007
	м. Шахтарськ	51		2003-2007
	Волноваський р-н	1850	1999-2010	
	Мар'їнський р-н	1350,5	1999-2014	
	м. Костянтинівка	66,04	04.08.1999- 20.07.2028 рр.	2000-2008
Костянтинівський р-н	1172	2002-2014		

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4	5
	м. Артемівськ	74	21.10.1999-20.07.2028 pp.	2000-2014
	м. Краматорськ	305,24		2000-2008
	м. Красний Лиман	20		н/з
	м. Слов'янськ	74		2002-2012
	Амвросіївський р-н	500		2000-2002
	Слов'янський р-н	1274		2001-2014
	м. Дружківка	34		2003-2008
	м. Зугрес	14,5	22.03.2002-20.07.2028 pp.	н/з
	м. Іловайськ	10,8		н/з
	м. Харцизьк	19,3		2004-2012
	Старобешівський р-н	1282		2003- 2012
	Шахтарський р-н	1100		2002
	Закарпатська область	Закарпатська область	12040	29.01.1999-28.01.2015 pp.
Волинська область	м. Нововолинськ	17	01.01.2000-01.01.2029 pp.	2000-2013
	смт Жовтневе			
Сумська область	м. Шостка	43,69	01.01.2000 -31.12.2029 pp.	2001-2010
Житомирська область	м. Бердичів	35,33	01.01.2000-31.12.2029 p.	2000-2014
	м. Коростень	33,85		2000-2013
	м. Новоград-Волинський	26,67		2001-2012
	Коростенський р-н	1764		2004-2012
	Новоград- Волинський р-н	2098		2004-2007
	Лугинський р-н	994		н/з
	Народицький р-н	1284		н/з
	Овруцький р-н	3222		2000-2005
	Олевський р-н	2248		2003-2009

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4	5
	Малинський р-н	1406		2001
	Ємільчинський р-н	2112		2003-2007
	Володарсько-волинський район	869,8		2000-2012
Харківська область	м. Харків	350	01.01.2000-31.12.2029 рр.	2000-2014
Чернігівська область	Городнянський р-н	1566	01.01.2000-31.12.2029 рр.	2002-2007
	Корюківський р-н	1424		2000-2007
	Новгород-Сіверський р-н	1804		2002- 2007
	Ріпкинський р-н	2105		2002-2008
	Семенівський р-н	1470		2001-2007
	Чернігівський р-н	2547		2001-2007
	Щорський р-н	1283		2003-2005
Луганська область	м. Брянка	63,5	04.02.1999-03.02.2029 рр.	1999-2011
	м. Первомайськ	8,854		2000- 2007
	м. Стаханів	91,8		1999-2008
	м. Красний Луч	153,56	07.08.1999-03.02.2029 рр..	2000-2006
	Антрацитівський р-н	1700		2003-2009
	м. Краснодон	77,33	7.12.1999-03.02.2029 рр.	2000-2013
	м. Свердловськ	83,84		1999-2011
	Кремінський р-н	1627		2001-2006
	Краснодонський р-н	1400		н/з
АР Крим	«Велика Ялта»	282,9	01.01.2000-31.12.2029 рр.	2000-2013
	«Алушта»	60		2001-2009
	«Судак»	539		2001-2006
	«Феодосія»	350		2001-2014
	«Сиваш»	1269,62		2000-2012
	м. Керч (м. Керчі)	107,73		2000-2009
	«Східний Крим» (Ленінський р-н)	2919		2001-2009
Загалом		62451,48	21.07.1998 -31.12.2029 рр.	1999-2014

Примітка: складено автором на основі джерела [319].

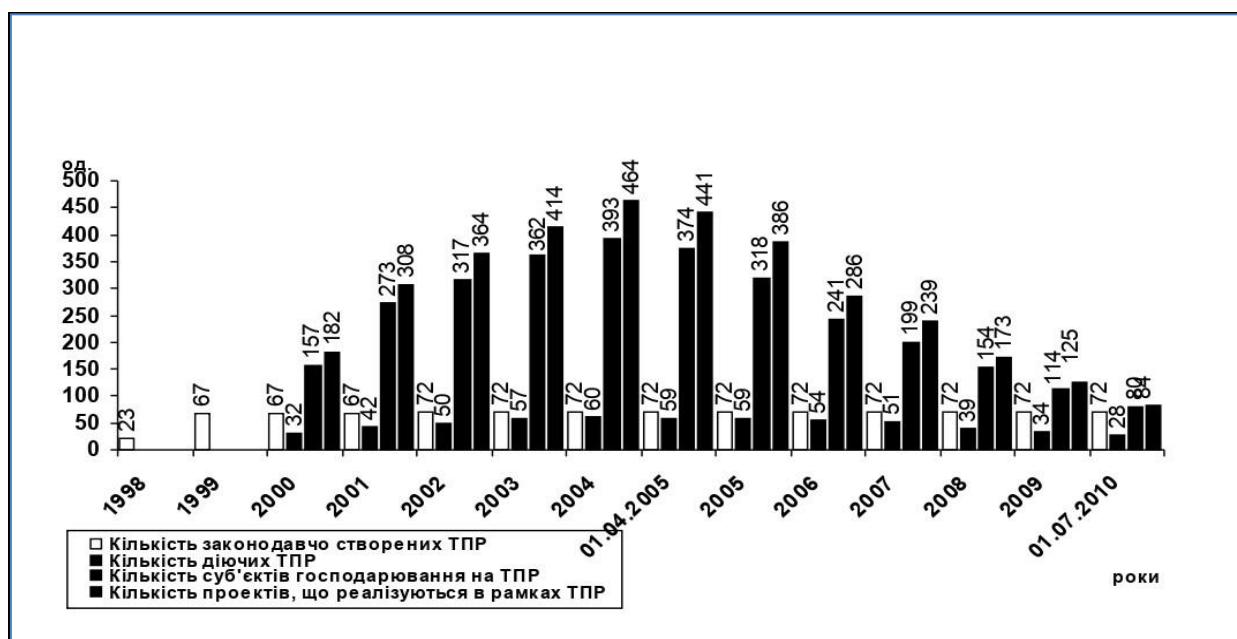

Рис 3.1. Динаміка показників створення та функціонування ТПР протягом 1998-2010 років [188]

Попередній аналіз показників розбудови ТПР дозволяє виокремити два періоду розвитку СРГ: з 1998 року по 2005 рік і з 2005 року по 2010 рік. Якщо перший етап було присвячено розбудові ТПР, то другий етап – їх скороченню, а 2005 рік був роком змін. Функціонування ТПР передбачає реалізацію інвестиційних проектів, які спрямовані на створення нових робочих місць. Спираючись на результати досліджень фахівців [188; 318 - 320] можна стверджувати, що проведений аналіз динаміки обсягів інвестицій (планових та залучених) суб'єктами господарювання в рамках ТПР з 2001 по 2010 роки (рис. 1 додаток А) доводить, що збільшення обсягів залучених інвестицій спостерігалось до 2006 року, що безумовно покращило показники соціально-економічного розвитку цих територій. У 2005 році планувалося залучити 973,4 тис. дол. США, проте було залучено тільки 657,7 тис. дол. США. Це максимальний обсяг інвестицій, який було заплановано та залучено за рік у період з 2001 по 2010 рр. Динаміка кількості планових та фактично створених і збережених робочих місць в рамках ТПР з 2005 по 2010 роки (рис. 2 додаток А) доводить, що створення робочих місць мала дуже позитивну тенденцію. У

цілому спостерігається і створення та збереження робочих місць, що має принципово позитивне значення для економіки цих територій.

Створення нових/збереження існуючих робочих місць в ТПР за регіонами (з 2005 по 2010 рік) представлено на рис. 3 у Додатку А. Найбільша їх кількість була створена в Донецькій області (43,4 %), а найменша у м. Шостка Сумської області (0,2 %). Це також сприяло збільшенню середньомісячної заробітної плати працівників суб'єктів господарювання в межах ТПР у порівнянні з середньомісячною заробітною платою у середньому по Україні (рис. 4 Додаток А). Щодо динаміки обсягів реалізованої продукції суб'єктами господарювання ТПР, то вона була позитивна деякий час. Це саме стосується й експорту як частини обсягів реалізованої продукції (рис. 5 Додаток А), що дозволило здійснювати немалі платежі суб'єктами господарювання ТПР до державного бюджету України (рис. 6 Додаток А).

Критичним роком у тренді розбудови ТПР був 2005 рік. Тому проведений аналіз обсягів отриманих фіскальних пільг суб'єктами господарювання в розрізі окремих ТПР за 2005 рік довів, що найбільший обсяг пільг отримала ТПР у Донецькій області (87,7%), а найменший обсяг (0,4%) – ТПР в Луганській та Чернігівській областях (рис. 7 Додаток А).

У 2005 році було започатковано низку правових заходів, які завадили розкриттю економічного потенціалу ТПР в Україні, а ключовою причиною стали непривабливі умови інвестиційної діяльності для суб'єктів господарювання, що склалися з 31 березня 2005 р. (з моменту скасування всіх фіскальних стимулів, передбачених на весь термін дії спеціального режиму інвестиційної діяльності) [318, с. 76-78].

В основі рішення скасування фіскальних пільг лежали аргументи щодо перевищення сум отриманих податкових пільг над обсягами сплачених платежів до бюджетів та державних цільових фондів. Так, станом на 01.04.2005 р. загальний бюджетний баланс за ТПР був негативним і склав 4,5 млрд грн. У розрізі окремих функціональних одиниць негативний бюджетний баланс за весь період реалізації інвестиційних проектів станом на кінець 2005

р. мали тільки 14 ТПР Донецької, 5 ТПР Чернігівської, 3 ТПР Луганської та по одній ТПР у Волинській та Житомирській областях. А саме: м. Єнакієве (-2191,7 млн грн.), м. Донецьк (-1057,5 млн грн.), м. Макіївка (-445 млн грн.), м. Нововлинськ та смт Жовтневе (-120,1 млн грн.), Старобешівський р-н (-46,7 млн грн.), Костянтинівській р-н (-24,7 млн грн.), м. Слов'янськ (-18,8 млн грн.), м. Костянтинівка (-5,6 млн грн.), Ріпкинський р-н (-4,5 млн грн.), м. Свердловськ (-4 млн грн.), м. Добропілля (-3,6 млн грн.), м. Шахтарськ (-1,9 млн грн.), Слов'янський р-н (-1,6 млн грн.), Антрацитівський р-н Волноваський р-н (-1,1 млн грн.), Ємільчинський р-н (-0,3 млн грн.), Кременський р-н (-0,2 млн грн.), Чернігівський р-н (-70 тис грн.), Семенівський р-н (-50 тис грн.), Щорський район (-40 тис грн.) та Городянський р-н (-2 тис грн.). Наведені дані аргументують різницю у величинах значень негативного бюджетного балансу в розрізі окремих ТПР: найбільше негативне значення отримали ТПР мм. Єнакієве, Донецьк та Макіївка Донецької області, їх частка складає 84% у значенні загального негативного сальдо [188].

До такого дисбалансу призвели певні недопрацювання та упущення у правовому регулюванні діяльності ТПР, зокрема в частині незбалансованості системи фіскальних стимулів та переліку видів економічної діяльності для суб'єктів господарювання, якими скористалися інвестори. Неефективне функціонування ТПР, які мали негативний бюджетний баланс, не було своєчасно проаналізовано й усунуто причини. Разом з тим, відсутність доступу до публічної інформації щодо результатів діяльності окремих ТПР призвела до поширення в засобах масової інформації недостовірних даних, зокрема щодо бюджетної неефективності застосування економіко-правового механізму ТПР, що призвело до безпідставної дискредитації результативності даного різновиду спеціального режиму господарювання. Лише частині суб'єктів господарювання ТПР вдалося відновити пільгові умови діяльності (зокрема, суб'єктам господарювання ТПР Донецької області – АТЗТ «Артемівський м'ясокомбінат», ТОВ «Фенікс», ЗАТ «ПК «Юнкерс», ТОВ «Європродукт») на підставі судових рішень. Також слід зауважити, що в

кожному регіоні ТПР по-різному вирішували нагальні проблеми, зокрема, обсяг залучених інвестицій серед ТПР Донецької області різниться в 1279 разів між м. Донецьк, куди залучено 895,5 млн дол. США та Амвросіївським районом, куди залучено тільки 0,7 млн дол. США [47; 320].

Отже, з 1999 року до 2005 р. більшість ТПР розвивалися динамічно, із покращенням основних економічних показників зареєстрованих суб'єктів господарювання, а найкращих результатів досягли суб'єкти господарювання ТПР в Донецькій області. Проте з 01.04.2005 р. по 01.07.2010 р. спостерігається скорочення кількості діючих ТПР в Україні, чисельності суб'єктів господарювання в рамках всіх ТПР та кількості інвестиційних проектів, що реалізуються ними. Науковці наголошують, що за цей період скоротилися загальна кількість діючих ТПР з 59 до 28 (з 25 до 13 в Донецькій області, з 9 до 5 – Житомирській області, з 8 до 3 – Луганській області та з 7 до 3 в Автономній Республіці Крим), кількість суб'єктів господарювання в рамках ТПР – з 374 до 80 (з 50 до 9 в Автономній Республіці Крим, з 14 до 6 у Волинській області, з 113 до 34 в Донецькій області, з 22 до 8 у Житомирській області, з 70 до 7 у Закарпатській області, з 24 до 3 у Луганській області, з 2 до 1 у м. Шостка, з 64 до 12 в Харківській області, з 18 до 0 у Чернігівській області) та кількість інвестиційних проектів – з 441 до 84. З 2009 р. припинилася реалізація інвестиційних проектів в рамках ТПР у Чернігівській області [47; 320].

З огляду на наведені результати економіко-правового аналізу вбачається, що чинні ТПР, на яких не ведеться господарська діяльність, слід було ліквідувати. Суб'єктам ТПР, які здійснювали реалізацію інвестиційних проектів, слід було відновити державну допомогу й умови, в рамках яких їх було започатковано. Це дало би позитивний сигнал інвесторам і сприяло відновленню довіри до спеціального режиму інвестиційної діяльності в Україні [321].

У цілому, економісти зазначають, що: «за період з 01.01.1999 по 01.04.2014 роки суб'єктами господарювання ТПР було досягнуто наступних

основних економічних результатів: залучено інвестицій на суму 4,2 млрд. дол. США; створено 50709 нових робочих місць; отримано доходу від реалізації продукції на суму 148 млрд грн. (або 53,4 млрд дол. США враховуючи середньорічні курси валют) в т.ч. від реалізації на експорт 62,6 млрд грн.; сплачено платежів до бюджетів та державних цільових фондів 11,3 млрд грн. (або 2 млрд дол. США); отримано податкових та митних пільг на суму 7,6 млрд грн. (або 1,4 млрд дол. США)» [47; 320].

Заслужують на увагу результати функціонування ТПР у частині створення нових робочих місць. Краще спрацювали ТПР «Велика Ялта», «Алушта» і «Сиваш» АР Крим, мм. Горлівки, Донецька, Красноармійська, Маріуполя, Артемівська Донецької області, м. Нововолинська та смт. Жовтневого Волинської області, Бердичіва й Новгород-Волинського Житомирської області, м. Стаханова Луганської області, м. Харкова та Закарпатської області. Суб'єкти цих 14 ТПР створили 43378 нових робочих місць (86 % від загальної кількості створених нових робочих місць за весь період реалізації інвестиційних проектів).

Дохід від реалізації продукції (робіт, послуг) суб'єктами господарювання 11 ТПР – «Сиваш» АР Крим, мм. Горлівка, Донецьк, Єнакієве, Красноармійськ, Маріуполь, Авртемівськ та Мар'їнського району Донецької області, м. Нововолинськ та смт. Жовтневе Волинської області, м. Харків та Закарпатської області склав 123,4 млрд грн. (83% від загального обсягу доходу отриманого суб'єктами господарювання ТПР за весь період реалізації інвестиційних проектів). Найбільші обсяги платежів до бюджетів та державних цільових фондів надійшли від суб'єктів господарювання 9 ТПР – «Сиваш» АР Крим, мм. Горлівка, Донецьк, Красноармійськ, Маріуполь, Артемівськ і Краматорськ Донецької області, м. Харків та Закарпатської області (84% від загального обсягу платежів до бюджетів суб'єктами ТПР за період реалізації інвестиційних проектів).

Найбільші обсяги податкових та митних пільг були отримані, головним чином, суб'єктами господарювання 9 ТПР – мм. Горлівка, Донецьк, Єнакієве,

Макіївка, Маріуполь, Артемівськ і Краматорськ Донецької області, а також м. Нововолинськ і смт Жовтневе Волинської області та м. Харків. Вони отримали пільги на загальну суму 7 млрд грн. (92% від загального обсягу отриманих податкових пільг суб'єктами господарювання ТПР).

Науковці-економісти виокремили ТПР, що є: «лідерами за основними соціально-економічними результатами діяльності їх суб'єктів господарювання. Це «Сиваш» АР Крим, мм. Донецьк, Красноармійськ, Маріуполь, Артемівськ Донецької області, м. Харкова та Закарпатської області. Економічна ефективність функціонування ТПР є досить високою: коефіцієнт виробничої віддачі інвестицій (відношення обсягу реалізованої продукції до обсягу залучених інвестицій) за період 1999–2012 рр. склав 6,7 (по Україні – 1,7 за період 2001–2012 рр.), коефіцієнт бюджетної віддачі залучених інвестицій (відношення обсягу платежів до бюджетів та державних цільових фондів до обсягу залучених інвестицій) за період 1999–2013 рр. склав 0,5 (по Україні – 0,5 за період 2000–2011 рр.). Крім того, держава заощадила щонайменше 3,6 млрд грн на створенні робочих місць з огляду на середню вартість одного робочого місця в різних галузях економіки» [47].

Отже, слід погодитися, що результативність ТПР могла бути значно вищою, проте: основні результати діяльності 2005-2014 років відзначаються стрімкою негативною динамікою (з 01.04.2005 р. по 01.04.2014 р. спостерігається скорочення кількості діючих територій пріоритетного розвитку в Україні з 59 до 10 (при цьому, ТПР у Чернігівській області повністю припинила своє функціонування), чисельності суб'єктів господарювання в їх рамках знизилася з 374 до 14, кількості інвестиційних проектів, що реалізуються ними з 441 до 15 та ін.); період фактичної реалізації інвестиційних проектів виявився переважно короткостроковим (на 7 ТПР склав всього 1-2 роки (мм. Селидове, Торез, Амвросіївський і Шахтарський райони Донецької, Олевський і Малинський райони Житомирської та Щорський район Чернігівської областей).

Спираючись на отримані результати економіко-правового аналізу можна стверджувати, що економіко-правовий механізм ТПР було використано неефективно, а під впливом низки чинників об'єктивного й суб'єктивного характеру економічний ефект не справдив очікування, який ще з часом нівелювався.

До основних негативних чинників, що призвели до появи проблем при розбудові ТПР в Україні, фахівці у сфері економіки та права відносять:

- Обрання регіонів для запровадження на їх територіях спеціального режиму господарювання було здійснено без об'єктивного аналітичного дослідження та оцінювання трендів їх соціально-економічного розвитку. Зокрема ТПР було запроваджено в окремих депресивних (Закарпатська область), слаборозвинених (АР Крим, Волинська, Житомирська, Чернігівська області) та розвинених (Донецька, Луганська області, мм. Харків й Шостка) регіонах. Обрані напрями інвестування в цих областях (регіонах) були пов'язані із підприємствами військово-промислового комплексу (ТПР мм. Харків, Шостка), реструктуризацією гірничодобувних підприємств (ТПР Волинської, Донецької і Луганської областей), розвитком сфери виробництва, охорони здоров'я, відпочинку та туризму (ТПР АР Крим), ліквідацією руйнівних наслідків техногенних і екологічних катастроф (ТПР Закарпатської, Житомирської й Чернігівської областей).

- Сформовані структури ТПР не були вмонтовані в Державну стратегію регіонального розвитку та у відповідні регіональні стратегії розвитку, хоча нагальна потреба залучення інвестицій для реалізації стратегічних завдань притаманна всім регіонам. Тому на дванадцяти ТПР в Донецькій, Луганській і Житомирській областях суб'єкти господарювання так і не розпочали своєї діяльності.

- Незавершеність правового регулювання в частині формування та функціонування ТПР в єдиному (базовому) законі щодо спеціальних режимів господарювання, що зумовлює певні відмінності режимів ТПР різних регіонів. Трактуювання дефініції «територія пріоритетного розвитку» в різних законах

розходяться між собою. Так, в законі «Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області» [308] «територія пріоритетного розвитку – це територія в межах міста, району, на якій склалися несприятливі соціально-економічні умови та на якій запроваджується спеціальний режим інвестиційної діяльності з метою створення нових робочих місць», в законах щодо створення ТПР в Луганській [309] та Житомирській [310] областях «територія пріоритетного розвитку – це територія, на якій склалися несприятливі соціально-економічні умови та на якій запроваджується спеціальний режим інвестиційної діяльності для створення нових робочих місць», а в законах щодо створення ТПР в АР Крим [311] та у Волинській області [312] «територія пріоритетного розвитку – це територія, на якій склалися несприятливі соціально-економічні та екологічні умови, незадовільний стан зайнятості населення і на якій запроваджується спеціальний режим інвестиційної діяльності для створення нових робочих місць». В законах щодо створення ТПР в Чернігівській [313] та Закарпатській [314] областях, в м. Шостка Сумської області [315] та м. Харків [316] визначення терміну ТПР взагалі відсутні.

- У проекті Закону України «Про території пріоритетного розвитку» [184], який подано до ВРУ 15.10.2010 р. та заплановано ввести в дію 01.04.2011 р., запропоновано наступне визначення ТПР: «це частина території України в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці, на якій протягом відповідного часу встановлюється спеціальний режим господарювання та яка визначається за наступними критеріями: наявністю вільної території, на якій можливе здійснення господарської діяльності, що призведе до збільшення бюджету відповідної адміністративно-територіальної одиниці; є необхідність створення додаткових робочих місць; має місце нестача інтелектуального ресурсу для ефективного управління територією; відбулося призупинення застарілих неконкурентоспроможних виробництв; сталося техногенне або стихійне лихо, внаслідок якого економіка території значно погіршилася. Цим законом також пропонується встановити форми

державної допомоги суб'єктам господарювання, гарантії у разі зміни законодавства, гарантії відшкодування збитків завданих рішеннями, дією або бездіяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування» [184].

- Неузгодженість форм і обсягів державної допомоги суб'єктам господарювання ТПР окремих регіонів (Донецька, Житомирська, Волинська, Луганська, Харківська області) з нормами та стандартами ЄС. У випадку надання допомоги слаборозвинених регіонам правилами ЄС встановлено максимальне та мінімальне співвідношення між розмірами залучених в них інвестицій і розмірами державної допомоги.

- Нестабільність правового поля для зовнішніх і внутрішніх інвесторів. Важливим кейсом у розвитку ТПР стало одночасне скасування Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України» [189] передбаченої для ТПР державної допомоги суб'єктам господарювання та наданих інвесторам державних гарантій щодо незмінності правового режиму їх діяльності. Скасування додаткової фінансової мотивації господарської діяльності суб'єктів господарювання ТПР призвело до згорання інвестиційних проектів, відпливу інвестицій, погіршення економічних показників діяльності суб'єктів господарювання. Частині суб'єктів господарювання ТПР на підставі запроваджених Указами Президента України компенсаційних механізмів [322; 323] та судових рішень вдалося відновити пільгові умови діяльності.

Проте, у цілому застосування такого різновиду спеціального режиму господарювання як ТПР сприяло зростанню обсягу залучення інвестицій на територіях їх функціонування, підвищенню інтенсивності розвитку підприємництва та випуску конкурентоспроможної продукції, що позитивно вплинуло на соціально-економічний розвиток регіонів. Крім того, загальна ефективність функціонування ТПР виявилася вищою порівняно із загальнонаціональним рівнем, хоча могла бути більш значущою за умови

своєчасного відпрацювання балансу необхідних і достатніх фіскальних стимулів для їх суб'єктів господарювання.

Інші аспекти економіко-правового аналізу динаміки розбудови територій пріоритетного розвитку в Україні як виду спеціального режиму господарювання якісно висвітлено у наукових роботах О.Р. Зельдіної [44], О.М. Анісімова [324], Г.М. Теплицького [325], де вони наголошують, що на розбудову територій пріоритетного розвитку в Україні, як виду спеціального режиму господарювання вплинули інші нормативно-правові акти: Наказ Державного комітету України з будівництва та архітектури «Про внесення доповнення до наказу Держбуду України від 19.07.2002 № 13 «Про затвердження Нормативів вартості створення одного робочого місця у різних галузях економіки» [326], Податковий кодекс України [72], Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [327], Про внесення змін до Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» [328], Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Закону України «Про території перспективного розвитку» [329], Проект Закону України «Про території перспективного розвитку» [330] тощо.

У Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року зазначено, що «збройна агресія Російської Федерації у 2014 році проти України призвела до тимчасової окупації близько 3 відсотків її територій, що розташовані в Донецькій та Луганській областях, на яких проживало близько 4 млн осіб. Загальна чисельність населення на території Донецької та Луганської областей, на яких органи державної влади здійснюють свої повноваження в повному обсязі, сьогодні важко піддається оцінці через об'єктивні причини.

За оцінками обласних держадміністрацій, на початку 2019 року на територіях сукупно проживало 2,6 млн. осіб. За даними цифрового перепису населення, який проводив Кабінет Міністрів України, станом на 1 грудня 2019 р. на території Донецької та Луганської областей, на яких органи державної влади здійснюють свої повноваження в повному обсязі, проживало

3,1 млн. українців. Наслідки збройної агресії Російської Федерації у 2014 році відобразилися, зокрема, на реальному секторі економіки, а саме на розташованих у східних регіонах підприємствах вугільної, металургійної, машинобудівної, хімічної промисловості, що забезпечували значну частину внутрішнього промислового виробництва та експорту. Понад 40 відсотків негативного внеску в динаміку валового внутрішнього продукту у 2014—2015 роках спричинено збройною агресією Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях. Так, валовий внутрішній продукт країни знизився приблизно на 10 відсотків порівняно з 2013 роком. У Донецькій та Луганській областях був сформований індустріально-аграрний господарський комплекс, в якому перевага надавалася розвитку важкої промисловості. Регіони площею 8,8 відсотка території країни виробляли 25 відсотків промислової і 8 відсотків сільськогосподарської продукції. Підприємства були розташовані кластерами (вугільний, металургійний, важкого машинобудування, енергетичний, хімічний), більшість галузей спеціалізації мали міжрегіональне та міжнародне значення. На Донецьку та Луганську області за різними оцінками припадало чверть загального експорту України» [187].

Після військової агресії з боку РФ у 2014 році стратегічна задача, що стоїть перед Україною – деокупація та реінтеграція тимчасово окупованих районів та відновлення територіальної цілісності країни. Відродження економіки України є передумовою для поступової реінтеграції тимчасово окупованих окремих районів Донецької і Луганської областей до єдиного правового, економічного та соціального простору України. Донецька та Луганська області можуть стати територіями для реалізації виняткових економіко-правових механізмів для удосконалення національної системи управління та організації економічних процесів.

Додатково слід наголосити, що, враховуючи світовий та вітчизняний досвід розбудови ТПП, Україною було запропоновано формування територій пріоритетного розвитку через запровадження державного стимулювання нових економіко-правових моделей розвитку, які мали стати об'єднуючим

механізмом, основою якого є проста і зрозуміла логіка — добробут мешканців. А територією пріоритетного розвитку було обрано територію, на якій склалися несприятливі соціально-економічні умови та екологічні умови, незадовільний стан зайнятості населення і на якій має бути запроваджений спеціальний режим інвестиційної діяльності, що сприяло створенню нових робочих місць.

Кабінет Міністрів України у 2020 році схвалив «Концепцію економічного розвитку Донецької і Луганської областей», якою передбачалось створення територій пріоритетного розвитку – інституційних, нормативно-правових та організаційних умов задля впровадження окремої системи управління та організації економічних процесів з метою широкого залучення інвестиційних ресурсів задля розвитку економіки Донецької та Луганської областей. Ці умови мали стати основою для економічного зростання територіальних громад Донецької та Луганської областей, забезпечити комфортні умови проживання, самореалізацію та розвитку громадян, підвищення якості їх життя, а згодом і реінтеграції тимчасово окупованих територій після їх деокупації та повернення в єдиний простір України.

А під розбудовою ТПР розуміється її розвиток та відновлення. А результативність розбудови територій пріоритетного розвитку з урахуванням впливу збройного конфлікту – це фактично отримані економічні результати розбудови територій пріоритетного розвитку, які можуть порівнюватися з прогнозованими (очікуваними) економічними показниками, враховуючи аналіз результатів виконання/невиконання заходів.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. № 1078-р затверджено «Стратегію економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року», в якій передбачено створення територій пріоритетного розвитку в Луганській і Донецькій областях та запровадження експерименту із створення можливостей для зміни системи контролю з боку державних органів на функцію добровільного страхування відповідальності власників бізнесу [187]. Для цього планувалось прийняття Закону України «Про запровадження спеціального режиму господарської

діяльності на території пріоритетного розвитку у Донецькій та Луганській областях». Метою даного законопроекту є запровадження спеціального правового режиму господарської діяльності та створення сприятливого інвестиційного клімату на території пріоритетного розвитку у Донецькій та Луганській областях, подолання несприятливих соціально-економічних умов, що склалися внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, шляхом формування сучасної економіки регіону на основі інноваційної моделі розвитку з широким залученням вітчизняних та іноземних інвестиційних ресурсів, сталого розвитку територіальних громад, стимулювання господарської діяльності, створення сучасної ринкової виробничої і транспортної інфраструктури, зміцнення міжрегіональних соціально-економічних зв'язків та кооперації, інтеграції регіону в європейську і світову економічні системи, створення нових робочих місць [331]. Проте через початок РФ повномасштабної війни 24.02.2022 року ці ТПР не створено.

Заслуговує уваги контраверсійна думка про доцільність створення ТПР, СЕЗ та інших пільгових механізмів (оскільки суб'єкти господарювання ТПР і СЕЗ мали податкові пільги) фахівців Київської школи економіки, які у 2020 році провели наукові дослідження щодо ефективності використання податкових пільг [127].

«Майже весь період існування незалежної України податкові пільги вважались однією з невід'ємних частин державної фінансової підтримки бізнесу. Зокрема, протягом другої половини 1990х-першої половини 2000х років в Україні активно застосовувались такі інструменти як спеціальні економічні зони (СЕЗ) та території пріоритетного розвитку (ТПР). 1999 року парламент за пропозицією уряду ухвалив Закон "Про проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України". Експеримент тривав з 1 липня 1999 року до 1 січня 2002 року і запроваджував значні пільги для підприємств ГМК. Згодом уряд відмовився від використання всіх цих інструментів через значні втрати державного бюджету без помітного позитивного ефекту для розвитку

економіки. Згідно з дослідженням МВФ (2003), тільки за 2001 рік і тільки металурги «заробили» на недоплаті податку на прибуток 1 млрд грн. Загальний розмір втрат бюджету в 2001 році тільки через надання пільг з ПДВ та податку на прибуток досяг 3,4% ВВП. Для порівняння, загальні надходження бюджету від цих податків становили 9,2% ВВП. Під тиском міжнародних донорів у середині 2000х років Україна поступово відмовилась від найбільших податкових пільг. Наприклад, у 2005 році парламент хоча й не ліквідував СЕЗ як такі, але позбавив їх спеціального правового режиму. Тим не менш, парламент України регулярно надає нові податкові пільги» [127, с.18].

В Україні існують такі способи надання пільг:

податкове вирахування (знижка), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору,

зменшення податкового зобов'язання після нарахування,

встановлення зниженої ставки податкового збору

звільнення від сплати податку та збору.

Проте за результатами досліджень науковцями Київської школи економіки встановлено, що цей перелік не враховує існування розгалуженої системи прихованих податкових пільг для різних галузей економіки. Йдеться про тимчасові стимулюючі ставки з рентної плати для нових родовищ; спеціальний режим оподаткування для аграрного сектору тощо. Наприклад, незважаючи на скасування однієї з найбільших «формальних» податкових пільг – спеціального режиму з оподаткування ПДВ, – аграрний сектор продовжує користуватись цілим комплексом пільг спрощеного режиму оподаткування для фермерських господарств, таких як: можливість перебування на 4 групі спрощеної системи оподаткування і сплата єдиного податку (5%) замість податку на прибуток підприємств (18%); звільнення від сплати податку на доходи нерезидента за ставкою 15% для умовних нерезидентів (ст. 141.4.2 Податкового кодексу); виведення з-під законодавства про трансфертне ціноутворення; пільга зі сплати земельного податку (ст.

281.3, 297.1 Податкового кодексу). Підприємства інших галузей також використовують «спрощенку» та спеціальний режими оподаткування для мінімізації податків [127, с. 7].

На сайті Державної податкової служби України зведено інформацію, яка постійно оновлюється, про перелік податкових пільг, що надаються згідно з Податковим кодексом України [332].

Протягом 2010-2019 років Державний бюджет України «завдяки» податковим пільгам втратив 776,8 млрд грн, місцеві бюджети - 49,9 млрд грн у цінах 2019 року. У 2010-2012 роках, а також у 2015 році, сумарний обсяг податкових пільг перевищував 100 млрд грн у цінах 2019 року (для порівняння - оборонний бюджет 2019 року - 107 млрд грн).

Податковий кодекс ухвалений у 2010 році значно розширив обсяг пільг і втрати від них. Протягом 2012-2014 років уряд намагався знижувати обсяг пільг, але 2015 року вони знову вирости. Наприкінці 2014 року, в рамках програми МВФ, було ухвалено значне скорочення пільг. Тож у 2016 році обсяг пільг знизився у 2,7 рази порівняно з 2015. У доларовому еквіваленті обсяг "випадаючих" надходжень бюджетів дорівнює, а в окремі роки - значно перевищує обсяг коштів, які держава залучала на зовнішніх ринках та/ чи у зовнішніх кредиторів. Зокрема, у 2011 році уряд фактично дозволив бізнесу не сплачувати податки на суму 7,4 млрд дол. США. При цьому державний борг виріс на понад 5 млрд дол., із яких майже 3 млрд дол. уряд залучив на зовнішніх ринках. У 2019 році обсяг втрат бюджету від пільг у доларовому еквіваленті становив 1,3 млрд дол. США, що співставно з обсягом залучення боргу на європейських ринках капіталу (1 млрд євро у червні 2019 року), за обслуговування якого держава додатково сплачує 6,75% річних. Отож на підтримку окремих бізнесів Уряд витрачав обсяг коштів співмірний з державними запозиченнями. Оскільки пільги надаються головним чином з загальнодержавних податків -насамперед ПДВ - більше страждає від них державний бюджет. Однак, з початком децентралізації недоотримувати доходи

внаслідок пільг стали й місцеві бюджети - переважно це пільги з податку на майно [127].

Отже, за результатами наукових досліджень щодо доцільності запровадження податкових пільг в Україні протягом 2015 - 2019 років науковці Київської школи економіки прийшли до наступних висновків:

розширення обсягу податкових пільг є одним із факторів збільшення дефіциту бюджету, потім Уряд починає шукати додаткові джерела зменшення дефіциту – і, як наслідок, зупиняє дію частини податкових пільг, що призводить до втрати довіри бізнесу до податкових пільг як до надійного інструменту стимулювання інвестицій. А це, в свою чергу, зводить нанівець спроби використовувати пільги для стимулювання економічного розвитку;

значна кількість пільг запроваджуються парламентом безстроково, тоді як короткі податкові пільги (канікули) мають найбільший вплив на залучення інвестицій (за 2015-2019 роки бізнесу надали 58 пільг. Із них 28 (48,3%) мали обмежений термін дії, і лише для 15 цей термін був меншим трьох років. Ще 30 пільг є фактично безстроковими);

якщо термін надання пільги в законодавстві визначено, парламентарі можуть регулярно відтермінувати скасування таких пільг;

якщо пільгу надають на тривалий чи невизначений період, вона не стимулює інвестиції у підвищення конкурентоспроможності отримувачів пільг, а навпаки, створює для бізнесу ефект "теплої ванни", зменшуючи мотивацію до оновлення;

відсутність неpubлічної інформації про найбільших бенефіціарів податкових пільг не сприяє аналізу та оцінки ефективності їх надання;

зменшення обсягу пільг та розширення бази оподаткування було одним із кроків для подолання чергової економічної кризи та виконання умов МВФ;

у 2010 році Уряд України визнав податкові пільги однією з причин неефективності податкової системи в Україні;

Податковий кодекс ухвалений наприкінці 2010 року замість скорочення переліку пільг запровадив нові. Кількість пільг з ПДВ зросла зі 139 у 2010 році до 151 у 2011, а загалом кількість пільг зросла з 315 до 329.

з 2014 року в програмах МВФ Україна фіксувала курс на зменшення податкових пільг, проте в національних стратегічних документах Уряду цілей чи бачення податкової політики не було;

значний обсяг нових податкових пільг надавався на потреби, пов'язані із веденням військових дій, лікуванням поранених, енергетичною безпекою;

загальний обсяг податкових пільг знижувався завдяки чому вирівнювалися умови оподаткування для різних галузей і суб'єктів господарювання;

зниживши обсяги надання податкових пільг Уряд України зміг розширити податкову базу, незважаючи на зобов'язання перед МВФ. Уряд та Парламент змогли дотримуватись політики скорочення обсягу надання податкових пільг недовго. Вже з 2018 року обсяг втрат державного і місцевих бюджетів від пільг почав зростати. Хоча загальний обсяг втрат бюджетів від пільг став значно меншим, ніж у 2015 році, кількість пільг зросла;

замість «великих» пільг уряди почали запроваджувати більш точкові, дрібні пільги для стимулювання окремих економічних питань. Після досягнення макроекономічної стабілізації пільги починають відроджуватися. Так відбулося у 2011-2012 роках (після кризи 2009 року). Те саме спостерігаємо у 2018-2019 роках. На початку 2020 року провадження пільг прискорилось.

Тобто Уряд України досі не має чіткого бачення щодо того, в яких випадках, кому, та з якою метою можуть запроваджуватись податкові пільги.

Отже, проведений економіко-правовий аналіз динаміки розбудови територій пріоритетного розвитку та спільних економічних зон в Україні як різновидів спеціального режиму господарювання свідчить, що створення та функціонування територій з відмінним режимом господарювання потребує проведення ретельного економічного аналізу, зокрема доцільності запровадження податкових пільг [333, с. 169]. Аргументовано, що

використання податкових пільг для суб'єктів господарювання в Україні здійснюється з метою залучення прямих іноземних інвестицій; протидії наслідкам неефективної макроекономічної політики та відсутності дієвих інституцій, протидії негативним наслідкам неефективної податкової системи, досягнення міжнародної конкурентоспроможності, стимулювання регіонального розвитку та покращення розподілу доходів.

Оскільки основною причиною невдалого формування та запровадження ТПР і СЕЗ в Україні є відсутність ґрунтовного аналізу економічних передумов, які не враховано у нормативно-правових актах щодо їх регулювання, перспективність та доцільність запровадження нових спеціальних механізмів господарювання доречно розглядати крізь призму регіональної економіки та місцевого економічного розвитку, а також з урахуванням специфіки злочинів, зокрема економічних, які притаманні сучасному етапу розвитку соціуму.

3.2. Правовий аналіз ризиків запровадження спеціального режиму господарювання

Господарську діяльність неможливо здійснювати без залучення і використання фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів. Тому для забезпечення рівних умов розвитку суб'єктів господарської діяльності, незалежно від обраних ними організаційних форм, держава гарантує усім рівні права та рівні можливості для залучення цих ресурсів.

Державні гарантії в Україні поділяються на загальні та майнові. Загальні полягають у тому, що держава гарантує всім суб'єктам господарювання незалежно від вибраних ними організаційних форм господарської діяльності рівні права і створює рівні можливості для доступу до матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів [334, с. 66-67].

Держава законодавчо забезпечує також свободу конкуренції між суб'єктами господарювання, захищаючи споживачів від проявів конкуренції і монополізму у будь-яких сферах господарської діяльності.

Проте очевидним є вироблення єдиних підходів щодо надання державних гарантій тим суб'єктам господарювання, які працюють в умовах функціонування спеціальних режимів господарювання та запобігання ризикам, які знижують ефективність запровадження окремих видів спеціальних режимів господарювання.

Важливою передумовою для реального залучення іноземних інвесторів, для розбудови та відновлення тих чи інших регіонів нашої держави або ж окремих галузей економіки є створення ефективної системи державних гарантій прав цих суб'єктів господарювання. Будь-яка господарська діяльність завжди пов'язана з ризиками [335, с. 106].

Ризиковість – це в цілому невід'ємна ознака підприємництва. Так, статтею 42 ГКУ визначено, що підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична та на власний ризик господарська діяльність [68]. У найбільш розумінні «ризик» – це загроза виникнення непередбачених планами та прогнозами матеріальних і фінансових втрат та збитків або недоодержання очікуваних доходів у ході здійснення підприємницької діяльності. При цьому, як справедливо зауважують окремі вчені, ризик – це не завжди негативне явище [336, с. 49].

Якщо говорити детальніше про ті загрози або ризики, з якими повсякчас стикаються сучасні підприємці, то до них можна віднести наступні групи ризиків (за істотними ознаками): перша група – загальні ризики (природні, транспортні, екологічні, політичні); друга група – підприємницькі (майнові, виробничі, торговельні) [337].

Детально зупинитись на аналізі першої групи ризиків ми не будемо, а одразу ж перейдемо до підприємницьких ризиків. Вони виникають у процесі фінансово-господарської діяльності та характеризуються невизначеністю

результату будь-якої комерційної угоди. За структурною ознакою ці ризики поділяються на:

1) майнові – пов’язані з імовірністю втрати майна підприємства внаслідок диверсії, крадіжки, перенавантаження технічної та технологічної систем тощо;

2) виробничі ризики – пов’язані зі збитком внаслідок зупинки виробництва, а також впливу певних чинників, які призводять до втрати основних та оборотних засобів (споруд, транспорту, сировини), а також ризики, пов’язані із застосуванням у виробництві нової техніки та технології;

3) торговельні ризики – це ризики, пов’язані зі збитками, які були спричинені затримкою платежів, відмовою в платежі в період транспортування вантажів тощо [337; 338].

Звісно, що для розвитку економічної системи держави розповсюдження підприємництва є вкрай важливим, тому держава створює та закріплює на законодавчому рівні певні компенсаторні механізми, які здатні обмежити та/або мінімізувати ті чи інші негативні чинники здійснення підприємницької діяльності. Це і механізми підтримки підприємництва, зокрема, малого та середнього підприємництва, це і надання державних гарантій у тих чи інших сферах та інші засоби нівелювання ризиків та загроз у підприємницькій діяльності.

Низка державних гарантій підприємницької діяльності закріплено на рівні Господарського кодексу України. При цьому всі ці механізми витікають із регламентованого статтею 42 Конституції України права кожного на підприємницьку діяльність: гарантується вільний вибір такої діяльності, вільне розпорядження прибутком, забезпечує свободу конкуренції між підприємцями, захищає права споживачів від виявів несумлінної конкуренції та монополізму в будь-яких сферах підприємницької діяльності, здійснює контроль за якістю й безпечністю продукції та всіх видів послуг і робіт. Це право базується на свободі підприємницької діяльності, тобто на реальній

можливості здійснення особою на власний розсуд і ризик господарської діяльності, не забороненої законом, з метою одержання прибутку [193].

Підприємництво неможливе без свободи, а якщо і можливе, то воно не може бути мобільним, здатним швидко пристосовуватись до умов ринку, а отже і бути конкурентоздатним. Але якщо воля – усвідомлена необхідність, яка особою реалізується в суспільстві, то необхідно вважати інтереси суспільства, інтереси держави та інших осіб. Беручи на себе тягар турботи про всіх, інколи і без потреби, держава бере на себе обов'язок встановлювати рамки та умови реалізації такої свободи [339, с. 14].

У статті 47 ГК України передбачені загальні гарантії прав підприємців. Зокрема, чітко закріплено, що держава гарантує усім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права та рівні можливості для залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів (ч. 1 ст. 47 ГКУ) [68]. Очевидним є той факт, що підприємництво неможливе без залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів. Тому для забезпечення рівних умов розвитку суб'єктів підприємницької діяльності, незалежно від обраних ними організаційних форм, держава гарантує усім підприємцям рівні права та рівні можливості для залучення цих ресурсів. Зокрема, статтею 9 Закону України «Про інформацію» [340] передбачає право всіх громадян України, юридичних осіб і державних органів на інформацію, тобто надає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій.

У частині 2 статті 47 ГКУ закріплено обов'язок держави щодо забезпечення підприємця матеріально-технічними та іншими ресурсами, що централізовано розподіляють-ся державою, здійснюється з метою виконання підприємцем поставок, робіт чи послуг для пріоритетних державних потреб. Варто зауважити, що значно звузилась сфера централізованого розподілу

державою матеріально-технічних ресурсів з моменту запровадження ринкових підходів функціонування національної економічної системи. Система постачання робіт чи послуг підприємцями для забезпечення потреб держави, територіальних громад та об'єднаних територіальних громад регулюється спеціальним Законом України «Про публічні закупівлі» [274].

Відповідно до цього Закону така закупівля може здійснюватися шляхом: відкритих торгів; торгів з обмеженою участю; конкурентного діалогу. При цьому виконавці самостійно вирішують питання матеріально-технічного забезпечення реалізації укладених договорів. У той же час у деяких галузях централізоване забезпечення ресурсами зберігає актуальність. Так, відповідно до Закону України «Про оборонні закупівлі» [341] гарантовано забезпечення суб'єктів, визначених цим Законом, товарами, роботами і послугами, необхідними для виконання завдань з відсічі збройній агресії та відвернення загроз національній безпеці, незалежності України, її територіальній цілісності і недоторканності, щодо боротьби з тероризмом, усунення обставин, що зумовили необхідність введення надзвичайного стану.

При цьому варто звернути увагу також на те, що державою гарантується недоторканність майна та захист майнових прав підприємця, а також відшкодування збитків (ч.3-5 ст. 47 ГК України). Відповідно до статті 41 Конституції України примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [193]. Відповідно до Глави 25 ГК України передбачається обов'язок відшкодувати збитки суб'єкту господарювання, права та законні інтереси якого порушені учасником господарських відносин, який їх порушив. Крім того, загальні положення щодо відшкодування збитків містяться в ст. 623 Цивільного кодексу України та в інших нормативно-правових актах України.

Окремо у статті 147 ГК України передбачено гарантії та захист саме майнових прав суб'єктів господарювання. Якщо у статті 133 ГК України йшлося про те, що держава забезпечує рівний захист майнових прав усіх суб'єктів господарювання, а в статтях 136, 137 ГК України – про захист окремих речових прав (господарського відання, оперативного управління), то частина 1 статті 147 ГК України встановлює загальне правило про те, що майнові права суб'єктів господарювання захищаються законом. Майнові права суб'єктів правовідносин охороняються нормами різних галузей права, зокрема цивільним, кримінальним, адміністративним. Норми господарського права також входять до системи захисних заходів і водночас вони є складовою частиною загальноправового механізму захисту майнових прав суб'єктів правовідносин.

Також ч. 2 цієї статті обмежується право держави щодо вилучення нею у суб'єкта господарювання його майна, яке допускається не інакше як у випадках, на підставах і в порядку, передбачених законом. Наприклад, стаття 346 ЦК України серед підстав припинення права власності називає і такі випадки вилучення майна, як:

а) викуп пам'яток історії і культури, що здійснюється згідно із статтею 352 ЦК України;

б) викуп земельної ділянки у зв'язку із суспільною необхідністю. Порядок вилучення (викупу) земельних ділянок у таких випадках встановлений статтею 350 ЦК України та статтею 149 Земельного кодексу України, а порядок вилучення особливо цінних земель - статтею 150 Земельного кодексу України;

в) викуп нерухомого майна у разі викупу у зв'язку із суспільною необхідністю земельної ділянки, на якій воно розміщене, здійснюється відповідно до статті 351 ЦК України;

г) звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника (наприклад, звернення стягнення на заставлене майно);

д) реквізиція, що здійснюється з до-триманням вимог статті 353 ЦК України; е) конфіскація, що застосовується як санкція за вчинення правопорушення згідно із статтею 354 ЦК України та законом.

Відповідно до ч. 1 ст. 59 КК України конфіскація майна – це примусове безоплатне вилучення у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Кодексом України про адміністративні правопорушення у п. 4 ст. 24 передбачено, що конфіскація є одним із видів адміністративних стягнень. А в ст. 29 цього Кодексу зазначається, що конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, полягає в примусовій безоплатній пере-дачі цього предмета у власність держави за рішенням суду. Отже, конфіскація майна є видом кримінального покарання і одним із видів адміністративних стягнень, що застосовується виключно за вироком суду.

Під націоналізацією розуміють відчуження (платне або безоплатне) майна з при-ватної власності фізичних або юридичних осіб у власність держави. Деякі автори зазначають, що націоналізація є цивілізованим способом викупу державою майна у приватного власника в обмеженому ряді випадків. Так, в економіці визначають два погляди щодо можливого визначення націоналізації. Перший – примусовий викуп у власника майна для виконання державою певних функцій (наприклад, держава здійснює будівництво військового об'єкта, і продукція певного підприємства стає стратегічно значимою). Другий підхід – переведення у державну власність цілих галузей економіки для їх повної реорганізації та зняття соціальної напруги (як приклад, наводять діяльність Маргарет Тетчер у вугільній промисловості).

Якщо ж суб'єкту господарювання внаслідок порушення його майнових прав завдані збитки громадянами чи юридичними особами, а також органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, такі збитки відшкодовуються відповідно до закону. Згідно із статтею 22 ЦК України збитками є: втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або

пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

За загальним правилом, встановленим частиною 3 статті 22 ЦК України, збитки відшкодовуються у повному обсязі. Проте договором або законом може бути передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі.

Статтею 20 ГК України закріплено способи захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання. Відповідно до частини 2 зазначеної статті права та законні інтереси суб'єктів господарювання захищаються шляхом: визнання наявності або відсутності прав; визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемляють права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом; відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання; припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення; присудження до виконання обов'язку в натурі; відшкодування збитків; застосування штрафних санкцій; застосування оперативно-господарських санкцій; застосування адміністративно-господарських санкцій; установлення, зміна і припинення господарських правовідносин; іншими способами, передбаченими законом.

Важливим у процесі регулювання господарської діяльності є стимулювання інноваційної діяльності, яке здійснюється різними засобами, серед яких чільне місце посідають державні гарантії для її суб'єктів, зокрема:

щодо підтримки інноваційних програм і проектів, спрямованих на забезпечення публічних інтересів (реалізацію економічної та соціальної політики держави, а також на створення і розвиток суб'єктів інфраструктури інноваційної діяльності);

щодо охорони та захисту прав інтелектуальної власності, захисту від недобросовісної конкуренції у сфері інноваційної діяльності;

щодо вільного доступу до інформації, необхідної для прийняття рішення про започаткування такої діяльності (про пріоритети державної економічної та соціальної політики, про інноваційні потреби та результати науково-технічної діяльності, за винятком закритих видів інформації, що охороняються законом);

щодо підтримки інноваційної діяльності в кадровому забезпеченні (підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів у сфері здійснення інноваційної діяльності). Державні гарантії інноваційної діяльності закріплені у статті 329 ГК України, а також спеціальному законодавстві [68].

Державні гарантії інноваційної діяльності реалізуються шляхом формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм, створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності, захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності, фінансової підтримки виконання інноваційних проектів, стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів, встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності, підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Звісно ж будь-яка підприємницька діяльність практично неможлива без інвестицій, у зв'язку з чим пріоритетним є залучення якраз іноземних інвестицій. Це завдання є важливим не тільки для нашої держави і української економіки, але й для багатьох держав світу. При цьому приплив іноземних інвестицій можливий при наданні гарантій здійснення іноземних інвестицій з боку держави. Вони передбачені, зокрема, й статтею 397 ГК України, а саме з метою забезпечення стабільності правового режиму іноземного інвестування встановлюються такі гарантії для іноземних інвесторів:

- застосування державних гарантій захисту іноземних інвестицій у разі зміни законодавства про іноземні інвестиції;
- гарантії щодо примусового вилучення, а також від незаконних дій органів влади та їх посадових осіб;
- компенсація і відшкодування збитків іноземним інвесторам;
- гарантії у разі припинення інвестиційної діяльності;
- гарантії переказу прибутків та використання доходів від іноземних інвестицій;
- інші гарантії здійснення інвестиційної діяльності.

Держава гарантує захист інвестицій незалежно від форм власності, а також іноземних інвестицій. Захист інвестицій забезпечується законодавством України, а також між-народними договорами України. Інвесторам, у тому числі іноземним, забезпечується рівноправний режим, що виключає застосування заходів дискримінаційного характеру, які могли б перешкодити управлінню інвестиціями, їх використанню та ліквідації, а також передбачаються умови і порядок вивозу вкладених цінностей і результатів інвестицій. Захист інвестицій – це комплекс організаційних, технічних та правових заходів, спрямованих на створення умов, які сприяють збереженню інвестицій, досягненню цілі внесення інвестицій, ефективній діяльності об'єктів інвестування та реінвестування, захисту законних прав та інтересів інвесторів, у тому числі права на отримання прибутку (доходу) від інвестицій.

Поняття «примусове вилучення» (синонім – експропріація) у спеціальній літературі та міжнародно-правових документах тлумачать широко. Так, Сеульська конвенція 1985 р. про заснування багатостороннього агентства з гарантій інвестицій (пп. II п. «а» ст. 11) під експропріацією або аналогічними заходами розуміє будь-яку законодавчу дію або адміністративну дію чи бездіяльність, що виходить від приймаючої держави, у результаті якої інвестор позбавляється права власності щодо свого капіталовкладення, контролю над ним або суттєвого доходу від такого капіталовкладення, за винятком загальнозастосовних заходів недискримінаційного характеру, які

звичайно вживаються державами з метою регулювання економічної діяльності на своїй території. Абзац 1 частини 2 статті 19 Закону України «Про інвестиційну діяльність» видами примусових вилучень називає націоналізацію, реквізицію та заходи, тотожні за наслідками. До останніх, які у спеціальній літературі отримали назву непрямой або «повзучої» націоналізації, можна віднести блокування банківських рахунків, заборону переказування іноземної валюти за кордон, надмірне чи багаторазове оподаткування тощо.

Примусові вилучення іноземних капіталовкладень становлять суверенне право держави та є правомірними з точки зору міжнародного права. Право держави на примусові вилучення визнане у ряді міжнародно-правових документів: у резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, у Керівних вказівках Світового Банку з регулювання прямих іноземних інвестицій 1992 року тощо. За змістом укладених Україною двосторонніх інвестиційних угод примусові вилучення є правомірними, якщо вони: а) здійснюються в публічних інтересах; б) не є дискримінаційними та застосовуються в установленому законом порядку; в) супроводжуються виплатою компенсації.

Також у статті 404 ГК України закріплено державні гарантії інвестицій у спеціальній (вільній) економічній зоні. Цією нормою закріплено, що суб'єктам господарювання спеціальної (вільної) економічної зони держава гарантує право на вивіз прибутку та інвестицій як за межі зони, так і за межі України в порядку, встановленому відповідним законом. Такий порядок передбачено законодавством про інвестиційну діяльність. Захист інвестицій забезпечується законодавством України, договорами України, а також договорами України з іноземними державами. Інвесторам, у тому числі іноземним, забезпечується рівноправний режим, який виключає застосування способів дискримінаційного характеру, що могли б заважати управлінню інвестиціями, їх використанню і ліквідації, а також передбачаються умови і порядок вивозу вкладених цінностей та результатів інвестицій.

Важливим сегментом у системі державних гарантій є державні гарантії учасників господарських відносин в умовах дії спеціального режиму господарювання. Розділом 8 Господарського кодексу України запроваджуються як пільгові, так і обмежувальні спеціальні режими господарювання, а також пільгово-обмежувальні спеціальні режими господарювання.

Статтею 418 ГК України закріплено імперативну норму: запровадження спеціальних режимів господарювання, не передбачених цим Кодексом, якими встановлюється обмеження прав суб'єктів господарювання, не допускається. Отже, запровадження певного спеціального режиму господарювання, який встановлює обмеження прав суб'єктів господарювання, повинно передбачатися нормами Господарського кодексу України. Якщо дослівно цю норму тлумачити, то можна дійти висновку, що мова йде виключно про будь-які обмеження прав суб'єктів господарювання. Тобто у разі розширення прав суб'єктів господарювання запровадження спеціального режиму можливе. Фактично йдеться про дію закону в часі: коли і за яких умов можлива зворотна дія господарського закону в часі.

У частині 2 цієї статті встановлено, що держава гарантує суб'єктам господарювання та іншим учасникам господарських відносин право на звернення до суду за захистом їх майнових та інших прав від незаконного обмеження в умовах будь-якого спеціального режиму господарювання, передбаченого цим Кодексом. Спеціальним законодавством щодо окремих спеціальних режимів господарювання встановлюються гарантії для суб'єктів господарювання на судовий захист порушених прав. Причому таке право гарантується в разі незаконного обмеження прав учасників господарських відносин в умовах спеціального режиму господарювання.

Що стосується самої категорії «гарантії». Вона трактується досить неоднозначно. Якщо вести мову про правові гарантії – ця проблематика досліджується фахівцями у галузі теорії права та галузевих наук. Визначення правових гарантій здійснюється як у рамках широкого підходу (їх

застосовують до системи права та законодавства, стану юридичної науки, рівня правосвідомості (В. С. Нерсесянц)), так і вузького (за якого їх розуміють як передбачені законодавством спеціальні способи, засоби, заходи, спрямовані на забезпечення законності (П. М. Рабінович), прав та законних інтересів суб'єктів (О. В. Пабат, О. Є. Олефіренко), правомірної поведінки учасників суспільних відносин (П. О. Недбайло).

У вузькому значенні правові гарантії слід розуміти як сукупність норм об'єктивного права, що забезпечують реалізацію, охорону, захист і відновлення суб'єктивних прав та законних інтересів суб'єктів права. У широкому значенні правові гарантії передбачають також системне та послідовне закріплення норм об'єктивного права у відповідних джерелах, їх однозначне тлумачення та ефективне застосування.

Система гарантій суб'єктивних прав та законних інтересів охоплює, з одного боку, сукупність суб'єктивних прав (або законних інтересів), що гарантуються, та, з іншого, систему норм об'єктивного права, що забезпечують їх реалізацію, охорону, захист і відновлення.

Обґрунтовано, що господарсько-правові гарантії входять до системи правових гарантій та мають специфічні ознаки:

1) спрямовані на реалізацію, охорону, захист і відновлення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання та інших учасників господарських правовідносин;

2) закріплюються у нормах господарського права;

3) спрямовані на додержання законності та утвердження правопорядку у сфері господарювання.

А правові гарантії групуються:

1) за критерієм функціонального призначення - на гарантії реалізації, охорони, захисту та відновлення суб'єктивних прав та законних інтересів;

2) за критерієм типу правових норм-гарантій - на матеріально-правові гарантії та процесуально-правові гарантії;

3) за критерієм учасника господарських правовідносин, право якого гарантується на гарантії прав суб'єктів господарювання, споживачів, органів державної влади та місцевого самоврядування, громадян та організацій, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності [342, с. 7].

Запровадження спеціального режиму господарювання передбачає особливий порядок здійснення господарської діяльності за допомогою встановлення обмежень та/або заохочень для суб'єктів господарювання на певній території або виду економічної діяльності, які відрізняються від загального/національного режиму господарської діяльності в країні та вводяться державою для досягнення певних цілей розвитку економіки. Так, наприклад, на території спеціальної (вільної) економічної зони можуть запроваджуватися пільгові митні, податкові, валютно-фінансові та інші умови підприємництва вітчизняних та іноземних інвесторів, що іноді запроваджується або застосовується з порушенням чинного законодавства.

Для запобігання ризикам запровадження спеціального режиму господарювання доречним є проведення компаративного аналізу видів економічних злочинів у сфері господарської діяльності.

Для такого аналізу використано дані сайту Numbeo [343], який дозволяє переглядати, обмінюватися та порівнювати інформацію про рівні та види злочинності в усьому світі. Спираючись на дані бази Numbeo було встановлено: «що через початок війни у 2014 році на Сході України збільшилася кількість злочинів, що підпадають під статтю «Умисне вбивство» і «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини» – 11 тис. 532 і 1 тис. 974 зафіксованих правопорушень. Це рекордні цифри за розглянутий період часу. Найпоширеніші злочини в Україні – крадіжка і грабіж [344].

Україна займала 54 місце у світі (зі 135 країн) за рівнем злочинності у 2021 році. В Європі наша країна опинилася на третьому місці після Білорусі та Франції за цим показником. Через початок у 2022 році повномасштабної війни

Росії проти України індекс злочинності дорівнює 46.38, а Індекс безпеки відповідно – 53.62. Тобто основним видом злочинності в Україні залишається корупція та хабарництво. Щодо територіальних відмінностей, то індекси злочинності та безпеки було визначено в Одесі, Дніпрі, Харкові, Львові та Києві. Для розуміння глибини злочинності в Україні слід порівняти її рівень з іншими країнами.

Отже, в Білорусі індекс злочинності складає 57.18, а індекс безпеки – 42,82. У Франції – відповідно 54.39 і 45,61. У Швеції – 48,77 і 51.23. У Греції – 47,97 і 52.03. У Молдові – 47.43 і 52,57. В Албанії – 47.01 і 52,99. У Бельгії – 46,71 і 53.29. В Об'єднаному Королівстві – 46,62 і 53,38. В Україні – 46,38 і 53.62. В Італії – 46.24 і 53,76. В Ірландії – 45,87 і 54.13. На Мальті – 43,72 і 56.28. У Косово – 43.41 і 56,59. У Боснії і Герцеговині – 42,71 і 57.29. У Північній Македонії – 40,97 і 59.03. У Чорногорії – 40,39 і 59,61. У Росії – 39.32 і 60,68. У Латвії – 38,49 і 61,51. У Болгарії – 38,37 і 61,63. У Сербії – 38.18 і 61,82. У Німеччині – 37.01 і 62,99. У Люксембурзі – 35,58 і 64,42. В Іспанії – 34,97 і 65.03. В Угорщині – 33,91 і 66.09. У Норвегії – 33.51 і 66,49. В Литві – 32.55 і 67,45. У Румунії – 32.50 і 67,50. У Польщі – 32.13 і 67,87. У Португалії – 31.53 і 68,47. У Словаччині – 30.54 і 69,46. У Нідерландах – 27.57 і 72,43. У Фінляндії – 26.84 і 73.16. В Австрії – 26.82 і 73.18. У Данії – 26.34 і 73,66. У Чеській Республіці – 25.78 і 74.22. У Монако – 24.92 і 75.08. В Ісландії – 24.30 і 75,70. В Естонії – 24.14 і 75,86. У Хорватії – 23,99 і 76.01. У Словенії – 23.17 і 76,83. У Швейцарії – 22.12 і 77,88 [343].

Таким чином, рівень злочинності та рівень безпеки в Україні, незважаючи на війну, знаходиться не на найвищому рівні на відміну від Білорусі. А прикладом безпеки у світі залишається Швейцарія.

Враховуючи отримані результати, можна припустити, що запровадження спеціального режиму господарювання має бути спрямовано на розв'язання проблеми корупції й хабарництва та інших видів злочинності, що мають високий, дуже високий та помірний рівень. Наприклад, запровадження страхування майна та речей мешканців територіальних громад за кошти

місцевого бюджету або заохочування суб'єктів господарювання до використання цифрових технологій для запобігання проблем корупції й хабарництва при оформленні дозвільних документів та ін. Для більш ґрунтовного аналізу щодо впровадження спеціальних режимів господарювання доречно дослідити специфіку економічних злочинів у сфері господарської діяльності, враховуючи те, що у 2022 році їх рівень становив 41,95 (помірний).

У Кримінальному Кодексі України (розділ VII) є термін «кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» та є злочини, через які правоохоронні органи можуть втручатись у сферу економічних відносин. Наприклад, злочини за статтями ККУ: 191 (привласнення), 358 (підроблення документів), 366 (службове підроблення) не є економічними злочинами, але постають дієвим інструментом для «процесуального входу» в бізнес-середовище [345].

Утім, залишаються невирішеними окремі дискусійні питання, пов'язані з проблематикою класифікації кримінальних правопорушень. Так, сучасні науковці Я.С. Палешко, О.М. Кубецька та Т.М. Остапенко виділяють такі підходи до вказаної класифікації в господарській діяльності за сферами [346, с. 70-75]: злочини у сфері господарювання та підприємницької діяльності; у сфері фінансових відносин; у сфері виконання бюджету; у сфері оподаткування; у сфері захисту від монополізму та недобросовісної конкуренції; у сфері обслуговування населення; у сфері приватизації.

У той же час, Інститутом ООН Азії і Далекého Сходу з попередження злочинності і поведження з правопорушниками, пропонується така класифікація злочинів у економічній сфері: «монопольні злочини; шахрайство (підкуп, зловживання довірою, обман покупців); цифрові махінації; фіктивні організації; фальсифікації бухгалтерських документів; порушення ергономічних вимог і стандартів; навмисна неточність в описі товарів; нечесна конкуренція; фінансові порушення й ухилення від сплати податків; митні порушення; валютні махінації; біржові та банківські порушення; порушення,

що завдають шкоду навколишньому середовищу; «відмивання» злочинно отриманих грошей і власності» [347].

Враховуючи сучасну судову практику, виокремлюють чотири групи злочинів, що належать до пріоритетних напрямів економіки.

До першої групи включають злочини, що реалізуються у сфері відносин власності (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; економічне шахрайство; фіктивне підприємництво та ін.).

Друга група вміщує злочини, що реалізуються у сфері діяльності фінансово-економічного характеру: 1) злочинні посягання у сфері зовнішньоекономічної діяльності; 2) злочинні посягання у сфері функціонування і розвитку фондового ринку; 3) злочинні посягання у сфері фінансової діяльності (різні види фінансового шахрайства); 4) податкові злочини; 5) легалізація (відмивання) злочинних доходів та ін.; 6) злочини, що вчиняються в бюджетній сфері (привласнення, розтрата бюджетних коштів або заволодіння ними шляхом зловживання службовим становищем; порушення законодавства про бюджетну систему).

Третя група включає ті злочини, що реалізуються у сфері економічної діяльності, в т.ч. ОЗГ, а саме: злочинні діяння, що вчиняються у сфері виробництва; злочинні діяння, що вчиняються у сфері приватизації; злочинні діяння, що реалізуються у сфері підприємницької діяльності.

Четверту групу представляють злочини у сфері службової діяльності, що здійснюються організованими групами корумпованих службових осіб .

Злочини у сфері господарської діяльності становлять велику суспільну небезпеку для спеціальних режимів господарювання, оскільки вони характеризуються складністю, підступністю, латентністю, поширеністю та різноманітними формами вияву. Заслуговують на увагу напрацювання щодо злочинів у господарській діяльності таких науковців як Д.О. Грицишен, І.В. Супрунова та С.П. Лисак, які сформуvalи розгорнуту класифікацію економічних злочинів. Вони виокремили такі ознаки класифікації:

За загальними складовими економічної діяльності. «Зазначений напрям класифікації пов'язаний із основним підходом до розуміння сутності економічної діяльності, яка складається з таких етапів: сфера виробництва матеріальних благ та послуг; сфера обміну; сфера розподілу; сфера споживання. Такий підхід є логічним з позиції теоретичного підґрунтя формування економічної політики та механізмів боротьби з економічною злочинністю. Проте, з позиції практики, зазначений підхід є досить вузьким, адже динамічний розвиток економічних відносин значно звужує окремі сфери економічної діяльності як за змістом, так і за формою. Наприклад, сфера обміну за останні декілька десятиліть від традиційної торгівлі переросла в інтернет торгівлю та породила нову економічну концепцію – «Електронна комерція». В свою чергу, потреба в ефективному використанні майна та збереження екосередовища породила таку концепцію, як «Шерінгова економіка» - концепція економіки спільного користування. Нові підходи до сталого розвитку змушують переходити до основних положень «Циркулярної економіки» - концепції економічних відносин, що базуються на безвідходному виробництві. Зазначені економічні теорії та концепції як змінюють зміст та форму сфер економічної діяльності, так і розмивають межі між ними, що унеможлиблює визначення сфери скоєння економічного злочину, а отже сформуванню державної політики протидії. В цілому для цілей дослідження та розробки теоретичної конструкції економічних злочинів як суспільного явища зазначена класифікаційна ознака може мати місце.

За порушенням принципів економічної діяльності. До основних принципів економічної діяльності в умовах ринкової економіки відносять: свободу економічної діяльності; законність економічної діяльності; добросовісну конкуренцію; заборону кримінальних форм поведінки суб'єктів господарювання; добропорядність суб'єктів господарювання. Зазначена класифікація певним чином може слугувати доповненням до попереднього напрямку. Вона визначає взаємозв'язок між злочинами та економічною діяльністю. Зазначена класифікаційна ознака визначає властивості

економічних злочинів та служить теоретичним підґрунтям їх розгляду як суспільного явища. Класифікація злочинів таким чином дозволяє визначити їх наслідки для суспільства, загалом, та економічної системи, зокрема, адже характеризує їх як протиправний елемент, що порушує структурні та змістовні положення економічних відносин, впливає на їх результативність, а через це і на соціальну стабільність в суспільстві. В цілому цей напрям визначає об'єктно-предметне поле протидії економічній злочинності.

За сферою економічних відносин, щодо яких вчинено економічний злочин. В даному контексті економічні злочини групуються за видами економічної діяльності, а саме: підприємницька діяльність; фінансово-кредитна діяльність; торгівельна діяльність; зовнішньоекономічна діяльність; діяльність в сфері публічних (державних) фінансів. В даному випадку важливе місце мають властивості власне економічного злочину та середовище його скоєння. Крім того, в залежності від виду економічної діяльності встановлюється сукупність суб'єктів господарської діяльності, які задіяні в скоєнні економічного злочину, або проти яких таких злочин був вчинений. Крім того, вид економічної діяльності регулюється відповідною галуззю законодавства, а виходячи із цього держава формує межі такої діяльності, на основі чого встановлюється її законність та дії, які можуть бути визнані як економічні злочини.

За сферами суспільних відносин, що регулюють економічну діяльність. Дана класифікаційна ознака визначає економічні злочини за сферами суспільних відносин, що регулюють той чи інший вид економічної діяльності. Зазначена класифікаційна ознака певним чином розширює попередню в контексті впливу на суспільні відносини та наслідки економічних злочинів для розвитку суспільства.

За змістом скоєного злочину. Зазначена класифікація є розширеною складовою попередньої класифікації в контексті визначення об'єкта економічного злочину. Відповідно до зазначеної класифікації встановлюються економічні злочини проти певного порядку економічної

діяльності. Порядок економічної діяльності регулюється сукупністю нормативно-правових актів. Так, держава встановлює дозволені межі здійснення економічної діяльності, порушення яких вважатиметься економічним злочином.

За способом здійснення злочину. Зазначена класифікаційна ознака визначає спосіб скоєння економічного злочину. Варто зауважити, що способи скоєння економічних злочинів залежать від власне сфери економічної діяльності, в якій вони скоєнні, рівня розвитку ринкової економіки та ринку фінансових послуг, розвитку суспільних відносин та системи регулювання цієї сфери. Важливу роль у скоєнні економічних злочинів в сучасних умовах господарювання мають інформаційно-комп'ютерні технології, адже все більше шахрайств із фінансовими ресурсами відбувається саме в кіберпросторі.

За суб'єктними особливостями. Дану класифікаційну ознаку має наступні види економічних злочинів: 1) види злочинів, які вчиняються суб'єктами економічних відносин; 2) злочини, які обслуговують кримінальні економічні відносини; 3) діяння, які спрямовані на економічні відносини з метою їх припинення, витиснення суб'єктів з певної економічної діяльності, вимоги виплати грошових коштів за надання різних послуг щодо охорони, боротьби з конкурентами та перебування на території, яка контролюється певною злочинною групою [348, с. 9-25].

Розглянуті підходи до класифікації економічних злочинів не враховують контент спеціального режиму господарювання, тому доречно запропонувати групу економічних злочинів за такою ознакою як економічні злочини за різновидами спеціального режиму господарювання.

За видами спеціального режиму господарювання. Зазначена класифікаційна ознака визначає економічні злочини, які спостерігаються у кожному виді спеціального режиму господарської діяльності: економічні злочини в спеціальних (вільних) економічних зонах; економічні злочини в морських економічних зонах України; економічні злочини в умовах концесії;

економічні злочини на державному кордоні України; економічні злочини в санітарно-захисних та інших охоронних зонах; економічні злочини на територіях і об'єктах, що особливо охороняються; економічні злочини в окремих галузях економіки; економічні злочини в умовах надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації; економічні злочини в умовах воєнного стану; економічні злочини на територіях різних функціональних типів (відновлення, в особливих умовах для розвитку, регіональні полюси зростання та сталого розвитку).

У Додатку Б відбито результати систематизації класифікаційних ознак економічної злочинності у сфері господарювання, що представлені в науковій та навчальній літературі (класифікаційні ознаки, автори та групи економічних злочинів), яку поглиблено шляхом додавання класифікаційної ознаки: за видом спеціального режиму господарювання. Розробка такої пропозиції обумовлена тим, що даний підхід дозволить законодавцю запобігти економічним злочинам при розробці нових нормативно-правових актів у повоєнний час у межах запровадження спеціальних економіко-правових механізмів господарювання.

Сучасні розслідування економічних злочинів стає складніше, через глобалізацію видів економічної діяльності, які активно поширюються у всьому світі, тому постійно удосконалюються форм та види економічних злочинів, які слід досліджувати та аналізувати. Це сприятиме упередженню нових економічних злочинів.

Слід зауважити, що відмінністю сьогодення є зростання кіберзлочинності, тобто кількості кіберінцидентів. Комплекс щодо кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури та державних інформаційних ресурсів за один тиждень вересня 2021 року, наприклад, зафіксував понад 503 тисячі підозрілих подій, що на 14% більше, ніж тижнем раніше. А саме: «53% подій пов'язані з порушеннями корпоративної політики безпеки, 19% – виявленням мережевих шкідливих програм, 12% – спробами отримання прав адміністратора і ще 8% – зі спробами отримання прав користувача. Крім того,

системою захищеного доступу до мережі інтернет заблоковано 39,4 тисячі різного виду атак, що також на 14% більше, ніж тижнем раніше. З них 99% – мережеві атаки прикладного рівня, при цьому DDoS-атак не зафіксовано. CERT-UA в цей період зареєструвала і опрацювала 1960 кіберінцидентів. Основна кількість інцидентів – 99% стосується поширення шкідливого програмного забезпечення» [347].

Переважає більшість зафіксованих кіберінцидентів стосується замахів на викрадення інформації (38%), спроб отримання прав користувача (13%), мережевого сканування (27%) та спроб отримання прав адміністратора (12%). CERT-UA іноді за тиждень реєструє та опрацьовує 3133 кіберінцидентів, переважна більшість яких стосується недержавного сектору (близько 99%) [351].

Враховуючи зростання кількості кіберзлочинів в Україні з'явилися кібервійська, а Рада національної безпеки і оборони України прийняла стратегію розвитку кібербезпеки на наступні 5 років [349]. Кіберзлочинність руйнує суспільні процеси та інформаційні ресурси, персонально громадян, призводить до значних матеріальних втрат та знижує довіру суспільства до інформаційних технологій.

Отже, проведений економіко-правовий аналіз видів економічних злочинів, як ризики запровадження спеціального режиму господарювання довів, що головним видом злочинності в Україні залишається корупція та хабарництво. Щодо територіальних відмінностей, то індекси злочинності та безпеки відрізняються в Одесі, Дніпрі, Харкові, Львові та Києві. Незважаючи на війну, рівень злочинності та рівень безпеки в Україні у 2022 році знаходився не на найвищому рівні на відміну від Білорусі. Натомість взірцем безпеки у світі є Швейцарія [350, с. 78-79].

Проведений аналіз класифікаційних ознак економічної злочинності дозволив їх поглибити шляхом додання класифікаційної ознаки - за видами спеціального режиму господарювання та функціональні типи територій. Такий підхід дозволить законодавцю запобігти економічним злочинам при

розробці нових нормативно-правових актів у повоєнний час, враховуючи результати оцінки економічних збитків та шкоди через війну, що сприятиме виокремленню з боку держави тих територій, які найбільше постраждали, хоча вже зрозуміло, що не всі знищені локальні території мають бути відновлені.

3.3. Нормативно-правове забезпечення оцінки економічних збитків через війну у контексті запровадження спеціального режиму господарювання

Сьогоднішній стан нормативно-правової бази у сфері визначення шкоди та збитків, завданих збройною агресією проти України, можна охарактеризувати як такий, що перебуває в процесі формування. Підґрунтя для його розробки було закладено на початку повномасштабного вторгнення Постановою КМУ №326 від 20.03.2022 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації». Цей документ встановив процедуру визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, починаючи з 19 лютого 2014 р.

Визначення шкоди та збитків передбачено проводити окремо за наступними напрямками:

1) людські втрати та пов'язані з ними соціальні витрати – напрям, що включає всі людські втрати (смерть або каліцтво цивільних осіб), що виникли в результаті збройної агресії Російської Федерації, а також витрати, пов'язані з призначенням різних видів державної соціальної допомоги та наданням соціальних послуг;

2) економічні втрати, пов'язані з людськими втратами, – напрям, що включає непрямі економічні втрати, пов'язані із зменшенням чисельності населення та відповідного зменшення економічних показників країни;

3) військові втрати – напрям, що включає людські та матеріальні військові втрати і витрати, пов'язані з бойовими діями;

4) втрати, пов'язані із забезпеченням публічної безпеки і порядку, боротьби із злочинністю, забезпеченням безпеки дорожнього руху, – напрям, що включає людські та матеріальні втрати і витрати правоохоронних органів, пов'язані із забезпеченням публічної безпеки і порядку, боротьби із злочинністю, забезпеченням безпеки дорожнього руху;

5) соціальний захист ветеранів війни – витрати, пов'язані із забезпеченням заходів у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб та членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) захисників і захисниць України, що виникли внаслідок збройної агресії Російської Федерації;

6) втрати житлового фонду та об'єктів благоустрою – напрям, що включає втрати житлового фонду (житла), об'єктів благоустрою, об'єктів незавершеного будівництва житлової нерухомості, фактичні витрати, здійснені для їх відновлення;

7) втрати об'єктів громадських будівель – напрям, що включає втрати громадських будівель (об'єктів освіти, спорту, соціального захисту, охорони здоров'я, культури, адміністративних будівель тощо), фактичні витрати, здійснені для їх відновлення;

8) втрати об'єктів житлово-комунального господарства – напрям, що включає зруйновані і пошкоджені об'єкти у сфері теплопостачання, об'єкти водопостачання і водовідведення і решту об'єктів житлово-комунального господарства, знищення яких має безпосередній вплив на санітарні та гігієнічні умови проживання жителів населених пунктів;

9) шкода, завдана земельним ресурсам, – напрям, що включає шкоду від пошкодження і знищення родючого шару ґрунту та шкоду, зумовлену забрудненням і засміченням земельних ресурсів;

10) втрати надр – напрям, що включає втрати надр, завдані самовільним їх користуванням;

11) збитки, завдані водним ресурсам, – напрям, що включає забруднення, засмічення, вичерпання та інші дії щодо водних ресурсів, які можуть погіршити умови водопостачання, завдати шкоди здоров'ю людей, спричинити зменшення рибних запасів та інших об'єктів водного промислу, погіршення умов існування диких тварин, зниження родючості ґрунтів та інші несприятливі явища внаслідок зміни фізичних і хімічних властивостей вод, зниження їх здатності до природного очищення, порушення гідрологічного і гідрогеологічного режиму вод;

12) шкода, завдана атмосферному повітрю, – напрям, що включає шкоду, завдану викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря;

13) втрати лісового фонду – напрям, що включає втрати і пошкодження лісів і лісових ділянок, та пов'язані із ними витрати;

14) збитки, завдані природно-заповідному фонду, – напрям, що включає збитки, завдані територіям та об'єктам природно-заповідного фонду, та пов'язані із ними витрати;

15) втрати інфраструктури транспорту, інфраструктури (зокрема фізичної) електронних комунікаційних мереж – напрям, що включає зруйновані або пошкоджені автомобільні дороги, залізничні шляхи, аеродроми та аеродромні об'єкти, об'єкти портової інфраструктури, гідротехнічні споруди, судна морського та внутрішнього водного транспорту, об'єкти поштового зв'язку, інфраструктуру (зокрема фізичну) електронних комунікаційних мереж та інші об'єкти транспортної інфраструктури, електронних комунікацій та зв'язку;

16) втрати енергетичної інфраструктури – напрям, що включає зруйновані газо-, нафтопроводи, об'єкти з виробництва, передачі, розподілу та продажу електричної енергії, інші об'єкти енергетичної інфраструктури;

17) втрати культурної спадщини – напрям, що включає втрати культурної спадщини та культурних цінностей;

18) економічні втрати підприємств (крім підприємств оборонно-промислового комплексу), у тому числі господарських товариств, – напрям

включає втрати підприємств усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна, втрати фінансових активів, а також упущену вигоду від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності;

19) втрати установ та організацій (крім установ та організацій оборонно-промислового комплексу) – напрям, що включає втрати установ та організацій усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна (крім втрат громадських будівель та споруд комунальної власності);

20) економічні втрати підприємств оборонно-промислового комплексу, у тому числі господарських товариств, – напрям включає втрати підприємств усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна, втрати фінансових активів, а також упущену вигоду від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності;

21) втрати установ та організацій оборонно-промислового комплексу – напрям, що включає втрати установ та організацій оборонно-промислового комплексу усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна (крім втрат громадських будівель та споруд комунальної власності) [352].

За кожним з цих напрямів наведено мінімальний перелік показників, за допомогою яких мають бути оцінені втрати, перелік органів державної влади, які мають розробити, затвердити та погодити (термін виконання – вересень 2022 року) відповідні методики визначення завданих збитків, а також тих з них, що відповідальні за визначення шкоди та збитків за наведеним напрямом. Наприклад, за першим напрямом – людські втрати та пов’язані з ними соціальні витрати – Міністерство соціальної політики України затверджує своїм наказом розроблену методику за погодженням з Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, а відповідальним за визначення шкоди та збитків є тільки Міністерство соціальної політики.

Також Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації (далі – Порядок) окреслює основні засади (загальні, організаційні, методичні), на яких має ґрунтуватись

оцінка збитків, завданих збройною агресією проти України. Так, необхідні методики оцінки шкоди та збитків мають складатися з наступних розділів:

1) «Основні положення», в якому викладаються основні положення, що визначають: сферу дії окремої розробленої методики; основні терміни, які вживаються в такій методиці; види та типи майна, що є об'єктом збитків у цій методиці; осіб та суб'єктів, які забезпечують проведення оцінки збитків; інші загальні питання;

2) «Організаційні засади оцінки збитків», в якому зазначаються: вимоги до вихідних даних, їх переліки з описом показників, що необхідні для проведення оцінки збитків; вимоги до інформаційних джерел, їх переліки (у разі можливості визначення вичерпного переліку), які застосовуються під час проведення оцінки збитків; коло осіб, які відповідають за збирання та надання вихідних даних та інформаційних джерел для проведення оцінки; форми складання актів з оцінки збитків; встановлення дати оцінки; необхідність рецензування звітів про оцінку збитків; інше;

3) «Методичні засади визначення розміру збитків, спричинених збройною агресією», в якому викладаються основні положення, що визначають: особливості застосування оціночних процедур з урахуванням напрямів визначення збитків, завданих внаслідок збройної агресії Російської Федерації; опис формул та їх складових, які застосовуються під час розрахунку; інше [352].

Мета застосування таких методик сформульована як «визначення загальних розмірів та обсягів шкоди та збитків, завданих збройною агресією Російської Федерації, для визначення загальних втрат та збитків економіки, для прогнозування загальнодержавних або секторальних витрат на відновлення, планування державної політики у відповідній сфері та визначення поточних потреб у відновленні, а також визначення обсягів компенсації постраждалим; визначення розміру реальних збитків (у вартісному виразі), упущеної вигоди, витрат, необхідних для відновлення майна та майнових прав, що зазнали руйнівного впливу внаслідок збройної

агресії Російської Федерації, для цілей подання постраждалими заяв про компенсацію, а також подання позовів до судових інстанцій, зокрема міжнародних» [352].

Оцінка збитків, завданих постраждалим, може здійснюватися за допомогою одного з затверджених Порядком способів:

1) аналітична оцінка збитків – проводиться органами державної влади або органами місцевого самоврядування самостійно або із залученням фахівців, підприємств, установ, організацій будь-якої форми власності, а також може проводитися самостійно підприємствами, установами, організаціями з урахуванням вимог стандартної методології, затверджених Порядком;

2) стандартизована оцінка збитків – яка проводиться органами державної влади або органами місцевого самоврядування, яким Кабінетом Міністрів України надано повноваження щодо визначення розміру збитків, завданих внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, ракетно-бомбових ударів, спричинених збройною агресією Російської Федерації, із використанням стандартного набору вихідних даних та дотриманням вимог стандартної методології, затверджених Порядком;

3) незалежна оцінка збитків – проводиться суб'єктами оціночної діяльності – суб'єктами господарювання, із дотриманням національних стандартів оцінки майна та Міжнародних стандартів оцінки майна з урахуванням особливостей, що визначені Порядком;

4) судова експертиза – проводиться судовими експертами на умовах і в порядку, передбачених Законом України «Про судову експертизу», з урахуванням особливостей методичного регулювання оцінки збитків, спричинених втратою, руйнуванням та пошкодженням майна державної, комунальної та приватної форм власності в ході збройної агресії Російської Федерації, визначених Порядком [353, с. 82-83].

Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, визначає також етапи проведення

відповідної оцінки: підготовчий, проведення оціночних чи експертних процедур та складення звіту про оцінку збитків або висновку експерта, акту оцінки збитків. Основними вимогами до такого звіту чи висновку є його стисла форма та наступна структура: стислий опис характеру та ступінь пошкоджень, яких зазнало майно, з посиланням на наявні підтвердні матеріали; опис об'єкта оцінки; інформацію про мету оцінки; дату оцінки; інформацію про використані вхідні дані та джерело їх отримання; інформацію про вид вартості; результати аналізу достовірності та достатності наявної вхідної інформації для виконання оцінки; інформацію про оціночні процедури, що були застосовані під час оцінки; припущення та спеціальні припущення, на які спирався оцінювач під час проведення оцінки; висновок про вартість; дату складення звіту про оцінку збитків.

Задля якісного забезпечення виконання дій, передбачених Постановою КМУ №326 від 20.03.2022, було підготовлено також ряд інших нормативно-правових актів.

Постанова КМУ №380 від 26.03.2022 «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» [354] визначає механізм, умови та процедуру надання інформаційного повідомлення про знищене та пошкоджене нерухоме майно внаслідок терористичних актів і бойових дій, диверсій, пов'язаних з військовою агресією РФ. Таке повідомлення містить основну інформацію про пошкоджене майно:

«прізвище, власне ім'я, по батькові особи – для фізичних осіб, чи організаційно-правову форму та найменування юридичної особи;

реєстраційний номер облікової картки платника податків особи (у разі подання з використанням мобільного додатка Порталу Дія (Дія), а для юридичних осіб – ідентифікаційний код згідно з ЄДРПОУ;

контактні дані особи (номер телефону, адреса електронної пошти);

відомості про нерухоме майно (тип, загальну площу чи протяжність, адресу (місцезнаходження), інформацію про те, що нерухоме майно є об'єктом культурної спадщини (у разі потреби), інші технічні характеристики (за наявності), форму власності, наявність/відсутність статусу пам'ятки культурної спадщини);

відомості про кількість осіб, що проживали в нерухомому майні (для житлового фонду);

відомості про пошкодження або знищення нерухомого майна (дата та орієнтовний час настання події, опис пошкодження, зокрема площа або протяжність пошкодженого нерухомого майна, фото-, відеофіксація (за наявності)» [354].

Прийнято за основу Законопроект №7198 від 24.03.2022 «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» [355], що визначає коло осіб, які мають право на отримання компенсації за знищене та пошкоджене майно.

Постановою КМУ № 473 від 19 квітня 2022 було затверджено «Порядок виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд», який спростив процедуру фіксації пошкоджень та руйнувань житлових будівель та споруд, завданих внаслідок збройної агресії Росії» [356].

У травні 2022 року Міністерство аграрної політики та продовольства України затвердило першу з передбачених методик – Методику визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації (Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України № 295 від 18 травня 2022 року [357]). В серпні до громадського обговорення було представлено проект Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із

збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності тощо [358], авторами якого є Міністерство економіки України та Фонд державного майна України.

Наприкінці серпня 2022 року було відкрито Реєстр пошкодженого та знищеного майна (далі – Реєстр), розроблений Міністерством інфраструктури України у співпраці з Міністерством розвитку громад та територій України та Міністерством цифрової трансформації України у відповідності до вимог Постанови КМУ №380 від 26.03.2022 р. в межах проєкту USAID «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS» [359]. Це єдина база даних про житлову інфраструктуру, яка зазнала руйнувань під час війни, запроваджена з метою створення системи Цифрового управління відбудовою України і виплати компенсацій за втрачену чи пошкоджену росіянами нерухомість.

Роботу з наповнення Реєстру даними здійснюють спеціальні Комісії, які створені органами місцевого самоврядування чи військово-цивільними адміністраціями у відповідності до Порядку виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд (Постанова КМУ № 473 від 19 квітня 2022 р.) [356]. Процедура виглядає наступним чином: потерпілий подає інформаційне повідомлення про завдану йому шкоду, а комісії, отримавши такі повідомлення, виконують обстеження пошкодженого чи зруйнованого майна, за результатами якого фіксують нанесену шкоду шляхом занесенням відповідної інформації до Реєстру, юридично підтверджуючи фіксацію факту такої шкоди, створюючи підґрунтя для можливого отримання компенсаційних виплат постраждалим.

Однак, незважаючи на зрозумілість та чіткість правових документів, що надали старт процесам розбудови нормативно-правового та методичного контенту щодо встановлення обсягів шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, його не сформовано навіть у

мінімально необхідному обсязі. Попри упущення влади у цьому питанні можна констатувати певний позитивний момент: регламентовано та організаційно опрацьовано на практиці процес фіксації шкоди завданої російською агресією нерухомому майну, але в площині оцінки зафіксованих збитків офіційна методика відсутня. Натомість всі оцінювання здійснюються за локальними і міжнародними стандартами, що поки є підґрунтям для розробки подібних методик та підходів у всьому світі.

Розглядаючи широкий спектр таких аналітично-методичних документів, що є у відкритому доступі на сьогоднішній день, можна зазначити, що кожен з них має певні переваги чи недоліки, більшу чи меншу відповідність необхідним нормативним вимогам. Однак, всі вони мають бути розглянуті та можуть певним чином бути використані для розробки необхідного механізму оцінювання шкоди. Крім того, така робота має бути проведена, оскільки розробка методики визначення шкоди та збитків для окремої території чи громади не передбачена чинним нормативно-правовим контентом, тому буде представляти собою певний комплекс дій з використання окремих механізмів пооб'єктної оцінки.

Наразі в Україні відсутній налагоджений механізм не тільки визначення збитків, завданих збройною агресією проти України, але й їх відшкодування як для фізичних осіб, так і для бізнесу. Однак, зацікавленість у його створенні існує як в українському суспільстві, так і у міжнародній спільноті. Діяльність в цьому напрямі створює для всього світу і міжнародного права прецедент, нова система захисту від агресії на майбутнє – з жорстким покаранням держави-агресора та відшкодуванням країні, яку було піддано агресії.

Триваюча війна не сприяє швидкому розробленню та запуску ефективних механізмів проведення обстежень, методик визначення шкоди та збитків з метою грошової компенсації [360], але робота в цій сфері триває. Вона була розпочата ще у 2014 році, але до початку широкомасштабного вторгнення 24.02.2022 р. її результат був майже нульовим. Можна відмітити тільки окремі спроби на законодавчому рівні врегулювати це питання.

До Верховної Ради України в різний час було внесено декілька законопроектів доволі суперечливого змісту («Про компенсацію майнової шкоди, завданої під час проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях» (№4272а від 10.07.2014) [361], «Про відшкодування збитків за зруйноване (знищене) або пошкоджене приватне житло особам, приватне житло або приватні домогосподарства яких були пошкоджені (зруйновані) під час проведення антитерористичної операції» (№ 4301 від 24.03.2016) [362], «Про відшкодування шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом та внаслідок проведення антитерористичної операції» (№ 6041 від 07.02.2017) [363], «Про відшкодування збитків, завданих населенню пошкодженням та/або знищенням житла внаслідок та в період проведення антитерористичної операції або операції Об'єднаних сил» (№2286 від 18.10.2019 р.) [364], які за різними причинами не були винесені на голосування чи були відправлені на доопрацювання після першого читання.

Тобто сформований за період 2014–2021 рр. нормативно-правовий контент обмежувався чи не єдиною Постановою Кабінету Міністрів України № 947 від 18 грудня 2013 р. (у редакції від 02 вересня 2020 року) «Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації» (далі - Порядок надання та визначення розміру грошової допомоги) [365].

Відповідно в цей період розробка методик оцінки збитків та шкоди, спричиненої збройною агресією Російської Федерації, майже не проводилася (або проводилася локально, без виходу у публічний простір). Причин цьому декілька, але на думку судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду О. Ступак основна проблема полягала в тому, що у всіх справах про відшкодування шкоди за зруйноване майно, відшкодування моральної шкоди, які розглядалися КЦС ВС (більше 40 справ за 2018-2020 рр.), громадяни

висували вимоги виключно до держави Україна. «24 лютого 2022 року стало тригером, який змінив вектор правових вимог про відшкодування шкоди на 180 градусів, оскільки в судах з'явилися справи, у яких відповідні вимоги пред'являються до країни-агресора – РФ» [366]. Зрозуміло, що за такого підходу держава не була зацікавлена в офіційному затвердженні спеціальних інструментів оцінки та відшкодування.

Натомість міжнародні установи, що опікувались наданням допомоги Україні в гуманітарній сфері, зробили доволі значний внесок до врегулювання цього питання. За спільних зусиль Організації Об'єднаних Націй, Європейського Союзу та Світового банку була підготована Оцінка відновлення України та розбудови миру [367, 368], яка станом на 2015 р. визначила загальну суму нанесених збитків за багатьма сферами суспільного життя [369, с. 382]. Так само, у 2017 році фахівцями НІСД спільно з національною експертною спільнотою, в тому числі за активної участі автора та співробітників ДУ «Інститут економіко-правових досліджень ім. В.К. Макутова НАН України», було підготовлено Аналітичну доповідь до щорічного послання президента України до Верховної ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році», яка в розділі 4 «Напрями несилової деокупації» містила часткову оцінку втрачених активів та підходи до їх можливого відшкодування [370, с. 101-107].

Отже, жодний з трьох наведених документів безпосередньо не є методикою щодо здійснення оцінювання нанесеної шкоди та отриманих збитків з виокремленням територіального аспекту, хоча звіт, підготовлений UNDP Ukraine, містить більше її формальних ознак.

Крім того, Аналітична доповідь НІСД загалом не спрямована на визначення збитків, а тільки опосередковано (в контексті відновлення) вказує на механізм їх обрахунку. Натомість все це не суперечить можливості відстежити основні елементи оцінювання для кожного документа та в межах даного дослідження визначити особливості того чи іншого підходу (міжнародного чи вітчизняного).

Результати такого аналізу у вигляді зіставлення Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги, Оцінки відновлення України та розбудови миру та Аналітичної доповіді «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році» за певними критеріями представлено в табл. 3.2.

Для розуміння даних аналізу слід навести деякі пояснення, в першу чергу щодо трактування статусу досліджуваних документів (прямий/похідний, формальний/фрагментарний, типовий/індивідуальний). Прямий статус присвоєно методиці, головною метою якої є визначення (оцінювання) розміру шкоди та збитків, завданих збройною агресією Росії. Відповідно ті з них, які спрямовані на інше, наприклад на пошук відповіді щодо вартості відновлення територій, мають статус похідної методики.

Таблиця 3.2

Порівняльний аналіз методик (методичних підходів) до оцінки втрат та обсягу збитків, завданих російською збройною агресією, розроблених за період 2014-2021 рр.

ДОКУМЕНТ/ КРИТЕРІЙ		
<i>Постанова КМУ № 947 від 18.12.2013 (в редакції від 02.09.2020) [365]</i>	<i>Оцінка відновлення України та розбудови миру [367, 368]</i>	<i>Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 р. [370]</i>
СТАТУС МЕТОДИКИ		
Пряма / фрагментарна /типова	Похідна / формальна/ унікальна	Похідна/фрагментарна/унікальна
МАСШТАБ ОЦІНКИ		
Всі постраждалі	Уражені безпосередньо: Луганська та Донецька області Уражені опосередковано: Харківська (Харків, Ізюм), Запорізька (Бердянськ), Дніпропетровська (Дніпро)	АРК Крим, Луганська та Донецька області

Продовження табл. 3.2

1	2	3
<i>СУБ'ЄКТИ ОЦІНКИ</i>		
Комісії з розгляду питань, пов'язаних з наданням грошової компенсації	ЄС/ ООН/ СБ за допомоги міністерств та відомств України.	Експерти НІСД та НАН України, USAID та ЄС, консультанти ВРУ та СБУ
<i>СПОСІБ ОЦІНКИ</i>		
Стандартизована оцінка збитків	Методика «Оцінка постконфліктних потреб» - розроблена оцінювачами з урахуванням специфіки ситуації, імпровізована та адаптована до місцевих умов	Аналітична та експертна оцінка
<i>КОМПОНЕНТИ (НАПРЯМИ) ВИЗНАЧЕННЯ ШКОДИ ТА ЗБИТКІВ</i>		
Житлові будинки (квартири), що зруйновані чи постраждали	1. Інфраструктура та соціальні послуги; 2. Економічне відновлення; 3. Соціальна стійкість, розбудова миру та громадської безпеки	1. Фіскальні втрати; 2. Прямі збитки галузей економіки; 3. Упущена економічна вигода суб'єктів господарювання
<i>ДЕТАЛІЗАЦІЯ КОМПОНЕНТІВ (НАПРЯМІВ)</i>		
Відсутня	1. Охорона здоров'я; Освіта; Соціальне забезпечення; Енергетика; Транспорт; Водопостачання та водовідведення; Охорона довкілля; Громадські будівлі та житло. 2. Зайнятність; Виробничий потенціал та засоби до існування; Економічне планування на місцевому рівні; МСП та приватний сектор; Фінансові послуги. 3. Покращення розуміння вразливості, ризиків та проблем соціальної згуртованості; Сприяння соціальній згуртованості і створення атмосфери довіри; Підтримка культури толерантності через діалог; Захист населення, постраждалого внаслідок конфлікту; Забезпечення доступу до правосуддя; Надання юридичної допомоги; Психосоціальна підтримка; Відновлення безпеки на рівні громад; Підготовка до роззброєння, демобілізації та реінтеграції	1. Недоотримані податкові доходи бюджету; Податковий борг; Збитки від несанкціонованого використання природних ресурсів; 2. Втрата, пошкодження, руйнування виробничих, інфраструктурних та інших об'єктів; 3. Збитки від нестачання товарної продукції; Контрабандні товаропотоки; Здорожчання сировини.

1	2	3
<i>ДЖЕРЕЛА ДАНИХ ДЛЯ ОЦІНКИ</i>		
Заява постраждалого з підтвердженням документів про власність Акт обстеження, складений комісією	Дані Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, Міністерства інфраструктури, уповноважені керівники відповідних секторів з інших міністерств, обласних і районних адміністрацій	Офіційні статистичні дані, дані обласних і районних адміністрацій, інші аналітичні матеріали з відкритим доступом

За другою ознакою два з трьох досліджуваних документів (перший та третій) отримали статус фрагментарний, оскільки містять тільки окремі елементи опису методичного підходу без дотримання більш-менш формального змісту стандартної методики. Остання ознака вказує на можливість повторного застосування певного методичного підходу та для будь-яких інших територій (типова) чи її використання унікальне, а всі повтори передбачають внесення певних змін.

Отже, результати порівняння методичних підходів до оцінки втрат та обсягу збитків, завданих збройною агресією Росії, що прямо чи опосередковано наведені в трьох різних документах, показали їх націленість на визначення загальної суми збитків держави від війни (обмеженої певними сферами) без її чіткої деталізації чи юридичного обґрунтування для допоміжного використання в публічному просторі. Тобто для запуску офіційної правової процедури відшкодування збитків дані оцінки, виконані за такими методиками не мають потрібного доказового статусу. І як показала судова практика, найбільші постраждалі суб'єкти господарювання (Нафтогаз України, ПриватБанк, Ощадбанк, тощо) подавали відповідні позови самотійно, розраховуючи збитки за чинними міжнародними нормами в індивідуальному порядку. Однак, з огляду на політичну ситуацію 2014-2021 рр., коли світова спільнота остерігалася визнавати Росію прямою

учасницею збройного конфлікту, інших методичних підходів до оцінки збитків годі було отримати.

Наразі ж проведений аналіз надає певні індикатори для здійснення оцінки документів, що розроблені в даній площині вже після початку повномасштабної агресії. Через зміну світосприйняття злочинних дій Росії та значний прояв реальної (моральної, фізичної та матеріальної) підтримки України з боку переважної більшості країн створюється вагоме підґрунтя для майбутнього відшкодування збитків за рахунок держави-агресора.

У медіа з'являються повідомлення, що активи РФ та резидентів РФ арештовують та вилучають в Україні, але безпосередньо бізнес, який постраждав унаслідок бойових дій, примусово стягнути їх на свою користь змоги не має. Навіть незважаючи на те, що є постанова КЦС ВС від 14 квітня 2022 року у справі №308/9708/19, у якій ідеться про можливість покладення майнової відповідальності на державу РФ, діями агентів якої особам завдано шкоди» [371].

Отже потребують модернізації чи, скоріш, створення підходи до чіткої юридичної фіксації та оцінки шкоди та збитків, завданих збройною агресією Росії. Як вже було констатовано раніше, основа для створення нормативно-правового та методичного контенту в цьому напрямі була закладена Постановою КМУ №326 від 20.03.2022 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» [352].

Однак, на сьогоднішній день розроблена тільки доволі незначна частина документів, яка є явно недостатньою для того, щоби механізм відшкодування втрат, завданих фізичним та юридичним особам унаслідок агресії з боку Російської Федерації запрацював повною мірою. Офіційно затвердженою є тільки одна Методика визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації (Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України № 295 від 18 травня 2022 року [357]).

Уповноважені на створення такого контенту інституції доволі складно звинуватити у бездіяльності, оскільки у Верховній раді та Кабінеті Міністрів України зареєстровано масу законопроектів та подано безліч проектів постанов в цій площині. Натомість вони не приймаються та не затверджуються з різних причин, що продовжує період існування правового вакууму, даючи активний поштовх до пошуку альтернативних шляхів, наприклад звернення до Європейського суду з прав людини, яке зробила група компаній СКМ, яка втратила металургійні активи у Маріуполі.

З іншого боку, в таких умовах виникає доволі широке коло наукових та фахових досліджень, які спрямовані як на формування певних методик щодо обрахунку завданих збройною агресією Росії шкоди та збитків за всіма сферами життя України чи окремих методичних підходів до визначення таких збитків за окремими напрямками. Моніторинг результатів комплексних досліджень ширшого спрямування (за множиною сфер) дозволив виділити наступні документи, що потребують особливої уваги:

1. Матеріали робочої групи «Аудит збитків, понесених внаслідок війни» Національної ради з відновлення України від наслідків війни в межах розробки Плану відновлення України (липень 2022 р) [372]. Його складовою є Звіт про прямі збитки інфраструктури, непрямі втрати економіки від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України, та попередня оцінка потреб України у фінансуванні відновлення.

Результат спільного дослідження Київської школи економіки спільно з Міністерством розвитку громад і територій, у співпраці з іншими органами державної влади, за координації Міністерства реінтеграції тимчасово окупованих територій (червень 2022 р.) [373] у повному обсязі. Розглядаємо ширший за змістом документ.

2. Експрес оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення України, виконана спільними зусиллями Світового Банку, Уряду України та Європейської Комісії (серпень 2022 р) [374].

3. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства, підготовлені Центром Разумкова за сприяння Представництва «Фонду Фрідріха Науманна за свободу» в Україні (травень 2022 р.) [375].

Вказані звітні документи представляють собою результати досліджень щодо оцінки завданих російською агресією шкоди та збитків, які проводились з метою отримання висновків для розробки планів щодо відновлення України. Незважаючи на це, кожен з них містить основні елементи оцінювання, які необхідні для усвідомлення повної загальної суми збитків та їх складових, а також доволі детальний описом методів, що використовувались для їх отримання. Це дозволяє в межах даного дослідження вважати їх методиками (методичними підходами) до оцінки втрат та обсягу збитків, завданих збройною агресією Росії, з метою проведення порівняльного аналізу особливостей кожного з них.

Однак, проведення такого аналізу буде неповним без пошуку відмінностей та подібностей з чинною нормативно-правовою базою. В даній площині особливої уваги заслуговує саме Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації (Постанова КМУ №326 від 20.03.2022) [352].

Тому в таблиці 3.5 представлено результати порівняння методик (методичних підходів), застосовуваних у вказаних міжнародних комісійних звітах та у чинному юридичному підході. Слід зазначити, що за рамками розгляду залишилося співставлення мети кожного з представлених документів, оскільки порівнювалися порядок оцінювання та три різних його результати за альтернативними способами.

Детально розглянувши інформацію, наведену в таблиці 3.2, можна дійти наступних висновків:

– досліджені документи за формою, сутністю та якістю є суттєво кращими порівняно з тими, що були розроблені за період 2014-2021 рр., аналіз яких було представлено в таблиці 3.3, а також мають діаметрально інший

вектор використання отриманих результатів – не тільки в публічній площині, але й для обґрунтування планів щодо відновлення України;

– чинний офіційний підхід до визначення шкоди та збитків від війни, єдиний що може бути підґрунтям для майбутнього відшкодування завданої шкоди, за основними методичними засадами їх оцінювання значною мірою відповідає спільним міжнародним (комісійним) оцінкам, вирізняючись деталями, що обумовлені вимогами сьогодення та можливості багаторазового типового застосування;

– досліджувані звіти, що виконані багатонаціональною командою експертів, а саме 2й та 3й, є прикладом не тільки загального оцінювання завданих шкоди та збитків у вартісному вигляді, але є прикладом більш детального (концентрованого на напрямках, секторах, показниках, об'єктах) комплексного аналізу його основних складових у мінливих умовах сьогодення. Така їх визначальна ознака підвищує шанси на успішне повторне використання унікальних (за своєю формальною сутністю) оціночних процедур за інший період часу або з іншою метою;

– незважаючи на ідентичні часові рамки проведених досліджень та заявлений доступ до однакових джерел даних, результат оцінювання, представлений у міжнародних звітах є різним. Причинами можуть бути: розбіжність як у визначенні сутності шкоди, збитків чи втрат, так і деталей оцінок, більший чи менший вплив суб'єктивності оцінок (за результатами глибинних інтерв'ю чи анкетування), припинення чи порушення в період воєнного стану процесів статистичних спостережень, а також закриття доступу до певної інформації, яка раніше мала статус відкритої.

Отже, проведений аналіз показав наявність доволі значної кількості схожих складових елементів методичних оцінок, що майже автоматично робить їх типовими та базовими для майбутніх розробок. Крім того визначено суттєву відмінність за структурою чи окремими компонентами, які подекуди є дуже важливими.

Таблиця 3.3

Порівняльний аналіз методик (методичних підходів)
до оцінки втрат та обсягу збитків, завданих збройною агресією Росії, розроблених у 2022 р.

ДОКУМЕНТ/ КРИТЕРІЙ			
<i>Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації [352]</i>	<i>Аудит збитків, понесених внаслідок війни [372]</i>	<i>Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення України (RDNA) [374]</i>	<i>Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства [376]</i>
1	2	3	4
<i>СТАТУС МЕТОДИКИ</i>			
Пряма / формальна / типова	Пряма / формальна / унікальна	Пряма / формальна/ унікальна	Похідна / фрагментарна/ унікальна
<i>МАСШТАБ ОЦІНКИ</i>			
Всі регіони України	Донецька, Харківська, Луганська, Миколаївська, Запорізька, Київська та Чернігівська області	Донецька, Луганська, Харківська, Київська, Чернігівська, Запорізька, Сумська, Миколаївська та Херсонська області	Всі регіони України
<i>СУБ'ЄКТИ ОЦІНКИ</i>			
Органи державної влади чи місцевого самоврядування самостійно, або із залученням фахівців, підприємств, установ, організацій Суб'єкти оціночної діяльності Судові експерти	Національна рада з відновлення України від наслідків війни, Київська школа економіки, Міністерство розвитку громад та територій України, Світовий банк, USAID	Світовий банк, Уряд України, Європейська Комісія Консультанти: державних установ, агенцій ООН, партнерів з розвитку, науковці, громадянське суспільство та приватний сектор.	Центр Разумкова

Продовження табл. 3.3

1	2	3	4
<i>СПОСІБ ОЦІНКИ</i>			
Аналітична оцінка збитків Стандартизована оцінка збитків Незалежна оцінка збитків Судова експертиза	Методика оцінки збитків від наслідків катаклізмів (Damage, Loss, and Needs Assessment Guidance Notes, Volumes 1-3): аналітична оцінка прямих та непрямих втрат	Аналітична оцінка збитків Моделювання та прогнозування	Аналітична та експертна оцінка
<i>КОМПОНЕНТИ (НАПРЯМИ) ВИЗНАЧЕННЯ ШКОДИ ТА ЗБИТКІВ</i>			
1. Майно, майнові права та інші активи, що належать постраждалим та зазнали руйнівного впливу, за напрямками: 1.1. соціальний сектор, 1.2. інфраструктура, 1.3. виробничий сектор, 1.4. наскрізні сектори 2. Упущена вигода	1. Соціальний сектор 2. Інфраструктура 3. Виробничий сектор 4. Наскрізні сектори	1. Соціальний сектор 2. Продуктивний сектор 3. Інфраструктура 4. Фінансовий сектор 5. Екологія	Руйнування і пошкодження цивільної інфраструктури та житлових будинків; Руйнування медичних закладів; Обмеження рівня надання послуг; Забезпечення продуктами харчування в містах, де здійснюються бойові дії; Внутрішньо переміщені особи (ВПО); Тимчасово переміщені особи/ Біженці.

1	2	3	4
<i>ДЕТАЛІЗАЦІЯ КОМПОНЕНТІВ (НАПРЯМІВ)</i>			
<p>Перелік визначених показників, що може бути доповнений, за групами:</p> <p>1. Соціальний захист, Житло, Освіта, Охорона здоров'я, Культура та релігія, Фізична культура і спорт, Молодіжна сфера та національно-патріотичне виховання;</p> <p>2. Транспорт, Енергетика, Зв'язок, Теплопостачання, Водопостачання і водовідведення та інше;</p> <p>3. Сільське, лісове та рибне господарство, оборонно-промисловий комплекс, промисловість, торгівля, туризм та інше;</p> <p>4. Державне та місцеве управління, Третинний сектор економіки та інше.</p>	<p>1. Житло, Освіта, Охорона здоров'я, Соціальний захист і забезпечення засобів до існування, Культура і туризм</p> <p>2. Сільське господарство, Зрошення і водні ресурси, Торгівля і промисловість, Фінансовий сектор і банківська справа</p> <p>3. Енергетика, Видобування корисних копалин, Транспорт, Телекомунікації та цифрові технології, Водопостачання та водовідведення, Муніципальні послуги</p> <p>4. Охорона довкілля, природо-користування та лісове господарство, Реагування на надзвичайні ситуації та цивільний захист, Юстиція та державне управління, Очищення території країни</p>	<p>1. Житловий фонд та адміністративні будівлі, Об'єкти охорони здоров'я, Освітні заклади та об'єкти наукової інфраструктури, Соціальний захист, Культура, спорт, туризм</p> <p>2. Активи підприємств, промислові об'єкти, Роздрібна торгівля, АПК та земельні ресурси</p> <p>3. Транспортна інфраструктура (Дорожнє господарство, Залізнична інфраструктура, Авіаційна галузь, Водний транспорт, Поштові оператори, Транспортні засоби), Цифрова інфраструктура, Енергетика, Житлово-комунальне господарство</p> <p>4. відсутня</p> <p>5. відсутня</p>	<p>відсутня</p>

Продовження табл. 3.3

1	2	3	4
<i>ДЖЕРЕЛА ДАНИХ ДЛЯ ОЦІНКИ</i>			
<p>1. Правова, технічна та інша документація, яка дає змогу ідентифікації майна, що постраждало;</p> <p>2. Звіт (акт) про обстеження пошкоджених та/або знищених об'єктів після завдання шкоди;</p> <p>3. Результати огляду об'єкта оцінки (фотоматеріали, відеоматеріали, геопросторові дані, цифрові картографічні матеріали, дані дистанційного зондування Землі та їх похідні продукти, аналітика соціальних мереж, існуюча публічна інформація тощо);</p> <p>4. Ринкові дані, які застосовуються під час проведення оцінки збитків: інформація про угоди купівлі-продажу подібного до об'єкта оцінки майна, ринкові ціни на подібне майно тощо;</p> <p>5. інші документи та інформаційні джерела</p>	<p>Офіційні статистичні дані. Повідомлення від громадян та приватних підприємств, інформація від уряду, місцевих органів влади щодо втрат та пошкоджень по всій країні. Глибинні інтерв'ю з учасниками ринку/ підприємствами</p>	<p>Офіційні статистичні дані. Галузеві дані, підготовлені спеціально для команди проведення оцінювання відповідними міністерствами та відомствами.</p>	<p>Офіційні статистичні дані. Дані обласних і районних адміністрацій. Інші аналітичні матеріали з відкритим доступом. Результати власних соціопитувань</p>

Однак, ці виявлені тригерні точки дають більш повне уявлення про ускладненість та обмежені можливості здійснення таких масштабних оцінок в сучасних реаліях. Якщо говорити про звіти «Аудит збитків, понесених внаслідок війни» та «Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення України», то вони не охопили більшої частини сфер життєдіяльності, які були затверджені Порядком визначення шкоди та збитків.

Тобто, дослідження та оцінки, виконані на замовлення та за участі держави, яка є власником та основним бенефіціаром відповідних аналітичних даних, за допомоги міжнародних фахівців високого рівня не досягнули всього масштабу можливих (юридично визначених) збитків внаслідок війни. Проте щодо локальних територій – регіонів або територіальних громад, цей підхід невдалий, достатньо громіздкий та потребує спрощення.

Однак, якщо врахувати чинник більш вузького охоплення такого оцінювання для суб'єктів регіональної економіки (за площею, масштабами та сферами), тоді складність завдання дещо знижується, підвищуючи вразливість здійснення оцінок через відсутність потрібної кваліфікації серед виконавців чи доступу до певної інформації. Саме тому для громад методичний підхід має досягати тільки найсуттєвіші елементи, як то соціальні та економічні, дані за якими можуть бути зібрані на місцевому рівні, а також передбачати чітко нормовані процедури його здійснення, наприклад стандартизовану оцінку збитків.

Крім того, можливість формування такого підходу в територіальному контексті поки що не досліджено. Тому доречно розробити методичний підхід до оцінювання економічних та соціальних втрат на локальних територіях задля запровадження спеціального режиму господарювання на конкретних локалітетах. На відміну від існуючих підходів він може бути використаний органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування самостійно, без допомоги аналітичних центрів або наукових установ.

3.4. Методичний підхід до оцінювання економічних та соціальних втрат на постраждалих територіях

Розвиток держави залежить від різних чинників, серед яких провідну роль відіграє регіональна політика. Особливо чітко її спрямування змістилося у бік пріоритетного розвитку громад та територій після старту реформи децентралізації. Внаслідок успішного завершення першого її етапу територіальні громади вийшли не тільки на новий рівень міжбюджетних відносин, але й піднялись на вищу сходинку впливу на власне майбутнє. Наступний же (чинний) етап реформи передбачає, що державні програми та проекти щодо підтримки регіонального розвитку орієнтуються на потреби, визначені стратегічними документами суб'єктів субрегіонального рівня. Однак, аналіз та оцінка сьогоденної ситуації, яка пов'язана зі згубним впливом війни на життєдіяльність України та її адміністративно-територіальних суб'єктів, у тому числі через масштабні людські та матеріальні втрати, численні руйнування та завдану шкоду, виконується в цілому по країні, іноді з деталізацією за регіонами, але майже на торкаючись рівня територій та громад.

Слушність запровадження територіального підходу не тільки до планування розвитку, але й до оцінювання шкоди та збитків, завданих збройною агресією, підтверджується безпосередньо змістовною спрямованістю державної регіональної політики, що була оновлена Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» від 09.07.2022 р. № 2389-IX [80].

Серед її основних напрямів – відновлення територій і регіонів, що постраждали внаслідок збройної агресії з боку РФ проти України, а для пов'язаних з цим завдань передбачено формування планів відновлення та розвитку. На рівні громад вони розробляються та затверджуються відповідними сільськими, селищними, міськими радами, а їх фінансування

передбачається за рахунок окремих бюджетних програм Державного бюджету України.

Тобто, у відповідності до чинної регіональної політики постраждали громади та території мають розробити спеціальні плани власного відновлення, на основі яких будуть формуватися регіональні та національні проекти планових документів. Основою планування відновлення на рівні громад є визначення кола напрямів відновлення, суттєво обмеженого через дефіцит коштів, тому тільки невідкладних, нагальних, обраних за критерієм ефективності, чи іншим способом ранжування. За таких умов зробити дійсно обґрунтований вибір можна тільки на основі даних про втрати від війни чи збитки та шкоду, завдані збройною агресією проти України. Тобто від якості звіту про результат їх оцінювання залежить ефективність подальшого відновлення, а аргументованість вибору проектів на його основі сприятиме задоволенню запитів на їх фінансування особливо за рахунок грантової чи спонсорської допомоги.

Однак, слушність цих доводів стикається з жорсткою реальністю: оцінювання шкоди та збитків громад від війни не має необхідного нормативного та методичного забезпечення, що за відсутності певного фахового досвіду робить реалізацію цих задач самостійно органами місцевого самоврядування неможливим. Залучення спеціалізованих суб'єктів оцінки чи сторонніх експертів є доволі дорогим за вартістю, а спроби виділити збитки певної території зі звітів, виконаних на рівні країни, навіть з розбивкою за регіонами, можуть мати значну похибку або сумнівну точність.

Саме тому розробка методичного підходу щодо визначення втрат територій/територіальних громад через збройну агресію проти України окремо від вже існуючих чи анонсованих є не просто актуальною, а нагальною. Ускладнює вирішення цього завдання відсутність будь-якої згадки про територіальний аспект у чинному Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженого Постановою КМУ від 20.03.2022 р. №326 [352]. Схожі

тенденції спостерігаються і у досліджених звітах за результатами спільних міжнародних оцінок (табл. 3.5). Хоча «Аудит збитків, понесених внаслідок війни» і містить посилання на застосування регіонального підходу, відповідно до якого застосовувалися диференційовані коефіцієнти втрат (відповідно до тривалості та/або інтенсивності військових дій в області, та, відповідно, очікуваних втрат виробництва) [372], це докорінно не змінює існуючої проблеми.

Тому, відповідний методичний підхід має розроблятися якнайшвидше та ґрунтуватися на територіальній прив'язці; чіткому визначенні шкоди та збитків, завданих збройною агресією саме громадам та територіям; відповідати чинній нормативно-правовій базі у сфері оцінювання збитків; містити оптимальний за розміром та охопленням перелік компонентів (напрямів) оцінювання; бути адаптивним (з можливістю підлаштовуватись під певні особливості громад).

Якщо розглядати визначення шкоди та збитків, завданих збройною агресією проти України, в територіальному аспекті, то він доволі слабо змінює їх сутність в загальнонаціональному трактуванні. Однак, чинна нормативно-правова база, а саме основний документ в цій площині – Порядок визначення шкоди та збитків – в розкритті термінології наводить тільки поняття збитків, під якими розуміють: «цінність або вартість зруйновного, пошкодженого й знищеного майна, що зазнало руйнівного впливу внаслідок диверсій, ракетно-бомбових ударів в ході збройної агресії Російської Федерації та бойових дій, терористичних актів, а також розмір витрат, необхідний для відновлення порушеного права (реальні збитки); та/або розмір доходу, який постраждалий міг би одержати за умови відсутності збройної агресії Російської Федерації (упущена вигода). Тобто за цим визначенням (в інших похідних та суміжних нормативно-правових актах також) використовується стійке сполучення «шкоди та збитків», однак унормовано тільки розуміння одного з них» [352].

Натомість «Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення України» також оперуючи цими двома поняттями, наводить наступні їх

визначення. «Завдана шкода – прямі витрати, пов'язані із повним або частковим руйнуванням фізичних активів; вони визначаються в грошовому виразі з оцінкою витрат на заміну або ремонт фізичних активів та інфраструктури, враховуючи ціну заміни, яка діяла до війни. Збитки – зміни в економічних потоках внаслідок війни; вони визначаються в грошовому виразі» [374]. Такі формулювання є доволі розпливчатими та майже не розкривають сутності понять чи підходів до їх інтерпретації.

«Аудит збитків, понесених внаслідок війни» взагалі не містить визначення жодного зі згаданих термінів, хоча поняття «збитки» присутнє у назві та переважає у всіх основних розрахунках, планах та висновках. Присутня при визначенні поняття «втрати» згадка про нього загалом не дає розуміння його інтерпретації. «Непрямі втрати (losses) – викликане зовнішніми чинниками зменшення кількості та вартості потоків (виробництво, продажі товарів та послуг, грошові потоки); тимчасові зміни в економічних потоках у результаті війни. Збитки виникають із моменту вторгнення до моменту досягнення повного економічного відновлення і відбудови, що часто триває впродовж багатьох років.... Збитки виражаються у поточному грошовому еквіваленті» [374]. Застосування цих термінів («збитки» та «втрати»), на перший погляд, використовується синонімічно, натомість при підведенні підсумків вони наведені окремими позиціями.

Наразі за рахунок розбіжного трактування сутності шкоди та збитків дослідники отримали приблизно однаковий результат сукупних втрат, шкоди та збитків, завданих збройною агресією проти України, за суттєвої різниці кожної складової. Так, Швидка оцінка наводить суму завданої шкоди у розмірі 97 млрд. дол., а збитків у 252 млрд. дол. [374], тоді як оцінки Аудиту збитків наводять протилежні цифри – 95,5 млрд. дол. збитків та 235,1 млрд. дол. всіх втрат [372].

У такій ситуації без певної фахової обізнаності органи місцевого самоврядування, які спробують скористатися цими методиками для обрахунку шкоди та збитків нанесених їх територіям та майну в якості зразків (схожість

визначальних складових цих звітів з Порядком визначення шкоди та збитків вказує на таку можливість), можуть не впоратись з завданням взагалі чи втратити точність та обґрунтованість результатів.

Наразі ситуація з визначенням шкоди та збитків загалом є доволі невизначеною як в економічному, так і в правовому контексті. Положення (стандарту) бухгалтерського обліку України визначають збиток як перевищення суми витрат над сумою доходу. М(С)БО не відрізняють збитки від інших витрат, тобто збитки за своєю суттю є зменшенням економічних вигод [377].

Економічний словник визначає збитки як кошти, які безповоротно витрачені суб'єктами господарювання [378, с. 45]. Тобто, економічне розуміння збитків – це зменшення вартості майна чи економічних вигод без особливого позиціонування причин такого зменшення [379, с. 109]. Натомість, в юридичній площині збитки – це втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які б особа могла реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушено (втрачена вигода) [380], Ст. 22.

Визначення завданої шкоди є більш міждисциплінарним поняттям, під яким розуміється безпосереднє зменшення активів підприємства: його майна та майнових прав, які відображаються в балансі. До її складу входять втрати (яких особа зазнала зі знищенням або пошкодженням речі – недостачі, розкрадання, природний збиток) та витрати, що зробила або мусить зробити особа для відновлення свого порушеного права.

Отже, ґрунтуючись на підході розкриття сутності шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, який означено у Порядку визначення шкоди та збитків, та спираючись на чинне економічне та правове бачення сутності цих понять пропонуємо наступне їх визначення. Завдана шкода (реальні збитки) – прямі витрати, пов'язані із повним або частковим руйнуванням матеріальних активів постраждалого

внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, ракетно-бомбових ударів у ході збройної агресії Російської Федерації, які визначаються в грошовому еквіваленті за оцінкою вартості їх відновлення. Збитки – зменшення економічних потоків потерпілого внаслідок війни, які визначаються в грошовому виразі як сума завданої шкоди (реальних збитків) та упущеної вигоди, тобто тих доходів, які б могли бути реально одержані за звичайних обставин.

Так само, проведений у попередньому підрозділі аналіз методичного контенту показав наявність суттєвих розбіжностей у напрямках оцінювання шкоди та збитків та їх деталізації. Враховуючи, що всі представлені документи охоплювали значні території та велику кількість суб'єктів адміністративно-територіального устрою України, підхід, що був застосований (всі сфери сталого розвитку: економіка, соціальна та екологічна сфери плюс особистісні та загальнодержавні втрати) не викликав заперечень. Однак, масштабування оцінювання збитків до рівня громад та територій так само потребує скорочення сфер обрахунку. Крім того, в умовах сьогодення органи місцевого самоврядування можуть тільки сподіватись на великі обсяги фінансування. Сучасна дійсність дефіциту коштів обумовлює вибір найважливіших сфер для відновлення, що можуть не стільки підвищити рівень та якість життя, скільки забезпечити доступ до найважливіших благ та послуг, але в подальшому будуть сприяти розвитку громад та генерувати додаткові грошові надходження.

Перелік напрямів оцінювання має обмежуватися тільки економічною та соціальною сферами, які деталізуватимуться за основними компонентами, які суттєво перекликаються з визначальними характеристиками територій, за якими будувалися як критерії ідентифікації, так і показники ефективності. Підтверджують слушність такої думки положення нещодавно затвердженого «Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них» у частині змісту програми комплексного

відновлення території територіальної громади (її частини). Так, вона має, в тому числі, включати інформацію про шкоду, заподіяну бойовими діями, терористичними актами, диверсіями, надзвичайними ситуаціями:

об'єктам виробничого комплексу (промисловості, сільського господарства тощо);

об'єктам житлової нерухомості та об'єктам громадського призначення;

об'єктам культурної спадщини та культурної інфраструктури;

об'єктам соціальної сфери;

об'єктам інженерно-транспортної, енергетичної інфраструктури, інфраструктури електронних комунікаційних мереж, об'єктів водогосподарської інфраструктури (зокрема інженерної інфраструктури меліоративних систем);

об'єктам житлово-комунального господарства;

навколишньому природному середовищу та природним ресурсам; захисним спорудам цивільного захисту;

іншим об'єктам, що мають вплив на життєдіяльність відповідної території територіальної громади (її частини) (за наявності) [381].

Враховуючи вимоги обох Порядків (Порядку визначення шкоди та збитків та Порядку розроблення програм відновлення) [352 і 381] такими напрямками та компонентами можуть бути: економічні втрати, що пов'язані як з людськими втратами, так втратами підприємств приватної та комунальної форм власності, що зареєстровані на території громади; втрати житлового фонду; втрати об'єктів громадських будівель; втрати об'єктів ЖКГ; шкода, завдана земельним ресурсам, що належать громаді; збитки, заподіяні внаслідок забруднення та засмічення вод; втрати інженерно-транспортної, енергетичної інфраструктури; інфраструктури електронних комунікаційних мереж; втрати культурної спадщини місцевого значення. Цей перелік основних напрямів не є вичерпними і може бути доповненим у методиці для кожної громади певними особливими позиціями, так само, як і перелік обов'язкових показників, що їх деталізують.

Отже, визначивши всі необхідні спірні моменти, можна переходити до формулювання методичного підходу до оцінювання економічних та соціальних втрат локальних територій у контексті запровадження спеціального режиму господарювання через війну, безпосередньо ґрунтуючись на вже розроблених та проаналізованих в цьому розділі нормативно-правових та методичних документах:

1. Цей Методичний підхід визначає процедуру визначення шкоди та збитків, завданих територіальній громаді (території) України внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

2. Відповідно до цього методичного підходу об'єктом оцінки шкоди та збитків є майно, майнові права та інші активи громади, її мешканців, а також суб'єктів господарювання приватної та комунальної форм власності, що зареєстровані на її території, яке охоплює сектори: житловий фонд, об'єкти освіти, охорони здоров'я, ЖКГ, благоустрою, громадських будівель, включаючи будівлі, споруди та об'єкти незавершеного будівництва.

3. Терміни вживаються у таких значеннях: завдана шкода (реальні збитки) – прямі витрати, пов'язані із повним або частковим руйнуванням матеріальних активів постраждалого внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, ракетно-бомбових ударів в ході збройної агресії Російської Федерації, які визначаються в грошовому еквіваленті за оцінкою вартості їх відновлення; збитки – зменшення економічних потоків потерпілого внаслідок війни, які визначаються в грошовому виразі як сума завданої шкоди (реальних збитків) та упущеної вигоди, тобто тих доходів, які б могли бути реально одержані за звичайних обставин; оцінка збитків - розрахунок вартісного обсягу збитків, який базується на укрупнених, систематизованих агрегованих вихідних даних та проводиться шляхом застосування комплексних методів оцінки, аналітичних інструментів, зокрема економічного моделювання, з метою визначення прогнозних розрахунків.

Інші терміни, що використовуються в цій Методиці, застосовуються у наведеному в Порядку щодо визначення шкоди та збитків, за допомогою

національних стандартах оцінки, інших нормативно-правових актах України з оцінки майна.

4. Метою оцінки збитків є визначення розміру шкоди та збитків територіальної громади, заподіяних бойовими діями, терористичними актами, диверсіями та надзвичайними ситуаціями, задля (невиключно) розробки Програми комплексного відновлення її території (її частини) та/або проведення перемовин з міжнародними партнерами з метою залучення достатнього фінансування на відновлення, в тому числі реалізації такої Програми комплексно відновлення.

5. Визначення шкоди та збитків здійснюється окремо за такими напрямками з вказаною деталізацією (не виключно):

– економічні втрати, що пов'язані з людськими втратами (зменшення громадою продукованої економічної доданої вартості внаслідок загибелі людей, втрати доходів бюджету);

– економічні втрати, що пов'язані з руйнуванням підприємств всіх форм власності, що зареєстровані на території громади (вартість втраченого, знищеного чи пошкодженого майна комунальних підприємств, упущена вигода у вигляді недоотриманих коштів до бюджету громади, тощо)

– втрати житлового фонду (вартість зруйнованого та пошкодженого житлового фонду, в тому числі незавершеного будівництва, об'єктів благоустрою, витрати на демонтаж зруйнованого житла та об'єктів благоустрою);

– втрати об'єктів громадських будівель (вартість зруйнованих об'єктів освіти, спорту, соціального захисту, охорони здоров'я, культури, адміністративних будівель, а також витрати на їх демонтаж чи відновлення);

– втрати об'єктів ЖКГ (вартість знищених та пошкоджених об'єктів тепло- та водопостачання, водовідведення, інших об'єктів, що мають безпосередній вплив на санітарні та гігієнічні умови проживання мешканців громади, витрати на їх демонтаж чи відновлення);

- шкода, завдана земельним ресурсам, що належать громаді (вартість рекультивації пошкоджених через бойові дії чи будівництво інженерно-технічних чи фортифікаційних споруд);

- збитки, заподіяні внаслідок забруднення та засмічення вод;

- втрати інфраструктури транспорту (вартість зруйнованих чи пошкоджених автомобільних доріг місцевого значення, втрачені, знищені або пошкоджені об'єкти рухомого майна транспорту втрачені, знищені або пошкоджені об'єкти транспортної інфраструктури);

- втрати енергетичної інфраструктури та інфраструктури електронних комунікаційних мереж;

- втрати культурної спадщини місцевого значення (шкода, завдана об'єктам культурної спадщини, шкода, завдана спорудам та центрам розміщення та/або експонування культурних цінностей, що завдана у зв'язку з відсутністю доступу громадян до культурних цінностей та культурної спадщини).

6. Відповідальними за визначення шкоди та збитків є виконавчі органи сільських, селищних, міських рад (визначається рішенням ради), а в разі їх відсутності військові адміністрації.

7. Інформаційною базою для визначення шкоди та збитків громади, завданих внаслідок збройної агресії Російської Федерації, є:

- заяви (повідомлення) громадян, підприємств, установ та організацій, інформація від ЗМІ, ДСНС, поліції, військових формувань;

- акти обстеження пошкодженого майна та акти комісій із визначення збитків власників майна, первинні документи, звіти про експертну грошову оцінку, облікові реєстри, бухгалтерська та інша звітність, аналітичні звіти, що ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку підприємств, установ та організацій;

- інші дані, цифрові картографічні матеріали, дані дистанційного зондування Землі та їх похідні продукти, аналітика соціальних мереж, існуюча публічна інформація, які додатково надаються або збираються з метою

застосування оціночних процедур (фотоматеріали, відеоматеріали, геопросторові дані).

8. Результат проведення оцінки збитків має вартісний вираз.

9. Оцінка збитків, яка була завдана постраждалим, здійснюється шляхом проведення незалежної оцінки збитків та аналітичної оцінки збитків.

Аналітична оцінка шкоди та збитків здійснюється самостійно органами місцевого самоврядування або із залученням фахівців, експертів з підприємств, установ, організацій будь-якої форми власності з урахуванням вимог стандартної методології, які встановлені Порядком визначення шкоди та збитків. Незалежна оцінка збитків проводиться експертами з оціночної діяльності або суб'єктами господарювання, що встановлені Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» та національними стандартами оцінки майна й Міжнародними стандартами щодо оцінки майна, але з урахуванням всіх особливостей, що визначені Порядком визначення шкоди та збитків. Незалежна оцінка збитків проводиться на підставі договору між замовником такої оцінки та суб'єктом оціночної діяльності, в якому встановлюються умови оцінки. Замовником виступають органи місцевого самоврядування або утворені їм комісії з метою визначення розміру та обсягів компенсації постраждалим.

За результатами оцінювання складається аналітичний звіт у паперовій формі та електронній формі (у разі потреби), який підписується спеціалістами, що безпосередньо проводили оцінювання. За результатами незалежного оцінювання збитків складається звіт про результати збитків в електронній формі та у паперовій формі (у разі потреби). Електронна форма звітів підписується шляхом накладення електронного підпису всіх учасників оцінювання з урахуванням вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг.

10. Для обрання виду оцінювання, яке проводиться для досягнення цілей оцінки шкоди та збитків, враховується наявність вихідних даних та інформаційних джерел та фізичного доступу до об'єкта оцінки, а також час,

необхідний для проведення відповідної оцінки. Після появи необхідного доступу до об'єкта оцінки чи усунення перешкод до такого доступу з'являються можливості вибору проведення того чи іншого виду оцінки, який не виключає можливість проведення два види оцінки.

11. Звіт про оцінку збитків, що складається у конспективній формі, містить, зокрема: стислий опис характеру та ступінь пошкоджень, яких зазнало майно, з посиланням на наявні підтверджені матеріали; опис об'єкта оцінки; інформацію про мету оцінки; інформацію про оціночні процедури, що були застосовані під час оцінки; інформацію про вид вартості; інформацію про використані вхідні дані та джерело їх отримання; результати аналізу достовірності та достатності наявної вхідної інформації для виконання оцінки; припущення та спеціальні припущення, на які спирався експерт під час проведення оцінки; висновок про вартість; дату складення звіту про оцінку збитків тощо.

12. Умовою проведення оцінювання збитків є вид вартості, що підлягає визначенню та відповідає меті оцінки. Це може бути можуть бути оціночна вартість, вартість заміщення, ринкова вартість, вартість відтворення, валова вартість девелопменту тощо.

13. Виконувачі оцінювання збитків мають право доступу до об'єкта оцінки, документації та іншої інформації, яка є необхідною або має суттєве значення для проведення оцінювання, отримують пояснення та додаткові відомості, необхідні для проведення оцінювання, від замовника оцінки та інших осіб та здійснюють огляд об'єкта оцінки, зокрема з використанням технічних засобів та інформаційних джерел (геопросторові дані, цифрові картографічні матеріали, дані дистанційного зондування Землі та їх похідних продуктів, фотоматеріали, відеоматеріали та інше).

Суб'єктивний огляд об'єкта оцінки проводиться оцінювачем за умови наявності доступу до такого об'єкта (на дату оцінки здійснено розмінування, доступ до майна наявний, безпечний тощо) і який проводить незалежну оцінку збитків у разі, коли документів про об'єкт оцінки, що надаються замовником

оцінки, та інформаційних джерел, необхідних для проведення незалежної оцінки збитків, недостатньо.

14. Оцінка збитків проводиться за наявності вихідних даних, необхідних для проведення оцінки, та наявності інформаційних джерел [382, с. 76-77].

Отже, запропонований методичний підхід до оцінювання економічних та соціальних втрат на локальних територіях через війну це є симбіоз чинних методик, метою якої є визначення обсягів збитків на локальних територіях та від яких залежить можливість та доцільність запровадження спеціального режиму господарювання. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» [80] запропоновано шляхом запровадження органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування спеціальних механізмів та інструментів стимулювати розвиток господарювання на всіх функціональних типах територій: територіях відновлення; регіональних полюсах зростання; територіях сталого розвитку і територіях з особливими умовами для розвитку. Проте слід зауважити, що задля запровадження спеціального режиму господарювання необхідно визначити соціально-економічні передумови за допомогою проведення компаративного аналізу економік регіонів і територіальних громад.

У серпні 2022 року Світовим Банком, Урядом України, Європейською Комісією була здійснена швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення. У звіті про швидку оцінку завданої шкоди та потреб на відновлення зазначено, що з урахуванням наслідків війни з 24 лютого до 1 червня 2022 року, завдана шкода секторам оцінюється на рівні близько 97 мільярдів доларів США. Найбільше постраждали житловий сектор (40% в від загального обсягу завданої шкоди), транспорт (31%), торгівля та промисловість (10%).

Найбільш потерпіли від збройної агресії Донецька, Луганська та Харківська області, за ними йдуть Київська, Чернігівська та Запорізька. Загальні збитки становлять майже 252 мільярди доларів США, зазначаючи, що

втрати в одному секторі перетікають далі та перетинаються з іншими секторами. Наприклад, скорочення сільськогосподарського виробництва впливає на транспортні потреби, або втрата електроенергії впливає на торгівлю та промисловість у регіонах, які інакше не постраждали від війни. У структурі збитків переважають очищення території країни (розмінування та знешкодження вибухонебезпечних пережитків війни) (29%), торгівля та промисловість (19%), сільське господарство (11%) та транспорт (10%). Щодо решти збитків, суттєвими є у секторах культура та туризм (8 відсотків), житло (5%) та енергетика (5%). Дані з розбивкою за областями були доступні не для всіх секторів. Загальні потреби щодо відбудови та відновлення оцінюються на рівні понад 349 мільярдів доларів США.

Секторами з найбільшими оціночними потребами є транспорт (21%), очищення території країни (розмінування та знешкодження вибухонебезпечних пережитків війни) (21%) та житло (20%). Щодо решти потреб, суттєвими є сектори, зокрема торгівля і промисловість (6%), соціальний захист і забезпечення засобів до існування (6 відсотків), а також сільське господарство (5%). Всі ці потреби виникають через війну, яка охопила велику географічну територію (включно з міськими районами), і є значними за масштабами – і задоволення цих потреб буде критичним для довгострокового відновлення після війни. У нагальній та короткостроковій перспективі (у наступні 18-36 місяці) для задоволення найнагальніших потреб у проаналізованих секторах буде потрібно понад 105 мільярдів доларів США [374, с.15]. Наявність збитків та дефіцит обласних і місцевих бюджетів є автентичною передумовою запровадження спеціального режиму господарювання, надання державної підтримки, що необхідно системно досліджувати й аналізувати.

3.5. Економіко-правові передумови запровадження спеціального режиму господарювання на постраждалих територіях України

Війна, розпочата проти України російською федерацією 24 лютого 2022 року, стала найбільшим воєнним конфліктом на європейському просторі з часів Другої світової війни. В ході цієї війни агресор використовує проти України свої стандартні методи бойових дій, що раніше використовувались ним у Сирії, Чечні, і що передбачають максимальне застосування невибіркових військових дій, артилерійських та ракетних обстрілів по населених пунктах, у тому числі по найбільших містах України, а також по критичних та інших об'єктах інфраструктури [383, с. 168-169]. Це призвело до значних жертв серед мирних громадян, як внаслідок прямих воєнних дій, так і внаслідок численних воєнних злочинів. Це також призвело до масштабних руйнувань і пошкоджень, що зазнає житловий фонд, адміністративні будівлі, об'єкти інфраструктури, культурні та архітектурні споруди по всій країні, та передусім — в районах активних бойових дій, які тривають в північних, східних та південних областях України.

Вкрай масовий характер пошкоджень і руйнувань, продовження активних бойових дій на значній частині території України, постійна зміна лінії фронту, а також відсутність фізичного доступу до великої кількості населених пунктів ускладнюють можливості для проведення детальної, пооб'єктної, всеохоплюючої оцінки пошкоджень та руйнувань, а відтак — фінансової вартості втрачених активів в Україні. До початку повномасштабного вторгнення окупованими були 43 300 кв. км, або 7%, української території. Через війну непідконтрольна площа у 2,9 рази збільшилась та складає понад 20% від загальної площі території України [373].

Попередню оцінку прямих збитків інфраструктури, непрямих втрат економіки від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України, та оцінка потреб України у фінансуванні відновлення надають багато установ та організацій, серед яких: Київська Школа Економіки, Міністерство розвитку

громад, територій та інфраструктури України, Міністерство реінтеграції тимчасово окупованих територій України та ін., оскільки оцінювання економічних та соціальних збитків через військові дії – це важливе завдання сучасної державної економічної політики України. Проте через неможливість отримання в загальному доступі повної та достовірної інформації, постійні руйнування ворогом інфраструктури регіонів та територіальних громад не дозволяють провести самостійно автентичну оцінку.

Безумовно, найсильніше постраждали східні та південні регіони України, проте кожний регіон або територіальна громада унікальні та потребують окремої оцінки, яку можна провести за допомогою комплементарних показників, що корелюють із запропонованим вище методичним підходом до оцінювання економічних та соціальних втрат на локальних територіях за допомогою даних бюджетної системи України (open budget) [384].

Аналізуючи дані місцевих бюджетів – бюджетів територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах) можна визначити динамку доходів – податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ) та видатків – на ЖКХ, освіту, культуру, спорт, капітальні видатки тощо, а також трансфертів і дотацій. Цей укрупнений попередній аналіз дозволить визначити регіони, на території яких мають бути запроваджені резильєнтні економіко-правові інструменти (заходи відновлення), зокрема спеціальний режим господарювання через негативний соціально-економічний стан.

Проте територіями з особливими умовами для розвитку та потенційними регіонами – претендентами на запровадження спеціального режиму господарювання у повоєнний час є окремі райони Луганської і Донецької областей, а також Автономна республіка Крим. І мова йде не про особливості здійснення господарської діяльності на державному кордоні України, а про

запровадження спеціальних правових механізмів залучення інвестицій через відсутність досвіту та напрацювань щодо забезпечення надходжень до обласних та місцевих бюджетів на деокупованих територіях, які не були інтегровані в економіко-правовий прості України.

Проведемо аналіз обласних бюджетів найбільш постраждалих регіонів за 2022 рік для визначення дефіциту бюджету, який виник через війну (Додаток).

Надані показники бюджетів постраждалих регіонів за грудень 2021 року і січень – грудень 2022 року дозволяють стверджувати, що доходи та витрати у 2022 році були суттєво нижчі у порівнянні з 2021 роком та всі області мали профіцит через недоцільність видатків. Для більш детального аналізу визначимо темпи змін в обласних бюджетах регіонів – претендентів на запровадження резильєнтних економіко-правових інструментів, зокрема спеціального режиму господарювання, таблиці 3.4.

За даними таблиці 3.4 можна зробити висновок, що доходи всіх регіонів знизилися в діапазоні від 77,7 % (Київська область) до 39,3 % (Херсонська область). Щодо видатків, то вони також знизились в діапазоні від 76,4 % (Київська область) до 24,1% (Луганська область). Обсяги кредитування також знизились, майже всі розглянуті області мали у 2022 році профіцит бюджетів, окрім Запорозької (- 438 429.4 грн.), яка мала дефіцит.

Проведений аналіз показників бюджетів регіонів дозволяє стверджувати, що через військові дії в цих областях відбулось розбалансування економіки.

Але органи місцевої влади шляхом надання пільг на місцеві податки та збори суб'єктам господарювання намагаються відновити бізнес, а науковці, експерти, органи державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, аналітичні компанії проводять дослідження тенденцій розвитку бізнесу під час повномасштабної воєнної агресії росії проти України.

Таблиці 3.4

Темпи змін показників обласних бюджетів регіонів – претендентів
на запровадження резильєнтних економіко-правових інструментів (грн)

Показники виконання бюджету	2021 рік	2022 рік	Темпи змін	2021 рік	2022 рік	Темпи змін	2021 рік	2022 рік	Темпи змін	2021 рік	2022 рік	Темпи змін
	Київська область			Чернігівська область			Сумської області			Харківської області		
Доходи	7 010 701.5	5 450 513.1	-1 560 188.4 (77.7%)	3 301 387.1	2 552 057.5	- 749 329.5 (77.3%)	3 857 569.9	2 859 393.6	- 998 176.3 (74.1%)	15 631 074.0	6 278 610.6	-9 352 463.4 (40.1%)
Видатки	6 938 006.1	5 303 768.2	-1 634 237.8 (76.4%)	3 330 424.1	2 243 343.1	-1 087 080.9 (67.3%)	3 780 688.7	2 461 682.3	-1 319 006.4 (65.1%)	15 456 242.7	5 944 309.7	-9 511 933.0 (38.4%)
Кредитування	465.1	- 732.4	-1 197.6	3 794.5	-3 589.7	-7 384.2	0.7	- 988.5	- 989.3	- 452.8	- 188.2	264.5
дефіцит (-) / профіцит (+)	72 230.2	147 477.3	75 247.1	-32 831.5	312 304.1	345 135.7	76 880.4	398 699.8	321 819.4	175 284.1	334 489.1	159 205.0
Показники виконання бюджету	2021 рік	2022 рік	Темпи змін	2021 рік	2022 рік	Темпи змін	2021 рік	2022 рік	Темпи змін	2021 рік	2022 рік	Темпи змін
	Луганська область			Донецька область			Запорізька область			Херсонська область		
Доходи	3 470 589.5	1 526 866.8	-1 943 722.6 (43.9%)	11 213 487.6	5 059 730.2	-6 153 757.3 (45.1%)	6 607 480.3	3 986 376.2	-2 621 104.0 (60.3%)	3 975 814.7	1 566 305.8	-2 409 508.8 (39.3%)
Видатки	3 644 551.1	880 797.8	-2 763 753.2 (24.1%)	11 969 280.8	3 581 746.0	-8 387 534.8 (29.9%)	6 177 712.6	3 999 767.8	-2 177 944.7 (64.7%)	3 932 275.1	1 306 009.3	-2 626 265.7 (33.2%)
Кредитування	- 695.4	- 578.1	117.3	-	-	-	2 994.1	-1 735.7	-4 729.8	8 019.0	-1 070.7	-9 089.7
дефіцит (-) / профіцит (+)	- 173 266.1	646 647.1	819 913.2	- 755 793.2	1 477 984.2	2 233 777.4	426 773.5	-11 655.8	- 438 429.4	35 520.5	261 367.1	225 846.6

* сформовано автором за даними [384]

Але основними претендентами на запровадження спеціального режиму господарювання слід вважати Автономну республіку Крим та окремі райони Донецької та Луганської областей після деокупації. Саме ці територію після деокупації потребуватимуть особливого – спеціального режиму господарювання через їх багаторічну відірваність від українського законодавства та не інтегрованість у бізнес - простір України.

Це підтверджують аналітичні дослідження та опитування представників бізнес-спільноти, які проводяться Центром розвитку інновацій, Офісом з розвитку підприємництва та експорту, національним проектом Дія.Бізнес спільно з Advanter Group в рамках Ініціативи для відновлення економіки, розвитку підприємництва та експорту України у співпраці з Міністерством економіки України, Міністерством фінансів України, Міністерством розвитку територіальних громад і територій, Міністерством цифрової трансформації, Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Державною регуляторною службою, Коаліцією бізнес-спільнот за модернізацію України [373; 385 – 388].

Опитування суб'єктів господарювання дозволяють підсилювати результати аналізу економічних драйверів України в умовах війни та доводять, що механізми державної допомоги суб'єктам господарювання дуже актуальні через великі обсяги завданих війною збитків. Проте слід зважати на активне використання податкових пільг в Україні, які також впливають на відродження економіки України [389, с. 560].

На думку науковців Київської школи економіки, найбільший обсяг податкових пільг стосується податку на додану вартість, на другому місці – податок на майно, на третьому – податок на прибуток.

Адже податкові пільги порушують три основні принципи оподаткування: ефективність, справедливість та простоту, викривлюють конкуренцію.

За преференції одним додатково платять інші платники податків, тому зростає нерівність між платниками податків та зменшується податкова база (обсяг податків, який в принципі може зібрати держава), це призводить до втрат надходжень бюджету, тобто доходів, які держава могла б отримати та за які могла б профінансувати додаткові медичні, освітні, соціальні послуги громадянам чи розвиток інфраструктури – тобто ті проекти, які покращують інвестиційний клімат. Загалом, податкові пільги не є компенсацією за поганий інвестиційний клімат, не впливають або лише незначно впливають на залучення нових інвестицій. Як правило, ті самі інвестиції були б здійснені й без податкових пільг, вони неминуче створюють благодатне підґрунтя для отримання незаслуженого прибутку, в тому числі за рахунок викривлення показників своєї діяльності з метою відповідності критеріям для отримання пільг [127].

Після 2015 року головним податком, який найчастіше знижують – податок на майно, до якого у 2015 році включили земельний податок (плату за землю) та транспортний податок. На нього припадає майже весь обсяг втрат місцевих бюджетів від надання податкових пільг: 99,88% у 2019 році. Обсяг втрат місцевих бюджетів від податкових пільг вищий у промислових регіонах. Наприклад, надання пільги з податку на майно «коштувало» м. Києву сумарно 5,5 млрд грн у 2015-2019 роках; Харківській області - 4,0 млрд грн, Дніпропетровській області - 3,3 млрд грн, Одеській - 3,0 млрд грн. Це може пояснюватись вищою концентрацією промислових підприємств, які історично мають значну площу майна та земельних ресурсів, а також, можливо, потужніше лобі в місцевих органах влади завдяки забезпеченню регіону робочими місцями. Розподіл кількості отримувачів пільг та середнього обсягу пільг за регіонами нерівномірний. Пільги з туристичного збору і збору за місця для паркування транспортних засобів становлять мізерну частку у втратах доходів місцевих бюджетів (що пояснюється малою часткою цих зборів у структурі доходів місцевих бюджетів). Зокрема, пільги з туристичного збору у 2015 році становили 0,02 млн грн, в 2019 році - 0,47 млн грн - менше тисячної

долі відсотка доходів місцевих бюджетів. Пільги ж зі збору за паркування транспортних засобів значно зросли в абсолютних числах - від 0,01 млн грн у 2015 році до 4,7 млн грн у 2019 році, однак їхня частка у доходах місцевих бюджетів залишилась незначною. За 2015-2019 роки пільгою зі збору за паркування скористалися 116 пільговиків, а з туристичного збору - всього 39 пільговиків по всій країні. Податковий кодекс України забороняє місцевим органам влади встановлювати індивідуальні пільгові ставки для окремих юридичних, фізичних осіб і ФОПів або звільняти їх від сплати такого збору. А збір за місяць для паркування транспортних засобів можуть не сплачувати лише особи з ураженням опорно-рухового апарату [127, с. 33-34].

Враховуючи отримані результати аналізу функціонування спеціальних режимів господарювання в Україні (ТІПР і СЕЗ) та особливості сучасних економічних злочинів, наявність великих економічних та соціальних збитків через військові дії, розбалансування економіки в більшості регіонів, особливості місцевого економічного розвитку, державної допомоги суб'єктам господарювання, надання податкових пільг обумовлює необхідність у розробці концептуальних засад запровадження нових спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання в контексті трансформації державної економічної політики.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

За результатами проведених наукових досліджень економіко-правового аспекту запровадження спеціального режиму господарювання отримано наступні висновки:

1. Серед видів спеціального режиму господарювання, які було запроваджено в Україні, заслуговують особливої уваги саме території пріоритетного розвитку (ТПР) і спеціальні (вільні) економічні зони (СЕЗ) через їх активне використання. В основі даних видів спеціального режиму господарювання знаходиться економіко-правовий механізм стимулювання розвитку депресивних (проблемних) територій шляхом заохочення діяльності суб'єктів господарювання та інвесторів.

2. Проведений економіко-правовий аналіз результатів функціонування ТПР та СЕЗ свідчить про наявність контраверсійної оцінки щодо ефективності надання фіскальних пільг у межах запровадженого спеціального режиму господарювання. За результатами економіко-правового аналізу було встановлено, що протягом 1998-2022 років спостерігалось збільшення обсягів залучених інвестицій, що, безумовно, покращило показники соціально-економічного розвитку певних територій. Наголошено на тому, що у 2005 році законодавцем було скасовано фіскальні пільги через перевищення сум податкових пільг над обсягами сплачених платежів до бюджетів та державних цільових фондів, а збільшення обсягів податкових пільг стало одним із факторів збільшення дефіциту бюджету.

3. У роботі зазначено, що враховуючи світовий та вітчизняний досвід розбудови ТПР органами державної влади України було передбачено їх формування в межах Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року. В якості стимулюючих засобів було запропоновано використання системи страхування військово-політичних ризиків, податкових пільг, створення індустріальних парків та

Фондів консорціумного фінансування, розвитку підприємництва й розвитку інновацій.

4. Отримані результати економіко-правового аналізу результатів запровадження спеціальних режимів господарювання в Україні покладено в основу концепту формування нових режимів спеціального господарювання.

5. Наголошено на можливих ризиках запровадження спеціальних режимів господарювання як для держави, так і суб'єктів господарювання, із диференціацією на загальні (майнові, виробничі і торгівельні) та спеціальні (низька ефективність державних гарантій прав суб'єктів господарювання, активізація кібератак (кіберризиків)). Відзначається, що господарсько-правові гарантії входять до системи правових гарантій та мають специфічні ознаки: 1) спрямовані на реалізацію, охорону, захист і відновлення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання та інших учасників господарських правовідносин; 2) закріплюються у нормах господарського права; 3) спрямовані на додержання законності та утвердження правопорядку у сфері господарювання.

6. Спираючись на відкриті дані міжнародної бази Numbeo встановлено, що через активізацію збройної агресії з боку РФ у 2022 році в Україні спостерігається підвищення рівня економічної злочинності у сфері господарювання, зокрема кіберзлочинності, що посилює кіберризики, це обумовило необхідність уточнення їх класифікації шляхом додання нової класифікаційної ознаки – за видом спеціального режиму господарювання.

7. Зауважено, що обсяги збитків через війну впливатимуть на формування та запровадження нових видів спеціального режиму господарювання на постраждалих територіях та визначення відповідних норм.

8. Встановлено, що нормативно-правова база для визначення збитків, завданих збройною агресією проти України, ще формується. Відповідно, здійснено порівняльний аналіз методик (методичних підходів) до оцінки втрат та обсягу збитків, завданих збройною агресією з боку Російської Федерації, розроблених за період 2014-2022 рр., що дозволило встановити їх націленість

на визначення загальної суми збитків від війни без врахування територіального аспекту. Аргументовано, що методичний підхід до оцінювання економічних та соціальних втрат має відповідати підходам, які використовуються у міжнародній практиці, в т.ч. Світовим банком.

9. Запропоновано методичний підхід до оцінювання економічних та соціальних втрат на постраждалих територіях України для визначення обсягів шкоди, яку завдала Російська Федерація шляхом знищення або руйнування інфраструктурних об'єктів (соціальних, транспортних, освітніх, житлових, виробничих тощо).

10. Запропонований методичний підхід може бути використаний для оцінки економічних та соціальних втрат регіону, району або територіальної громади, що сприятиме виокремленню найбільш постраждалих локальних територій. Розроблений методичний підхід включає декілька складових: терміни, мету оцінки, напрями оцінки, інформаційну базу, результат проведення оцінки збитків, оцінку збитків, звіт про оцінку збитків, виконавців тощо. Аргументовано важливість юридичного значення оцінки збитків як критерія визначення потреби у запровадженні спеціального режиму господарювання на певній території.

12. Проаналізовано економіко-правові передумови запровадження спеціального режиму господарювання та наголошено, що найсильніше постраждали східні та південні регіони України, що потребує окремої комплексної економічної оцінки, яку можна провести за допомогою комплементарних показників та відкритих даних бюджетної системи України.

13. Аргументовано, що потенційними регіонами-претендентами на запровадження спеціального режиму господарювання у повоєнний час після деокупації будуть Автономна Республіка Крим та окремі райони Донецької та Луганської областей через їх відірваність від правового та економічного простору України, тобто території з особливими умовами для розвитку.

14. За результатами проведеного дослідження встановлено, що в проаналізованих регіонах України (Київському, Чернігівському, Сумському,

Харківському, Луганському, Донецькому, Запорізькому і Одеському) через військові дії відбулось розбалансування соціально-економічної сфери, проте місцеві суб'єкти господарювання намагаються відновити бізнес шляхом активного використання податкових пільг.

15. Зауважено, що найбільший обсяг податкових пільг припадає на податок на додану вартість, на другому місці з великим відривом – податок на майно, на третьому – податок на прибуток, тобто на загальнодержавні податки. Аргументовано, що після закінчення війни відновлення потенціалу певних територій України неможливий без запровадження резильєнтних економіко-правових інструментів, зокрема спеціального режиму оподаткування, враховуючи значний обсяг втрат та збитків.

Основні результати, викладені в даному розділі дослідження, відображено в таких публікаціях: [317; 333; 334; 335; 350; 353; 369; 382; 383; 389].

РОЗДІЛ 4
СПЕЦІАЛЬНІ РЕЖИМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ
В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ДЕРЖАВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

4.2. Трансформація державної економічної політики України в умовах воєнного стану

4.1.1. Нормативно-правове забезпечення спеціальних режимів господарювання в контексті трансформації державної економічної політики в умовах воєнного стану

Державна економічна політика або економічна політика держави — це ключова лінія дій та заходів, що проводяться урядом країни у сфері виробництва, розподілу, обміну, споживання, накопичення, експорту, імпорту економічного продукту. Економічна політика держави – це комплекс ретельно спланованих, науково обґрунтованих заходів, що мають місце в національній економіці, метою яких є досягнення конкретних цілей та спрямованих на зміну господарських процесів і явищ.

Існує багато визначень поняття „державна економічна політика”. Загалом – це є цілеспрямований вплив на економічні процеси на макро- і мікрорівні, створення й удосконалення умов економічного розвитку відповідно до певного суспільного устрою. У багатьох економічних дослідженнях поняття „державна економічна політика” та „державне регулювання економіки” ототожнюються. Однак ближчим до істини буде твердження, що економічна політика є тією засадною основою, на якій базується державне регулювання економіки [390].

У правовій державі права людини є найвищою цінністю і кожна людина вільна у виборі політичних, економічних, соціальних інтересів та засобів їх

реалізації в межах чинного законодавства. Тому економічна політика передбачає декомпозицію господарських процесів. А завданнями економічної політики є не тільки стабілізація макро- та мікроекономічних процесів, а й захист видів економічної діяльності, які не завжди є вигідними для приватного бізнесу: медицина, освіта, наука, оборона, захист навколишнього середовища, соціальні суспільні блага, охорона громадського порядку тощо [391, с. 187-188].

На думку науковців, зокрема вченого Р.В. Яковенко, до головних видів економічної державної політики належать:

грошово-кредитна політика, система заходів, спрямованих на управління кількістю грошей в обігу. головним її суб'єктом є центральний банк країни;

фіскальна або фінансово-бюджетна політика – система управління податками, бюджетними надходженнями та бюджетними витратами;

митна політика – регулювання обсягів і структури експорту та імпорту;

валютна політика – управління курсами валют та методологією їх встановлення;

інноваційна політика – поєднує в собі науково-технічну та інвестиційну політики, тобто розробку нових технологій і товарів та їх впровадження у виробництво;

цінова політика – методологія формування цін в окремих галузях та на певні товари;

політика доходів – управління рівнем доходів населення;

структурна політика – це дії держави, спрямовані на структурні перетворення (зміни) в економіці, визначення її пріоритетних ланок та оптимального співвідношення між ними (промисловістю і сільським господарством, експортом і імпортом, виробництвом і споживанням, ринковим і неринковим секторами економіки тощо);

соціальна політика – це діяльність держави щодо створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою

підвищення добробуту його членів, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності в країні;

регіональна політика – напрями соціально-економічного розвитку окремих територій [392, с. 34].

А основні цілі регулювання економіки – такі: забезпечення стабільного розвитку національної економіки; раціональне використання національних ресурсів і досягнення економічної ефективності; забезпечення конкурентоспроможності українських товарів на світовому ринку; реалізація соціальних цілей розвитку тощо.

Після отримання незалежності Україна доктринально змінила наголоси у формуванні господарської системи:

сформувати народногосподарські комплекси, структуру економіки за галузями, сфери виробництва та обслуговування, оскільки після розпаду СРСР економіка України не становила цілісного комплексу (до 1991 року в Україні вироблялось лише 20% кінцевого продукту);

створити умови та визначити механізми первісного нагромадження капіталу;

переформувати управлінські та регулятивні органи влади, які відповідають за розбудову економічної системи суспільства;

створити сприятливі умови для формування ринкової інфраструктури, структури ринків відповідно до нових закономірностей функціонування економіки; визначити стратегічні напрями руху національної економіки – модель економічного розвитку;

відповідно до стратегії економічного розвитку сформувати інституційну базу економічних реформ;

закласти засади для формування та ефективного функціонування валютної, фінансової, бюджетної, грошово-кредитної, фіскальної та інших підсистем національної економіки;

створити умови для переходу національної економіки від системи закритого до системи відкритого типу;

створити умови для активізації розвитку підприємництва;

реформувати відносини власності; переорієнтувати економіку з аграрно-промислової на промислово- аграрну країну;

провести повну інвентаризацію господарських одиниць за функціональними, галузевими, організаційними та іншими ознаками з метою формування реєстрів суб'єктів господарювання і економічних ресурсів тощо.

Тому економічна політика держави стала складовою загальної державної політики країни, яка включає оборонний, соціальний, гуманітарний, екологічний та інші напрями, саме в Господарському кодексі України (ст.10) визначено системоутворюючі види економічної політики держави:

структурно-галузева політика, спрямована на здійснення державою прогресивних змін у структурі економіки, удосконалення міжгалузевих та внутрішньогалузевих пропорцій, стимулювання розвитку галузей, які визначають науково-технічний прогрес, забезпечують конкурентоспроможність вітчизняної продукції та зростання рівня життя населення. Складовими цієї політики є промислова, аграрна, будівельна та інші сфери економічної політики, щодо яких держава здійснює відносно самостійний комплекс заходів стимулюючого впливу;

інвестиційна політика, спрямована на створення суб'єктам господарювання необхідних умов для залучення і концентрації коштів на потреби розширеного відтворення основних засобів виробництва, переважно у галузях, розвиток яких визначено як пріоритети структурно-галузевої політики, а також забезпечення ефективного і відповідального використання цих коштів та здійснення контролю за ним;

амортизаційна політика, спрямована на створення суб'єктам господарювання найбільш сприятливих та рівноцінних умов забезпечення процесу простого відтворення основних виробничих і невиробничих фондів переважно на якісно новій техніко-технологічній основі;

політика інституційних перетворень, спрямована на формування раціональної багатокладної економічної системи шляхом трансформування відносин власності, здійснення роздержавлення економіки, приватизації та націоналізації виробничих фондів, забезпечення на власній основі розвитку різних форм власності і господарювання, еквівалентності відносин обміну між суб'єктами господарювання, державну підтримку і захист усіх форм ефективного господарювання та ліквідацію будь-яких протизаконних економічних структур;

цінова політика, спрямована на регулювання державою відносин обміну між суб'єктами ринку з метою забезпечення еквівалентності в процесі реалізації національного продукту, дотримання необхідної паритетності цін між галузями та видами господарської діяльності, а також забезпечення стабільності оптових та роздрібних цін;

антимонопольно-конкурентна політика, спрямована на створення оптимального конкурентного середовища діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення їх взаємодії на умовах недопущення проявів дискримінації одних суб'єктів іншими, насамперед у сфері монопольного ціноутворення та за рахунок зниження якості продукції, послуг, сприяння зростанню ефективної соціально орієнтованої економіки;

бюджетна політика, спрямована на оптимізацію та раціоналізацію формування доходів і використання державних фінансових ресурсів, підвищення ефективності державних інвестицій у економіку, узгодження загальнодержавних і місцевих інтересів у сфері міжбюджетних відносин, регулювання державного боргу та забезпечення соціальної справедливості при перерозподілі національного доходу;

податкова політика, спрямована на забезпечення економічно обґрунтованого податкового навантаження на суб'єктів господарювання, стимулювання суспільно необхідної економічної діяльності суб'єктів, а також дотримання принципу соціальної справедливості та конституційних гарантій прав громадян при оподаткуванні їх доходів;

грошово-кредитна політика, спрямована на забезпечення економіки економічно необхідним обсягом грошової маси, досягнення ефективного готівкового обігу, залучення коштів суб'єктів господарювання та населення до банківської системи, стимулювання використання кредитних ресурсів на потреби функціонування і розвитку економіки;

валютна політика, спрямована на встановлення і підтримання паритетного курсу національної валюти щодо іноземних валют, стимулювання зростання державних валютних резервів та їх ефективне використання;

зовнішньоекономічна політика, спрямована на регулювання державою відносин суб'єктів господарювання з іноземними суб'єктами господарювання та захист національного ринку і вітчизняного товаровиробника [68].

Окремий наголос сучасне світове суспільство робить на екологічну політику, що забезпечує раціональне використання та повноцінне відтворення природних ресурсів, створення безпечних умов життєдіяльності населення.

У соціально-економічній сфері держава здійснює соціальну політику захисту прав споживачів, політику заробітної плати і доходів населення, політику зайнятості, політику соціального захисту та соціального забезпечення. Безсумнівно, державна економічна політика за своїми напрямками, характеристиками та пріоритетами має бути комплексною, тобто охоплювати всі сфери сучасного суспільного життя тому відбивається в Національній економічній стратегії на період до 2030 року [393].

Саме в Національній економічній стратегії наголошено про довгострокову економічну візію, принципи і цінності, “червоні лінії” (неприпустимі напрями руху), ключові напрями (вектори) економічного розвитку. За кожним з 20 напрямів визначено стратегічні цілі, шляхи їх досягнення з урахуванням наявних і потенційних викликів і бар'єрів, а також основні завдання державної економічної політики та цільові індикатори на період до 2030 року. Стратегія передбачає поетапне досягнення мети щодо підвищення рівня добробуту населення, першочерговим етапом є формування

конкурентоспроможних умов для бізнесу та інвестицій, а також відновлення довіри до державних інститутів. Важливо враховувати, що це зможе надати можливість перемогти у конкуренції за капітал на світовому ринку та, як результат, – залучити інвестиції для модернізації секторів економіки. Трансформовані та високопродуктивні сектори економіки зможуть ефективно конкурувати на міжнародному ринку товарів і послуг з іноземними державами, що сприятиме зростанню податкових надходжень до бюджету та доходів населення. Великий внутрішній споживчий ринок та зростання податкових надходжень стануть основою для розвитку сфери послуг та підвищенню якості життя громадян у розрізі освіти, охорони здоров'я, стану навколишнього природного середовища, національної безпеки, культури та соціального забезпечення, що, у свою чергу, сприятиме розвитку людського потенціалу — головного й найважливішого потенціалу у XXI столітті, який Україна повинна системно розвивати. Метою Національної економічної стратегії є створення можливостей для українців як громадян, підприємців та інвесторів.

У той же час через початок повномасштабної війни 24 лютого 2022 року на південних, східних та північних регіонах України Урядом проводиться модернізація державної економічної політики шляхом внесення змін до деяких законодавчих актів України, зокрема щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій [394, с. 317]. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» визначає основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України, встановлює особливості відновлення регіонів та територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України. А метою державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, створення безпечних

умов, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання [80].

У статті 6 Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» визначено сучасні спрямування державної регіональної політики [80]:

- 1) стимулювання та підтримка місцевих ініціатив щодо ефективного використання внутрішнього потенціалу регіонів для створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, підвищення якості життя людей;
- 2) зменшення територіальної диференціації за показниками соціально-економічного розвитку;
- 3) відновлення регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України;
- 4) формування конкурентоспроможності регіонів;
- 5) формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах;
- 6) визначення та ідентифікація функціональних типів територій, реалізацію на цих територіях необхідних програм та проектів регіонального розвитку, встановлення спеціальних механізмів їх державної підтримки;
- 7) створення ефективної системи збереження довкілля шляхом урахування екологічної складової в документах стратегічного планування і реалізації державної регіональної політики, оцінювання та зниження техногенно-екологічного навантаження на довкілля в регіонах;
- 8) запровадження дієвих інструментів державної підтримки міжрегіональної інтеграції, виконання міжрегіональних програм і проектів;
- 9) адаптація регіональної економіки та середовища проживання людини до змін клімату, посилення стійкості територіальних громад до кліматичних, демографічних та економічних викликів;
- 10) поліпшення матеріального, фінансового, інформаційного, кадрового та іншого ресурсного забезпечення розвитку регіонів, сприяння здійсненню

повноважень органами місцевого самоврядування;

11) створення ефективних механізмів представництва інтересів регіонів на загальнонаціональному рівні і територіальних громад - на регіональному рівні;

12) сприяння цифровій трансформації та цифровому розвитку регіонів;

13) формування нормативно-правової бази, необхідної для реалізації державної регіональної політики, визначеної цим Законом, з урахуванням документів Ради Європи та Європейського Союзу.

Отже, законодавець вважає, що мають бути визначені та ідентифіковані функціональні типи територій, на яких буде здійснено реалізацію необхідних програм та проектів регіонального розвитку, встановлення спеціальних механізмів їх державної підтримки. Тобто передбачається використання спеціальних правових механізмів для державної підтримки цих функціональних типів територій. У статті 11⁻² Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» визначено чотири функціональні типи територій: 1) території відновлення; 2) регіональні полюси зростання; 3) території з особливими умовами для розвитку; 4) території сталого розвитку [80].

Якщо враховувати, що регіональні полюси зростання (мікрорегіони, територіальні громади, що характеризуються значно кращими географічними, демографічними, соціально-економічними показниками розвитку порівняно з іншими подібними територіями регіону, та зростання яких позитивно впливає на суміжні території, регіон та/або державу в цілому) і території сталого розвитку (самодостатні мікрорегіони, територіальні громади з наявним соціально-економічним потенціалом територій та спроможні до збалансованого розвитку в економічній, соціальній та екологічній сферах) за своїми функціями не потребують окремої державної підтримки, то території з особливими умовами для розвитку (макрорегіони, мікрорегіони, територіальні громади, рівень соціально-економічного розвитку яких є низьким або на яких

існують природні, демографічні, міжнародні, безпекові чи інші об'єктивні обмеження щодо використання потенціалу території для розвитку) потребують. Саме території з особливими умовами для розвитку потребуватимуть запровадження спеціальних правових механізмів господарювання в якості державної підтримки.

Щодо територій відновлення (мікрорегіони, територіальні громади, на території яких відбувалися бойові дії та/або які були тимчасово окуповані, та/або території яких зазнали руйнувань об'єктів критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури, об'єктів житлового фонду внаслідок ведення бойових дій, а також які характеризуються різким погіршенням рівня соціально-економічного розвитку та значним переміщенням населення до інших регіонів та/або інших держав), то сьогодні на їх підтримку спрямовано багато заходів та проектів. Серед яких слід виокремити: Постанову КМУ від 14 жовтня 2022 р. № 1159 «Про затвердження Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини)» [381]; Постанову КМУ від 30 грудня 2022 р. № 1219-р «Про затвердження плану дій органів виконавчої влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад» [395]; Створення Фонду відновлення майна та зруйнованої інфраструктури [396]; Постанову КМУ від 18 жовтня 2022 р. № 927-р Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету для відновлення пошкоджених об'єктів у м. Києві [397]; Постанову КМУ від 03 травня 2022 р. № 523 «Деякі питання надання суб'єктам господарювання допомоги в рамках програми міжнародної технічної допомоги “EU4Business: конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП” [398] та інші.

Додатково слід наголосити, що всі нормативно-правові акти, які було імплементовано після початку війни, не передбачають створення спеціальних правових механізмів щодо активізації господарювання на тій чи іншій території. Окремі концептуальні проекти з цього питання запропоновано в Національних програмах, які було включено у План відновлення

України [399]. План Відновлення України спрямований на прискорення стійкого економічного зростання, тому в рамках плану визначено перелік Національних програм та обсяги їх фінансування для досягнення ключових результатів та реалізації Візії: «Сильна європейська країна – магніт для іноземних інвестицій». Національні програми та їх орієнтовні обсяги фінансування в Плані Відновлення України такі:

Основи відновлення: зміцнення інституційної спроможності (<0,1 млрд дол. США).

Основи відновлення: цифрова держава (<0,1 млрд дол. США).

Зміцнення оборони і безпеки (50 млрд дол. США).

Прагнення до інтеграції в ЄС (<1 млрд дол. США).

Відбудова чистого та захищеного середовища (20 млрд дол. США).

Енергетична незалежність та Зелений Курс (130 млрд дол. США).

Поліпшення бізнес-середовища (5 млрд дол. США).

Забезпечення конкурентного доступу до капіталу (75 млрд дол. США).

Забезпечення макрофінансової стабільності (60-80 млрд дол. США).

Розвиток секторів економіки з доданою вартістю (50 млрд дол. США).

Розширення та інтеграція логістики з ЄС (120 - 160 млрд дол. США).

Відновлення та модернізації житла та інфраструктури проектів (150 - 250 млрд дол. США).

Відновлення та модернізації соціальної інфраструктури (35 млрд дол. США).

Розвиток системи освіти (5 млрд дол. США).

Модернізація системи охорони здоров'я (5 млрд дол. США).

Розвиток системи культури і спорту (20 млрд дол. США).

Забезпечення ефективної соціальної політики (7 млрд дол. США).

Саме Національна програма «Поліпшення бізнес-середовища» містить деякі проекти, спрямовані на стимулювання відкриття нового бізнесу, до яких відносяться: лібералізація податкової системи з метою створення стимулів для підприємницької діяльності та пришвидшення економічного зростання,

програма пріоритетного регіонального розвитку для територій, звільнених з окупації та територій де велись бойові дії та ін. [400].

Програму пріоритетного регіонального розвитку для територій, звільнених з окупації та територій, де велися бойові дії, намагалися реалізувати на Чернігівщині, розробивши Проект Закону про спеціальний правовий режим господарської та інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку «Чернігівщина». Необхідність створення території пріоритетного розвитку «Чернігівщина» обумовлювалась потребою вказаного регіону в заходах, спрямованих на економічну підтримку, сприяння відновленню та забезпечення подальшого соціально-економічного розвитку Чернігівської області як прикордонного регіону, який постраждав і зазнав значних руйнувань унаслідок воєнних дій у 2022 році [401, с. 136-137]. Шляхами забезпечення соціально-економічного розвитку Чернігівської області визначалися: стимулювання господарської (виробничої) діяльності на території області шляхом надання податкових та інших пільг, залучення внутрішніх та іноземних інвестицій, сприяння з боку держави реалізації інвестиційних проектів, нарощування експорту товарів і послуг, збільшення поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг, залучення і впровадження нових наукових розробок та інноваційних технологій, прискорення розвитку і відновлення (оновлення) інфраструктури регіону, поліпшення використання природних і трудових ресурсів, розвиток освіти і науки, а також фінансова підтримка територіальних громад. Цей законопроект визначав порядок створення, ліквідації та механізм функціонування території пріоритетного розвитку «Чернігівщина», правові й економічні засади господарської та інвестиційної діяльності на цій території, а також загальні правила регулювання відносин суб'єктів економічної діяльності цієї території з органами місцевого самоврядування, органами державної влади та іншими органами, які здійснюють свої повноваження на території Чернігівської області. Запровадження території пріоритетного розвитку «Чернігівщина» передбачало запровадження на вказаній території спеціального правового

режиму господарської та інвестиційної діяльності для суб'єктів господарювання, а також встановлення інших умов функціонування території пріоритетного розвитку. Спеціальний правовий режим господарської та інвестиційної діяльності полягає в наданні визначених пільг та особливому порядку застосування норм податкового, митного, валютного та іншого законодавства України відносно суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність та/або реалізують інвестиційні проекти на території пріоритетного розвитку «Чернігівщина». Спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Чернігівській області передбачав ряд податкових і митних пільг для суб'єктів господарської діяльності – юридичних осіб, які в установленому законодавством порядку зареєстровані на території пріоритетного розвитку, в межах їх господарської діяльності, пов'язаної з реалізацією на цих територіях інвестиційних проектів у пріоритетних видах економічної діяльності [192].

Проте через прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» 9 липня 2022 року [80] Проект Закону про спеціальний правовий режим господарської та інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку «Чернігівщина» не було ухвалено [192].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» [80] Верховна Рада України внесла зміни до законодавчих актів України, зокрема статтю 415 Господарського кодексу України (щодо територій пріоритетного розвитку) виключили. Як зазначалося вище, також втратили чинність: Закон України "Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон" [74]; Закон України "Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області" [308]; Закон України "Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській

області" [309]; Закон України "Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Житомирській області" [310]; Закон України "Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Харкова" [316]; Закон України "Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку у Волинській області" [312]; Закон України "Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Чернігівській області" [313]; Закон України "Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Шостки Сумської області" [315]; Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів" [327]; Закон України "Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць" [402]; Постанову Верховної Ради України "Про порядок введення в дію Закону України "Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон" [180].

Тобто, слід відстоювати тезу про те, що на трансформацію державної економічної політики України принципово вплинула війна, яка вимагає законодавчих ініціатив через поглиблення асиметрії у розвитку локальних територій, руйнування південних, східних та північних регіонів України. Центральні та західні області України також зазнали руйнування, але менше [403, с. 164].

Сьогодні економіка України залежить не тільки від політичних, соціальних, моральних, духовних, психологічних та інших факторів, притаманних сучасному суспільству, тому перед науковцями та практиками виникають питання щодо визначення етапів та викликів подальшої трансформації державної політики та запровадження нових спеціальних правових режимів господарювання на локальних територіях з метою ліквідації збитків та шкоди, які завдала РФ.

4.1.2. Основні етапи інтеграції нормативно-правового забезпечення спеціальних режимів господарювання у державну економічну політику

Проведені наукові дослідження дозволили виокремити основні етапи та виклики трансформації державної економічної політики в контексті інтеграції нормативно-правового забезпечення спеціальних режимів господарювання.

Першій етап трансформації державної економічної політики у контексті інтеграції нормативно-правового забезпечення спеціальних режимів господарювання характеризувався превалюванням принципів побудови національної економіки у законодавстві України на основі адміністративно-командної системи. Це було перше десятиліття становлення незалежної української держави, тобто 1991- 2000 роки. У той час акцент у регулюванні економічних відносин було спрямовано на надання прямої бюджетної підтримки суб'єктам господарювання [404].

Другий етап – це етап розбудови системи державної підтримки суб'єктів господарювання в 2001-2005 роках. У цей період характерним було впровадження програмно-цільового підходу до бюджетного процесу, відбулась певна модернізація форм державної підтримки. Так, зокрема 2004 року було прийнято Закон України «Про державні цільові програми» [405]. Це відбулось після прийняття Цивільного та Господарського кодексів у 2003 році. Вказаний нормативно-правовий акт визначав основні механізми щодо розробки, процедури затвердження та порядку виконання державних цільових програм.

У 2003 році також було прийнято вкрай важливий нормативно-правовий документ – Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [85]. Цим документом було запроваджено механізм оприлюднення проектів регуляторних актів з метою одержання зауважень і пропозицій, який став передумовою забезпечення ефективної державної регуляторної політики.

Третій етап трансформації державної економічної політики у контексті інтеграції нормативно-правового забезпечення спеціальних режимів господарювання – у 2005-2010 роках – характеризувався регулюванням економічних відносин, коли акцент робився саме на інтеграції у міжнародну економічну систему. Саме тоді було проведено основне скорочення програм державної підтримки суб'єктів господарювання. Фактично мова йде про «знецінення» спеціальних режимів провадження господарської діяльності. У той же час науковці та експерти наголошували на незавершеності модернізації державної економічної політики, яка негативно вплинула як на структурну перебудову економіки, так і на формування негативного досвіду у всіх стейкхолдерів щодо державної підтримки.

З прийняттям Податкового кодексу України у 2011 році в державі розпочався новий етап трансформації державної економічної політики у контексті інтеграції нормативно-правового забезпечення спеціальних режимів господарювання, який тривав до 2020 року. У цей період відбулися позитивні зрушення у царині правового регулювання господарської діяльності, оскільки було систематизовано підстави для надання державної підтримки суб'єктам господарювання. Не останню роль в даному процесі зіграв прийнятий у цей час Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» [402] та Державна програма активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки [406].

У 2014 році частина території Української держави була анексована з боку Російської Федерації, тому планування заходів щодо підтримки суб'єктів господарювання довелося робити без урахування АР Крим, тимчасово окупованих окремих районів Луганської та Донецької областей. У 2014 році було прийнято Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [263].

З 2020 року у регулюванні порядку здійснення господарської діяльності сталися абсолютно кардинальні зміни. Це було пов'язано із карантинними

обмеженнями всієї території держави, які були введені Постановою Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 11.03.2020 р. № 211, Постановою Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 09.12.2020 р. № 1236 [407].

Таким чином, розпочався п'ятий етап трансформації державної економічної політики у контексті інтеграції нормативно-правового забезпечення спеціальних режимів господарювання. Сьогодні він дещо трансформувався: окрім викликів, які з'явилися у законодавця через необхідність запровадження карантинних обмежень, додалися ще й виклики, пов'язані з повномасштабним вторгненням на територію нашої держави, руйнуванням інфраструктури, енергетики, логістичних шляхів тощо. Важливо зазначити, що було прийнято низку нормативно-правових актів, які унеможливають дію спеціальних режимів господарювання. Зокрема, мова йде про Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022, який було введено в дію Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»» від 24.02.2022 р. № 2102-IX [408].

Останні три роки (2019-2021) Українська держава стикається з викликами, які досить складно можна «узгодити» із запровадженням спеціальних режимів здійснення господарської діяльності. Тому необхідно модернізувати законодавство таким чином, щоб створити ефективну систему правового регулювання господарської діяльності в особливих умовах. Хоча такі види правових режимів було запроваджено ще Господарським кодексом України.

Звісно, що період війни 2022-2023 років виявив ще цілу низку прогалин у законодавстві. Зокрема, незрозумілою є основа правового регулювання

порядку відновлення територій, відбудови цілих житлових масивів, міст та містечок, а також відшкодування збитків, заподіяних не тільки фізичним, але й юридичним особам. Варто зауважити, що будь-яка економічна система рано чи пізно підпадає під вплив різного роду негативних явищ. Це нормальний процес розвитку будь-якої системи. Криза є невід'ємною складовою безперервного процесу суспільного розвитку та рушієм еволюційних і революційних змін у соціальному, науково-технічному, економічному, духовному житті людства. Залежно від різновиду, типу, природи походження, масштабів та особливостей протікання, криза має певний ступінь керованості. Зазначене зумовлює необхідність впровадження ефективного механізму антикризового регулювання. Зараз питання у тому, щоб віднайти способи ефективно працювати у будь-яких умовах. На жаль, сьогодні складно реально передбачити, коли саме закінчиться війна. Ще складніше спрогнозувати, коли саме українська економіка здатна буде подолати її наслідки. Проте однозначно необхідно акцентувати увагу на тому, щоб важливий компонент суверенітету (у тому числі) – економічна система – могла працювати як чіткий механізм, ґрунтуючись на загальних та спеціальних принципах.

Загальні принципи регулювання економіки є актуальними у будь-який період розвитку тієї чи іншої держави. Зокрема, це принцип ефективності, справедливості, стабільності тощо. Спеціальні принципи мають бути базисом повоєнного регулювання економіки України:

1) принцип орієнтованості регулювання на досягнення стратегічних цілей циклічного розвитку, що передбачає пріоритетність забезпечення сталого економічного розвитку на довгострокову перспективу над ситуативними вигодами короткострокового впливу;

2) принцип підпорядкованості стратегічним цілям суспільного розвитку – витікає із визначення повоєнного регулювання як складової стратегічного державного регулювання національної економіки;

3) принцип прозорості й відкритості прийняття та реалізації повоєнних заходів, що передбачає наявність гласних, загальних «правил гри» для всіх

економічних суб'єктів;

4) принцип своєчасності прийняття повоєнних заходів – передбачає прогнозування, діагностику та оперативне реагування на симптоми кризи з метою недопущення кумулятивного накопичення кризового потенціалу;

5) принцип узгодженості та скоординованості з міждержавними антикризовими програмами – передбачає врахування інтересів зовнішньоекономічних партнерів та наднаціональних структур [409, с. 4-7].

Варто зауважити, що саме в повоєнних умовах державна економічна політика у сфері надання певних преференцій, запровадження обмежень та ін. повинна бути найбільш прозорою та виваженою, оскільки це дозволить мінімізувати наслідки війни.

Сучасний етап трансформації державної економічної політики у контексті інтеграції нормативно-правового забезпечення спеціальних режимів господарювання характеризується тим, що сьогодні пріоритетом нашої держави є збереження її суверенітету, що стає можливим за умови повернення територій. Безперечно, військові демонструють неабияку звитягу, проте важливою є й буде саме економічна складова через те, що для всіх учасників війна – це досить дороге «явище». Тому пріоритетним інтересом України є сталий розвиток національної економіки. Такий розвиток можливий за наявності дієвого механізму правового регулювання, орієнтованого на створення сприятливих умов для ведення господарської діяльності і задоволення економічних потреб суспільства, що обумовлює наявність системоутворюючого, комплексного, сучасного кодифікованого акту щодо запровадження нових спеціальних правових режимів господарювання.

Сучасний стан правового регулювання, організації та безпосереднього регулювання господарської діяльності характеризується низкою проблем, які слід враховувати у межах законотворчої роботи відповідно до Концепції модернізації господарського законодавства України:

- недостатнє врахування тенденцій розвитку та досягнень світової економічної науки в правовому забезпеченні економіки України;

- низька ефективність сучасних методів та засобів господарсько-правового впливу на економіку в умовах триваючих зовнішніх загроз, зумовлених біологічними (пандемія COVID-19), військовими (окупація частини території України) та іншими чинниками;
- недостатня інтеграція цілей сталого розвитку у механізм господарсько-правового регулювання економічних відносин;
- невпорядкованість і суперечливість підходів щодо визначення організаційно-правових форм господарювання, видів суб'єктів господарської (економічної) діяльності, наявність протиріч і прогалин у визначенні їх правового статусу, відсутність заохочень стосовно корпоративної соціальної відповідальності таких суб'єктів;
- диспропорції у визначенні ступеня і меж участі органів державної влади і місцевого самоврядування в господарських (економічних) відносинах, неефективність управління підприємствами державного і комунального секторів економіки, недостатність економіко-правових стимулів для реалізації масштабних інфраструктурних проєктів на засадах публічно-приватного партнерства, недосконалість підходів до надання державної допомоги суб'єктам господарювання, застосування окремих засобів державного регулювання та здійснення державного контролю й нагляду у сфері господарської (економічної) діяльності;
- недосконалість порядку розгляду органами Антимонопольного комітету України справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, неповна відповідність системи контролю за допустимістю державної допомоги для конкуренції правовим актам Європейського Союзу;
- недостатній рівень правового забезпечення використання майна при організації та здійсненні господарської (економічної) діяльності;
- відсутність чітких, системних правових положень щодо способів і правових форм комерціалізації прав інтелектуальної власності у сфері господарювання;
- недостатня правова регламентація щодо укладання, виконання та

припинення договорів у сфері господарської (економічної) діяльності;

- відставання правового регулювання від наявної практики та тенденцій щодо цифровізації господарської (економічної) діяльності, використання у цій діяльності новітніх електронних та інших технологій, поширення електронної комерції, обігу криптовалют, впровадження смарт-контрактів тощо;

- низький рівень забезпечення захисту прав і законних інтересів учасників господарських (економічних) відносин;

- недосконалість положень щодо відповідальності за вчинення суб'єктами господарювання правопорушень окремих видів, часткова невідповідність потребам сьогодення переліку підстав такої відповідальності та санкцій за вчинення правопорушень у сфері господарювання;

- надмірна зарегульованість і водночас наявність прогалин, протиріч у регулюванні діяльності в окремих галузях і сферах економіки;

- несприятливість правових умов для здійснення інноваційної, інвестиційної, зовнішньоекономічної діяльності, інтеграції України у світовий економічний простір;

- суперечливе визначення спеціальних режимів господарювання (господарська діяльність у Збройних Силах України, господарська діяльність в умовах надзвичайного стану, проведення ООС тощо).

Зазначені проблеми у правовій площині поряд із іншими чинниками негативно впливають на стан економіки України, зокрема, у високому рівні її «тінізації», обмеженні підприємницької ініціативи, скороченні промислового виробництва, низькій привабливості України для іноземних інвесторів [410].

Варто зауважити, що законодавець робить окремі кроки щодо модернізації законодавства, незважаючи на воєнний стан в країні. У зв'язку з цим варто ще раз проаналізувати положення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» від 09.07.2022 р. № 2389 [80], оскільки даним документом було внесено кардинальні зміни до низки нормативно-правових актів, зокрема, до Господарського кодексу

України – виключено статтю 415, яка передбачала правове регулювання господарської діяльності на території пріоритетного розвитку. Позитивним є те, що все ж таки законодавець підійшов концептуально до регулювання режимів провадження господарської діяльності: внесено відповідні зміни до Закону України «Про засади державної регіональної політики» і доповнено його новими нормами [80]. Так, додано статтю 11² «Функціональні типи територій», при чому акцентовано увагу на тому, що ці території запроваджуються «для планування відновлення та стимулювання розвитку регіонів та територій, а також з метою запровадження органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування спеціальних механізмів та інструментів». До яких насамперед, відносяться спеціальні податкові механізми (Податковий кодекс України (ст. 11) - Спеціальний податковий режим [72]) та інструменти стимулювання місцевого економічного розвитку (Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [411]).

Важливо наголосити на тому, що відновлення та стимулювання розвитку громад відбуватиметься шляхом формування ефективної місцевої податкової політики через встановлення ставок місцевих податків та зборів, податкових пільг, звільнення від оподаткування та перерозподілу фінансових коштів та інші функції, що виконують органи місцевого самоврядування. У додатку В подано перелік чинних податків територіальних громад України станом на 01.01.2023 року.

Право встановлювати місцеві податки та збори закріплено за органами місцевого самоврядування відповідно до статті 143 Конституції України [193]. Так, відповідно до пункту 24 частини 1 статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» рішення затверджуються виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради [411]. Правові засади застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності, а також справляння єдиного податку визначено нормами глави 1 розділу XIV Податкового кодексу України [72].

Визначальним поняттям, нерозривно пов'язаним із застосуванням

єдиного податку є поняття спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності. Під цим терміном слід розуміти особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих із них на сплату єдиного податку в порядку та на умовах, визначених Податковим кодексом України, з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності. Зокрема, його платники звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з таких податків і зборів:

податку на прибуток підприємств;

податку на доходи фізичних осіб (для ФОП);

податок на додану вартість з операцій з постачання товарів, робіт та послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України, крім податку на додану вартість, що сплачується юридичними особами, які обрали ставку оподаткування 6%;

земельного податку за земельні ділянки, що використовуються платниками єдиного податку першої – третьої груп для провадження господарської діяльності (крім діяльності з надання земельних ділянок та/або нерухомого майна, що знаходиться на таких земельних ділянках, в оренду (найм), позичку, на іншому праві користування) плати за користування надрами; збору за спеціальне використання води;

збору за спеціальне використання лісових ресурсів збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності.

На думку фахівців Асоціації міст України такий підхід спрямовано на зменшення податкового навантаження на представників малого та середнього бізнесу. Проте, встановлення максимальних розмірів ставок цього податку може стати неприпустимими для малих підприємців. Тому у даному контексті вкрай важливо встановлювати доцільні та обґрунтовані ставки єдиного податку з урахуванням рівня платоспроможності суб'єктів господарювання та відповідно до потреб місцевого бюджету. Для надання податкових пільг органами місцевого самоврядування враховуються такі особливості: певна група платників податків, вид їх економічної діяльності, об'єкт

оподаткування; характер та суспільне значення здійснюваних ними витрат. Органи місцевого самоврядування розробляють та затверджують положення про всі податки і збори, пільги, які будуть застосовуватися у відповідному бюджетному періоді на відповідній локальній території. Це стосується тих податків, порядок справляння яких чітко визначений нормами Податкового кодексу України і не може змінюватися органами місцевого самоврядування.

З 2021 року згідно з новою редакцією підпункту 12.3.3 пункту 12.3 статті 12 Податкового кодексу України [72] органи місцевого самоврядування до територіальних органів Державної податкової служби надсилають не тільки копії прийнятих рішень про встановлення місцевих податків та/або зборів та про внесення змін до таких рішень, а й в електронному вигляді інформацію щодо ставок та податкових пільг зі сплати місцевих податків та/або зборів у порядку та за формою, затвердженими Кабінетом міністрів України. Зведена інформація про розмір та дату встановлення на відповідних територіях ставок місцевих податків і зборів, а також про встановлені податкові пільги, які будуть діяти у 2023 році подана на сайті Державної податкової служби України [412].

Також до резильєнтних економіко-правових інструментів відновлення та стимулювання розвитку регіонів та територій відноситься Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [263] на виконання міжнародних зобов'язань України, які виникли, зокрема, унаслідок підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони та Договору про заснування Енергетичного Співтовариства. Під дію цього Закону підпадає підтримка органами місцевого самоврядування суб'єктів господарювання за рахунок місцевих ресурсів, а також виникають обов'язки подання повідомлень про нову державну допомогу, внесення змін до умов чинної державної допомоги, що здійснюється відповідно до Порядку подання та оформлення повідомлень про нову державну допомогу та про внесення змін до умов чинної державної

допомоги, затвердженого розпорядженням АМКУ 04.03.2016 № 2-рп, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 04.04.2016 за № 501/28631 (зі змінами) [413].

Рішеннями органів місцевого самоврядування про надання державної допомоги вважаються будь-які нормативні та інші акти, що приймаються органами місцевого самоврядування та на підставі яких певним категоріям суб'єктів господарювання передбачається надання державної допомоги впродовж певного або невизначеного періоду у визначеному або невизначеному розмірі.

Державна допомога полягає у передачі ресурсів держави чи місцевих ресурсів окремим суб'єктам господарювання, а також у втратах доходів відповідних бюджетів. Державна допомога може реалізовуватися, зокрема, у таких формах як надання субсидій та грантів; надання дотацій; надання податкових пільг, відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів; списання боргів, включно із заборгованістю за надані державні послуги, списання штрафних санкцій, компенсація збитків суб'єктам господарювання тощо [414].

Однак, запровадження тих чи інших правових механізмів та інструментів для стимулювання розвитку громад та регіонів залежить від функціонального типу територій, а також показників, які допоможуть відносити території до різних функціональних типів та які мають бути визначені Кабінетом Міністрів України. Проте, важливо відзначити, що на сьогодні відповідні документи ще відсутні, як і не вирішеними залишаються питання аудиту території або регіону як етапу, що передує визначенню їх функціонального типу [415].

Окремо увагу слід звернути на один аспект, який є малодослідженим, але актуальним на сьогодні, і який, як видно вище, вкладається в засади і Національної економічної стратегії, і державної регіональної політики. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про засади державної регіональної політики» реєстр. № 5323 від 01.04.2021 [416] містив «окуповані території» як окремий функціональний тип територій, але, на нашу думку,

необґрунтовано був об'єднаний з таким функціональним типом як «території відновлення» в процесі доопрацювання вказаного законопроекту. Запереченням тут може слугувати те, що не всі тимчасово окуповані території зазнали мілітарного впливу, та після їх деокупації потребуватимуть застосування резильєнтних економіко-правових інструментів відновлення. Тому деокуповані окремі райони Донецької та Луганської областей, а також Автономну Республіку Крим слід віднести до територій з особливим умовами для розвитку.

До 24.02.2022 року тимчасова окупація Російською Федерацією окремих районів Донецької та Луганської областей, а також анексія території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя спричинила ряд значних структурних зрушень в національній економіці. Тимчасова окупація створила імідж цих регіонів як небезпечний, що не дає можливості для довгострокового планування та знижує готовність потенційних інвесторів інвестувати в розвиток бізнесу, що спричиняє масовий відплив працездатного населення та капіталу з територій, прилеглих до тимчасово окупованих, а також посилює міграційне навантаження інших регіонів внаслідок вимушеного внутрішнього переміщення населення. Тому на деокупованих територіях, що не зазнали відчутного мілітарного впливу можливе запровадження нових резильєнтних економіко-правових інструментів захисту інвестицій, зокрема відкриття філіалів міжнародних комерційних арбітражів, тобто традиційних та перевірених практикою спеціальних режимів господарювання.

На додаток можливим є створення системи страхування від військових та політичних ризиків, сприяння закріпленню на законодавчому рівні незмінності умов оподаткування господарської діяльності інвесторів, утворення Фонду консорціумного фінансування для інвестування проектів розбудови транспортної, енергетичної та комунальної інфраструктури. Для територій відновлення ці спеціальні засоби прийнятні до застосування як факультативні (підсилюючі), а основна увага буде концентруватися на відбудові, реанімації підприємств, їх поверненні з режиму релокації тощо.

Звернемо увагу на ще один недолік Закону України «Про засади державної регіональної політики». В Законі визначено коло суб'єктів: держава, регіон, громада при повному ігноруванні такого рівня як район. Звісно, в контексті адміністративної реформи укрупнення районів, часткового передання їх повноважень іншим суб'єктам це може виглядати як акцент у реформі децентралізації, але з точки зору практичного застосування функції районів проігноровано.

Перекладання основних функцій на громади стикається з однією з найсерйозніших проблем, що може поставити в тупик всі намагання реалізувати засади державної регіональної політики – «пасивність» або відсутність місцевих громад, особливо на деокупованих територіях. Тут, звичайно, стануть у нагоді такі інструменти (нефінансові), як стимулювання розвитку діалогу між органами місцевого самоврядування та членами територіальних громад, забезпечення умов для періодичної, прозорої та доступної звітності органів місцевого самоврядування (де їх можливо відновити в найкоротші строки), ревіталізація та облаштування громадського простору для всіх верств населення, впровадження бюджету участі як інструменту в місцевому управлінні всіх територіальних громад.

Де-юре «субрегіональний» (районний) рівень місцевого самоврядування не ліквідовано (зокрема, згадки про нього містяться і в Конституції України), але де-факто – паралізовано. Найбільш абсурдним є те, що утримання районних рад та наявність у них визначеної чинним законодавством компетенції (в т.ч. в сфері економіки) через мізерність власних надходжень лягло додатковим навантаженням на державний бюджет у вигляді субвенцій, які могли б ефективніше використовуватися для підтримки окремих функціональних типів територій, або стати основою стимулювання сфери господарювання на засадах державного інвестування чи пільгового кредитування.

Додатково слід наголосити на тому, що чинне законодавство про регіональний розвиток повністю не враховує наявність інституту військово-

цивільних адміністрацій, які вводитимуться на деокупованих територіях. А така адміністрація не є суб'єктом здійснення регіональної політики і визначення функціональних типів територій, встановлення на них окремих спеціальних режимів господарювання може бути відкладено до формування органів місцевого самоврядування громад, тобто до моменту місцевих виборів, статус яких та строки проведення на деокупованих територіях важко передбачити.

Отже, на підставі останніх змін у чинному законодавстві можна стверджувати, що в Україні видозмінилась сама філософія розвитку територій (парадигми держави) – від територіально-галузевого принципу (принцип було закріплено у скасованих законах України від 08.09 2005 № 2850-IV «Про стимулювання розвитку регіонів» [327] та від 06.09.2012 № 5205-VI «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» [402]) до суто територіального з акцентом на відновленні регіонів та територій, що постраждали від бойових дій, систематичних обстрілів, мінування та тимчасової окупації. Це в цілому відповідає Плану відновлення України [399] та Плану пріоритетних дій Уряду України на 2023 р [417] у частині продовження децентралізації та регіонального розвитку та не суперечить засадничим положенням процесу євроінтеграції.

З позицій юридичної техніки цілком можливим постає формування нових видів режимів спеціального господарювання за аналогією ТПР і СЕЗ на основі нових функціональних типів територій. Насамкінець, слід зауважити, що сьогодні проходять процеси глибинної трансформації державної економічної політики у контексті інтеграції нормативно-правового забезпечення спеціальних режимів господарювання відбуваються шляхом використання сучасних резильєнтних економіко-правих інструментів господарювання на засадах сталого розвитку, які неможливо ігнорувати.

4.1.3. Економіко-правовий інструментарій спеціальних режимів господарювання у контексті трансформації державної економічної політики України на засадах сталого розвитку

Цілі сталого розвитку, також відомі як Глобальні цілі, були ухвалені Організацією Об'єднаних Націй у 2015 році як універсальний заклик до дій щодо скорочення бідності, захисту планети та забезпечення того, щоб до 2030 року усі люди жили в мирі і достатку [418].

Сімнадцять цілей взаємодоповнюють одна одну: дії в одній сфері також впливають на результати в інших, тому в розвитку мають бути збалансовані соціальна, економічна та екологічна стійкість. Країни зобов'язалися визначити пріоритетність прогресу для тих країн і спільнот, які найбільше відстають. Цілі сталого розвитку мають на меті покласти край бідності, голоду, СНІДу та дискримінації жінок і дівчат. Для досягнення Цілей сталого розвитку у кожному контексті необхідні творчі підходи, ноу-хау, технології та фінансові ресурси всього суспільства. Означені Організацій об'єднаних націй Цілі коригуються з глобальними змінами клімату, подолання наслідків бойових дій (що актуально для України) як щодо окремих територій, на яких вони безпосередньо відбувалися, так і країни в цілому, адже поставлені 169 завдань були сформульовані ще у 2015 р. у Підсумковому документі Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [419].

Щодо напрямів, які безпосередньо стосуються трансформації державної економічної політики на засадах сталого розвитку, то це напрям 7 - «Інвестиційна привабливість». Рівень ризику інвестицій в Україну дуже високий в умовах воєнного стану. Зазначимо, що створення та запровадження територій пріоритетного розвитку у минулому сприяло залученню інвестицій та вирівнюванню економічного розвитку регіонів, прискоренню розбудови окремих видів економічної діяльності, вирішенню інших соціально-економічних проблем регіонального значення.

Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695, визначено 13 функціональних типів територій, що характеризуються соціальними, просторовими, екологічними та економічними особливостями, а саме: 1) прикордонні регіони; 2) прикордонні території у несприятливих умовах; 3) монофункціональні міста; 4) сільські території у несприятливих умовах; 5) агломерації; 6) гірські території Українських Карпат; 7) природоохоронні території та об'єкти; 8) тимчасово окуповані території України; 9) макрорегіон «Азов – Чорне море»; 10) великі міста; 11) середні міста; 12) малі міста; 13) зони впливу міжнародних транспортних коридорів [48]. Для кожного із таких типів територій передбачено конкретні функції та завдання щодо їх розвитку. Державна стратегія була прийнята ще до повномасштабної війни, тому ці типи функціональних територій корелювали з цілями сталого розвитку.

До напрямів, які безпосередньо стосуються трансформації державної економічної політики на засадах сталого розвитку також відноситься – «Регіональний розвиток» (напрямок 16), який внаслідок повномасштабного вторгнення змінив свої пріоритети у зв'язку з тимчасовою окупацією частини України, масовою релокацією суб'єктів господарювання з прифронтових територій та переміщенням (евакуацією) населення в західні регіони або закордон.

Отже, трансформація державної економічної політики України на засадах сталого розвитку здійснюється шляхом корелювання державної регіональної політики та за допомогою системи взаємопов'язаних документів стратегічного планування, до яких належать: Державна стратегія регіонального розвитку України; регіональні стратегії розвитку; стратегії розвитку територіальних громад.

До документів реалізації державної регіональної політики належать:

1) План заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України;

- 2) плани заходів з реалізації регіональних стратегій розвитку;
- 3) плани заходів з реалізації стратегій розвитку територіальних громад;
- 4) програми економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів, міст Києва та Севастополя, територіальних громад [420].

Через мілітарний вплив на Україну мають бути запроваджені такі економіко-правові інструменти, як плани відновлення та розвитку регіонів, а також плани відновлення та розвитку територіальних громад з урахуванням цілей сталого розвитку.

Важливим економіко-правовим інструментом імплементації цілей сталого розвитку є моніторинг їх реалізації та оприлюднення результатів (індикаторів) задля координації подальших робіт і заходів, затверджених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 686-р [421].

У 2020 р. науковцями Національної академії наук України було проведено розрахунок для 110 із 183 національних індикаторів Цілей сталого розвитку, а у 2021 р. – 116 із 183 (тобто є певний, але недостатній прогрес). У липні 2020 р. Україна на Політичному форумі високого рівня зі сталого розвитку під егідою Економічної і соціальної ради ООН представила світовій спільноті перший добровільний національний огляд стану досягнення Цілей сталого розвитку [422]. А вже у 2021 р. запроваджено постійний моніторинг індикаторів досягнення Цілей сталого розвитку за участю Державної служби статистики України.

Вищезазначене обумовлює можливість та доцільність розробки й запровадження нових спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання задля реалізації засад сталого розвитку – забезпечення інвестиційної привабливості, національних інтересів громадянського суспільства і держави задля зростання рівня та якості життя населення в різних регіонах країни, додержання конституційних прав і свобод людини шляхом реалізації сімнадцяти Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, поданих в Указі Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на

період до 2030 року» від 30.09.2019 № 722/2019 [423]. Цей Указ став підставою для внесення змін Кабінетом Міністрів України до Регламенту, яким встановлено, що досягнення Цілей сталого розвитку має здійснюватися шляхом реалізації державної економічної політики України.

Таким чином, на державному рівні Цілі сталого розвитку закріплено у якості орієнтирів, тому виникає необхідність їх гармонізації з напрямками трансформації державної економічної політики та місцевого розвитку в умовах воєнного стану і які втілюються за допомогою відповідних економіко-правових інструментів. До сучасних резильєнтних економіко-правових інструментів місцевого розвитку фахівці відносять [424]:

фінансовий лізинг – інструмент, який дозволяє залучати фінансові ресурси приватного сектору для розвитку матеріально-технічної бази комунального господарства (громадського транспорту, збору й вивезення ТПВ та ін.), оновлення високовартісного обладнання закладів охорони здоров'я, освіти тощо, модернізації та створення об'єктів ЖКГ (мереж і об'єктів тепло-енерго-, водопостачання, будівництва житла, об'єктів соціальної інфраструктури, поводження з відходами тощо);

аутсорсинг – це інструмент, який передбачає залучення органами місцевого самоврядування на договірних засадах сторонніх організацій для забезпечення виконання ними окремих повноважень ОМС із забезпечення життєдіяльності громади;

індустріальні парки (ІП), які можуть стати дієвим інструментом стимулювання релокації підприємств із території ведення бойових дій та прифронтових зон у безпечні регіони. Підприємства, розташовані в індустріальному парку, отримують податкові та митні пільги (звільнення на 10 років від податку на прибуток за умови спрямування звільненої від оподаткування частини прибутку на розвиток його діяльності в межах ІП; звільнення від ПДВ та мита при імпорті обладнання для виробництва без права відчуження цього обладнання впродовж 5 років). Для залучення підприємств до участі в індустріальному парку ОМС можуть встановлювати пільги з

податку на нерухомість, знижені ставки земельного податку та орендної плати за землю, або навіть звільнити учасників ІІІ від сплати земельного податку;

агенції місцевого економічного розвитку (АМЕР) – інституцій, діяльність яких спрямована на втілення стратегічних програм та проєктів розвитку територіальної громади, району, які вона охоплює своїми послугами;

центри залучення інвестицій – це інституції, діяльність яких спрямована на формування і поширення інформації про інвестиційні можливості і переваги території, та яка здійснює супровід бізнес-інвестицій у територіальну громаду. Центр залучення інвестицій слід розглядати як «вікно» у громаду для потенційного інвестора. На відміну від інших інституцій підтримки бізнесу, центри залучення інвестицій вузькоспеціалізовані – фокусуються на обмеженому і чітко визначеному колі функцій, а саме: 1) розробці і просуванні інвестиційних проєктів, які можуть бути реалізовані в громаді; 2) цільовому пошуку потенційних інвесторів, їх супроводі у громаді; 3) надання достовірної та актуальної інформації щодо оптимальних інвестиційних можливостей в громаді, консультації щодо ведення бізнесу в Україні; 4) сприяє комунікації інвесторів із ОМС та урядовими агенціями всіх рівнів, а також надає підтримку у вирішенні проблем, із якими інвестори можуть зіткнутися;

бізнес-інкубатори – організації, діяльність яких спрямована на підтримку суб'єктів малого та середнього підприємництва на ранніх стадіях їх діяльності шляхом надання на певних умовах на визначений час спеціально обладнаних приміщень й іншого майна, консультаційних, бухгалтерських, юридичних та інших послуг.

Вітчизняне законодавство «відносить» бізнес-інкубатори до об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва, які можуть функціонувати у вигляді підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності. Тому в сучасних умовах існує велика різноманітність організаційно-правових форм бізнес-інкубаторів – від структурних підрозділів організацій та підприємств до автономних установ. Створення бізнес-інкубатора у формі некомерційної структури відкриває їй доступ до грантових

коштів, комунальної установи – до бюджетного фінансування та можливості участі у регіональних і державних програмах підтримки і розвитку малого та середнього підприємництва;

кооперативи – юридичні особи, утворені фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних й інших потреб на засадах самоврядування;

кластер – це об'єднання пов'язаних між собою підприємств, установ та організацій одного або різних видів діяльності, які географічно близько розташовані і взаємодіють в певній галузі для досягнення спільної мети. Завдяки участі в кластері великого кола учасників різних видів діяльності, кластер може забезпечити весь життєвий цикл продукту: від зародження ідеї його створення до доставки продукту кінцевому споживачу. Функціонування кластера сприяє активізації відразу кількох видів підприємницької діяльності в територіальній громаді, допомагатиме налагодженню взаємодії підприємств з освітніми та науковими установами, формуватиме потужний місцевий бізнесовий осередок.

Кластери можуть бути різних типів: агротуристичний, агропромисловий, деревообробки та меблевого виробництва, освітній, ІТ-кластер та ін. Кластер значно більше об'єднання, ніж кооператив. На відміну від кооперативу, який створюють для виробництва і продажу одного виду продукції (наприклад, молочний, ягідний кооператив) чи надання послуг (гаражний, садовий кооператив), кластер об'єднує різних суб'єктів – виробничі, збутові, логістичні та інші підприємства, фінансові та наукові установи, заклади освіти, органи державної влади та місцевого самоврядування, – які мають єдину мету, тісно співпрацюють між собою, створюють ланцюги доданої вартості, в т. ч. через впровадження інновацій, допомагають собі та один одному зміцнити конкурентоспроможність. Кооператив може бути одним із учасників кластеру;

краудфандинг – публічний збір коштів серед значної кількості фізичних осіб та організацій на добровільній основі з метою реалізації конкретного проєкту (або підтримки певної інституції), ініціаторами якого є фізичні особи, організації, органи місцевого самоврядування та інші. У відносинах краудфандингу зазвичай є три види учасників: ініціатори проєктів; особи та/або організації, які добровільно надають свої кошти на реалізацію проєктів; краудфандингові платформи – в онлайн-краудфандингу такі платформи існують у вигляді сайтів, в офлайн – організацій. Особливостями краудфандингу, які характеризують його відмінність від інших, схожих інструментів акумулювання фінансових ресурсів (зокрема, самооподаткування), є: цільовий характер збору коштів; прозорість процесу збору; добровільність внесення коштів та суми внеску; чітко встановлені часові межі краудфандингу. Найбільшою фінансовою «віддачею» у цьому контексті характеризуються проєкти короткострокового характеру у соціально «чутливих» сферах, які спрямовані на отримання чітко визначених результатів. В умовах війни в Україні використання краудфандингу може відіграти вагомую роль для фінансування відновлення пошкодженої інфраструктури та приватних будівель внаслідок бойових дій;

револьверний фонд – фінансовий інструмент, який передбачає створення територіальною громадою фонду грошових коштів для надання позик суб'єктам економіки на реалізацію певних цілей, які відповідають стратегічним пріоритетам економічного розвитку громади; оскільки кошти видаються на поворотній основі, після повернення вони знову спрямовуються для надання позик. Револьверний фонд може бути утворений і функціонувати без створення юридичної особи, зі створенням юридичної особи, або на базі вже існуючої юридичної особи. В умовах, коли він утворюється не як окрема інституція, то функціонує на підставі положення, прийнятого органом місцевого самоврядування. Також револьверний фонд може бути утворений як цільовий фонд вже існуючого комунального підприємства чи установи, громадської організації, зокрема функціонувати на базі соціального

підприємства, АМЕР тощо. Зазвичай револьверний фонд створюється з метою фінансування конкретного проекту, який реалізує орган місцевого самоврядування, що здебільшого обумовлює його відповідність стратегічним пріоритетам економічного розвитку громади. Його наповнення на початковому етапі створення може забезпечуватися з різних джерел: з місцевого бюджету, внаслідок залучення грантових коштів, коштів фізичних осіб, бізнес-структур, благодійних організацій, банківських кредитів тощо;

соціальне підприємництво – інструмент соціальної підтримки, пов'язаний зі здійсненням підприємницької діяльності, метою якої є не лише отримання прибутку, а й досягнення соціального і/або екологічного ефекту. Соціальне підприємництво – це працюючий бізнес, який першочергово орієнтований на вирішення конкретного соціального завдання. Це можуть бути завдання різного роду: працевлаштування і забезпечення соціальної інтеграції представників вразливих і незахищених верств населення; спрямуванням прибутку від власної діяльності на досягнення соціального впливу; виробництво товарів чи наданням послуг, які спрямовані на вирішення соціальної та/або екологічної проблеми; або поєднанням цих методів. Отриманий чистий дохід не присвоюється чи розподіляється між засновниками, але інвестується на досягнення соціальної мети, з якою це підприємство було створене. Функціонування соціальних підприємств не визначене у правовому полі в Україні та не є предметом законодавчого регулювання. Відповідно вони можуть бути створені у будь-яких дозволених законодавством організаційно-правових формах;

інформаційний супровід і координація діяльності – це інструмент інформаційно-координаційного супроводу місцевого економічного розвитку, який передбачає діяльність органу місцевого самоврядування у двох напрямках:

- 1) формування інформаційної стратегії та задіяння ефективних каналів розповсюдження інформації для її донесення до зацікавлених груп одержувачів;

2) налагодження взаємодії та координація дій стейкхолдерів місцевого економічного розвитку (зокрема, координація реалізації проєктів, програм тощо).

Використання цього інструменту є актуальним у будь-яких час, проте в умовах російсько-української війни, коли має місце обмеження доступу до інформації, відбувається релокація бізнесу та внутрішнє переміщення великої кількості осіб, воно набуває особливого значення. В сучасних умовах для органів місцевого самоврядування основним є інформаційний супровід ВПО, оскільки це вимагає зібрання, акумулювання та надання переміщеним особам системної комплексної інформації з усіх питань, які стосуються їх прав та можливостей (передовсім щодо численних грантових проєктів для ВПО), пошуку зниклих, отримання допомог, вирішення проблем з пошуком роботи та житла тощо. Актуалізувалось питання налагодження взаємодії із органами влади вищих рівнів, міжнародними організаціями, закордонними партнерами щодо соціального забезпечення ВПО та зміцнення безпеки громади. В умовах війни та після не зникне потреба у забезпеченні інформаційно-координаційного супроводу життєдіяльності громад, місцевого бізнесу задля розбудови економіки на засадах сталого розвитку.

Отже, дослідивши економіко-правовий інструментарій спеціальних режимів господарювання у контексті трансформації державної економічної політики України на засадах сталого розвитку слід констатувати слабку кореляцію стратегічних документів щодо імплементації цілей сталого розвитку, резильєнтних економіко-правових інструментів їх досягнення із нормативно-правовими актами, які регулюють спеціальні режими господарювання. На місцевому, регіональному та загальнодержавному рівнях важливим та обов'язковим є моніторинг результатів досягнення цілей сталого розвитку, динаміки розвитку національної економіки, що дозволить об'єктивно оцінити ефективність їх реалізації, особливо в умовах цифрової економіки.

4.4. Вдосконалення правового регулювання спеціальних режимів господарювання крізь призму розвитку цифрової економіки

В Україні на державному рівні визнається необхідність та стимулюється розбудова цифрової економіки, а цифрові технології розглядаються в якості одного з ключових драйверів повоєнного розвитку, тому доцільно проаналізувати правове регулювання розвитку цифрової економіки в контексті запровадження нових спеціальних правових режимів господарювання [425].

На думку Г.І. Жекало на відміну від інших країн, де державі відведено провідну роль у формуванні цифрового кластеру економіки, українські фахівці зазначають, що роль держави в цьому процесі вирішальна, а долучення до міжнародного онлайн-бізнесу – це не вибір, а необхідність, яка сама по собі призведе до цифрового управління і що розвиток цифрової інфраструктури є певним [426].

Також автори І.О. Іртищева, О.Ф. Сенкевич та інші науковці слушно зазначають, що на практиці цифрова трансформація (цифровізація) регіонів України відрізняється від загальнодержавної. Кожен регіон має свої особливості та відмінності [427].

Особливість українського цифрового розвитку полягає в тому, що індивідуальні користувачі і бізнес значно випереджають державу і велику промисловість у цілому. Сучасний український малий і середній бізнес уже давно активно використовує інформаційні технології, цифрові методи просування своїх послуг, тоді як роль держави у розбудові цифрової економіки дуальна:

з одного боку, держава, це регулятор, що запроваджує норми, принципи та основи симбіозу елементів цифрової економіки, контролює та перевіряє методи їх використання, здійснює технологічні зміни, що сприяють закріпленню цифрових відносин між суспільством та владою, запроваджує нові цифрові публічні послуги;

з другого боку, держава, може використовувати Інтернет та інформаційні технології безпосередньо під час надання публічних послуг, впровадження електронного врядування [428, с. 228].

Слід враховувати той факт, що у нашій країні вже давно поставлено завдання системного та широкого розвитку цифровізації. Замість кластерної цифровізації, що покращує якість певних систем чи сфер життєдіяльності, Україна рухається до повного переходу на цифрові технології [429].

Правове забезпечення розвитку цифрової економіки в Україні розпочалося ще у 2013 році, коли Кабінет Міністрів видав Розпорядження “Про схвалення стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні” [430]. У 2015 р. Україна приєдналася до Декларації першого засідання міністрів “Східного партнерства ЄС” з питань цифрової економіки [431], на якому цифрова економіка була визнана сферою з невикористаним потенціалом як для ЄС, так і для шести країн-партнерів, потім було прийнято Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» [296] тощо. Проте центральним нормативно-правовим актом, що регулює розвиток цифрової економіки є Стратегія здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року [432].

Метою цієї Стратегії є побудова сучасної та ефективної системи управління інформаційними технологіями для забезпечення підтримки і подальшого цифрового розвитку ефективної та прозорої системи управління державними фінансами. Результатом реалізації Стратегії повинно стати запровадження Єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи управління державними фінансами, побудованої на інтероперабельності електронних інформаційних ресурсів з одночасним комплексним захистом інформації, дотриманням технологічної незалежності і забезпеченням обміну інформацією в режимі реального часу. Ця Стратегія визначає напрями та завдання, спрямовані на модернізацію та розвиток ІТ-складової центральних та місцевих органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і

координується Кабінетом Міністрів України. За результатами реалізації цієї стратегії має бути створено справжню цифрову державу та оцифровано велику кількість публічних послуг, оновлено законодавчу базу, упорядковано роботу державних реєстрів, забезпечено технічні можливості й захист даних.

До евентуальних складників «Цифрової держави» в контексті запровадження нових спеціальних правових режимів господарювання відноситься:

кібербезпека – це безпека в електронному просторі. Усю державну й приватну інформацію та її носіїв має бути захищено від несанкціонованого використання. Для цього проводяться спеціальні заходи, що забезпечують конфіденційність і цілісність даних, їхню доступність там і тоді, коли це потрібно;

електронна демократія – громадяни також управлятимуть державою за допомогою інформаційних технологій. Це означає, що референдуми, голосування, громадські бюджети, консультації та опитування теж будуть здійснюватися в електронній формі;

електронний бізнес – це коли бізнес організовано так, щоб працювати взагалі без паперів і лише за безготівковими розрахунками. Увесь документообіг з підрядниками й державою — контракти, інвойси, накладні — усе електронне. Так усі процеси стають швидшими, ефективнішими й сприяють зростанню, а не створюють додаткових бар'єрів;

електронний суд з повним електронним документообігом: онлайн-подання процесуальних документів, обмін документами між судами, установами й учасниками судового процесу, розгляд окремих справ онлайн. Учасники процесу матимуть постійний доступ до всіх відкритих документів, а повідомлення й результати вони отримуватимуть в електронній формі;

електронна охорона здоров'я – кожен пацієнт матиме власну електронну медичну картку. Усі лікарі будуть під'єднані до відповідних медичних онлайн-платформ, а кожна лікарня матиме повністю цифрову інфраструктуру: Wi-Fi, електронний обмін медичними даними пацієнта між різними установами

(телемедицина) та систему дистанційного моніторингу стану пацієнта;

електронна освіта – процес навчання також стає електронним, щоб нинішні діти могли працювати в завтрашньому світі. Навчальні планшети для учнів і ноутбуки для вчителів. Замість паперових журналів з'являються електронні, до яких батьки завжди матимуть доступ. Замість зошитів — електронні документи, замість одинарних папірців на контрольній — електронні тести й форми, замість підручників — навчальний контент на різних носіях, Wi-Fi у кожному класі;

електронна транспортна система – у громадському транспорті впроваджується електронний квиток, а в кожному місті створюються проекти мобільного паркування й управління трафіком. Усі значні авто- й залізничні магістралі, вокзали й станції має бути забезпечено широкосмуговим мобільним інтернет-покриттям;

розумні міста – електронна модель, що допомагає вирішувати нагальні проблеми кожного міста: інтегровані інформаційні системи розв'язують проблеми з транспортом, впроваджуються «зелені» технології, у кожного міста є доступний план забудови, розвитку промислового й природного капіталу. Це означає, що міста стануть більш продуманими та зручними й кожен містянин знатиме що й чому роблять у його місті;

цифрові навички – усі задумані зміни відбулися, створено програму навчання загальних і професійних цифрових навичок. Вона надасть змогу всім громадянам опанувати базову цифрову грамотність, щоб вільно користуватися електронними інструментами керування державою, а надалі — навіть опанувати нові професії та мови;

повсюдний інтернет – щоб електронними послугами могли користуватися по всій країні, розроблено національний план розвитку широкосмугового доступу до інтернету. Особливу увагу приділено покриттю в сільській місцевості, щоб подолати цифровий розрив, створити нові робочі місця й зменшити міграцію сільських мешканців до міст [433].

Проте найбільшої уваги заслуговує, з точки зору запровадження

спеціальних правових режимів господарювання, Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» [296].

Цей Закон визначає організаційні, правові та фінансові засади функціонування правового режиму Дія.City, що запроваджується з метою стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні шляхом створення сприятливих умов для ведення інноваційного бізнесу, розбудови цифрової інфраструктури, залучення інвестицій, а також талановитих спеціалістів. Відносини щодо набуття та втрати статусу резидента Дія.City та його участі у статутному капіталі регулюються Конституцією України [193], Цивільним кодексом України [380], законами України, що визначають особливості оподаткування резидентів Дія.City, іншими законами та підзаконними нормативно-правовими актами, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Загальними засадами правового режиму Дія.City є:

1) свобода діяльності - наявність у всіх резидентів Дія.City права самостійно провадити господарську діяльність, права обирати форми організації такої діяльності та форми співпраці з третіми особами з урахуванням положень цього Закону, а також наявність у фахівців права самостійно здійснювати будь-яку не заборонену законом діяльність, права обирати форми організації такої діяльності та форми співпраці з іншими особами;

2) невторчання - невторчання держави, державних органів та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у діяльність резидентів Дія.City, якщо така діяльність здійснюється в межах цього Закону та іншого законодавства України;

3) презумпція правомірності діяльності резидентів Дія.City - прийняття рішення на користь резидентів Дія.City або заявників у разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) тлумачення прав та обов'язків резидентів Дія.City

або заявників, або держави, або державних органів чи органів місцевого самоврядування, або їх посадових осіб;

4) стабільність - гарантія державою збереження правового режиму Дія.City та стабільності його умов, передбачених цим Законом та законами України, що визначають особливості оподаткування резидентів Дія.City, протягом строку, визначеного цим Законом, включаючи недопустимість обмеження чи звуження змісту прав та гарантій, передбачених правовим режимом Дія.City, а також недопустимість збільшення регуляторного навантаження на резидентів Дія.City протягом такого строку;

5) формальний характер процедури набуття статусу резидента Дія.City - відсутність вимог щодо отримання спеціальних дозволів, ліцензування чи здійснення заходів державного нагляду (контролю) для подання та розгляду заяви про набуття статусу резидента Дія.City і внесення інформації про заявника до реєстру Дія.City;

б) добровільність резидентства в Дія City - неприпустимість прямого чи опосередкованого примусу юридичних осіб до набуття статусу резидента Дія.City [296].

Правовий режим Дія.City застосовується до відносин за участю резидента Дія.City або щодо участі у статутному капіталі резидента Дія.City протягом строку його резидентства. До договірних відносин за участю резидента Дія.City або щодо участі у статутному капіталі резидента Дія.City, які виникли під час строку його резидентства, застосовується правовий режим Дія.City незалежно від факту втрати такою юридичною особою статусу резидента Дія.City, якщо інше прямо не передбачено договором або цим Законом. Особливості застосування до резидента Дія.City спеціальних умов оподаткування, день початку і день припинення застосування таких умов визначаються Податковим кодексом України. Правовий режим Дія.City відповідно до цього Закону встановлюється на необмежений строк, але не менш як на 25 років з дня внесення до реєстру Дія.City. Протягом 25 років держава гарантує резидентам Дія.City чинність правового режиму Дія.City та

стабільність його умов, визначених цим Законом, законами України, що визначають особливості оподаткування резидентів Дія.City, а також додержання прав і законних інтересів резидентів Дія.City та залучених ними фахівців. Передбачені гарантії стабільності правового режиму Дія.City не поширюються на зміни до законодавства України, що стосуються питань оборони, національної безпеки, забезпечення громадського порядку та охорони навколишнього природного середовища. На всіх резидентів Дія.City та їх учасників поширюється система державних гарантій захисту інвестицій, передбачена законодавством про інвестиційну діяльність та режим іноземного інвестування. Отже, Дія.City представляє собою унікальний правовий та податковий механізм для ІТ-компаній в Україні, особливостями якого є:

низькі податкові ставки (податок на прибуток 9 % або 18 % залежно від обраного режиму та податків на оплату праці (податок на доходи фізичних осіб - 5 %, ЄСВ – 22 % від мінімальної зарплати, 1,5 % військовий збір);

альтернативна модель найму (згідно з Кодексом законів про працю України чи співпраці з ФОП, може підписати GIG-контракт, доступний лише резидентам Дія. City);

правовий режим Дія.City встановлюється на необмежений строк, але не менш як на 25 років з дня внесення до реєстру Дія.City запису про першого резидента Дія.City [296].

На думку багатьох фахівців, зокрема О. Беякової, Дія.City у плані найму працівників (і, відповідно, податкових зобов'язань перед державою) забезпечує повну прозорість і є рушійною силою для більшості іноземних компаній щодо переходу в Дія.City. Для закордонного бізнесу наявність та функціонування Дія.City – це ключова перевага. Як відомо, за системою найму ФОПів ІТ-індустрія багато років функціонувала і які насправді фактично були працівниками компанії та мали всі пільги, притаманні трудовим відносинам. Проте, юридично, такий підхід до найму на роботу фахівців була і залишається непрозорою, хоча всі стейкхолдери прекрасно знають, що ІТ-сектор має політичну протекцію з боку держави, тому ризики від

використання ФОПів були мінімальними. Для іноземних інвесторів ризики пов'язані з трансформацією ФОПів у працівників компаній можуть бути зовсім неприйнятними, особливо якщо це публічна та офіційна компанія. Дія.City знімає всі питання відповідності реальної ситуації – ситуації формальній. Тож якщо все документально оформлено то питання легальності в межах цього режиму знімаються повністю. Це є дуже важливим для українських власників бізнесу та закордонних інвесторів, адже якщо вони працюють на експорт то щоденно взаємодіють з іноземними замовниками, які також можуть цікавитися підходом до побудови бізнесу в межах ділових відносин. Крім того, це також важливо і для іноземних інвесторів, які розглядають можливість вкладення коштів в український ІТ-бізнес, і тому резиденти Дія.City матимуть більшу привабливість, ніж ті, які ще до Дія.City не доєдналися. Безперечно, що податковий аспект режиму Дія.City є не менш привабливим, оскільки жодний інший вид економічної діяльності не пропонує такі низькі податки, як це встановлено для резидентів Дія.City. Хоч це й не до вподоби працівникам з інших секторів національної економіки: податок із доходів фізичних осіб для працівників резидентів Дія.City більш ніж утричі менший, ніж для кого іншого (5 % проти 18 %). І це все офіційно, без ФОП-схем. Компанії також мають змогу платити податок на виведений капітал (9 %) замість податку на прибуток (18 %). Як компаніям, так і працівникам у межах Дія.City можна сміливо вносити до договорів із працівниками й гіг-контракторами питання щодо відпусток й лікарняних, які раніше приховувались різними нерелевантними паперами. Компанії отримують прозорість через застосування й обліку відпусток і лікарняних, а працівники отримують соціальні гарантії [434].

Щодо територіального аспекту, то цифровізація економіки інтенсивно запроваджувалась у 2022 році на теренах Волинської та Закарпатської областей попри війну, які у грудні того ж року затвердили регіональні програми інформатизації на 2023-2025 роки [435]. Програми розроблені відповідно до основних положень Національної програми інформатизації

України та затверджено керівниками обласних військових адміністрацій.

Особливістю для регіональної програми інформатизації Волинського регіону стало врахування потреб територіальних громад області, а також участь представників громад у науково-технічній раді обласної державної адміністрації. У розробленій та прийнятій регіональній програмі інформатизації передбачаються заходи із: розвитку ІТ екосистеми, бренду регіону та проектного офісу «Digital Volyn»; формування від виробників усіх територіальних громад Волині платформи регіонального маркетплейсу крафтових продуктів; створення інструменту візуалізації відкритих даних в різних сферах «Волинь в цифрах»; створення центру підтримки підприємництва разом із консалтинговими зонами «Дія.Бізнес»; створення розумних зупинок «Smart bus» та розробка й впровадження е-програми для міжміського транспорту; створення та розвиток науково-технологічного парку у регіоні тощо. Закарпаття ж обрало своїми амбітними цілями такі напрямки як: е-демократія, надання адміністративних послуг в електронній формі, створення сервісів для громадян та бізнесу у сфері освіти, охорони здоров'я та житлово-комунального господарства, розробку сучасної захищеної інформаційної інфраструктури в області. Регіональна програма інформатизації Закарпатської області передбачає заходи із проведення цифрової модернізації технологій з актуальним контентом щодо «розумної» цифрової платформи обласного управління, орієнтованої на потреби громади з метою спрощення і оптимізації процесів взаємодії «людина-держава-людина» [435].

Головними пріоритетами регіональної програми інформатизації Волинської області стало: впровадження системи безпечний регіон; забезпечення відкритого та простого доступу до електронних послуг й сервісів для усіх мешканців Волинської області; підвищення рівня цифрових навичок та вмінь громадян; підтримка та прискорення цифрового розвитку регіону для забезпечення якості та комфорту життя населення тощо. Також серед усіх завдань регіональної програми інформатизації слід виокремити розвиток потенційних можливостей аутсорсингових послуг та ІТ-сфери, що передбачає:

формування ІТ екосистеми на Волині та відповідної інфраструктури, відкриття Дія.Бізнес та проектна робота з донорами – центрами підтримки підприємців, взаємодія з науковцями та економічний розвиток громад, підтримка розвитку технологічних стартапів. Реалізація всіх 50 завдань і заходів регіональної програми інформатизації Волинської області має суттєво простимулювати розвиток відкритого інформаційного суспільства в регіоні, як одного з істотних факторів розвитку демократії в країні, а також підвищення якості життя, як жителів області, так і населення України після війни [436].

Серед завдань всіх регіональних програм інформатизації слід виділити наступне: прозора, сучасна, ефективна організація цифрової взаємодії органів місцевого самоврядування, місцевих органів виконавчої влади з населенням та бізнесом, що створить комфортні умови для проживання, належне інституційне підґрунтя для розвитку різних секторів економіки, сприятиме інвестиційній привабливості регіону тощо. Будь-яка регіональна програма інформатизації містить глибокий аналіз стану інфраструктури інформатизації та пріоритетних напрямків соціально-економічного розвитку, на формування яких більшою мірою вплинула війна в Україні. Проте багато процесів пришвидшилися на цифровому фронті та з'явилися нові суспільні потреби. Так, наприклад, з'явилась нова потреба у створенні мобільного застосунку «Мое Закарпаття», а також у запровадженні єдиної системи електронного документообігу органів державної влади та місцевого самоврядування, оцифруванні реєстрів обласної державної адміністрації. Регіональними програмами інформатизації передбачено підключення до швидкісного інтернету та організацію Wi-Fi в укриттях, створення спеціального довідкового порталу для вимушено-переміщених осіб в Закарпатському і Волинському регіонах [435].

Отже, Україна продовжує розвиток цифрової економіки попри війну. Всі регіони та територіальні громади України активно впроваджують цифрові технології про що свідчать наступні кейси. Так, на Харківщині для ефективної та продуктивної роботи на місцях тринадцять територіальних громад

отримали нову сучасну техніку. Громади Харківської області отримали 22 ноутбуки, 13 принтерів, 26 картриджів, 22 комп'ютерні миші. Віднині на деокупованих територіях області працівники територіальних громад зможуть надавати якісні адміністративні послуги. Передачу техніки було реалізовано в межах проєкту PROSTO «Підтримка доступності послуг в Україні», який фінансується Урядом Швеції через Шведське агентство міжнародного розвитку Sida та реалізується компанією SALAR International AB [437].

Двадцять чотири громади Одеської області були підключені до платформи СВОЇ та отримали зручний чат-бот для запису до електронної черги. До цієї електронної черги також можна під'єднати будь-яку інституцію та налаштувати різні типи робочих місць (адміністратор, реєстратор, консультант тощо). Окрім того, у новому сервісі доступні інструменти електронної демократії – громадський бюджет, електронні петиції, опитування тощо, а також передбачена опція інформування про важливі події через сповіщення мешканців громади. Буковина отримала двадцять чотири станції Starlink. Центральна міська клінічна лікарні (Глибоцька, Кіцманська, Заставнівська, Хотинська) отримали станції супутникового зв'язку Starlink. Також їх отримали десять медичних закладів міста Чернівці та області. Для забезпечення безперебійної роботи на віддалених пунктах (в Путилі, Вижниці, Сторожинці, Сокирянах, Кельменцях, Новоселиці, Глибоці, Заставні) Чернівецький обласний центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф отримав дев'ять станцій Starlink. Проєкт реалізовано за підтримки Міністерства охорони здоров'я України [437].

У освітні заклади Прикарпаття у 2022 році передано понад 100 одиниць новочасних комп'ютерів. При їх розподілі пріоритет надали позашкільним навчальним закладам та професійним технічним училищам і коледжам за напрямком «Інформаційні технології». Надана техніка допоможе підвищити якість навчання дітей основам програмування. Проєкт було реалізовано завдяки співпраці Івано-Франківської обласної військової адміністрації з Асоціацією «Інформаційні технології України». Приблизно три тисячі

ноутбуків отримали освітні заклади Житомирської області для навчання. На жаль не кожен вчитель має ноутбук, тому нові ноутбуки дозволять їм працювати безперебійно і комфортно, забезпечуючи навчання дітей не тільки в межах України, а і за кордоном. Додатково до кінця 2023 року вчителі отримали можливість безоплатно користуватися деякими функціями сервісу *Workspace for Education*. Завдяки цьому сервісу викладачі зможуть побудувати практичне онлайн-спілкування з учнями та зробити ефективнішим навчальний процес. Ініціатива реалізована в межах програми «Ноутбук кожному вчителю» завдяки співпраці МОН та Мінцифри з компанією Google та за підтримки ООН з питань освіти, науки і культури ЮНЕСКО [437].

У Львівській області запрацювала послуга безготівкового розрахунку в автобусах. Послугою користуються з середини літа 2023 року, а впроваджувати автоматизовану систему обліку буде компанія «*Smart Ticket Technology*». Щоб спростити процес реєстрації відвідувачів Львова запроваджено *Futura Coworking* та *Nat Coworking*, які додали послугу Дія.QR,. Безготівковий проїзд дає можливість фіксувати пасажиропотік у тролейбусах, допомагає уникнути небезпечних ситуацій на дорозі та мінімізує контакт між водіями та пасажирами тощо [437].

Щодо Рівненської області, то для вчителів передали 2070 ноутбуків. Завдяки новій техніці викладачі мають можливість проводити заняття у дистанційному форматі, а сучасне програмне забезпечення дозволяє створювати інтерактивні заняття для більшої зацікавленості та кращого засвоєння матеріалу учнями. Ноутбуки розподілили між школами та закладами професійної технічної освіти, залежно від кількості вчителів. Передача ноутбуків відбулася в рамках ініціативи «Ноутбук кожному вчителю», яку започаткувало Міністерство освіти і науки України спільно з компанією Google та за підтримки ЮНЕСКО [437].

У 2022 році понад півмільйона адміністративних послуг було надано через центри надання адміністративних послуг Черкаської області. Найбільш популярними послугами стали: соціальні послуги (204 190 заяв), реєстрації

місяця проживання (150 585 заяв) та реєстрації речових прав на нерухоме майно (75 543 заяв). Центр надання адміністративних послуг Черкащини це комплексний підхід до обслуговування та економія часу громадян. Відвідувачі центрів завжди можуть отримати консультацію та допомогу у вирішенні різноманітних питань. Загалом область стала лідером зі створення Центрів надання адміністративних послуг у час війни [437].

Таким чином, приведені кейси щодо розбудови цифрової економіки шляхом технічного забезпечення інформаційних технологій дозволяють стверджувати, що впровадження спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання в Україні задля розвитку територій різних функціональних типів на засадах цифровізації можливе та технічно забезпечено. А нові спеціальні правові режими господарювання можуть бути розроблені з урахуванням функціонуючих цифрових інструментів.

З цього приводу заслуговує особливої уваги Реєстр державної допомоги [438], який функціонує відповідно до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», яка надається суб'єктам господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності [263]. Цей закон містить територіальний аспект та передбачає преференції для суб'єктів господарювання, що також притаманне спеціальним режимам господарювання (наприклад, спеціальні вільні економічні зони). Даний контент слід ретельно проаналізувати, оскільки дія цього Закону поширюється на будь-яку підтримку суб'єктів господарювання надавачам державної допомоги за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів для виробництва товарів або провадження окремих видів господарської діяльності [439, с. 505-508]. Нормами цього закону передбачено, що державна допомога може бути визнана допустимою, якщо вона надається для таких цілей: 1) сприяння соціально-економічному розвитку регіонів, рівень життя в яких є низьким або рівень безробіття є високим; 2)

виконання загальнодержавних програм розвитку або розв'язання соціальних та економічних проблем загальнонаціонального характеру; 3) сприяння окремим видам господарської діяльності або окремих економічних сфер, або суб'єктам господарювання в окремих економічних зонах, за умови, що це не суперечить міжнародним договорам України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України тощо [263].

Кабінет Міністрів України визначає критерії оцінки допустимості державної допомоги, що надається для таких категорій:

- 1) допомога для забезпечення розвитку регіонів;
- 2) підтримка середнього та малого підприємництва;
- 3) допомога на професійну підготовку працівників;
- 4) допомога на працевлаштування окремих категорій працівників та створення нових робочих місць;
- 5) допомога на відновлення платоспроможності та реструктуризацію суб'єктів господарювання;
- 6) допомога на захист навколишнього природного середовища;
- 7) допомога на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність;
- 8) допомога на підтримку окремих галузей економіки;
- 9) допомога на подолання наслідків, спричинених коронавірусною хворобою COVID-19.

Щодо застосування законодавства у сфері державної допомоги до підтримки органами місцевого самоврядування суб'єктів господарювання у формі податкових заходів надання підтримки окремим суб'єктам господарювання може здійснюватися у формі: встановлення знижених ставок податку в межах однієї групи платників податку; встановлення диференційованих ставок податку в межах однієї групи майна чи земель що використовуються в окремих видах господарської діяльності; звільнення від сплати податку для платників в окремих видах господарської діяльності.

Моніторингу державної допомоги (збирання та проведення аналізу

інформації про державну допомогу з метою здійснення контролю за дотриманням вимог цього Закону та рішень Уповноваженого органу з питань державної допомоги, визначеного цим Законом, а також підготовка та подання звітності про державну допомогу) сприяє та допомагає саме Реєстр державної допомоги.

Отже, сьогодні, місцевий економічний розвиток залежить від доходів місцевих бюджетів – це податкових, неподаткових та інших надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України, а саме:

- 1) податкові надходження;
- 2) неподаткові надходження;
- 3) доходи від операцій з капіталом;
- 4) трансферти [440].

Податковими надходженнями визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори. Неподатковими надходженнями визнаються: 1) доходи від власності та підприємницької діяльності; 2) адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності; 3) інші неподаткові надходження. Доходи від операцій з капіталом – це доходи від продажу капітальних активів (основних фондів, державних запасів і резервів, землі) Трансферти – кошти, одержані від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі. Склад доходів державного бюджету визначено статтею 29 Бюджетного кодексу України [440].

Окремі особливості справляння та зарахування певних видів доходів також можуть визначатися законом про Державний бюджет на відповідний рік. Склад доходів різних рівнів місцевих бюджетів та нормативи зарахування доходів до відповідних бюджетів визначаються Бюджетним кодексом: стаття 64 – доходи загального фонду бюджету міста Києва, бюджетів міст обласного значення, районних бюджетів, бюджетів територіальних громад; стаття 66 –

доходи загального фонду обласних бюджетів; стаття 69 – доходи загального фонду бюджетів міст районного значення, сільських, селищних бюджетів; стаття 69¹ – надходження спеціального фонду місцевих бюджетів; стаття 71 – бюджет розвитку місцевих бюджетів. Види міжбюджетних трансфертів визначені у статтях 96 та 97 Бюджетного кодексу. Напрями та особливості використання окремих видів субвенцій встановлені статтями 102-105 Бюджетного кодексу України [440].

Запровадження нових спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання передбачає, зазвичай, запровадження податкових пільг та преференцій для суб'єктів господарювання, які мають бути використані в якості стимулів для потенційних інвесторів. Це може тимчасово зменшити обсяги доходів до бюджету міста Києва, бюджетів міст обласного значення, районних бюджетів, бюджетів територіальних громад.

Враховуючи, що органи місцевого самоврядування можуть самостійно регулювати місцеві податки та запроваджувати пільги стосовно зменшення податкового навантаження на представників малого та середнього бізнесу (було розглянуті вище), нові спеціальні правові режими (механізми) господарювання слід засовувати до підприємств – інвесторів, які представляють середній та великий бізнес.

Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [441] до мікропідприємств відносяться підприємства, показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передуює звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів - до 350 тисяч євро включно; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) - до 700 тисяч євро включно; середня кількість працівників - до 10 осіб включно.

Малими є підприємства, які не відповідають критеріям для мікропідприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передуює звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів - до 4 мільйонів євро включно; чистий

дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) - до 8 мільйонів євро включно; середня кількість працівників - до 50 осіб включно.

Середніми є підприємства, які не відповідають критеріям для малих підприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів - до 20 мільйонів євро включно; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) - до 40 мільйонів євро включно; середня кількість працівників - до 250 осіб включно.

Великими є підприємства, які не відповідають критеріям для середніх підприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів - понад 20 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) - понад 40 мільйонів євро; середня кількість працівників - понад 250 осіб [441].

Отже, спеціальний правовий режим господарювання може корелювати з загальнодержавними податками, які платять всі підприємства: з податком на прибуток підприємств, з податком на доходи фізичних осіб, з податком на додану вартість, з акцизним податком, з екологічним податком, платою за землю і рентною платою, мито.

Дослідивши правове забезпечення розбудови цифрової економіки в контексті запровадження нових спеціальних правових режимів господарювання можна зробити висновок, що Україна продовжує розвивати цифрову економіку, попри війну. Інформаційні технології інтенсивно запроваджуються в усіх сферах національного господарства. Заслуговує на уваги проєкт Дія.City – унікальний правовий та податковий механізм для ІТ-компаній в Україні, який може бути мультипліковано в інші сфери. Впровадження спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання в Україні для розвитку територій різних функціональних типів на засадах цифровізації можливе та технічно забезпечено. Нові спеціальні правові режимів господарювання безумовно мають спиратися на сучасні цифрові

технології та враховувати регіональні та місцеві кейси.

Отже, до дієвих інструментів спеціальних правових режимів господарювання відносяться місцеві податки і збори, які можуть регулюватися в межах повноважень органів місцевого самоврядування. Наявність повноважень щодо встановлення та стягнення місцевих податків, зборів та пільг відкриває перед органами місцевого самоврядування можливість ефективного використання потенціалу локальної території. Проте малоймовірно, що спеціальний правовий режим господарювання доцільно запроваджувати тільки шляхом регулювання місцевих податків, оскільки в умовах знищення та руйнування інфраструктури через війну органи місцевого самоврядування не матимуть змоги забезпечувати податкові надходження. А відтак, нові спеціальні правові режими господарювання мають корелювати також і з загальнодержавними податками, враховуючи всі негативні наслідки, які спостерігалися в економіці нашої країни до війни. В Україні відсутня державна політика з надання податкових пільг, тому пільги надаються незважаючи на наявність як позитивного, так і негативного впливу на соціально-економічний розвиток України.

Офіційна статистика щодо надання податкових пільг не враховує низки прихованих інструментів пільгового оподаткування, передусім спеціального режиму оподаткування для агропромислового сектору. Тому фактичні втрати державного та місцевих бюджетів від податкових пільг та обсяги доходів або залучених інвестицій, які були отримані завдяки цим пільгам порівняти немає можливості, оскільки перелік отримувачів податкових пільг є закритим.

Отримані напрацювання обумовлюють необхідність розробки концепту формування нових, сучасних спеціальних правових режимів господарювання на засадах цифровізації економіки з урахуванням територіального підходу та сучасних економіко-правових інструментів стимулювання активізації суб'єктів господарювання на постраждалих територіях.

4.3. Концепт формування нових спеціальних режимів господарювання

Проведені наукові дослідження довели, що спеціальні правові режими господарювання – (СЕЗ) з 1995 р. та територій пріоритетного розвитку (ТПР) з 1999 р. активно застосовувалися в Україні. Проте сучасна трансформація державної економічної політики України в умовах воєнного стану та критичний стан економіки зумовлюють необхідність переосмислення концептуальних засад застосування сучасного економіко-правового інструментарію, спонукають до його активного використання для подолання наслідків війни та забезпечення повоєнного відновлення економіки деокупованих регіонів та територіальних громад.

Доцільність застосування чинних та запровадження нових для України спеціальних правових режимів господарювання залишаються дискусійними серед представників наукових, владних, політичних, бізнесових та інших кіл. Зокрема, концептуальний аспект запровадження нових для України спеціальних правових режимів господарювання подані у Візії повоєнного відродження України, яку запропонувала Національна академія наук України у 2022 році [442, с.17-19].

Відповідно до цієї Візії Україна до 2030 року має реалізувати нові підходи до формування державної політики на основі ефективного використання потенціалу територій, надання підтримки окремим територіям з особливими проблемами соціально-економічного розвитку, несприятливими екологічними умовами. Вихід на нову траєкторію розвитку досягатиметься на основі збалансування загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів та підвищення спроможності економіки територій. Стимулювання ефективної релокації підприємницьких структур виробничого профілю на території, максимально віддалені від кордонів із РФ та Білоруссю, дасть змогу посилити їх економічний потенціал, а розвиток освітньої інфраструктури та системи охорони здоров'я сприятиме формуванню стійкої соціальної інфраструктури.

Вирішення проблем житлового забезпечення ВПО та раціонального використання житлового фонду упродовж відновлювального періоду забезпечить соціалізацію процесів територіального розвитку [443, с. 72]. Процес розбудови потенційно небезпечних територій в Україні на основі економіко-правових механізмів регулювання розвитку проблемних/депресивних територій, запровадження заохочувально-обмежувального режиму господарювання та використання стимулів/обмежень для територіальних громад і суб'єктів підприємництва сприятиме зміцненню їх позицій. Розгалуження логістично-транспортної інфраструктури прикордонних областей Західного регіону України на засадах інтероперабельності, інтермодальності та сталого розвитку транспортних систем в умовах глобальних трансформацій у світовій торгівлі забезпечуватиме зміцнення їх економічної стійкості.

Необхідне прискорення реалізації основних завдань політики регіонального розвитку, яка визнана Європарламентом та поширена в Україні, сприятиме економічному зростанню в регіонах, розкриттю їх потенціалу на основі партнерства між представниками бізнесу, влади, науково-технічних установ та громадськості. Збалансований розвиток громад має базуватись на принципах ордолібералізму, тобто поєднанні функцій сильної держави і свободи підприємництва.

Ефективне використання наявних і розкриття нових можливостей різних функціональних типів територій країни (відновлення, з особливими умовами розвитку, сталого розвитку; регіональних полюсів зростання) передбачає, що пріоритетними сферами інвестування в регіонах залишатимуться будівництво альтернативних автомобільних і залізничних транспортних шляхів, логістичної інфраструктури тощо. Поступово здійснюватиметься перехід до нової концепції розбудови територій, в основі якої пріоритети інноваційності та соціально-економічної ефективності. Виходячи з безпекових інтересів, стратегічні сектори економіки концентруватимуться на територіях сталого розвитку, передусім віддалених від зони ризику ведення бойових дій. Реформа

місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні отримала логічне завершення формуванням мережі територіальних громад, які залишатимуться базовим рівнем місцевого економічного розвитку для надання суспільних послуг та побудови громадянського суспільства.

Підтримка територіальних громад через механізми державного регулювання, визначальним з яких є фінансове вирівнювання – з одного боку, та стимулювання місцевого економічного розвитку через інструменти впливу з боку регіональної влади та органів місцевого самоврядування – з іншого, забезпечить якісні зміни в життєдіяльності громад. Україна і надалі активізуватиме зусилля, спрямовані на зростання фінансової і організаційної спроможності територіальних громад через систему фінансового вирівнювання їх розвитку за видатками, на який орієнтується більшість європейських держав.

У напрямку посилення механізму вирівнювання за видатками важливими кроками в Україні повинні стати:

врахування у формулі освітньої субвенції видатків на утримання самих закладів та допоміжного персоналу, які сьогодні фінансуються з місцевих бюджетів;

здійснення фінансового вирівнювання обласних бюджетів із врахуванням видатків на функціонування закладів професійної (професійно-технічної) освіти та будинків-інтернатів.

Водночас з метою забезпечення стійкості територіальних громад та регіонів в умовах сучасних викликів необхідно обсяги трансфертів територіальних громад визначати з урахуванням ВПО. При цьому важливо враховувати, з яких громад переміщені особи.

Науковцями визначено червоні лінії в територіальному управлінні, які не можна перетинати:

порушення принципу компліментарності загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів у реалізації державної регіональної політики;

відтермінування заходів щодо мінімізації територіальних диспропорцій, сформованих внаслідок переміщення населення, релокації бізнесу, порушення логістично транспортних зв'язків;

створення перешкод для розбудови територій на засадах інноваційності та соціально-економічної ефективності;

неефективне застосування регіональних та локальних інструментів стимулювання місцевого економічного розвитку;

порушення принципу справедливості, внаслідок чого більший обсяг реверсної дотації вимушені сплачувати не заможні громади, а ті, які у структурі податкових доходів мають високу частку податку на доходи фізичних осіб;

недотримання принципів оптимального поєднання механізмів вертикального і горизонтального вирівнювання фінансової спроможності територіальних громад;

ігнорування місцевою владою проблем поточного життєзабезпечення громад у житлово-комунальній сфері, освіти чи охорони здоров'я;

неефективна модернізація сфери надання адміністративних і соціальних послуг у територіальних громадах;

невизначеність пріоритетів діяльності місцевої влади, концентрація зусиль на другорядних питаннях місцевого розвитку;

недотримання засад партнерства, відповідальності в організації співпраці зацікавлених суб'єктів для досягнення економічного зростання й підвищення якості життя мешканців;

нехтування думкою громади, обмеження громадської активності у вирішенні питань місцевого розвитку [442, с.17-19].

Особливо увагу слід звернути на появу та процес розвитку потенційно небезпечних територій в Україні, які потребують економіко-правові механізми регулювання розвитку проблемних/депресивних територій, запровадження заохочувально-обмежувального режиму господарювання та використання стимулів/обмежень для територіальних громад і суб'єктів підприємництва, що

сприятиме зміцненню їх позицій. Це стосується такого функціонального типу територій – території з особливими умовами для розвитку - макрорегіонів, мікрорегіонів, територіальних громад, рівень соціально-економічного розвитку яких є низьким або на яких існують природні, демографічні, міжнародні, безпекові чи інші об'єктивні обмеження щодо використання потенціалу території для розвитку. Саме території з особливими умовами для розвитку через безпекові обмеження наближені до потенційно-небезпечні територій, які розташовані вздовж кордон з РФ та Білоруссю. Ці території найбільше постраждали від військових дій та тривалого розмінування (до 10 років).

Для ідентифікації цих регіонів та територіальних громад можна скористатися інтерактивною мапою територій Державної служби України з надзвичайних ситуацій На цій мапі відображуються території, на яких вже виявлені або ймовірно знаходяться вибухонебезпечні предмети, та ступінь загрози від них (похибка локалізації становить до 30 м) [444].

Станом на 01.01.2023 року до небезпечних територій відносяться прикордонні регіони і територіальні громади починаючи від Київської області через Чернігівську, Сумську, Харківську, Луганську, Донецьку, Запорізьку, Херсонську області до Одеси. Найбільше територій, на яких вже виявлені або ймовірно знаходяться вибухонебезпечні предмети в Київській, Сумській, Харківській, Чернігівській, Луганській, Донецькій, Запорізькій і Херсонській та інших областях. Тому запровадження заохочувально-обмежувального режиму господарювання та використання стимулів/обмежень для територіальних громад і суб'єктів господарювання у воєнний та повоєнний часи на цих територіях сприятиме зміцненню їх потенціалу. Так, наприклад, обмеження щодо міста розташування можуть стосуватися підприємств стратегічних галузей. Отже, спираючись на результати проведених теоретичних та емпіричних досліджень розроблено Концепт формування та запровадження нових спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання, який подано на рис. 4.1.

Рис. 4.1. Концепт формування та запровадження нових спеціальних правових режимів господарювання

Концепт представляє собою сукупність елементів та логіку імплементації нових, сучасних спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання на локальних територіях.

Доведено, що трансформаційні процесі, які спостерігаються сьогодні в державній економічній політиці України відбуваються, головним чином, через війну. Що обумовлює зміни в законодавчій базі, яка регулює соціально-економічний розвиток регіонів та територіальних громад, діяльність суб'єктів господарювання у воєнний та повоєнний час [445, с. 49-53].

Дослідивши теоретичні засади спеціального режиму господарювання та правове регулювання господарської діяльності (теоретичні підходи до розуміння сутності спеціального режиму господарювання як економіко-правової категорії; архітектуру спеціального режиму господарювання (типи, види, форми, цілі, принципи) та його місце в системі господарського законодавства; компаративний аналіз актів правового регулювання спеціального режиму господарювання, особливості становлення та розвитку законодавства України про порядок здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану; засоби державного регулювання господарської діяльності в сучасних умовах; правову характеристику інструментів стимулювання господарської діяльності для відновлення економіки держави), досвід використання спеціального режиму господарювання в європейській правовій парадигмі наголошено про компліментарність модернізації законодавства України та трансформації державної економічної політики України в умовах воєнного стану.

Проведений економіко-правовий аналіз спеціального режиму господарювання та соціально-економічного стану регіонів й територіальних громад у воєнний час дозволив прийти до висновку, що найсильніше постраждали східні та південні регіони України, але потенційними регіонами – претендентами на запровадження спеціального режиму господарювання у повоєнний час після деокупації будуть Автономна республіка Крим та окремі райони Донецької та Луганської областей через їх

довготривалу ізолюваність.

Враховуючи соціально-економічні передумови можливе запровадження трьох видів спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання:

заохочувально-обмежувальний спеціальний правовий режим (механізм) господарювання з використання стимулів/обмежень для територіальних громад і суб'єктів господарювання;

заохочувальний спеціальний правовий режим (механізм) господарювання з використання стимулів для територіальних громад і суб'єктів господарювання;

обмежувальний спеціальний правовий режим (механізм) господарювання з використання обмежень для територіальних громад і суб'єктів господарювання.

В якості стимулів та обмежень використовують такі засоби впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання: державне замовлення; ліцензування, патентування і квотування; технічне регулювання; застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій, тощо.

Але враховуючи присутність такого фактору, як появу потенційно-небезпечних територій вздовж кордону з РФ, може бути запроваджено таке обмеження, як заборона деяких видів економічної діяльності, що мають стратегічний характер для економіки країни. Цей контент має бути узгоджений з Міністерством з питань стратегічних галузей промисловості України, яке опікується формуванням й реалізацією державної промислової та військово-промислової політики, державної політики у сфері оборонного замовлення та оборонно-промислового комплексу, а також у літакобудівній галузі та у сфері космічної діяльності. Для визначення територій на яких функціонують суб'єкти господарювання і до яких можуть бути застосований заохочувально-обмежувальний спеціальний правовий режим (механізм) господарювання, то має бути сформований їх реєстр за аналогією Дія.

City [446]. Цей реєстр міститимуть: організаційно-правову форму суб'єкту господарювання, його назву, ідентифікаційний код в Єдиному державному реєстрі, дата набуття резидентства спеціального правового режиму (механізму) господарювання, відомості про втрату резидентства спеціального правового режиму (механізму) господарювання, тощо.

Проект Дія. City — це результат тривалої та активної співпраці держави та бізнесу над законодавчою базою. Завдяки чому вдалося напрацювати умови, що стимулюватимуть розвиток конкретних видів економічної діяльності. Нові спеціальні правові режими (механізми) господарювання на засадах цифровізації можуть також охоплювати декілька видів економічної діяльності.

До завдання сучасних спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання можна віднести:

вирішення проблем, які стоять перед державою, локальними територіями, окремими галузями економіки (соціально-економічних, організаційно-правових, екологічних й інших);

збільшення бюджетних та позабюджетних фінансових надходжень в економіку зруйнованих (слаборозвинених) громад та регіонів;

досягнення балансу приватних і державних інтересів на певних територіях або в певних галузях економіки;

запровадження заохочування суб'єктів господарювання до активізації економічної діяльності;

забезпечення соціальної якості життя українців;

розв'язання проблеми корупції й хабарництва та інших видів злочинності, що мають високий, дуже високий та помірний рівень;

запровадження страхування воєнних та політичних ризиків, майна та речей мешканців територіальних громад;

запровадження заохочування суб'єктів господарювання до використання цифрових технологій для запобігання проблем корупції й хабарництва при оформленні дозвільних документів;

реінтеграція деокупованих територій Автономної республіки Крим, і

окремих районів Донецької та Луганської областей в єдиний правовий, інформаційний, соціально-економічний, культурний, освітній простір України після віднови територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаного державного кордону тощо.

Проте цей перелік не закритий та може розширений, але для реалізації та досягнення поставлених завдань державним органами влади та органами місцевого самоврядування необхідно проводити моніторинг результатів розвитку економіки та спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання [447, с. 622]. Система моніторингу має ґрунтуватися на принципах:

цілеспрямованості - орієнтованості на досягнення цілей і вирішення конкретних завдань розвитку економіки та спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання;

системного підходу - дослідження взаємозв'язків об'єкта моніторингу з іншими об'єктами розвитку економіки та спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання;

комплексності - здійснення моніторингу окремих сфер соціально-економічного розвитку та спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання;

безперервності спостереження за об'єктом моніторингу - спеціальний правовий режим (механізмів) господарювання;

систематичності збору, обробки та аналізу інформації щодо розвитку економіки та спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання;

узгодженості нормативно-правового та організаційно-методичного забезпечення, сумісності технічного, інформаційного і програмного забезпечення розвитку економіки та спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання;

об'єктивності первинної, аналітичної і прогнозної інформації та оперативності її доведення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

відкритості та доступності результатів моніторингу для громадськості; порівнянності показників і індикаторів моніторингу в динаміці.

Відповідно до проекту Закону України «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року» моніторинг впровадження та оцінка результативності Стратегії проводиться за допомогою таких ключових цільових показників:

вектор розвитку: темп росту ВВП (%), питома вага високотехнологічної продукції та послуг у структурі експорту товарів і послуг (%), частка продукції харчової промисловості та переробки сільськогосподарської сировини в експорті груп 1-24 Українського класифікатора товарів зовнішньої економічної діяльності (%), кількість зайнятих працівників на середніх і малих підприємствах, фізичних осіб - суб'єктів малого підприємництва (млн осіб), позиція у рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business, частка енергії, виробленої з відновлюваних джерел, у загальному кінцевому споживанні енергії (%), енергоємність ВВП (витрати первинної енергії на одиницю ВВП), кг нафтового еквіваленту на 1 дол. США ВВП, ресурсоємність ВВП (частка вартості природних ресурсів в одиниці ВВП) (%), ступінь зносу основних засобів за видами економічної діяльності "Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність"(%), частка доріг загального використання з твердим покриттям, що відповідають нормативним вимогам (%), частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції (%), питома вага вартості виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП (%), продуктивність праці в сільському господарстві (тис. доларів США на одного зайнятого в аграрному секторі), площа сільськогосподарських угідь, зайнятих під органічним виробництвом (тис. га), питома вага міст, районів і областей, що затвердили і впроваджують стратегії/плани сталого розвитку, розроблені за участю громадськості (%);

вектор безпеки: рівень довіри громадян до суду (%), показник сприйняття рівня корупції в державному секторі з боку ділових кіл та експертів ("Індекс сприйняття корупції" за методологією Transparency International), частка жінок віком 15 - 49 років, які пережили принаймні одну з

форм фізичного або сексуального насильства (%), кількість смертей внаслідок дорожньо-транспортних пригод на 100000 населення, скиди неочищених стічних вод у водні об'єкти (від загального обсягу водовідведення) (%), обсяг утворених відходів усіх видів економічної діяльності на одиницю ВВП, (кг/1000 дол. США), частка перероблених та утилізованих відходів у загальному обсягу утворених відходів (%), питома вага перероблених відходів, накопичених у місцях видалення, у загальному обсязі накопичених відходів (%), частка викидів парникових газів порівняно з 1990 р. (%), питома вага площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду приморських областей у загальній території приморських областей (%), питома вага площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду у загальній території країни (%), лісистість території країни (%);

вектор відповідальності: частка населення, чії середньодушові еквівалентні сукупні витрати є нижчими за фактичний (розрахунковий) прожитковий мінімум (%), частка осіб, добове споживання яких є нижчим за 5,05 доларів США за ПКС (%), чистий показник охоплення дошкільними навчальними закладами дітей віком до 5 років, частка бідних, які охоплені державною соціальною підтримкою, в загальній чисельності бідного населення, рівень зайнятості населення віком від 20 до 64 років (%), частка сільських домогосподарств, які потерпали від позбавлення через незабезпеченість населеного пункту своєчасними послугами швидкої медичної допомоги (%), частка сільських домогосподарств, які потерпали від позбавлення через відсутність поблизу житла медичної установи (%), частка сільських домогосподарств, які потерпали від позбавлення через відсутність регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом з розвиненою інфраструктурою (%), частка жінок серед депутатів ВРУ (%), частка жінок серед депутатів обласних рад та місцевих рад міст обласного значення (%), частка жінок серед вищих державних посадовців (посади категорії А) (%) [448].

Для проведення моніторингу результатів запровадження спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання з наведених ключових цільових показників пропонується використовувати наступні:

вектор розвитку: кількість зайнятих працівників на середніх і малих підприємствах, фізичних осіб - суб'єктів малого підприємництва, позиція у рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business, ступінь зносу основних засобів за видами економічної діяльності, частка доріг загального використання з твердим покриттям, що відповідають нормативним вимогам, частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції, продуктивність праці в сільському господарстві тощо;

вектор безпеки: скиди неочищених стічних вод у водні об'єкти, обсяг утворених відходів усіх видів економічної діяльності, частка перероблених та утилізованих відходів у загальному обсягу утворених відходів, питома вага перероблених відходів, накопичених у місцях видалення, у загальному обсязі накопичених відходів, частка викидів парникових газів тощо;

вектор відповідальності: частка населення, чиї середньодушові еквівалентні сукупні витрати є нижчими за фактичний (розрахунковий) прожитковий мінімум, частка осіб, добове споживання яких є нижчим за 5,05 доларів США, рівень зайнятості населення віком від 20 до 64 років, частка сільських домогосподарств, які потерпали від позбавлення через відсутність регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом з розвиненою інфраструктурою тощо [447].

Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки передбачено такі показники моніторингу досягнення мети стратегії, які згруповано за цілями [420]:

формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах: відношення кількості робочої сили віком 15-70 років до загальної кількості населення відповідного віку (%), наявний дохід, у розрахунку на одну особу (грн.), частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними

доходами на місяць нижче від фактичного прожиткового мінімуму (%), середньомісячна заробітна плата (грн.), забезпечення актуальною містобудівною документацією (розробленою після 2010 року) (%), забезпечення актуальною містобудівною документацією (розробленою після 2010 року) з обов'язковим урахуванням рекомендацій щодо включення кліматичних питань до документів державного планування, частка територій та об'єктів природно-заповідного фонду у відношенні до площі держави (регіону) (%), частка площі територій національної екологічної мережі у загальній території України (%), лісистість території України (%), частка площі орних земель (ріллі) у загальній території України (%), частка площі сільськогосподарських угідь екстенсивного використання (сіножатей, пасовищ) у загальній території України (%), вміст органічного вуглецю (гумусу) у ґрунтах сільськогосподарських угідь (%), площа відновлених земель та екосистем, площа рекультивованих земель та земель, на яких здійснюються заходи з консервації (гектарів), частка населення, що відвідує бібліотеки, частка населення, що відвідує культурні заходи протягом року, частка населення, що залучена до творчо-мистецької діяльності, частка населення, яке вважає, що в місці їх проживання достатньо можливостей для творчого та мистецького розвитку дітей (%), кількість пам'яток, на яких проведені ремонтно-реставраційні роботи (%), кількість унікальних об'єктів культурної спадщини України;

підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів: прямі іноземні інвестиції на душу населення на регіональному рівні (дол. США), частка обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств (%), щільність автомобільних доріг загального користування державного та місцевого значення з твердим покриттям, частка соціальних закладів (школи, центри надання адміністративних послуг, заклади первинної медичної допомоги, заклади вторинної медичної допомоги, заклади професійно-технічної освіти, заклади культури, заклади соціального захисту населення,

інклюзивно-ресурсні центри, пожежно-рятувальні команди, пожежно-рятувальні частини, відомчі заклади МВС, дошкільні навчальні заклади, спортивно-оздоровчі заклади), що використовують фіксований широкосмуговий доступ до Інтернету (%), частка населення, що має доступ до мобільних мереж 4G (%), рівень цифрової грамотності населення (рівень грамотності базовий або вище базового рівня) (%);

розбудова ефективного багаторівневого врядування: обсяг коштів державного фонду регіонального розвитку на відповідний бюджетний період відповідно до визначеного на законодавчому рівні, кількість агенцій регіонального розвитку.

Для проведення моніторингу результатів запровадження спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання з наведених цілей пропонується використовувати наступні:

формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах: відношення кількості робочої сили віком 15-70 років до загальної кількості населення відповідного віку (%), наявний дохід, у розрахунку на одну особу (грн.), частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць нижче від фактичного прожиткового мінімуму (%), середньомісячна заробітна плата (грн.) тощо;

підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів: прямі іноземні інвестиції на душу населення на регіональному рівні (дол. США), частка обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств (%), щільність автомобільних доріг загального користування державного та місцевого значення з твердим покриттям, частка населення, що має доступ до мобільних мереж 4G (%) тощо.

Але головні показники для проведення моніторингу результатів спеціальних правових режимів господарювання з метою оцінки ефективності їх впровадження відбиваються в стратегіях розвитку територіальних громад та

планах їх реалізації, які мають бути актуалізовані в умовах воєнного стану вчаровуючи збитки. Тому норми регулювання спеціальних правових режимів господарювання мають вміщувати цілі, які слід досягнути, й ключові показники місцевого розвитку, спираючись на економічний профіль та інвестиційний паспорт територіальних громад.

Економічний профіль громади є основним документом для виявлення негативних тенденцій розвитку, оцінки економічного потенціалу громади, ухвалення якісних та ефективних управлінських рішень, на основі вибору пріоритетних напрямів розвитку та створення стратегії для залучення інвестицій.

Створені економічні профілі територіальних громад сприятимуть підвищенню якості життя мешканців та інтеграції ВПО і релокованого бізнесу в економічний простір приймаючих громад тобто місцевому економічному розвитку громади, зокрема шляхом запровадження спеціальних правових режимів господарювання. Для кожної з громад економічний профіль – це своєрідний паспорт [449].

Статистична інформація, а також дані, показники та індикатори, які містяться у цьому документі, допомагають не тільки оцінити стан справ у громаді, а й окреслюють можливості її подальшого розвитку, відображають потенційні важелі та можливі інструменти впливу. Документ обґрунтовує напрям можливого співробітництва представників влади, місцевого та релокованого бізнесу, ВПО та місцевих мешканців, вказуючи на види економічної діяльності та сфери національної економіки, які потребують додаткової уваги та / або є пріоритетними для економічного розвитку. Створення профілю громади є передумовою для запровадження спеціальних правових режимів господарювання.

Економічні профілі, які містять потенційні точки та інструменти стимулювання місцевого економічного розвитку вкладено на прикладі громад Львівської області. Економічні профілі територіальних громад розроблено Агенцією місцевого економічного розвитку Яворівщини в межах реалізації

проекту «Формування програм місцевого економічного розвитку через інтеграцію переміщених підприємств і ВПО в економічне життя місцевих громад», що став можливим завдяки Агентству США з міжнародного розвитку (USAID) та підтримці американського народу через Проєкт USAID «ГОВЕРЛА» [450]. Щодо інвестиційних паспортів, то всі вони мають бути актуалізовані територіальними громадами, враховуючи наслідки війни.

Проте в контексті моніторингу та контролю результатів запровадження спеціальних режимів господарювання та створення спеціальних (вільних) економічних зон як засобу державного стимулювання економічного розвитку окремих територій, заслуговує на особливої уваги наукові та прикладні напрацювання Я.В. Петруненка [451, 452]. Який здійснив комплексний системний аналіз актуальних теоретико-правових, організаційних, методологічних і практичних аспектів проблеми забезпечення ефективного використання державних коштів саме за допомогою господарсько-правових засобів з метою забезпечення правового господарського порядку в Україні та успішних соціально-економічних перетворень.

Таким чином, проведені дослідження дозволили встановити доцільність запровадження нових спеціальних правових режимів господарювання задля здійснення державної підтримки зруйнованих та депресивних територій. Визначено червоні лінії в територіальному управлінні та доцільність запровадження заохочувально-обмежувального режиму господарювання, використання стимулів/обмежень для територіальних громад і суб'єктів господарювання у воєнний та повоєнний часи. Сформований Концепт представляє собою сукупність елементів та логіку обґрунтування необхідності запровадження нових спеціальних правових режимів господарювання на локальних територіях.

До спеціальних правових режимів господарювання умовно віднесено три види територій. Встановлено завдання нових спеціальних правових режимів господарювання та зауважено, що система моніторингу їх реалізації має ґрунтуватися на відповідних принципах, проводитися за допомогою

ключових цільових показників у відповідності до напрямів розвитку.

Отже, нові сучасні спеціальні правові режими господарювання принципово відрізняються від попередніх, проте комплекс норм, які ідентифікують їх, залежать від функціонального типу територій на яких вони мають бути імплементовані.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 4

За результатами проведених наукових досліджень щодо концептуальних засад запровадження нових спеціальних правових режимів господарювання в контексті трансформації державної економічної політики через війну було отримано наступні висновки:

1. Розглянуто системоутворюючі види державної економічної політики (структурно-галузева, інвестиційна, амортизаційна, цінова, антимонопольно-конкурентна, бюджетна, податкова, грошова-кредитна, валютна, зовнішньоекономічна й політика інституційних перетворень) та встановлено, що сучасна економічна політика держави спрямована на модернізацію господарських процесів і явищ з метою подолання наслідків війни. Зауважено, що в Національній економічній стратегії на період до 2030 року відбиваються сучасні вектори економічного розвитку держави, а засади політики відновлення територій регіонів, районів та територіальних громад визначено в державній регіональній політиці, метою якої є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності.

2. Встановлено, що всі нормативно-правові акти, які було прийнято після початку війни, не передбачають створення спеціальних правових механізмів щодо активізації господарювання на певних територіях, тільки в ст. 11² Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» передбачено, що для планування відновлення та стимулювання розвитку регіонів та територій можливе запровадження органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування спеціальних механізмів та інструментів. Зауважено, що окремі проєкти стосовно спеціальних режимів господарювання запропоновано в Національних програмах, які входять до Плану відновлення України. Наголошено, що з метою подолання наслідків військових дій на окремих локальних територіях регіонів та районів в

залежності від їх соціально-економічного стану може бути запроваджений певний різновид спеціального режиму господарювання (заохочувально-обмежувальний, заохочувальний та обмежувальний).

3. Визначено основні чотири етапи й принципи інтеграції нормативно-правового забезпечення спеціальних режимів господарювання у державну економічну політику (орієнтованості регулювання на досягнення стратегічних цілей розвитку, підпорядкованості стратегічним цілям суспільного розвитку, прозорості й відкритості прийняття та реалізації повоєнних заходів, своєчасності прийняття повоєнних заходів, узгодженості та скоординованості з міждержавними антикризовими програмами) та причини необхідності модернізації господарського законодавства України.

4. У роботі аргументовано, що сучасний стан правового регулювання, організації та безпосереднього регулювання господарської діяльності характеризується низкою проблем, які слід враховувати у межах законотворчої роботи, зокрема: зменшення податкового навантаження на малий і середній бізнес та встановлення обґрунтованих ставок єдиного податку відповідно до потреб місцевих бюджетів, використання податкових пільг. Враховуючи економічні, соціальні та екологічні виклики, які постали перед Україною та останні зміни у чинному законодавстві у роботі визначено, що в державі змінилась сама філософія розвитку територій – від територіально-галузевого підходу до суто територіального, з акцентом на регіони та території, які постраждали від бойових дій. Аргументовано, що на трансформацію державної економічної політики України принципово вплинула війна, яка поглибила асиметрію у соціально-економічному розвитку локальних територій регіонів та районів через руйнування або знищення об'єктів інфраструктури в територіальних громадах.

5. Зазначено, що скасування ст. 415 ГК України щодо територій пріоритетного розвитку та законів щодо спеціальних (вільних) економічних зон створило прогалину у чинному законодавстві, яке не сприяє реалізації цілей сталого розвитку. У роботі досліджено цілі (напрями) трансформації

державної економічної політики на засадах сталого розвитку «Інвестиційна привабливість» і «Регіональний розвиток» та аргументовано, що через мілітарний вплив мають бути розроблені плани відновлення та розвитку регіонів, а також територіальних громад, які враховуватимуть цілі сталого розвитку. Зауважено, що важливим економіко-правовим інструментом імплементації цілей сталого розвитку має стати запровадження спеціальних правових режимів господарювання.

6. У роботі встановлено, що до сучасних економіко-правових інструментів спеціальних режимів господарювання у контексті трансформації державної економічної політики України на засадах сталого розвитку належать засоби інвестиційно-інноваційного, фінансового, організаційно-правового впливу (фінансовий лізинг, аутсорсинг, револьверні фонди, краудфандинг, соціальне підприємництво, інформаційний супровід і координація господарської діяльності) та виділено інституційну складову спеціальних режимів господарювання, а саме індустріальні парки, агенції місцевого економічного розвитку, центри залучення інвестицій, бізнес-інкубатори, кооперативи, кластери.

7. Розкрито роль держави у розбудові цифрової економіки та за результатами проведеного аналізу правового регулювання розвитку цифрової економіки в контексті запровадження спеціальних правових режимів господарювання отримано висновки, що окремі елементи проекту «Цифрова держава» мають бути притаманні спеціальним правовим режимам господарювання (електронний бізнес, електронна транспортна система, електронна освіта тощо). Доводиться, що країна продовжує розвиток цифрової економіки, попри війну, а регіони та територіальні громади активно впроваджують цифрові технології, про що свідчать досліджені кейси та затверджені регіональні програми інформатизації.

8. Аргументовано, що впровадження інформаційних технологій сприятиме створенню та запровадженню нових спеціальних правових режимів

господарювання, враховуючи позитивний досвід використання правового режиму Дія.City та унікальність його податкового механізму.

9. Наголошено, що вдосконалення правового регулювання спеціальних правових режимів господарювання передбачає внесення змін до Податкового кодексу України в частині пільг на рівні загальнодержавних податків, оскільки місцеві податки й збори та пільги, які регулюються в межах повноважень органів місцевого самоврядування, не спроможні самотійно стимулювати залучення великих обсягів інвестицій та здійснювати відновлення територій.

10. Розроблено концепт формування нових спеціальних правових режимів господарювання, який представляє собою сукупність елементів та логіку обґрунтування доцільності запровадження нових спеціальних правових режимів господарювання на територіях певних функціональних типів та передбачає цифровізацію господарських процесів.

11. Доводиться, що через глибоку асиметрію в соціально-економічному розвитку локальних територій певні різновиди спеціального режиму господарювання (заохочувально-обмежувальний, заохочувальний та обмежувальний) можуть бути застосовані на територіях різних функціональних типів з використанням засобів (у т.ч. цифрових) стимулювання та/або обмежень щодо функцій органів місцевої влади й суб'єктів господарювання. Аргументовано, що нові спеціальні правові режими господарювання мають корелювати з характеристиками, цілями та завданнями розбудови того чи іншого функціонального типу територій, на яких вони будуть запроваджені.

12. Встановлено, що для територій з особливими умовами для розвитку (деокуповані території окремих районів Луганської і Донецької областей та територія Автономної Республіки Крим) доцільним є запровадження заохочувально-обмежувального спеціального режиму господарювання з метою стимулювання економічної діяльності та забезпечення мінімального рівня соціально-економічного розвитку, враховуючи природні, демографічні, міжнародні, безпекові чи інші об'єктивні обмеження щодо використання

потенціалу територій, зокрема через замінування. Наголошено, що для таких функціональних типів як регіональні полюси зростання й території сталого розвитку доцільним є запровадження окремих економіко-правових інструментів замість спеціальних правових режимів господарювання.

13. Визначено завдання, вирішенню яких має сприяти впровадження нових спеціальних правових режимів господарювання та запропоновано проведення моніторингу результатів їх функціонування, який ґрунтується на визначених принципах. Для проведення моніторингу результатів функціонування спеціальних правових режимів господарювання встановлено ключові показники та здійснено їх систематизацію за предметним критерієм. Додатково визначено цілі проведення моніторингу результатів запровадження спеціальних правових режимів господарювання та основні показники місцевого розвитку, які відбиваються в економічному профілі та інвестиційному паспорті територіальних громад.

Основні результати, викладені в даному розділі дослідження, відображено в таких публікаціях: [391; 394; 401; 403; 415; 436; 439; 443; 445; 447; 449].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення важливої наукової проблеми, яка полягає у розробленні концептуальних засад запровадження спеціальних правових режимів господарювання в контексті трансформації державної економічної політики через війну, поглибленні наукових знань про спеціальні правові режими господарювання.

1. Дослідження теоретичних підходів до розуміння сутності спеціального режиму господарювання свідчить про дискусійність наукових поглядів на змістовне наповнення терміну «спеціальний режим господарювання». Виокремлено такі теоретичні підходи до розуміння сутності спеціального режиму господарювання: інституційний, змістовний, інструментальний, територіально-галузевий, міждисциплінарний (комплексний). Аналіз основних положень зазначених підходів дозволив уточнити визначення спеціального режиму господарювання, під яким слід розуміти правовий режим, який запроваджує особливий порядок здійснення господарської діяльності на певній території, у певній галузі економіки, щодо певного кола осіб, який характеризується пільговою, обмежувальною або змішаною направленістю правового впливу на господарські відносини для досягнення визначеної мети у соціально-економічному розвитку. Наголошено, що спеціальний режим господарювання має комплексний та унікальний характер.

2. Спеціальний режим господарювання, як інститут господарського права, має складну архітектуру, фундамент якої становлять такі ключові елементи як види й типи, цілі, принципи, функції, сукупність яких дозволила встановити особливості структурної будови спеціального режиму господарювання, які обумовлені характеристиками функціональних типів територій та соціально-економічним станом регіонів, районів та територіальних громад. Класифікаційний поділ територій зі спеціальним

режимом господарювання запропоновано розглядати з точки зору територіального підходу, що обумовлюється положеннями сучасної державної регіональної політики. В основу такої класифікації покладено фасетний метод, що дало можливість визначити десять територій/зон з особливими умови господарювання, а саме:

1) території, де запроваджено заохочувально-обмежувальні заходи (санітарно-захисні, водоохоронні зони, зони санітарної охорони, території і об'єкти природно-заповідного фонду України, курортні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні та інші території і об'єкти, що особливо охороняються),

2) спеціальні економічні зони,

3) вільна митна зона,

4) експортна зона,

5) транзитна зона,

6) технополіс,

7) зона вільної торгівлі,

8) митний союз,

9) індустріальний парк,

10) транскордонний індустріальний.

Спеціальний правовий режим господарювання займає особливе місце серед господарсько-правових інститутів, ідентифіковано його найбільш міцні зв'язки з господарсько-правовим інститутом підприємництва, який має визначальне значення для останнього з огляду на його юридичну природу, а найбільш спорідненими виступають функціональні зв'язки спеціального режиму господарювання з інститутами правового забезпечення зовнішньоекономічної, інвестиційної, інноваційної, діяльності та, відповідними господарсько-правовими підгалуззями, серед яких митне й податкове право.

3. На основі аналізу досвіду використання спеціального режиму господарювання у країнах ЄС виявлено основні недоліки правового регулювання, а саме: незбалансованість як економіко-правових, так і

організаційно-правових складових спеціального режиму господарювання негативно позначається на ефективності його застосування та не сприяє досягненню цілей його впровадження. Відповідно, у процесі вдосконалення правового регулювання спеціальних режимів господарювання в Україні запропоновано враховувати досвід Хорватії в частині вчасного запровадження спеціальних режимів господарювання та застосування виключно стимулюючих засобів.

4. На основі компаративного аналізу актів правового регулювання спеціального режиму господарювання виокремлено його види за територіальною ознакою: спеціальні (вільні) економічні зони, території пріоритетного розвитку (положення щодо яких нині втратили свою чинність), виключна (морська) економічна зона, здійснення господарської діяльності на державному кордоні України, в санітарно-захисних та інших охоронних зонах, на територіях і об'єктах, що особливо охороняються. Розвиток законодавства про спеціальні (вільні) економічні зони і території пріоритетного розвитку містить чотири хронологічні етапи. Актуалізацію норм спеціального режиму господарювання може бути здійснено через запровадження комплексної моделі його правового регулювання, враховуючи недоліки чинних спеціальних правових режимів господарювання.

5. Дослідження особливостей становлення та розвитку чинного законодавства у сфері регулювання спеціального режиму господарювання в умовах воєнного стану дозволило встановити суттєві недоліки й прогалини та запропонувати шляхи вдосконалення нормативно-правової бази. Доцільність та ефективність запровадження спеціального режиму господарювання в умовах воєнного стану залежить від форм та засобів підтримки суб'єктів господарювання як з боку влади, так і з боку міжнародних партнерів. Проведена класифікація правових засобів впливу на розвиток законодавства щодо здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану містить дві групи факторів (стримуючі та розвиваючі) та враховує принципи співпраці між Україною та європейськими країнами через війну.

6. Засоби державного регулювання господарської діяльності у спеціальному режимі господарювання було поділено на два класи: засоби дозвільного характеру (ліцензування, патентування і квотування, технічне регулювання, застосування нормативів та лімітів) та стимулюючого характеру (державне замовлення, регулювання цін і тарифів, надання інвестиційних, податкових та інших пільг, а також надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій), які мають бути засновані на принципах: доцільності, адекватності, ефективності, збалансованості, передбачуваності, прозорості та врахування громадської думки, до сучасних мінливих умов господарювання, глобалізаційних викликів і суперечностей, кризових явищ за умови конкретики й чіткості в елементах законодавчої бази, завдяки яким реалізація нормативно-правових актів сприятиме дотриманню суспільних інтересів.

7. Окрему увагу приділено правовій характеристиці засобів стимулювання господарської діяльності у спеціальних режимах господарювання, до яких віднесено: підтримку середнього та малого підприємництва, допомогу на професійну підготовку працівників, на працевлаштування окремих категорій працівників та створення нових робочих місць, на відновлення платоспроможності та реструктуризацію суб'єктів господарювання, на підтримку окремих галузей економіки. Саме засоби державного регулювання, які мають чітко виражений стимулюючий характер для ведення господарської діяльності, було використано для формування концептуальних засад правового регулювання спеціального режиму господарювання в контексті трансформації державної економічної політики.

8. З метою дослідження результатів запровадження спеціальних режимів господарювання в Україні (на прикладі територій пріоритетного розвитку та спеціальних (вільних) економічних зон) проведено економіко-правовий аналіз показників їх функціонування та встановлено наявність контраверсійної оцінки щодо ефективності використання пільгових механізмів.

9. Наголошено на можливих ризиках запровадження спеціальних режимів господарювання як для держави, так і суб'єктів господарювання, із

диференціацією на загальні (майнові, виробничі і торгівельні) та спеціальні (низька ефективність державних гарантій прав суб'єктів господарювання, активізація кібератак (кіберризиків)).

10. Відзначається, що передумовою запровадження спеціального режиму господарювання є обсяги економічних збитків через війну, завданих певним територіям. Порівняльний аналіз методик (методичних підходів) до оцінки втрат та обсягу збитків, завданих збройною агресією з боку Російської Федерації, розроблених за період 2014-2022 рр. дозволило встановити їх націленість на визначення загальної суми збитків від війни без врахування територіального аспекту. Відзначається, що чинні методики (методичні підходи) до оцінки втрат та обсягу збитків, завданих російською збройною агресією, складаються з відповідних розділів, які використовуються у міжнародній практиці, в т.ч. Світовим банком.

11. Запропоновано методичний підхід до оцінювання завданих збройною агресією проти України економічних та соціальних втрат на певних територіях, на яких може бути запроваджено спеціальний режим господарювання. Зокрема, методичний підхід включає декілька складових, а саме: терміни, мету, напрями, інформаційну базу, результат проведення оцінки збитків, оцінку збитків, звіт про оцінку збитків, виконавців.

12. Визначено економіко-правові передумови запровадження спеціального режиму господарювання за результатами попереднього аналізу показників бюджету постраждалих регіонів через війну (Київського, Чернігівського, Сумського, Харківського, Луганського, Донецького, Запорізького й Одеського).

На основі дослідження встановлено, що основними претендентами на запровадження спеціального режиму господарювання після деокупації слід вважати Автономну Республіку Крим та окремі райони Донецької та Луганської областей через їх відірваність від правового та економічного простору України та доцільність відновлення потенціалу цих територій шляхом використання економіко-правових інструментів.

13. Аргументовано, що нормативно-правове забезпечення спеціального режиму господарювання в контексті трансформації державної економічної політики в умовах воєнного стану спрямоване на модернізацію господарських процесів і явищ з метою подолання наслідків військових дій на певних локальних територіях регіонів й районів та визначення територій, на яких може бути запроваджений спеціальний режим господарювання в залежності від їх соціально-економічного стану. На основі аналізу правотворчої практики у частині спроб реалізації норм пріоритетного регіонального розвитку для територій, звільнених з окупації та територій, де велись бойові дії (на прикладі Чернігівщини), сформульовано висновок про недостатній рівень нормативно-правового забезпечення щодо створення спеціальних правових механізмів для активізації господарювання на певних територіях в умовах трансформації державної економічної політики.

14. Встановлено основні чотири етапи й принципи інтеграції нормативно-правового забезпечення спеціальних режимів господарювання у державну економічну політику. Врахування викликів, що постали перед Україною, дало можливість виявити низку проблем нормативно-правового забезпечення спеціальних режимів господарювання та констатувати зміну філософії розвитку територій – від територіально-галузевого підходу до суто територіального, з акцентом на регіони та території, які постраждали від бойових дій.

15. Обґрунтовано, що внаслідок скасування правових норм щодо територій пріоритетного розвитку та спеціальних (вільних) економічних зон, створюються перешкоди на шляху до реалізації цілей сталого розвитку. Результати аналізу цілей (напрямів) трансформації державної економічної політики на засадах сталого розвитку «Інвестиційна привабливість» і «Регіональний розвиток» дали можливість визначити економіко-правовий інструментарій спеціальних режимів господарювання, до яких належать засоби інвестиційно-інноваційного, фінансового, організаційно-правового впливу (фінансовий лізинг, аутсорсинг, краудфандинг, соціальне

підприємництво, інформаційний супровід і координація господарської діяльності) та виділити інституційну складову спеціальних режимів господарювання, а саме індустріальні парки, агенції місцевого економічного розвитку, центри залучення інвестицій, бізнес-інкубатори, кооперативи, кластери.

16. На основі розкриття ролі держави у розбудові цифрової економіки та результатів аналізу правового регулювання розвитку цифрової економіки сформульовано висновок про те, що окремі елементи проєкту «Цифрова держава» мають бути притаманні спеціальним правовим режимам господарювання (електронний бізнес, електронна транспортна система, електронна освіта тощо). Дослідження розвитку цифрової економіки, який екстраполюється на рівень регіонів і територіальних громад, дозволило окреслити шляхи вдосконалення правового регулювання спеціальних правових режимів господарювання в частині внесення змін до Податкового кодексу України.

17. Розроблено концепт формування нових спеціальних правових режимів господарювання, в основі якого – сукупність елементів та логіка обґрунтування доцільності запровадження нових спеціальних правових режимів господарювання на територіях певних функціональних типів, що передбачає цифровізацію господарських процесів.

Результати аналізу економіко-правових передумов запровадження спеціального режиму господарювання в регіонах України дозволили наголосити на доцільності запровадження заохочувально-обмежувального спеціального режиму господарювання на територіях з особливими умовами для розвитку, що дало можливість визначити завдання для нових спеціальних правових режимів господарювання, цілі та принципи проведення моніторингу результатів їх функціонування відповідно до встановлених ключових показників, які систематизовано за предметним критерієм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Alvarez J. E., Cadavid D. A. El régimen especial de la Dirección Nacional de Escuelas en el marco de las normas de educación superior en Colombia. *Logos Ciencia & Tecnología*. 2015. Vol. 7. Is. 1. P. 91–94. DOI: 10.22335/rlct.v7i1.213.
2. Benton L. Historical perspectives on legal pluralism. *Legal Pluralism and Development: Scholars and Practitioners in Dialogue*. New York: CUP, 2012. P. 21–33.
3. Cajiao M. V. Legal aspects of the Golfo de Papagayo Tourist Project, Guanacaste, Costa Rica: special regime. *Revista De Biología Tropical*. 2012. Vol. 60. Is. 2. P. 225–230.
4. Cristea S. L. Comparison between the legal regime of the extinctive prescription in Romanian civil law and fiscal law. *Juridical Tribune – Tribuna Juridica*. 2015. Vol. 5. Is.1 P.7–16.
5. Lamoreaux N. R., Angeles L., Rosenthal J.-L. Legal Regime and Contractual Flexibility: A Comparison of Businessse’s Organizational Choices in France and the United States during the Era of Industrialization. *American Law and Economics Review*. 2005. № 7 (1). P. 28–61. <http://www.jstor.org/stable/42705468>
6. Mahalu C. R. The Legal Regime for Refugees in Eastern African States. *Archiv Des Völkerrechts*. 1988. № 26 (1). P. 23–48. <http://www.jstor.org/stable/40798350>
7. Oduntan G. Aspects of the International Legal Regime concerning Privatization and Commercialization of Space Activities. *Georgetown Journal of International Affairs*. 2016. № 17 (1). P. 79–90. <http://www.jstor.org/stable/26396156>
8. Posner R. A. Creating a Legal Framework for Economic Development. *The World Bank Research Observer*. 1998. Vol. 13. Is. 1. P. 1–11.
9. Tamanaha B. The rule of law and legal pluralism in development. *Legal Pluralism and Development: Scholars and Practitioners in Dialogue*. New York: CUP, 2012. P. 34–49.

10. Chatamarrasjid A. Pendekatan Ekonomi Terhadap Hukum. Professor Inauguration Speech University of Yarsi. UI-Press, Jakarta, 2003. URL: <http://jhp.ui.ac.id/index.php/home/article/viewFile/987/910> (дата звернення: 05.11.2016 р.).
11. Habermas J. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press, 1996. 246 p.
12. Harriss-White B. Work and wellbeing in informal economies: The regulative roles of institutions of identity and the state. *World Development*. 2010. Vol. 38. Is. 2. P. 170–183.
13. Shen W., Vanhullebusch M. Where Is the Alchemy? The Experiment of the Shanghai Free Trade Zone in Freeing the Foreign Investment Regime in China. *European Business Organization Law Review*. 2015. Vol. 16. P. 321–352. DOI: 10.1007/s40804-015-0008-9.
14. Luo Q., Howe, C. Direct Investment and Economic Integration in the Asia Pacific: The Case of Taiwanese Investment in Xiamen. *The China Quarterly*. 1993. Vol. 136. P. 746–769. DOI: 10.1017/S030574100003232X.
15. Мінка Т. П. Онтологічна характеристика правового режиму. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 123–127.
16. Томаш Л. В. Правовий режим: поняття та ознаки. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 2005. Вип. 282. С. 20–26.
17. Колодій А. М., Копейчиков В. В., Лисенков С. Л. та ін. *Теорія держави і права*. К.: Юрінформ, 1995. 190 с.
18. Рабінович П. М. *Основи загальної теорії права та держави [Текст] : навч. посіб. Вид. 5-те, зі змінами*. Київ: Атіка, 2001. 176 с.
19. *Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: “Укр. енцикл.”, 1998*. URL: <https://leksika.com.ua/legal/> (дата звернення: 07.10.2016).
20. Паламарчук В. А. Характеристика основних видів правового режиму державної території. *Право і суспільство*. 2017. № 1 (2). С. 27–31.

21. Кельман М. С. *Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку: дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.01.* Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, 2013. 449 с.
22. *Загальна теорія держави і права: підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. В. Петришина.* Харків: Право, 2009. 584 с.
23. Мінка Т. П. Правовий режим як критерій поділу права на галузі. *Часопис Київського університету права.* 2010. № 3. С. 18–22.
24. Коссе Д. Д. Аналіз можливостей застосування правових режимів в економіці України. *Правове регулювання економіки.* 2014. № 14. С. 149–161.
25. Кондик П. Правове регулювання економічної та господарської діяльності Збройних Сил України. *Право України.* 2003. № 4. С. 37–41.
26. Усенко О. О. Державний кордон як соціальний інститут та соціокультурний конструкт: перспективи соціологічного аналізу. *Грани.* Дніпро, 2015. Т. 18. № 2 (118). С. 79–83. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/146> (дата звернення: 10.07.2021).
27. Кузніченко С. О., Басов А. В. Закон України “Про правовий режим надзвичайного стану”: науково-практичний коментар. Харків: ПРОМЕТЕЙ-ПРЕС, 2006. 380 с.
28. Коваленко Н. В. *Адміністративно-правові режими: дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право, Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2017. 259 с.*
29. Кузніченко С. О. Феномен правового режиму в адміністративному праві. *Форум права.* 2007. № 1. С. 109–112.
30. Кошелюк В., Гринюк Т. Самопроголошені держави як інструмент геополітичної стратегії провідних держав на європейському континенті. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.* 2018. Вип. 37. С. 287–292.

31. Богуцький П. П. Правовий режим військового права у контексті системотворення українського права. *Юридична наука*. 2011. № 6. С. 182–186.
32. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.]; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.
33. Богуцький П. Правовий режим: методологічні рівні дослідження. *Право України*. 2013. № 2. С. 317–323.
34. Богач Ю. А. Регулювання державного сектору економіки на національному та регіональному рівнях: дис. ... канд. екон. наук. 08.00.03. Тернопіль: Тернопільський національний економічний університет, 2011. 240 с.
35. Мостовенко С. В. Цивільно-правове регулювання договорів у вільних економічних зонах і на територіях із спеціальним режимом інвестиційної діяльності: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Інститут держави і права імені В. М. Корецького. Київ, 2005. 181 с.
36. Геєць В. М., Семиноженко В. П. Спеціальні економічні зони: “чорні діри” чи точки економічного зростання? *Дзеркало тижня*. 2006. № 44. URL: https://zn.ua/ukr/macrolevel/spetsialni_ekonomichni_zoni_chorni_diri_chi_tochki_ekonomichnogo_zrostannya.html (дата звернення: 11.11.2016).
37. Ляшенко В. І., Ляшенко А. Ю. Спеціальні режими господарювання як інструмент вирівнювання умов конкуренції та прискорення інноваційного розвитку. *Управління економікою: теорія та практика*. К: ІЕП НАНУ, 2019. С. 23-49.
38. Жук П. В. Території пріоритетного розвитку як форма активізації інвестиційної діяльності в гірських зонах України. *Регіональна економіка*. 2012. № 3. С. 75–85.
39. Крупа Л. В. К вопросу о юридическом содержании понятия специальный правовой режим. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 2. С. 10–13.

40. Крупа Л. В. Спеціальний режим підприємницької діяльності у вільних економічних зонах України (комплексне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. Х., 2000. 20 с.

41. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / за заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини; кол. авт.: О. А. Беляневич, О. М. Вінник, В. С. Щербина та ін. К.: Юрінком Інтер, 2008. 720 с.

42. Олійник О. С. Поняття та особливості спеціального правового режиму в сучасних умовах господарювання. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2011. Вип. XXVI. С. 142–148.

43. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / кол. авт.: Г. Л. Знаменський, В. В. Хахулін, В. С. Щербина та ін.; за заг. ред. В. К. Мамутова. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 688 с.

44. Зельдіна О. Р. Теоретичні аспекти спеціального режиму господарювання: автореферат дис....док. юрид. наук: 12.00.04 / НАН України, Інститут економіко-правових досліджень. Донецьк, 2007. 39 с.

45. Подцерковний О. П., Квасніцька О. О., Смітюх А. В. та ін. Господарське право: підручник / за ред. О. П. Подцерковного. Харків: Одисей, 2012. 640 с.

46. Вінник О. М. Господарське право: навчальний посібник. К.: Правова єдність, 2009. 766 с. URL: <http://westudents.com.ua/glavy/58930-tema-29-spetsaln-rejimi-gospodaryuvannya.html> (дата звернення: 16.12.2016).

47. Чмир О. С., Пила В. І., Хілько В. М. Аналіз результатів функціонування вітчизняної системи СЕЗ і ТПП та перспективи її подальшого розвитку. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2011. № 10. С. 173–185.

48. Теорія держави і права: підручник / кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016; Ліра ЛТД. 480 с.

49. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваїте, 2015. 392 с.

50. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 524 с.
51. Теорія держави та права: навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
52. Вакарюк Л. В. Ознаки правового режиму у теорії права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2018. № 50. С. 11–14.
53. Серебряк С. В. Науково-теоретичні аспекти дослідження сутності правового режиму у площині господарського права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 417–420.
54. Зубенко К. В. Зміст правового режиму нерухомості, що поширюється на рухомі речі. *Право і суспільство*. 2016. № 4 (2). С. 80–85.
55. Чайковська В. В. Про поняття “правовий режим” (на прикладі правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності). *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. 2014. Т. 19. № 2 (23). С. 87–94.
56. Генеральна угода про торгівлю послугами / Додаток 1В до Угоди про заснування Світової організації торгівлі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_017#Text (дата звернення: 15.10.2016).
57. Dziendziora J., Smolarek M., Piontek, B. Activation of Investment Processes in the Context of Operation of Special Economic Zones in Poland. *European Research Studies Journal*. 2021. Vol. 1. P. 130–146.
58. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16 лип. 1999 р. № 991-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text> (дата звернення: 13.11.2016).
59. Серебряк С. В. Понятійно-категоріальний апарат спеціального режиму господарювання: окремі аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 499–502.

60. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квіт. 1991 р. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#n501> (дата звернення: 15.11.2016).

61. Серета В. В., Назар Ю. С., Костовська К. М. Адміністративне право України (у схемах та коментарях): навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 300 с.

62. Suarez L. G., Barajas C. D., Moreno, S. S., Mora E. D., Peralta C. A. Special regimes. *Actualidad y desafíos del derecho minero colombiano*. 2016. Editorial Universidad del Rosario. P. 443-456. URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt1ggjmgg> (дата звернення: 19.08.2020).

63. Серебряк С. В. Теоретичні підходи до розуміння сутності спеціального режиму господарювання як економіко-правової категорії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2019. Вип. 57. Т.2. С. 169–173.

64. Серебряк С. В. До визначення правової природи поняття “спеціальний режим” у сфері господарювання. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2022. № 1 (43). С.80–90.

65. Серебряк С. В. Сутнісні аспекти поняття “спеціальний правовий режим господарювання”. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №2. С. 253–257. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-2/57

66. Cotterrell R. Why Must Legal Ideas Be Interpreted Sociologically? *Journal of Law and Society*. 1998. Vol. 25. Is. 2. P. 171–192.

67. Sieriebriak S. V. Complementary components of the special economy regime. Modern research in world science: the 6 th International scientific and practical conference (Lviv, September 4-6, 2022). Lviv: SPC, 2022. P. 832–835.

68. Господарський кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 19.08.2016).

69. Архітектоніка. Вікіпедія — вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D1%85%D1%96%D1%82%D0>

%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0 (дата звернення: 22.08.2022).

70. Dewey M., Carlo D. Governing through non-enforcement: Regulatory forbearance as industrial policy in advanced economies. *Regulation and Governance*. 2021. Vol. 15. P. 242–251.

71. Матвєєва А. В. Спеціальний правовий режим господарювання: поняття і види. *Право та інновації*. 2018. № 4. С. 39–44.

72. Податковий кодекс України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 13.07.2022).

73. Митний кодекс України від 13 бер. 2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 13.07.2022).

74. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: Закон від 13 жов. 1992 р. № 2673-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-12#Text> (дата звернення: 13.07.2022)

75. Положення про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу "Курортополіс Трускавець": Постанова від 09 серп. 1999 р. № 1441. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1441-99-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.07.2022).

76. Про індустриальні парки: Закон України від 21 черв. 2012 р. № 5018-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text> (дата звернення: 13.07.2022).

77. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон від 16 вер. 2014 р. № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n193 (дата звернення: 13.07.2022).

78. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947). Угоди про створення Світової організації торгівлі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_264#Text (дата звернення: 15.07.2022).

79. Система класифікації та кодування економічної інформації URL: <https://buklib.net/books/22975/#:~:text=Ієрархічний%20метод%20класифікації%20%20це%20послідовний,великий%20обсяг%20інформації%2С%20зручність%20використання> (дата звернення: 13.07.2022).

80. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій: Закон України від 09 лип. 2022 р. № 2389-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text> (дата звернення: 27.07.2022).

81. Серебряк С. В. Архітектонічні аспекти спеціального режиму господарювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2020. Вип. 61. Т. 2. С. 165–169.

82. Серебряк С.В. Класифікація територій України, на яких запроваджено спеціальний правовий режим економічної діяльності. Тým autorů. *Moderní aspekty vědy: XXII. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. str. С. 399–411.*

83. Дія City. Спеціальний правовий режим для ІТ-індустрії / М-во цифрової трансформації України. Київ, 2021. URL: <https://city.diia.gov.ua> (дата звернення: 27.08.2022).

84. Правові засади досягнення балансу між економічною ефективністю та соціальною справедливістю: монографія / під заг. ред. В.А. Устименка. Київ: НАН України, Інститут економіко-правових досліджень, 2018. 144 с.

85. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11 вер. 2003 р. № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text> (дата звернення: 23.08.2022).

86. Серебряк С. В. Функціональні зв'язки спеціального режиму господарювання в системі господарського права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 4. С. 942–949.

87. Хомко Л. В., Кульгавець Х. Ю. Правове регулювання підприємницької діяльності: навчальний посібник. Львів, 2016. 424 с.

88. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 берез. 2000 р. № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення: 23.08.2022).

89. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січ. 2001 р. № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення: 23.08.2022).

90. Поєдинок В. Правові режими зовнішньоторговельної діяльності. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Юридичні науки*. 2011. Вип. 86. С. 63–67.

91. Єгорова О. О. Спеціальні правові режими економічної діяльності у сучасній регіональній політиці в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 2. С. 211–217.

92. Чайковська В. В. Правовий режим зовнішньоекономічної діяльності як спеціальний режим господарювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2014. Вип. 24. Т. 2. С. 151–155.

93. Теоретичні засади правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні: монографія у 2-х томах / [С.О. Гуткевич, В.О. Веклич, І.Г. Оніщенко та інші]. К.: 2015. Т.1. 310 с.

94. Вахим В. Специальные режимы инновационной деятельности: понятие и функции. *Leges si viata*. 2018. №1. С. 21–25.

95. Сідляр В. В. Теоретико-організаційні основи визначення спеціальних податкових режимів. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 12 (90). С. 161–168.

96. Frick S. A., Rodríguez-Pose A., Wong M. D. Toward Economically Dynamic Special Economic Zones in Emerging Countries. *Economic Geography*. 2019. Vol. 95. Is.1. P. 30–64. DOI: 10.1080/00130095.2018.1467732.

97. Chaisse J., Dimitropoulos G. Special Economic Zones in International Economic Law: Towards Unilateral Economic Law. *Journal of International Economic Law*. 2021. Vol. 24. Is. 2. P. 229–257. DOI: [10.1093/jiel/jgab025](https://doi.org/10.1093/jiel/jgab025).

98. Karimov M., Il'ina D., Akramov A. O'zbekiston Respublikasida erkin iqtisodiy zonalarning holati va rivojlanish istiqbollari. Prognozlashtirish va makroiqtisodiy tadqiqotlar instituti, BMTTD: Toshkent, 2015. 63 b.

99. Серебряк С. В. Компаративний аналіз актів правового регулювання спеціального режиму господарювання: територіальний підхід. *Академічні візії*. 2023. Вип. 18. DOI: [10.5281/zenodo.7919988](https://doi.org/10.5281/zenodo.7919988). URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/350> (дата звернення: 13.06.2023).

100. Території пріоритетного розвитку як інструмент вирішення проблем в Донецькій і Луганській областях: монографія / під заг. ред. чл.-кор. НАН України В. А. Устименка. Київ: НАН України, ДУ “Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України”, 2021. 200 с.

101. Sieriebriak S., Kirin R., Yevstihnieiev A., Vyprytskyi A. Legal aspects of mining in Ukraine: European integration vector. *Mining of Mineral Deposits*. 2023. Vol. 17. Is. 2. P. 44–52.

102. Лебедько С. СЕЗ: історія створення та функціонування. 2002. Інвест-газета. URL: <https://delo.ua/investgazeta/sez-istorija-ih-sozdaniya-i-fu-250647> (дата звернення: 14.02.2022).

103. World Investment Report. Special Economic Zones. United nations conference on trade and development. United Nations, Geneva, 2019. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2019_en.pdf (дата звернення: 29.04.2022).

104. European Special Economic Zones: Research spin-off project of “The World in Europe: Global FDI flows towards Europe (ESPON FDI)”. ESPON, 2020. URL: https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/Appendix%20SEZ_0.pdf (дата звернення: 29.04.2022).

105. Boyenge S.J.P. ILO database on export processing zones (Revised). ILO Working Papers. Geneva: International Labour Office, 2007. URL: https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2007/107B09_80_engl.pdf (дата звернення: 14.07.2022).

106. Jiaxiang H. From SEZ to FTZ: An Evolutionary Change Toward FDI in China, in: Chaisse J., Choukroune L. and Jusoh S. (eds), Handbook of International Investment Law and Policy (Singapore: Springer, 2020). P. 1–22. DOI: [10.1007/978-981-13-5744-2_79-1](https://doi.org/10.1007/978-981-13-5744-2_79-1).

107. Free zones. Specific Annex D. Chapter 2. International convention on the simplification and harmonization of customs procedures: the Revised Kyoto Convention of 1973. Brussels: World Customs Organization, 2006. URL: http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and-tools/conventions/kyoto-convention/revised-kyoto-convention/body_gen-annex-and-specific-annexes.pdf?la=en (дата звернення: 11.07.2022).

108. Special Economic Zones. Performance, lessons learned, and implications for zone development. Washington: The World Bank Group, 2008. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/343901468330977533/pdf/458690WP0Box331s0April200801PUBLIC1.pdf> (дата звернення: 11.07.2022).

109. Public economic support in the EU. State aid and special economic zones / European Parliamentary Research Service, 2020. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/646164/EPRS_BRI\(2020\)646164_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/646164/EPRS_BRI(2020)646164_EN.pdf) (дата звернення: 12.07.2022).

110. Sieriebriak S., Zabłodska I., Rohozian Y., Khandii O., Litvinova I. European Experience in the Construction of Territories with Special Economy Regime after an Armed Conflict: A Trajectory of Sustainability. *Problemy ekorozwoju*. 2023. Vol. 18 (1). P. 51–60. DOI: [10.35784/pe.2023.1.05](https://doi.org/10.35784/pe.2023.1.05).

111. Ziedina D., Pelse M. Main Characteristics of Economic Zones Types: Latvia's Experience. *Economic Science for Rural Development: Proceedings of the 2017 International Conference. 27-28 April 2017*. Vol. 44. P. 212–218.

112. Ambroziak D., Hartwell C. The impact of investments in special economic zones on regional development: the case of Poland and Lithuania. *Regional studies. Regional Studies*. 2018. Vol. 52. Is. 10. P. 1322–1331.

113. Navickas V., Petrokė I., Bačiulienė V. Impact of free economic zones on regional economic development: the case of Klaipėda free economic zone in

Lithuania. *International Journal of Entrepreneurial Knowledge*. 2021. Vol. 9. Is. 1. P. 97–111. DOI: 10.37335/ijek.v9i1.120.

114. Два млн зл. від ВЕЗ на гуманітарну допомогу Україні. 2022. Міністерство розвитку і технологій (MRiT) Польщі. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej. 2022. URL: <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologia/2-miliony-zlotych-od-SSE-na-pomoc-humanitarna> (дата звернення: 02.05.2022).

115. О подручјима posebne državne skrbi: Zakon od 17. svibnja 1996. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/1996_06_44_854.html (дата звернення: 04.04.2022).

116. Заблодська І. В., Рогозян Ю. С. Досвід розбудови території Хорватії після збройного конфлікту: умови, пріоритети та інструментарій. Економіка та право. 2022. № 3 (66). С. 72–84. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.03.072>

117. О подручјима posebne državne skrbi: Zakon od 15. srpnja 2008. URL: <https://www.zakon.hr/z/471/Zakon-o-podru%C4%8Djima-posebne-dr%C5%BEavne-skrbi> (дата звернення: 04.04.2022).

118. Interventi per l'innovazione e lo sviluppo delle piccole imprese: L. 5 ottobre 1991, n. 317. URL: http://legislature.camera.it/chiosco.asp?source=/altre_sezionism/10195/10207/10208/documentotesto.asp&content=/_dati/leg10/lavori/schedela/trovaschedacamera.asp?pdl=2806 (дата звернення: 12.07.2022).

119. Gesetz über die Gemeinschaftsaufgabe "Verbesserung der regionalen Wirtschaftsstruktur" od 6. Oktober 1969 (BGBl. I S. 1861). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/wistruktg/index.html> (дата звернення: 12.07.2022).

120. Lisbon Local Development Strategy for Neighbourhoods or Areas of Priority Intervention (BIP/ZIP): an integrated toolbox: Good Practice Summary. Lisbon: Municipal Directorate for Housing and Local Development, 2017. URL: https://urbact.eu/sites/default/files/397_Lisbon_GPsummary.pdf (дата звернення: 12.07.2022).

121. Loi n° 96-987 du 14 novembre 1996 relative à la mise en oeuvre du pacte de relance pour la ville. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000196404/> (дата звернення: 12.07.2022).

122. Décret n° 96-1157 du 26 décembre 1996 fixant la liste des zones de redynamisation urbaine des communes de France métropolitaine. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000747182/> (дата звернення: 12.07.2022).

123. LOI n° 2003-710 du 1er août 2003 d'orientation et de programmation pour la ville et la rénovation urbaine (rectificatif). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000429383> (дата звернення: 12.07.2022).

124. Special member state territories and the European Union. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Special_member_state_territories_and_the_European_Union#cite_note-Penchar-d-5 (дата звернення: 14.07.2022).

125. La collectivité de Saint-Barthélemy obtient un nouveau statut européen. Ministère de l'Outre-Mer (in French), 2011. URL: <https://www.assemblee-nationale.fr/14/rapports/r2692.asp> (дата звернення: 14.07.2022).

126. On the association of the overseas countries and territories with the European Community ("Overseas Association Decision"): Council Decision of 27 Novem. 2001. No. 2001/822/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001D0822> (дата звернення: 14.07.2022).

127. Марчак Д., Маркуц Ю. Податкові пільги. Кого та в якому обсязі субсидує Україна через надання податкових пільг? К.: Київська школа економіки, 2020. 42 с.

128. Sieriebriak S. Special economic regime: content and place in the system of economic legislation. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 175–178.

129. Про природно-заповідний фонд України: Закон України 16 черв. 1992 р. № 2456-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

130. Про реструктуризацію заборгованості підприємств металургійної промисловості: Постанова Кабінету Міністрів України від 01 бер. 1999 р. № 283. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/283-99-п#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

131. Про проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України: Закон України від 14 лип. 1999 р. № 934-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/934-14#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

132. Про угоди про розділ продукції: Закон України від 14 вер. 1999 р. № 1039-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-14#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

133. Про встановлення спеціального режиму експорту окремих видів товарів: Декрет Кабінету Міністрів України від 26 грудня 1992 року. N 16-92 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16-92#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

134. Кодекс України “Про надра”: Закон України від 27 лип. 1994 р. № 132/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

135. Про ратифікацію та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року: Закон України від 03 черв. 1999 р. № 728-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-14#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

136. Про виключну (морську) економічну зону України: Закон України від 16 трав. 1995 р. № 162/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

137. Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі: Постанова Верховної Ради України від 17 груд. 1993 р. № 3735-ХІІ (3735-12). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_093#Text (дата звернення: 19.01.2023).

138. Про удосконалення розвитку інфраструктури і господарської діяльності на острові Зміїний та континентальному шельфі: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жов. 1997 р. № 1114. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1114-97-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

139. Про затвердження Комплексної програми подальшого розвитку інфраструктури та провадження господарської діяльності на о. Зміїний і континентальному шельфі: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 трав. 2002 р. № 713. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-2006-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

140. Про затвердження Порядку здійснення спеціального використання водних біоресурсів у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), внутрішніх морських водах, територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 листоп. 2015 р. № 992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

141. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

142. Sieriebriak S., Ilchenko H., Hryhorenko O., Pavliuchenko Y., Babiuk A. Carrying out economic activity in war conditions: legal aspect. *Journal of interdisciplinary research*. 2022. Vol. 12. Is. 2. Special issue XXXI. P. 41–46.

143. Делегація Держрибагентства взяла участь у заходах ООН ФАО, присвячених виконанню Угоди про заходи держави порту з недопущення

незаконного рибальства. Державне агентство меліорації та рибного господарства України. 2022. URL: https://darg.gov.ua/delegacija_derzhribagentstva_0_0_0_12250_1.html (дата звернення: 19.01.2023).

144. Деякі питання реалізації експериментального проекту із запровадження проведення аукціонів з продажу права на укладення договорів користування на умовах оренди акваторією (водним простором) внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України для цілей морської аквакультури шляхом електронних торгів: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 жов. 2022 р. № 1191. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-realizatsii-eksperyme-a1191> (дата звернення: 19.01.2023).

145. Про затвердження Методики визначення збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної морської (економічної) зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях: Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 19 серп. 2022 р. № 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1253-22> (дата звернення: 19.01.2023).

146. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, пов'язаних із забезпеченням публічної безпеки і порядку, протидії злочинності, забезпеченням безпеки дорожнього руху, забезпеченням недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні, здійсненням пропуску через державний кордон, захистом населення і територій від надзвичайних ситуацій, бойовими діями, під час участі в антитерористичній операції, заходах із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19 вер. 2022 р. № 595. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1354-22#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

147. Про державний кордон України: Закон України від 04 листоп. 1991 р. № 1777-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

148. Договір між Україною і Словацькою Республікою про режим українсько-словацького Державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань: Закон України від 15 лип. 1994 р. № 114/94-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703_001#Text (дата звернення: 19.01.2023).

149. Договір між Україною і Угорською Республікою про режим українсько-угорського державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань від 22 листоп. 1995 р. № 447/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_636#Text (дата звернення: 19.01.2023).

150. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про будівництво автодорожнього мосту через ріку Західний Буг на українсько-польському державному кордоні в районі пункту пропуску Ягодин – Доруйськ: Закон України від 20 квіт. 2000 р. № 1689-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_100#Text (дата звернення: 19.01.2023).

151. Про Державну прикордонну службу: Закон України від 03 квіт. 2003 р. № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

152. Про заходи щодо розвитку економічного співробітництва Автономної Республіки Крим з суміжними прикордонними адміністративно-територіальними одиницями Російської Федерації: Указ Президента України від 02 лип. 1996 р. № 495/96 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495/96#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

153. Про затвердження Технології прикордонного та митного контролю у пунктах пропуску через державний кордон: наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України та Державної служби України від 24

листоп. 2003 р. № 297/793 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0753-08#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

154. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про міжрегіональне та прикордонне співробітництво між Україною та Російською Федерацією: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 трав. 2012 р. № 479. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_412#Text (дата звернення: 19.01.2023).

155. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про міжрегіональне та прикордонне співробітництво між Україною та Республікою Білорусь: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 жов. 2013 р. № 781. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_190#Text (дата звернення: 19.01.2023).

156. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 черв. 1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

157. Про статус гірських населених пунктів в Україні: Закон України від 15 лют. 1995 р. № 56/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

158. Про заборону на проведення суцільних рубок у гірських ялицево-букових лісах Карпатського регіону: Закон України від 10 лют. 2000 р. № 1436-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1436-14#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

159. Серебряк С.В. Розвиток законодавства про спеціальний режим господарювання: територіальний аспект. *Наукові перспективи*. 2022. № 7 (25). С. 369–382. DOI: 10.52058/2708-7530-2022-7(25)-369-382.

160. Про концесію: Закон України від 3 жов. 2019 р. № 155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-IX#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

161. Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг: Закон України від 14 груд. 1999 р. № 1286-XIV (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-14#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

162. Про реєстр концесійних договорів: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січ. 2000 р. № 72 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

163. Про затвердження Переліку об'єктів права державної власності, які можуть надаватися в концесію: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 груд. 1999 р. № 2293 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2293-99-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

164. Про затвердження Положення про проведення концесійного конкурсу та укладення концесійних договорів на об'єкти права державної і комунальної власності, які надаються у концесію: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 квіт. 2000 р. № 642 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

165. Про затвердження Типового концесійного договору: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2000 р. № 643 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

166. Про господарську діяльність у Збройних Силах України: Закон України від 21 вер. 1999 р. № 1076-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1076-14#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

167. Про затвердження переліку видів господарської діяльності, здійснення якої дозволяється військовим частинам Збройних Сил: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 лип. 2000 р. № 1171. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1171-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

168. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України від 20

лют. 2003 р. № 549-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

169. Про затвердження Порядку реєстрації військових частин як суб'єктів господарської діяльності у Збройних Силах: Постанова Кабінету Міністрів України від 03 трав. 2000 р. № 749. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/749-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

170. Про затвердження Порядку надання дозволу військовим частинам Збройних Сил на передачу закріпленого за ними рухомого та нерухомого майна в оренду: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 трав. 2000 р. № 778. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/778-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

171. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13 лип. 2000 р. № 1908-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

172. Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру: Закон України від 08 черв. 2000 р. №1809-III (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1809-14#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

173. Кодекс цивільного захисту населення: Закон України від 02 жов. 2012 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

174. Про затвердження Указу Президента України “Про оголошення окремих районів та міст Вінницької, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської, Хмельницької та Черкаської областей зоною надзвичайної екологічної ситуації”: Закон України від 14 груд. 2000 р. № 2146-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2146-14#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

175. Про затвердження Указу Президента України ”Про оголошення території у межах населених пунктів Болеславчик, Мічурінс, Підгір'я, Чаусове-1, Чаусове-2 Первомайського району Миколаївської області зоною

надзвичайної екологічної ситуації”: Закон України від 05 вер. 2000 р. № 1931-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1931-14#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

176. Про затвердження Указу Президента України "Про оголошення окремих районів Закарпатської області зоною надзвичайної екологічної ситуації": Закон України від 15 бер. 2001 р. № 2288-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2288-14#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

177. Про затвердження Указу Президента України “Про оголошення окремих територій Вінницької, Івано-Франківської, Закарпатської, Львівської, Тернопільської та Чернівецької областей зонами надзвичайної екологічної ситуації”: Закон України від 31 лип. 2008 р. № 338-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/338-17#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

178. Про затвердження Указу Президента України “Про оголошення територій міста Калуш та сіл Кропивник і Сівка-Калуська Калуського району Івано-Франківської області зоною надзвичайної екологічної ситуації”: Закон України від 12 лют. 2010 р. № 1885-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1885-17#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

179. Вінник О. М. Господарське право: курс лекцій (загальна частина). Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. URL: https://pidru4niki.com/14451127/pravo/inshi_vidi_spetsialnih_rezhimiv_gospodar_yuvannya (дата звернення: 20.01.2023).

180. Про порядок введення в дію Закону України "Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: Постанова Верховної Ради України від 13 жов. 1992 р. № 2674-XII (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2674-12#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

181. Про Положення про Агентство з питань спеціальних (вільних) економічних зон: Указ Президента України від 23 жов. 2000 р. № 1159/2000 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/510/99#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

182. Про Міністерство економіки України: Указ Президента України від 23 жов. 2000 р. № 1159/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159/2000#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

183. Про зайнятість населення: Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

184. Про території пріоритетного розвитку: Проект Закону України від 15 жов. 2010 р. № 7255. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/jf5lj00a?ed=2010_10_15 (дата звернення: 20.01.2023).

185. Території пріоритетного розвитку. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Території_пріоритетного_розвитку#:~:text=Територія%20пріоритетного%20розвитку%20—%20територія%2C%20на,для%20створення%20нових%20робочих%20місць (дата звернення: 20.01.2023).

186. Про схвалення Концепція економічного розвитку Донецької та Луганської областей. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 груд. 2020 р. № 1660-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1660-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

187. Про затвердження Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серп. 2021 р. № 1078-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1078-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

188. Єгорова О. Території пріоритетного розвитку в Україні: проблеми та перспективи: аналітична записка. 2011. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/regionalniy-rozvitok/teritorii-prioritetnogo-rozvitku-v-ukraini-problemi-ta> (дата звернення: 20.01.2023).

189. Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет на 2005 рік": Закон України від 25 берез. 2005 р. № 2505-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-15#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

190. Спеціальний режим господарювання. Юридична освіта. *Allukrnet*. URL: <https://sites.google.com/site/allukrnet/yurydychna-osvita/yurydychna-osvita-4> (дата звернення: 20.01.2023).

191. Програма розвитку в Україні спеціальних економічних зон і територій зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності на період до 2010 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 вер. 1999 р. № 1756. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1756-99-п#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

192. Про спеціальний правовий режим господарської та інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку "Чернігівщина": Проект Закону від 08 вер. 2022 р. 8010. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74877 (дата звернення: 20.01.2023).

193. Конституція України. Офіційний вісник України. 2003. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.08.2022).

194. Бобкова А. Г. Правовое регулирование рекреационной деятельности в СЭЗ. *Правовий часопис Донецького університету*. 2002. № 1 (7). С. 20–25.

195. Зельдіна О. Р. Спеціальний режим господарювання як інститут господарського права. *Право України*. 2006. № 4. С. 57–60.

196. Таран Л. Перспективи збереження спеціального правового режиму в межах правового поля СОТ. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 12. С. 95–99.

197. Про оборону України: Закон України від 06 груд. 1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 16.08.2022).

198. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 17 трав. 2012 р. №4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 19.08.2022).

199. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Закон України від 07 лют. 2023 р. №2915-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2915-20#Text> (дата звернення: 28.04.2023).

200. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жов. 1993 р. № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 28.01.2023).

201. Національна економіка. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0 (дата звернення: 20.01.2023).

202. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16 листоп. 2021 р. № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20> (дата звернення: 20.01.2023).

203. Про затвердження Порядку залучення працевздатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 лип. 2011 р. № 753. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#n9> (дата звернення: 20.01.2023).

204. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 08 лип. 2020 р. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.01.2023).

205. Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих

її місцевостях, де введено воєнний стан: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2021 р. № 1455. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.01.2023).

206. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2021 р. № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.01.2023).

207. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 лип. 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 25.01.2023).

208. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій: Закон України від 03 трав. 2022 р. № 2243-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/T222243?an=73> (дата звернення: 25.01.2023).

209. Про затвердження Порядку заборони торгівлі зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі, в умовах правового режиму воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2021 р. № 1457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1457-2021-%D0%BF#n9> (дата звернення: 06.01.2023).

210. Про затвердження переліку лікарських засобів, які мають у своєму складі наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори, інші сильнодіючі речовини, щодо яких може встановлюватись особливий режим у сфері виробництва та реалізації під час запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від

24 лют. 2016 р. № 128. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/128-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.01.2023).

211. Порядок розгляду заяв та здійснення виплат для наступної повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 жов. 2012 р. № 998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998-2012-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 20.08.2022)

212. Український бізнес в умовах повномасштабної війни: аналітика стану за шість місяців. *Дія. Бізнес*. 2022. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/ukrainskij-biznes-v-umovah-povnomasstabnoi-vijni-analitika-stanu-za-sist-misaciv> (дата звернення: 24.01.2023).

213. Sieriebriak S. Features of the establishment and development of the legislation of Ukraine on the procedure for carrying out economic activities under the conditions of marital state. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2022. Вип. 3(99). С. 208–214. DOI: 10.33766/2524-0323.99.208-215.

214. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квіт. 2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 28.01.2023).

215. Про зупинення строків надання адміністративних послуг та видачі документів дозвільного характеру: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лют. 2022 р. № 165. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/165-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.01.2023).

216. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 бер. 2022 р. № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.01.2023).

217. Серебряк С. В. Порядок здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану: аспекти правової регламентації. *Академічні візії*. 2023.

Вип. 17. DOI: 10.5281/zenodo.7680487. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/177> (дата звернення 13.06.2023).

218. Інформація щодо здійснення господарської діяльності у період воєнного стану. Державна регуляторна служба України. 2022. URL: https://www.drs.gov.ua/permit_system/informatsiya-shhodo-zdijsnennya-gospodarskoyi-diyalnosti-u-period-voyennogo-stanu/ (дата звернення: 29.01.2023).

219. Державний контроль у сфері господарської діяльності. Безоплатна правова допомога. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C_%D1%83_%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D1%96_%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96 (дата звернення: 03.04.2023).

220. European Union Government Spending To GDP. Trading Economics. URL: <https://tradingeconomics.com/european-union/government-spending-to-gdp> (дата звернення: 03.03.2023).

221. Данилишин Б. Яка частка держави в економіці потрібна Україні. *Економічна правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/15/689200/#:~:text=%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%8C%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BA%D1%96%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%8F%D0%BD%D0%BE,%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E%20%D1%96%20%D0%B2%202019%20%D1%80> (дата звернення: 03.03.2023).

222. Гордійчук Д. Усе в державу. Україна збільшує кількість власних підприємств, але це не добре. *Економічна правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/11/15/693846/> (дата звернення: 03.03.2023).

223. Про внесення змін до технічних регламентів, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1062 і від 24 лютого 2016 р. № 163: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лют. 2023 р. № 160. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.04.2023).

224. Про затвердження Порядку надання компенсації витрат ініціаторам створення індустріальних (промислових) парків — суб'єктам господарювання, керуючим компаніям та учасникам індустріальних (промислових) парків на підключення та приєднання до інженерно-транспортних мереж: Постанова Кабінету Міністрів України від 03 січ. 2023 р. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.04.2023).

225. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02 берез. 2015 р. № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

226. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 р. № 314: Постанова Кабінету Міністрів України від 03 трав. 2022 р. № 535. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/535-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.04.2023).

227. Щодо провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану в Україні. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a3ae2ad0-8a03-45d0-84a3-c663ce6cabcb&title=SCodoProvadzhenniaGospodarskoiDiialnostiVUmovakhVonnogoStanuVUkraini&isSpecial=true> (дата звернення: 03.04.2023).

228. Про спеціальну економічну зону "Закарпаття": Закон України від 22 берез. 2001 р. № 2322-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-14#Text> (дата звернення: 03.04.2023).

229. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України від 15 груд. 1993 р. № 3688-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text> (дата звернення: 03.04.2023).

230. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15 груд. 1993 р. № 3687-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text> (дата звернення: 03.04.2023).

231. Про затвердження Положення про патентно-ліцензійну, винахідницьку та раціоналізаторську роботу в системі Міністерства оборони України: Наказ Міністерства оборони України від 20 верес. 2022 р. № 287. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1418-22#Text> (дата звернення: 05.04.2023).

232. Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2023 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2022 р. № 1466. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-perelikiv-tovariv-eksport-ta-import-iakykh-pidliahaie-litsenzuvanniu-s1466-271222> (дата звернення: 05.04.2023).

233. Серебряк С. В. Економіко-правові передумови запровадження спеціальних режимів господарювання у післявоєнний період. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 208–213. DOI: [10.24144/2788-6018.2023.04.33](https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.33).

234. Апанасенко К. І. Дозвільні правовідносини у сфері господарювання: проблеми теорії і практики. К. : ДУ "Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України", 2020. 430 с.

235. Implementing enhanced cooperation in the area of the creation of unitary patent protection: Regulation (EU) No 1257/2012 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2012. *OJ. L 361*. P. 1–8.

236. Laying down rules for the application of Regulations (EU) No 1306/2013, (EU) No 1308/2013 and (EU) No 510/2014 of the European Parliament and of the Council as regards the management system of tariff quotas with licences: Implementing Regulation (EU) 2020/761 of 17 December 2019. *OJ. L* 185. P. 24–252.

237. On temporary trade-liberalisation measures supplementing trade concessions applicable to Ukrainian products under the Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part: Regulation (EU) 2022/870 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2022. *OJ. L* 152. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/870> (last accessed 13.05.2023).

238. On protection against dumped imports from countries not members of the European Union (codification): Regulation (EU) 2016/1036 of the European Parliament and of the Council of 8 June 2016. *OJ. L* 176. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016R1036> (last accessed 13.05.2023).

239. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15 січ. 2015 р. № 124-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19#Text> (дата звернення: 15.04.2023).

240. Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції: Закон України від 02 груд. 2010 р. № 2735-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2735-17#Text> (дата звернення: 28.04.2023).

241. Серебряк С. В. Модернізація правового регулювання територій пріоритетного розвитку: виклики сучасності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 2. Т. 2. С. 323–333.

242. Проект Закону України “Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення державного ринкового нагляду та системи технічного регулювання відповідно до вимог Європейського Союзу”. Обговорення проєктів документів. Міністерство економіки України. 2023. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=06ac45a3-6f9a->

[415e-b36c-](#)

[5a75b1d416e4&title=ProektZakonuUkrainiproVnesenniaZminDoDeiakikhZakoni vUkrainiSchodoUdoskonalenniaDerzhavnogoRinkovogoNagliaduTaSistemiTekhnichnogoReguliuванняVidpovidnoDoVimogvropetskogoSoiuzu](#) (дата звернення: 28.04.2023).

243. Establishing the statistical classification of economic activities NACE Revision 2 and amending Council Regulation (EEC) No 3037/90 as well as certain EC Regulations on specific statistical domains Text with EEA relevance: Regulation (EC) No 1893/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006. *OJ. L 393.* URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32006R1893> (last accessed 21.04.2023).

244. Про затвердження Технічного регламенту безпеки машин: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 січ. 2013 р. № 62. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.04.2023).

245. On machinery and amending Directive 95/16/EC (recast) (Text with EEA relevance): Directive 2006/42/EC of the European Parliament and of the Council of 17 May 2006. *OJ. L 157.* URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006L0042> (last accessed 21.04.2023).

246. Про затвердження Правил розроблення проектів технічних регламентів, що затверджуються Кабінетом Міністрів України, на основі актів законодавства Європейського Союзу: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 черв. 2012 р. № 708. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/708-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.04.2023).

247. Про акредитацію органів з оцінки відповідності: Закон України від 17 трав. 2001 р. № 2407-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2407-14#Text> (дата звернення: 27.04.2023).

248. Реєстр акредитованих органів з оцінки відповідності. Національне агентство з акредитації України. 2023. URL: <https://naau.org.ua/3-reiestr-akreditovanih-ooV> (дата звернення: 11.05.2023).

249. Про затвердження плану заходів щодо розвитку системи технічного регулювання на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 вер. 2021 р. № 1145-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1145-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 11.05.2023).

250. Лебідь В. І., Можаровська Н. О., Нескороджена Л. Л. Господарське право: навчальний посібник. К. : Алерта, 2014. 416 с.

251. Про державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальність за їх порушення: Декрет Кабінету Міністрів України від 08 квіт. 1993 р. № 30-93 [втратив чинність]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/30-93> (дата звернення: 11.05.2023).

252. Про затвердження Нормативів і нормативних строків пересилання поштових відправлень та поштових переказів: Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 12 груд. 2007 р. № 1149 [втратив чинність]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1383-07/ed20100122/find?text=%CD%EE%F0%EC%E0%F2%E8%E2#Text> (дата звернення: 11.05.2023).

253. Про затвердження Положення про політику управління міжнародними (золотовалютними) резервами України: Рішення Правління Національного банку України від 26 квіт. 2018 р. № 229-рш. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr229500-18#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

254. Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2023 році: Постанова Кабінету Міністрів від 27 груд. 2022 р. №1464. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1464-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

255. Про внесення змін до деяких Технологічних нормативів допустимих викидів забруднюючих речовин: Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 18 січ. 2023 р. № 29. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0215-23#Text> (дата звернення: 12.04.2023).

256. Про порядок установлення лімітів спеціального використання, визначення прогнозу допустимого вилову водних біоресурсів та нелімітованих водних біоресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 05 груд. 2012 р. № 1149. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1149-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.04.2023).

257. Про затвердження лімітів та прогнозів допустимого вилову спеціального використання водних біоресурсів загальнодержавного значення в Азовському морі із затоками на 2023 рік: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 22 листоп. 2022 р. № 927. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1493-22#Text> (дата звернення: 29.04.2023).

258. Обов'язковість лімітів та квот на вилов риби: Верховний Суд розглянув справу. *Судово-юридична газета*. 2022. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/242838-obovyazkovist-limitiv-ta-kvot-na-vilov-ribi-verkhovniy-sud-rozglyanuv-spravu> (дата звернення: 01.04.2023).

259. On the limitation of emissions of certain pollutants into the air from medium combustion plants (Text with EEA relevance): Directive (EU) 2015/2193 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015. *OJ. L 313*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32015L2193> (last accessed 21.04.2023).

260. On European standardisation, amending Council Directives 89/686/EEC and 93/15/EEC and Directives 94/9/EC, 94/25/EC, 95/16/EC, 97/23/EC, 98/34/EC, 2004/22/EC, 2007/23/EC, 2009/23/EC and 2009/105/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Decision 87/95/EEC and Decision No 1673/2006/EC of the European Parliament and of the Council Text with EEA relevance: Regulation (EU) No 1025/2012 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012. *OJ. L 316*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012R1025> (last accessed 29.04.2023).

261. Серебряк С. В. Особливості правової регламентації засобів регулюючого впливу держави у спеціальному режимі

господарювання. *Сталий розвиток держави і права в умовах глобалізаційних процесів*: науково-практична конференція (м. Хмельницький, 15-16 вересня 2023 р.). Одеса: Молодий вчений, 2023. С. 43-46.

262. Про внесення змін до деяких законів України щодо спеціального режиму інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 11 трав. 2004 р. № 1702-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-15#Text> (дата звернення: 12.02.2023).

263. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01 лип. 2014 р. № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text> (дата звернення: 14.05.2023).

264. Звіт про надання державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні за 2020 рік: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 26 серп. 2021 р. № 17-рп. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/613/0b3/a45/6130b3a45c7dc400334459.pdf> (дата звернення: 05.05.2023).

265. Звіт про надання державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні за 2021 рік: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 31 серп. 2022 р. № 13-рп. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%94%D0%94/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%20%D0%94%D0%94%202021.pdf> (дата звернення: 05.05.2023).

266. Реєстр чинної державної допомоги станом на 04.05.2023. Дія. URL: <https://data.gov.ua/dataset/16fcf128-1a28-41d5-8081-3dffe68b397/resource/418b9a10-d9cc-4198-bc85-d3c94d22736c> (дата звернення: 05.05.2023).

267. Про прийняття за основу проекту Закону України про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період: Постанова Верховної Ради України від 12 січ. 2023 р. № 2870-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2870-20#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

268. Про спеціальні режими інвестиційної та інноваційної діяльності із застосуванням принципу субсидіарності в Україні: Проект Закону України від 27 листоп. 2015 р. № 3544. URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=57242&pf35401=424195> (дата звернення: 01.05.2023).
269. Public procurement. OECD. 2023. URL: <https://www.oecd.org/gov/public-procurement/> (дата звернення: 10.03.2023).
270. Кіндзерський Ю. Державне замовлення у світі та особливості його застосування у політиці розвитку: уроки для України. *Економіка України*. 2015. № 3 (640). С. 4–25.
271. Чубенко В. А. Державне замовлення як засіб державного регулювання виробництва та постачання високотехнологічної продукції. *Право та інновації*. 2018. № 4 (24). С. 57–63.
272. Малолітнева В. К. Господарсько-правовий інститут публічних закупівель: монографія. Київ: ДУ “Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України”, 2020. 412 с.
273. Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб: Закон України від 22 груд. 1995 р. № 493/95-ВР [втратив чинність]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.03.2023).
274. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 груд. 2015 р. № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 14.04.2023).
275. European Commission. 2016a. “Growth. Internal Market, Industry, Entrepreneurship, SMEs. Public Procurement.” Accessed 12 December 2016. https://ec.europa.eu/growth/single-market/publicprocurement_en (last accessed 24.04.2023).
276. Treaty on the Functioning of the European Union of 13 December 2007: consolidated version. *OJ*. С 202. P. 47-360. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12016ME%2FTXT> (last accessed 24.04.2023).

277. On public procurement and repealing Directive 2004/18/EC Text with EEA relevance: Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014. *OJ. L 94. P. 65–242.* URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0024> (last accessed 24.04.2023).

278. On procurement by entities operating in the water, energy, transport and postal services sectors and repealing Directive 2004/17/EC Text with EEA relevance: Directive 2014/25/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014. *OJ. L 94. P. 243–374.* URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0025> (last accessed 25.04.2023).

279. On the award of concession contracts Text with EEA relevance: Directive 2014/23/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014. *OJ. L 94. P. 1–64.* URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0023> (last accessed 25.04.2023).

280. On electronic invoicing in public procurement Text with EEA relevance: Directive 2014/55/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014. *OJ. L 133. P. 1–11.* URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0055> (last accessed 25.04.2023).

281. Meulenbelt M. Protectionism on the Rise? Modernization of EU Public Procurement Rules during the Economic Crisis. *EU Economic Law in a Time of Crisis* [edited by H. Kalimo and M.S. Jansson]. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2016. P. 57–75.

282. Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів у 2022 році: Постанова Кабінету Міністрів України від 07 лип. 2022 р. № 769. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.05.2023).

283. Про затвердження переліку науково-технічних (експериментальних) розробок в рамках виконання державного замовлення на найважливіші науково-технічні (експериментальні) розробки та науково-

технічну продукцію у 2022 році: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 серп. 2022 р. № 713-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/713-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.05.2023).

284. Про внесення змін до Закону України "Про оборонні закупівлі" щодо запровадження прозорості в оборонних закупівлях (крім відомостей про закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення, що становлять державну таємницю) із забезпеченням захищеності державних замовників від воєнних загроз на період дії правового режиму воєнного стану в Україні: проєкт Закону України від 24 січ. 2023 р. № 8381. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41226> (дата звернення: 02.05.2023).

285. Про ціни і ціноутворення: Закон України від 21 черв. 2012 р. № 5007-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17#Text> (дата звернення: 02.05.2023).

286. Про природні монополії: Закон України від 20 квіт. 2000 р. № 1682-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14#Text> (дата звернення: 02.05.2023).

287. Про Положення про державне регулювання цін (тарифів) на продукцію виробничо-технічного призначення, товари народного споживання, роботи і послуги монопольних утворень: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 лют. 1995 р. № 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/135-95-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.05.2023).

288. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05 квіт. 2007 р. № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> (дата звернення: 06.05.2023).

289. Про Управління. Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. URL: <https://dpss.gov.ua/kontrol-u-sferi-sinoutvorennya/pro-upravlinnya> (дата звернення: 01.04.2023).

290. До уваги споживачів: діє контроль за цінами на соціально значущі товари. Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та

захисту споживачів. URL: <https://dpss.gov.ua/news/do-uvahy-spozhyvachiv-diie-kontrol-za-tsinamy-na-sotsialno-znachushchi-tovary> (дата звернення: 03.04.2023).

291. On harmonised indices of consumer prices and the house price index, and repealing Council Regulation (EC) No 2494/95 (Text with EEA relevance): Regulation (EU) 2016/792 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016. *OJ. L* 135. P. 11–38. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/792/oj> (last accessed 08.05.2023).

292. On a code of conduct on transfer pricing documentation for associated enterprises in the European Union (EU TPD): Resolution of the Council and of the representatives of the governments of the Member States, meeting within the Council, of 27 June 2006. *OJ. C* 176. P. 1–7. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2006.176.01.0001.01.ENG (last accessed 08.05.2023).

293. Code of conduct for the effective implementation of the Convention on the elimination of double taxation in connection with the adjustment of profits of associated enterprises: Commission of the European Communities COM/2005/0543. *OJ. C* 176. P. 8–12. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2006.176.01.0008.01.ENG&toc=OJ%3AC%3A2006%3A176%3AFULL (last accessed 08.05.2023).

294. On consumer protection in the indication of the prices of products offered to consumers: Directive 98/6/EC of the European Parliament and of the Council of 16 February 1998. *OJ. L* 80. P. 27–31. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A31998L0006> (last accessed 08.05.2023).

295. Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні: проєкт Закону України від 19 жов. 2022 р. № 8138. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40695> (last accessed 08.05.2023).

296. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15 лип. 2021 р. № 1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text> (дата звернення: 13.05.2022).

297. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Митного кодексу України щодо додаткової підтримки вітчизняної промисловості та бізнесу під час воєнного стану: Постанова Верховної Ради України від 12 січ. 2023 р. № 2878-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2878-20#Text> (дата звернення: 28.01.2023).

298. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо додаткової підтримки вітчизняної промисловості та бізнесу під час воєнного стану: Постанова Верховної Ради України від 12 січ. 2023 р. № 2877-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2877-20#Text> (дата звернення: 28.01.2023).

299. Про прискорений перегляд інструментів державного регулювання господарської діяльності: проект Закону України від 19 вер. 2022 р. № 8058. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-priskoreniy-pereglyad-instrumentiv-derzhavnogo-regulyuvannya-gospodarskoi-diyalnosti> (дата звернення: 19.03.2023).

300. Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань прискореного перегляду інструментів державного регулювання господарської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 січ. 2023 р. № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.03.2023).

301. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо дерегуляції господарської діяльності: проект Закону України [неофіційний текст]. Обговорення проектів документів. Міністерство економіки України. 2023. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9c9b729b-2131-423b-a17e-5612a820090b&title=ProektZakonuUkrainiproVnesenniaZminDoMitnogoKodeksuUkrainiSchodoDereguliatsiiGospodarskoiDiialnosti> (дата звернення: 19.03.2023).

302. Соболев О. Роботу підприємців регулюють близько 1000 дозволів. *Forbes*. 2023. URL: <https://forbes.ua/money/robotu-pidpriemtsiv-regulyue-blizko-1000-dozvoliv-yak-uryad-namagaetsya-ikh-zmenshiti-poyasnyue-zastupnik-ministra-ekonomiki-oleksiy-sobolev-11042023-12993> (дата звернення: 20.04.2023).

303. Дотація. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 21.04.2023).

304. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 08 лютого 2017 р. № 77 та від 11 жовтня 2021 р. № 1070: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серп. 2022 р. № 973. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.05.2023).

305. Питання використання у 2006 році коштів державного бюджету, які виділяються виробникам лікарських засобів для компенсації додаткових витрат, пов'язаних із зміною ставки акцизного збору на спирт етиловий: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 бер. 2006 р. № 275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2006-%D0%BF/ed20090327/find?text=%CA%EE%EC%EF%E5%ED%F1%E0%F6%V3%FF#Text> (дата звернення: 21.04.2023).

306. Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 бер. 2022 р. № 331. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-%D0%BF> (дата звернення: 24.04.2023).

307. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 бер. 2023 р. № 229. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.04.2023).

308. Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області: Закон України від 24 груд. 1998 р. № 356-XIV (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356-14#Text> (дата звернення: 27.04.2023).

309. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області: Закон України від 15 лип. 1999 р. № 970-XIV (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/970-14#Text> (дата звернення: 27.04.2023).

310. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Житомирській області: Закон України від 03 груд. 1999 р. № 1276-XIV (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1276-14#Text> (дата звернення: 27.04.2023).

311. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку та спеціальну економічну зону “Порт Крим” в Автономній Республіці Крим: Закон України від 21 груд. 2000 р. № 2189-III (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-14#Text> (дата звернення: 27.04.2023).

312. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку у Волинській області: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2354-III (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-14#Text> (дата звернення: 27.04.2023).

313. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Чернігівській області: Закон України від 18 листоп. 2003 р. № 1250-IV (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1250-15#Text> (дата звернення: 27.04.2023).

314. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області: Закон України від 24 груд. 1998 р. № 357-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/357-14#Text> (дата звернення: 27.04.2023).

315. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Шостки Сумської області: Закон України від 18 листоп. 2003 р. № 1251-IV (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-15#Text> (дата звернення: 27.04.2023).

316. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Харкова: Закон України від 11 трав. 2000 р. № 1714-III (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1714-14#Text> (дата звернення: 27.04.2023).

317. Серебряк С. В. Економіко-правовий ретроаналіз створення територій пріоритетного розвитку в Україні в контексті спеціального режиму господарювання. *European reforms bulletin*. 2021. № 4. Р. 79–85.

318. Єгорова О. О. Території пріоритетного розвитку в Україні: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка*. 2011. Вип. 32. С. 76–79.

319. Єгорова О. О. Території пріоритетного розвитку в Україні: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Економіка*. 2014. Ч.1. Вип. 6. С. 181–187.

320. Редько К. Ю. Аналіз системи пільг і стимулів, що впроваджувались для суб'єктів СЕЗ і ТПП. *Актуальні проблеми економіки України*. 2012. № 11 (137). С. 154–160.

321. Перелік показників щодо визначення ефективності функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності: Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції та інших органів. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0217-05> (дата звернення: 12.02.2022 р.)

322. Про заходи щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні: Указ Президента України від 12 лип. 2001 р. № 512/2001 // Урядовий кур'єр. 2005.

323. Про план першочергових заходів у сфері інвестиційної діяльності: Указ Президента України від 10 квіт. 2006 р. № 300/2006.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300/2006#Text> (дата звернення: 14.02.2022).

324. Анісімова О. М. Управління інвестиційною діяльністю підприємства в умовах спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01; Нац. гірн. ун-т. Д., 2004. 17 с.

325. Теплицький Г. М. Інтеграція України у світову економіку через функціонування територій зі спеціальним інвестиційним режимом: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01; Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2005. 18 с.

326. Про затвердження Нормативів вартості створення одного робочого місця у різних галузях економіки: Наказ Державного комітету України з будівництва та архітектури від 19 лип. 2002 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0628-02>. (дата звернення: 14.02.2022).

327. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08 вер. 2005 р. № 2850-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15#Text> (дата звернення: 14.02.2022).

328. Про внесення змін до Закону України “Про стимулювання розвитку регіонів”: Закон України від 25 черв. 2009 р. № 1562-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1562-17#Text> (дата звернення: 14.02.2022).

329. Про схвалення Концепції Закону України “Про території перспективного розвитку”: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 січ. 2010 р. № 110-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/110-2010-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.02.2022).

330. Про території перспективного розвитку: Проект Закону України [подано 09.02.2006]. Законотворча діяльність Верховної Ради України. Законопроекти. URL: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=37616 (дата звернення: 15.02.2022).

331. Про запровадження спеціального режиму господарської діяльності на території пріоритетного розвитку у Донецькій та Луганській областях: Проект Закону України від 07 груд. 2021 р. № 6403. URL:

https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73383 (дата звернення: 19.02.2022).

332. Довідник пільг. *Державна податкова служба України*: веб-сайт. URL: <https://tax.gov.ua/dovidniki--reestri--perelik/dovidniki-/54005.html> (дата звернення: 19.02.2022).

333. Серебряк С. В. Функціонування територій пріоритетного розвитку в Україні в повоєнний період. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2023. № 2 (54). С. 166–177 .

334. Sieriebriak S., Gevko V., Brusakova O., Posykaliuk O., Hrudnytskyi V. Transformation of international forms of legal regulation of corporate relationships. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41 (78). P. 63–76.

335. Серебряк С. В. Гарантії при запровадженні спеціальних режимів господарювання: переосмислення підходів до розуміння. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. № 1 (45). С. 101–110. DOI: 10.33216/2218-5461/2023-45-1-101-110.

336. Тюленєва Ю. В. Визначення категорії “ризик підприємницької діяльності” як основа ефективної діяльності підприємств. *Економічний вісник НТУУ “КПІ”*. 2009. № 6. С. 47–52.

337. Жигірь А. А. Різновиди підприємницьких ризиків та їх класифікація. *Ефективна економіка*. 2012. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1063> (дата звернення: 05.06.2023).

338. Резнікова В. В., Кравець І. М. Класифікація ризиків у підприємництві. *Перші наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова: матеріали круглого столу* (Київ, 8 лют. 2019 р.). Київ, 2019. С. 101–105.

339. Яковлев Ю. В. Суб'єкти підприємницької діяльності – товариства на вірі: монографія. Одеса: Удача, 2002. 181 с.

340. Про інформацію: Закон України від 02 жов. 1992 р. № 2657-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 05.06.2023).

341. Про оборонні закупівлі: Закон України від 17 лип. 2020 р. № 808-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#top> (дата звернення: 05.06.2023).

342. Войнарівський М. М. Гарантії прав та законних інтересів суб'єктів господарювання при застосуванні адміністративно-господарських санкцій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук :12.00.04. Одеса, 2014. 22 с.

343. Quality of Life. *Numbeo*: веб-сайт. URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/region_rankings.jsp?title=2022-mid®ion=150 (дата звернення: 10.09.2022).

344. Злочинність в Україні: як змінювалася ситуація в 2013-2020 роках. *Слово і діло*: веб-сайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/01/28/infografika/suspilstvo/zlochynnist-ukrayini-yak-zminyuvalasya-sytuacziya-2013-2020-rokax> (дата звернення: 10.09.2022).

345. Кримінальний Кодекс України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.09.2022).

346. Палешко Я. С. Кубецька О. М. Остапенко Т. М. Поняття та класифікація злочинів, пов'язаних з економічною сферою. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70). № 5. С. 70–75.

347. Економічні злочини та шахрайство: досвід українських організацій. *Економічна правда*: веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/12/17/669308/> (дата звернення: 10.09.2022).

348. Грицишен Д. О., Супрунова І. В., Лисак С. П. Класифікація економічної злочинності для цілей державного управління в контексті забезпечення державної безпеки. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2020. Вип. 4 (37). С. 9–25.

349. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про Стратегію кібербезпеки України": Указ Президента України від 14 трав.

2021 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013> (дата звернення: 12.10.2022).

350. Серебряк С. В. Аналіз злочинності як передумови запровадження спеціального режиму господарювання. *Реформування законодавства в контексті проведення державних реформ*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 16-17 вер. 2022 р.). Одеса: Молодий вчений, 2022. С. 77–80.

351. Регулятор зафіксував зростання кількості кіберінцидентів. *Економічна правда*: веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/09/23/678110/> (дата звернення: 10.09.2022).

352. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 бер. 2022 р. № 326 (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 22 лип. 2022 р. № 951). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п#Text> (дата звернення: 12.10.2022).

353. Серебряк С. В., Гречана С. І. Нормативно-правове забезпечення оцінки економічних збитків через війну як передумова запровадження спеціальних правових механізмів господарювання. *Economy, finance, law: current problems and development prospects*: collective monograph. Anisiia Tomanek OSVČ, 2023. P. 54–98.

354. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 бер. 2022 р. № 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-п#Text> (дата звернення: 12.10.2022).

355. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації: Проект

Закону України від 24 бер. 2022 р. № 7198. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39283> (дата звернення: 12.10.2022).

356. Порядок виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд, який спростив процедуру фіксації пошкоджень та руйнувань житлових будівель та споруд, завданих внаслідок збройної агресії Росії: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квіт. 2022 р. № 473. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2022-п#Text> (дата звернення: 12.10.2022).

357. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18 трав. 2022 р. № 295. URL: <https://minagro.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodiki-viznachennya-shkodi-ta-zbitkiv-zavdanih-zemelnomu-fondu-ukrayini-vnaslidok-zbrojnoyi-agresiyi-rosijskoyi-federaciyi> (дата звернення: 12.10.2022).

358. Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності: Проект спільного наказу Міністерства економіки України та Фонду державного майна України від 04 серп. 2022 р. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=feb8ff4a-45ed-4b18-a273-2b79f3bd0dac&title=ProektSpilnogoNakazuMinisterstvaEkonomikiUkrainiTaFonduDerzhavnogoMainaUkrainiproZatverdzhenniaMetodikiViznachenniaShkodiTaObsyaguZbitkiv-ZavdanikhPidprimstvamiUstanovamiTaOrganizatsiyamiUsikhFormVlasnostiVnaslidokZnischenniaTaPoshkodzhenniaYikhMainaUZviazkuIzZbrojnoiuAgresiiuRosiiskoiFederatsii-ATakozhUpuschenoiVigodiVidNemozhливostiChiPereshkodUProvadhenniGospodarskoiDiialnosti> (дата звернення: 12.10.2022).

359. Олександр Кубраков: запрацював Реєстр пошкодженого та знищеного майна. *Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України*: веб-сайт. URL: <https://mtu.gov.ua/news/33662.html> (дата звернення: 12.10.2022).

360. Богатир В. Який порядок обстеження, визначення шкоди та грошової компенсації, завданої збройною агресією? *Закон і бізнес*: веб-сайт. URL: <https://zib.com.ua/ua/151256.html> (дата звернення: 12.10.2022).

361. Про компенсацію майнової шкоди, завданої під час проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях: Проект Закону України від 10 лип. 2014 р. № 4272а. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JG3AO68A> (дата звернення: 12.10.2022).

362. Про відшкодування збитків за зруйноване (знищене) або пошкоджене приватне житло особам, приватне житло або приватні домогосподарства яких були пошкоджені (зруйновані) під час проведення антитерористичної операції: Проект Закону України від 24 бер. 2016 р. № 4301. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/XH3BH00A> (дата звернення: 12.10.2022).

363. Про відшкодування шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом та внаслідок проведення антитерористичної операції: Проект Закону України від 07 лют. 2017 р. № 6041. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH4NT00A> (дата звернення: 12.10.2022).

364. Про відшкодування збитків, завданих населенню пошкодженням та/або знищенням житла внаслідок та в період проведення антитерористичної операції або операції Об'єднаних сил: Проект Закону України від 18 жов. 2019 р. № 2286. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vidshkoduvannya-zbitkiv-zavdanikh-naselennyu-poshkodzhennyam-taabo-znishchennyam-zhitla-vnaslidok-ta-v-period-provedennya-antiteroristichnoi-operatsii-abo-operatsii-obedn> (дата звернення: 12.10.2022).

365. Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру

грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 груд. 2013 р. № 947 (у редакції від 02 вер. 2020 р.). URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/342473_342538 (дата звернення: 22.10.2022).

366. Судді ВС висвітлили питання щодо оцінки та відшкодування шкоди, заподіяної веденням агресивної війни РФ проти України. *Судова влада України*: веб-сайт. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/press-centr/news/1310463/> (дата звернення: 22.10.2022).

367. Україна. Оцінка відновлення та розбудови миру. Частина I: зведений звіт. *UNDP Ukraine*: веб-сайт. URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/poverty/Recovery_and_Peacebuilding_Assessment_ukr_vol1.htm (дата звернення: 22.10.2022).

368. Україна. Оцінка відновлення та розбудови миру. Частина 2: звіт за компонентами. *UNDP Ukraine*: веб-сайт. URL: <https://.undp.org/uk/ukraine/publications/оцінка-відновлення-та-розбудови-миру-аналіз-впливу-кризи-та-потреб-на-східній-україні-частина-ii-звіти-за-компонентами> (дата звернення: 22.10.2022).

369. Sieriebriak S., Veselovska N., Petkov V., Dovban I., Udod A. Crime prevention in special (free) economic zones. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41. Is. 77. P. 369–389.

370. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році: аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. К.: НІСД, 2017. 928 с.

371. Курило Ю. У Раді зареєстровано три законопроекти про відшкодування збитків бізнесу внаслідок війни. *Forbes*: веб-сайт. URL: <https://forbes.ua/money/stiyki-y-neprozeni-obminniki-valyut-obklali-podatkom->

[khto-trimae-rinok-yakiy-do-viyni-syagav-14-mlrd-04112022-9473](https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/audit-of-war-damage.pdf) (дата звернення: 29.10.2022).

372. Аудит збитків, понесених внаслідок війни: матеріали робочої групи. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/audit-of-war-damage.pdf> (дата звернення: 29.10.2022).

373. Звіт про прямі збитки інфраструктури, непрямі втрати економіки від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України, та попередня оцінка потреб України у фінансуванні відновлення. *Київська школа економіки*: веб-сайт. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/07/NRC_CLEAN_Final_Jul1_Losses-and-Needs-Report.pdf. (дата звернення: 29.10.2022).

374. Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення: звіт. Світовий Банк, Уряд України, Європейська Комісія. *Міністерство розвитку громад та територій України*: веб-сайт. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/zvit-shvydka-ocinka-zavdanoyi-shkody-ta-potreb-na-vidnovlennya_ukr-1.pdf (дата звернення: 28.10.2022).

375. Jennings R. S. War's Aftermath in Ukraine: Preparing Now for the Day After. *Just Security*: web-site. URL: <https://www.justsecurity.org/81379/wars-aftermath-in-ukraine-preparing-now-for-the-day-after/> (дата звернення: 28.10.2022).

376. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства: інформаційно-аналітична доповідь / за ред. О. Піщуліної. К.: Центр Разумкова, 2022. 277 с.

377. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку "Загальні вимоги до фінансової звітності": Наказ Міністерства фінансів України від 07 лют. 2013 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 28.10.2022).

378. Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Ксенко О. А., Юрій С. І. *Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. / ред. С. В. Мочерний. Л.: Світ, 2005. Т. 2. 563 с.*
379. Поліщук І. Зміст категорії збитків та їх використання у сфері інтелектуальної власності. *Незалежний аудитор*. 2014. № 10. С. 108–111.
380. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 28.10.2022).
381. Про порядок розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 жов. 2022 р. № 1159. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-п#Text> (дата звернення: 28.10.2022).
382. Серебряк С. В. Методичний підхід до оцінювання економічних та соціальних втрат локальних територій задля запровадження спеціального режиму господарювання. *Актуальні питання економіки, фінансів, менеджменту та права в сучасних умовах: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 10 січ. 2023 р.)*. Рівне: ЦФЕНД, 2023. С. 76–77.
383. Sieriebriak S., Zabłodska I., Rohozian Y., Plietnov M., Vakhlakova V. Special mode of economic development of European countries in the post-war period: legal experience. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11 (57). P. 162–171. DOI: 10.34069/AI/2022.57.09.17.
384. Структура бюджетної системи України. *Open budget*: веб-сайт. URL: <https://openbudget.gov.ua/budget-literacy/budget-system/structure?type=tree> (дата звернення: 28.10.2022).
385. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування в січні 2023 року. *Дія.Бізнес*: веб-сайт. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna-v-sicni-2023-roku> (дата звернення: 28.10.2022).

386. Офіс з розвитку підприємництва та експорту. *Дія.Бізнес*: веб-сайт. URL: <https://business.dii.gov.ua/eepo> (дата звернення: 24.02.2023).
387. Проекти. *Центр розвитку інновацій*: веб-сайт. URL: <https://cid.center> (дата звернення: 24.02.2023).
388. Advanter Group – партнер для ринкового прориву. *Advanter*: веб-сайт. URL: <https://advanter.ua> (дата звернення: 24.02.2023).
389. Серебряк С. В. Спеціальний режим господарювання у парадигмі відновлення економіки України: податковий аспект. *Modern problems of science, education and society: the 7th Internat. scient. and pract. conf.* (Kyiv, September 11–13, 2023). Kyiv: SPC “Sci-conf.com.ua”, 2023. С. 559–561.
390. Яковенко Р. В. Національна економіка: навч. посіб. [2-ге вид., випр.]. Кіровоград: КОД, 2010. 548 с.
391. Sieriebriak S. Peculiarities of the formation of state policy in the field of special regimes of economic activity. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. Vol. 9. Is. 2. P. 186–192.
392. Яковенко Р. В. Державне регулювання економіки: конспект лекцій. Кіровоград: КНТУ, 2012. 40 с.
393. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03 бер. 2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> (дата звернення: 24.02.2023).
394. Серебряк С. В. Основні напрямки модернізації державної політики у сфері спеціальних режимів господарювання. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2023. № 1 (53). P. 315–321.
395. Про затвердження плану дій органів виконавчої влади з відновлення деокупованих територій територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 груд. 2022 р. № 1219-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-dii-orhaniv-vykonavchoi-a1219r> (дата звернення: 24.02.2023).
396. Фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури. *Урядовий портал*: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini/destroyed-infrastructure-fund-vidnovlennya-infrastrukturi>

(дата звернення: 25.02.2023).

397. Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету для відновлення пошкоджених об'єктів у м. Києві: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 жов. 2022 р. № 927-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vydilennia-koshtiv-z-rezervnoho-fondu-derzhavnoho-biudzhetu-dlia-vidnovlennia-poshkodzhenykh-objektiv-u-m-kyievi-927-181022> (дата звернення: 25.02.2023).

398. Деякі питання надання суб'єктам господарювання допомоги в рамках програми міжнародної технічної допомоги "EU4Business: конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП": Постанова Кабінету Міністрів України від 03 трав. 2022 р. № 523. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-nadannya-subyektam-gospodaryuvannya-dopomogi-v-ramkah-programi-mizhnarodnoyi-tehnichnoyi-dopomogi-eu4business-konkurentospromozhnist-ta-internacionalizaciya-msp-523-030522> (дата звернення: 25.02.2023).

399. План відновлення України. *Відновлення України*: веб-сайт. URL: <https://recovery.gov.ua> (дата звернення: 25.02.2023).

400. Проєкти національної програми Поліпшення бізнес-середовища. *Відновлення України*: веб-сайт. URL: <https://recovery.gov.ua/project/program/boost-business-environment> (дата звернення: 26.02.2023).

401. Серебряк С. В. Відображення розвитку правового забезпечення спеціальних режимів господарювання в програмних документах. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т 1. С.133–140. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.2.1.21.

402. Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць: Закон України від 06 вер. 2012 р. № 5205-VI (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5205-17#Text> (дата звернення: 26.02.2023).

403. Серебряк С. В. Трансформація державної економічної політики України в контексті запровадження нових спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання. *Актуальні питання у сучасній науці. Право*. 2023. № 2 (8). С. 151–167.

404. Черніков Д. О. Модернізація системи державної підтримки суб'єктів господарювання в Україні. К.: НІСД, 2013. 28 с.

405. Про державні цільові програми: Закон України від 18 бер. 2004 р. № 1621. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text> (дата звернення: 26.02.2023).

406. Про затвердження Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 лют. 2013 р. № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2013-п#Text> (дата звернення: 26.02.2023).

407. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 09 груд. 2020 р. № 1236. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-9-grudnya-2020-r-1236-372> (дата звернення: 26.02.2023).

408. Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”: Закон України від 24 лют. 2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 27.02.2023).

409. Олешко А. А. Концептуальні засади антикризового регулювання національної економіки. *Економіка та держава*. 2012. № 9. С. 4–7.

410. Концепція модернізації господарського законодавства України. *LexInform*: веб- сайт. URL: <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/kontseptsiya-modernizatsiyi-gospodarskogo-zakonodavstva-ukrayiny/> (дата звернення: 27.02.2023).

411. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 27.02.2023).

412. Зведена інформація про розмір та дату встановлення на відповідних територіях ставок місцевих податків і зборів, а також про встановлені податкові пільги, які будуть діяти у 2023 році. *Державна податкова служба України*: веб-сайт. URL:

<https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatki-ta-zbori/stavki-mistsevih-podatkiv-ta-zboriv/kiivska-oblast/zvedena-informatsiya-2023> (дата звернення: 10.05.2023).

413. Про затвердження Порядку подання та оформлення повідомлень про нову державну допомогу та про внесення змін до умов чинної державної допомоги: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 04 бер. 2016 р. № 2-рп (зі змінами). URL: <https://northmtv.amcu.gov.ua/news/rozporядzhennya-antimonopolnogo-komitetu-ukraini-vid-04032016-2-rp-pro-zatverdzhennya-poryadku-podannya-ta-goformlennya-povidomlen-pro-novu-derzhavnu-dopomogu-ta-pro-vnesennya-zmin-do-umov-c> (дата звернення: 10.05.2023).

414. Рябцева Н. Г. Встановлення місцевих податків та зборів як вплив на місцевий економічний розвиток: методичні рекомендації у сфері місцевого економічного розвитку. К.: Асоціація міст України, 2023. С. 8–13.

415. Серебряк С. В. Види спеціальних режимів господарювання на територіях різних функціональних типів в умовах мілітарного впливу. *Розвиток України в умовах мілітарного впливу: соціально-правові, економічні та екологічні аспекти*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28 бер. 2023 р.). У 2-х томах / за заг. ред. Устименка В.А.; ред.-упоряд. Градобоева Є.С., Ілларіонов О.Ю., Санченко А.Є. Київ ВАІТЕ, 2023. С.193-197. URL:https://hozpravoreposit.kyiv.ua/bitstream/handle/765432198/214/DevelopmentOfUkraine_vol2.pdf?sequence=1&isAllowed=y

416. Про внесення змін до Закону України “Про засади державної регіональної політики”: Проект Закону України від 01 квіт. 2021 р. № 5323 URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71562 (дата звернення: 10.05.2023).

417. Про затвердження Плану пріоритетних дій Уряду України на 2023 р.: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 бер. 2023 р. № 221-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.05.2023).

418. Що таке Цілі сталого розвитку? *UNDP*: веб-сайт. URL:

<https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 10.10.2023).

419. Наша робота над досягненням Цілей сталого розвитку в Україні. *Організація Об'єднаних Націй. Україна:* веб-сайт. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> (дата звернення: 10.10.2023).

420. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05 серп. 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.10.2023).

421. Питання збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 серп. 2019 р. № 686-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/686-2019-p#Text> (дата звернення: 11.10.2023).

422. Добровільний національний огляд стану досягнення Цілей сталого розвитку. *Організація Об'єднаних Націй. Україна:* веб-сайт. URL: <https://ukraine.un.org/uk/151096-добровільний-національний-огляд-щодо-цілей-сталого-розвитку-в-україні> (дата звернення: 11.10.2023).

423. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вер. 2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 11.10.2023).

424. Сторонянська І., Патицька Х., Дуб А. Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах антикризові інструменти у воєнний і післявоєнний період: посібник для органів місцевого самоврядування. Львів, 2022. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/838/LED.pdf> (дата звернення: 11.10.2023).

425. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січ. 2018 р. № 67. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

426. Жекало Г. І. Цифрова економіка України: проблеми та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 26. Ч. 1. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/26_1_2019ua/12.pdf (дата звернення: 12.10.2023).

427. Іртищева І. О., Сєнкевич О. Ф. Цифрова трансформація регіонів України: об'єктивна необхідність, принципи цифрового розвитку та особливості регулювання. *Регіональна економіка*. 2020. № 1 (95). С. 14–21. DOI: [10.36818/1562-0905-2020-1-2](https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-1-2).

428. Пищуліна О. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. Центр Разумкова. К.: Заповіт, 2020. 274 с.

429. Цифрова адженда України – 2020. (Цифровий порядок денний – 2020). Концептуальні засади. К.: ХайТек Офіс Україна, 2016. URL: <https://ucco.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата звернення: 12.10.2023).

430. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 трав. 2013 р. № 386. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/246420577> (дата звернення: 12.10.2023).

431. Цифрове Співтовариство: Україна та ЄС готують спільний проект в сфері цифрового ринку. *Європейська правда*: веб-сайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/06/29/7051397/> (дата звернення: 12.10.2023).

432. Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листоп. 2021 р. № 1467-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-p#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

433. Цифрова держава. *Дія*: веб-сайт. URL: <https://plan2.diia.gov.ua> (дата звернення: 12.10.2023).

434. Белякова О. Дія Сіту: переваги та міфи. *Ліга Закон*: веб-сайт. URL:

https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA016026 (дата звернення: 12.10.2023).

435. Дві області затвердили програму інформатизації: пріоритети Волині та Закарпаття до 2025. *Урядовий портал*: веб-сайт. URL: <https://thedigital.gov.ua/regions/news/dvi-oblasti-zatverdili-programu-informatizatsii-prioriteti-volini-ta-zakarpattya-do-2025> КМУ (дата звернення: 12.10.2023).

436. Серебряк С. В. Правове регулювання розвитку цифрової економіки в контексті запровадження нових спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання. *Інтернаука. Юридичні науки*. 2023. № 3. DOI: [10.25313/2520-2308-2023-3-8642](https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-3-8642). URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/law2023/3/8642> (дата звернення: 13.06.2023).

437. *Проекти*. *Міністерство цифрової трансформації*: веб-сайт. URL: <https://thedigital.gov.ua/projects> (дата звернення: 13.06.2023).

438. Реєстр державної допомоги. *Дія*: веб-сайт. URL: <https://data.gov.ua/dataset/16fcf128-1a28-41d5-8081-3dffffe68b397> (дата звернення: 13.06.2023).

439. Sieriebriak S. V. Legal content of the special economic activity regime in the context of state economic policy. *Science and technology: problems, prospects and innovations: proceedings of the 1st International scientific and practical conference*. CPN Publishing Group. Osaka, Japan. 2022. P. 505-508.

440. Бюджетний кодекс України від 08 лип. 2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 13.06.2023).

441. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 лип. 1999 р. № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 13.06.2023).

442. Повоєнне відродження України. Візія Відділення економіки НАН України щодо повоєнної розбудови України. *Національна академія наук України*: веб-сайт. URL: <https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/>

[2022/12/%D0%92%D1%96%D0%B7%D1%96%D1%8F%20-%202022.12.05.pdf](https://mine.dsns.gov.ua/2022/12/%D0%92%D1%96%D0%B7%D1%96%D1%8F%20-%202022.12.05.pdf)

(дата звернення: 13.06.2023).

443. Серебряк С. В. Правове забезпечення модернізації державної політики щодо спеціальних режимів господарювання в сучасних умовах. *Юридичний бюлетень*. 2023. № 28. С. 68–75.

444. Інтерактивна мапа територій, які потенційно можуть бути забруднені вибухонебезпечними предметами. *Сервіс протимінної діяльності ДСНС*: веб-сайт. URL: <https://mine.dsns.gov.ua> (дата звернення: 13.06.2023).

445. Серебряк С. В. Концепт формування нових спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 4. С. 49–53. DOI: 10.37634/efp.2023.4.11.

446. Реєстр Дія. Сіті. *Diia. City*: веб-сайт. URL: <https://city.diia.gov.ua/registry/resident> (дата звернення: 14.06.2023).

447. Серебряк С. В. Моніторинг результатів запровадження нових спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання. *Innovations and prospects in modern science: the 6th International scientific and practical conference (Stockholm, June 5-7, 2023)*, Stockholm: SPC, 2023. P. 621–623.

448. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року: Проект Закон України від 07 серп. 2018 р. № 9015. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=332> (дата звернення: 14.06.2023).

449. Sieriebriak S. Modernization of state economic policy by implementation of the special economic activity regime. *Internauka. Juridical Sciences*. 2022. № 10. DOI: 10.25313/2520-2308-2022-10-8323. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/law2022/10/8323> (дата звернення: 13.06.2023).

450. Економічні профілі громад Львівської області – крок до місцевого економічного розвитку. *Децентралізація*: веб-сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/admin/articles/16070.html> (дата звернення: 13.06.2023).

451. Петруненко Я.В. Проблеми забезпечення ефективного використання державних коштів: господарсько-правовий аспект : монографія / Я. В. Петруненко. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. 416 с.

452. Петруненко Я. В. Створення спеціальних (вільних) економічних зон як засіб державного стимулювання економічного розвитку окремих територій. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 1 № 73 (2022). С. 141-146.

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.23>

ДОДАТКИ

Додаток А [47]

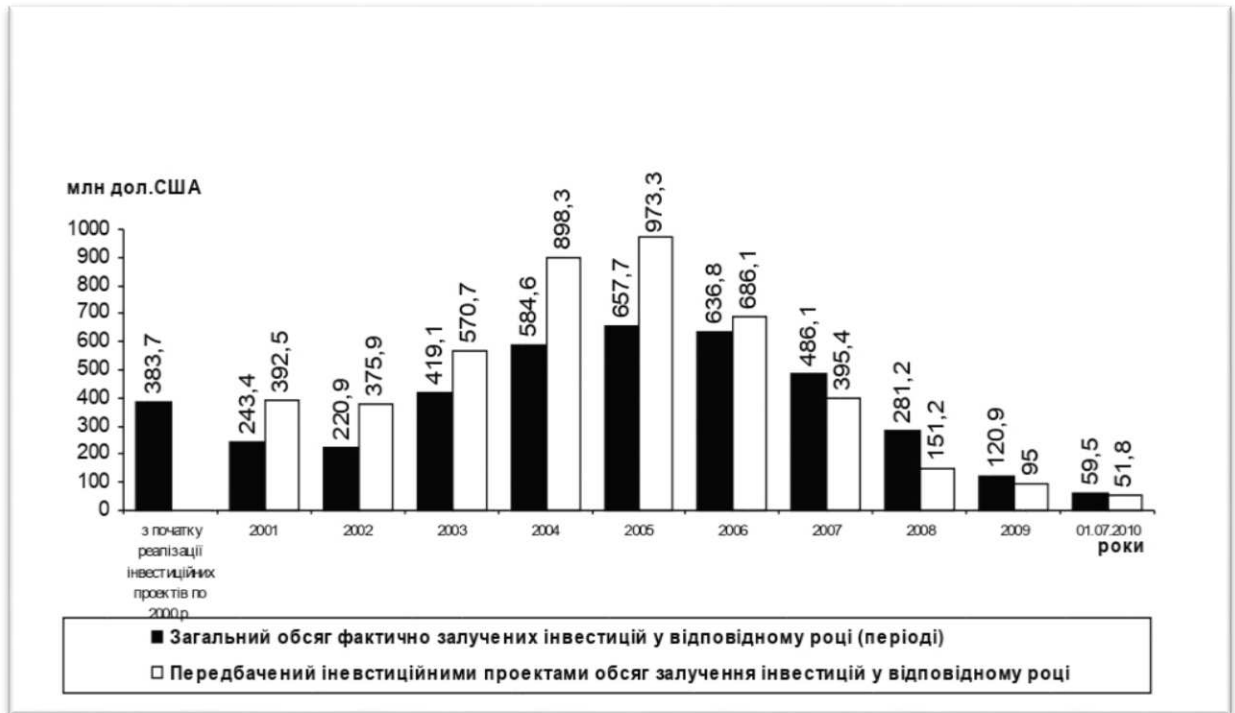

Рис 1. Динаміка планових та залучених обсягів інвестицій суб'єктами господарювання в рамках ТПР з 2001 по 2010 роки

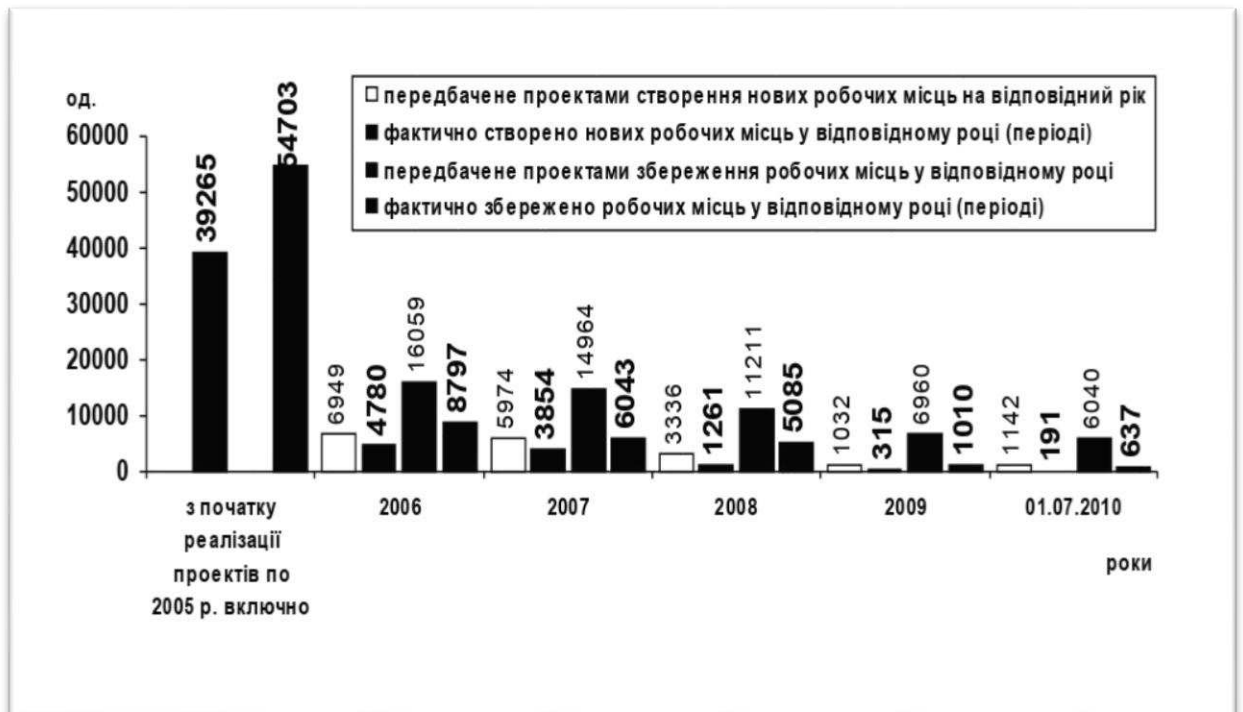

Рис 2. Динаміка кількості планових та фактично створених і збережених робочих місць в рамках ТПР в Україні з 2005 по 2010 роки

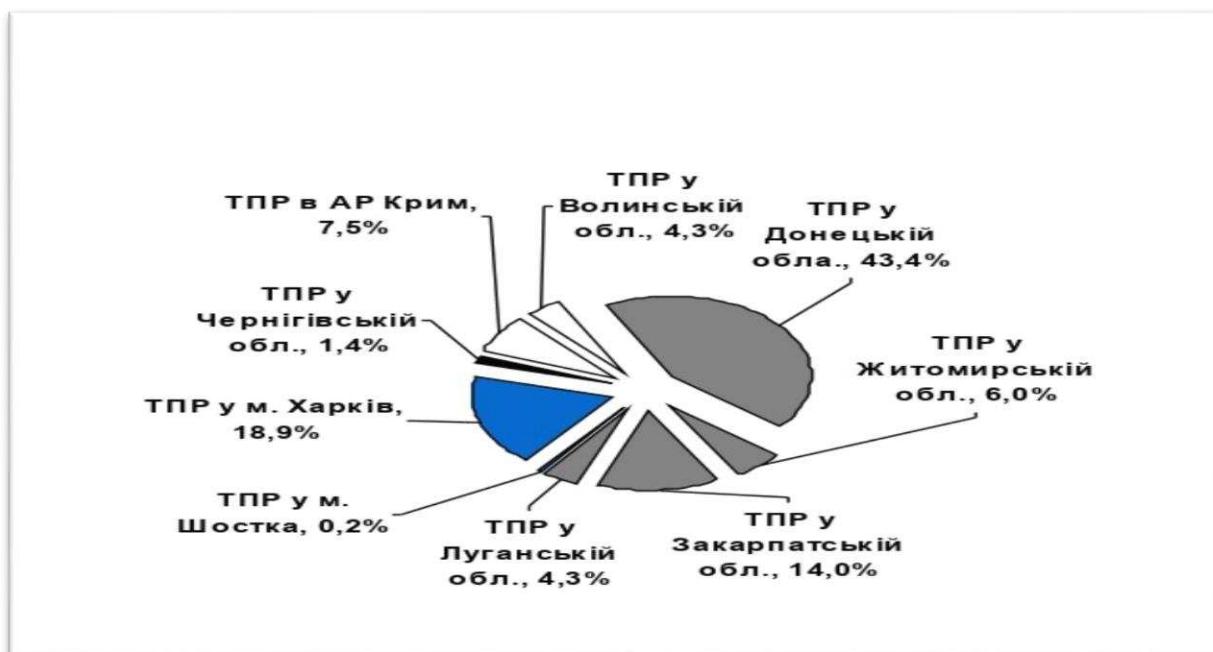

Рис 3. Створення нових робочих місць в окремих ТПР (з 2005 по 2010 рік)

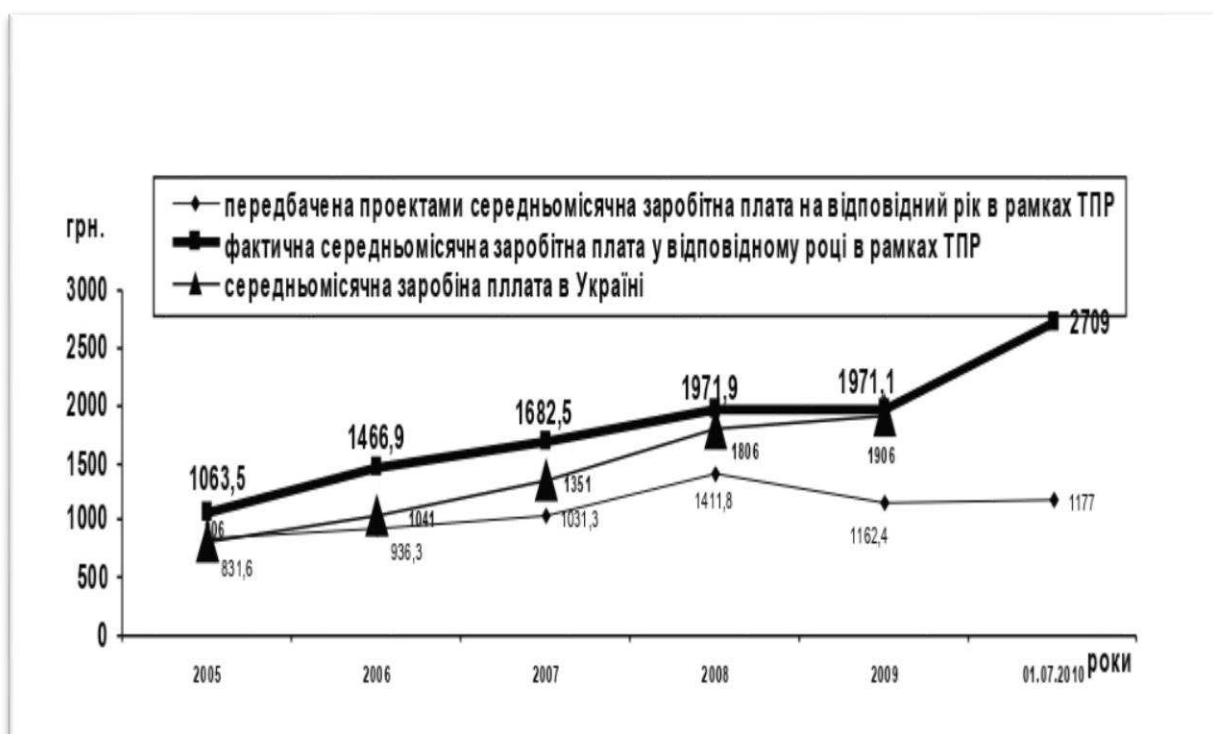

Рис 4. Динаміка середньомісячної заробітної плати працівників в рамках ТПР (з 2005 по 2010 рік)

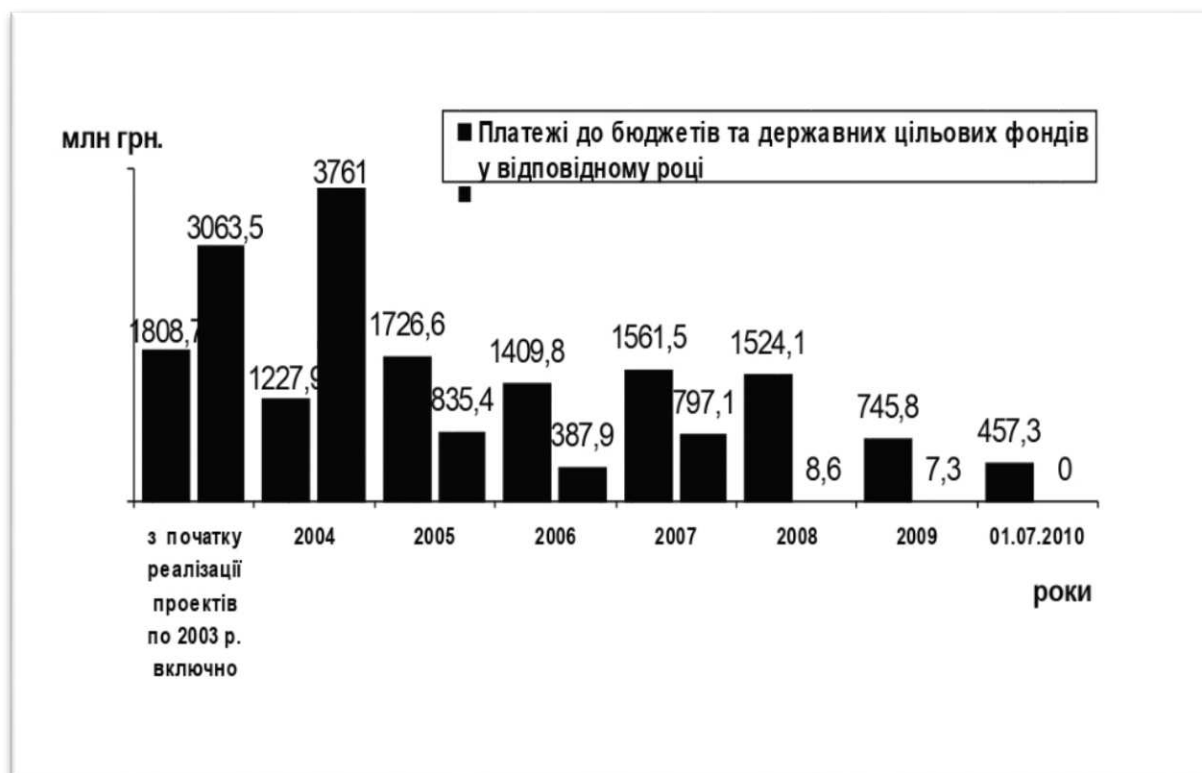

Рис 5. Розрахунки з бюджетом суб'єктів господарювання ТПР (з 2005 по 2010 рік)

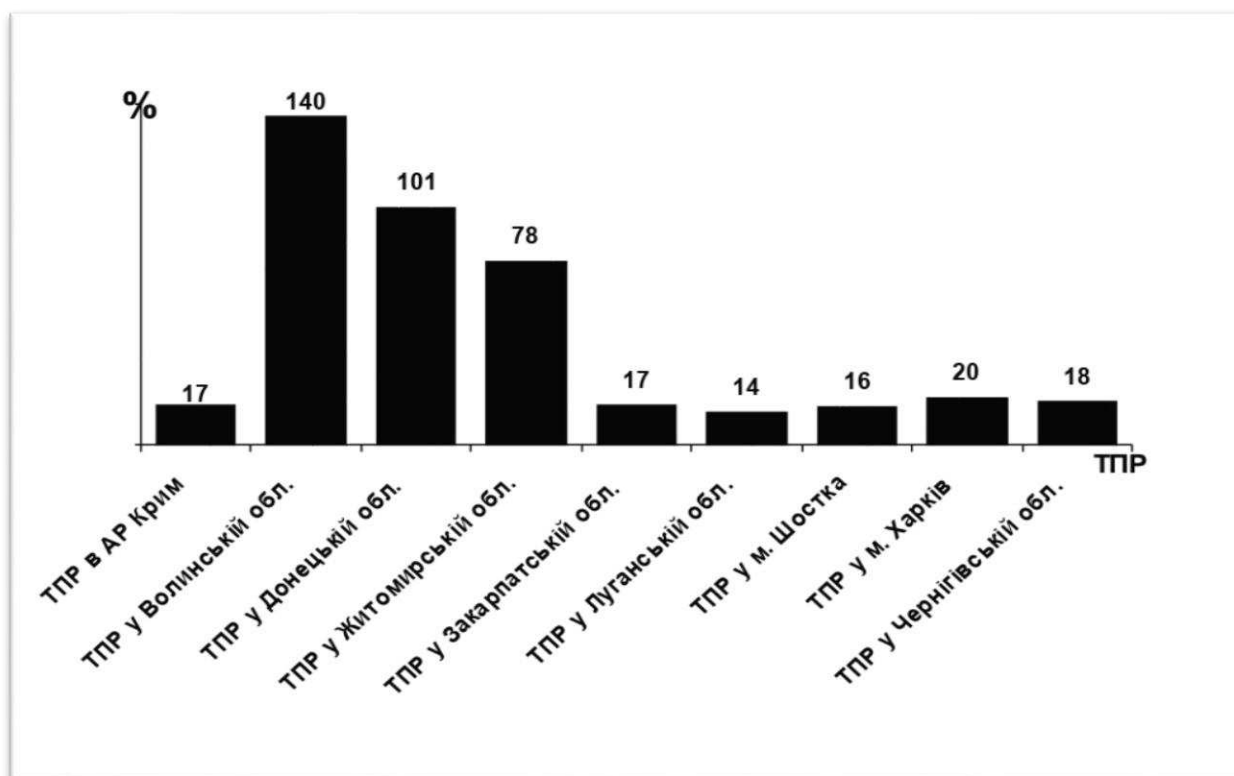

Рис 6. Співвідношення обсягу отриманих пільг до обсягів залучених інвестицій з 1.04.2005 р. по 01.07.2010 р.

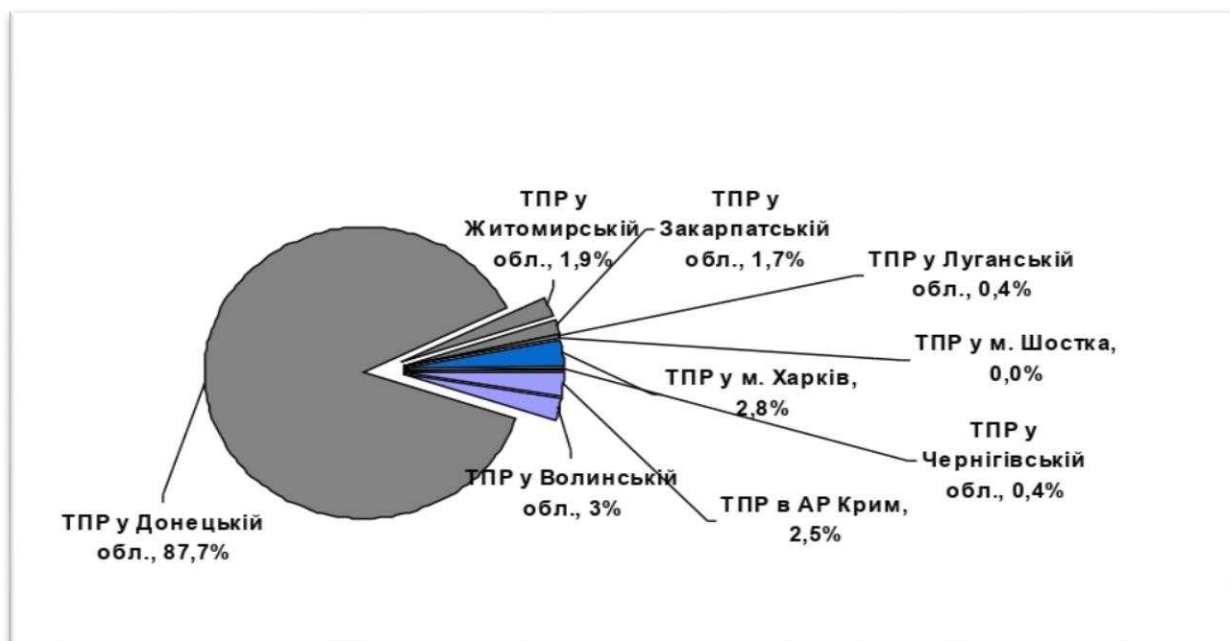

Рис 7. Обсяги отриманих фіскальних пільг суб'єктами господарювання в розрізі окремих ТПР (станом на 01.01.2006 р.)

Додаток Б

Таблиця Б1 - Поглиблена класифікація економічної злочинності, що представлена в науковій та навчальній літературі (класифікаційні ознаки, автори та групи економічних злочинів)

Класифікаційна ознака: ЗА ЗМІСТОМ СКОЄНОГО ЗЛОЧИНУ						
Кальман О.Г.						
злочини в сфері відносин власності, вчинені в процесі економічної діяльності	злочини в сфері проявів монополізму і недобросовісної конкуренції		злочини в сфері відносин обслуговування населення	злочини в сфері регулювання переміщення майна через митий кордон України		
злочини в сфері фінансових відноси	злочини в сфері виконання бюджету		злочини в сфері підприємницьких відносин		злочини в сфері приватизації	
Панченко П.Н.						
Посадові злочини в економічній діяльності	Незаконне підприємництво	Операції з майном незаконного походження	Кредитні злочини	Недобросовісна конкуренція	Митні злочини	Податкові злочини
Матусовський Г.А.						
виконання бюджету		фінансових відносин	підприємницьких відносин		митного регулювання	
відносин власності, що пов'язані зі службовою діяльністю		захисту від монополізму і недобросовісної конкуренції		обслуговування населення		
Гуторова Н.О., Романов С.Ю.						
злочини, пов'язані зі зловживаннями капіталовкладеннями і які завдають збитки компаньйонам, акціонерам і ін. (різноманітні незаконні операції з бухгалтерськими документами, акціями)			злочини, що полягають у зловживаннях депозитним капіталом і завдають збитки кредиторам, гарантам (фіктивні банкрутства, шахрайства в сфері фінансів, маніпуляції з субсидіями)			
злочини, пов'язані з порушенням правил вільної конкуренції (промислове шпигунство, штучне завищення або заниження цін, змова про фіксування цін, неправдива реклама)			злочини, що полягають у порушенні прав споживачів (випуск недоброякісної продукції, що заподіює фізичної шкоди споживачам, різноманітні види шахрайства)			
злочини, пов'язані з незаконною експлуатацією природи, які завдають збитків навколишньому середовищу (забруднення навколишнього середовища, порушення правил будівництва)			злочини, що посягають на фінансову систему держави (приховання прибутків, ухилення від сплати податків, порушення контролю за торгівлею і виробництвом)			
злочини, що полягають у зловживаннях в сфері соціального страхування і пенсійного забезпечення; злочини, пов'язані зі свідомим порушенням правил техніки безпеки, що заподіює матеріальних або фізичних збитків робітникам			комерційні хабарі			
			комп'ютерні злочини			

Продовження табл. Б1

Митрофанов І., Гайкова Т.									
злочини здійснення діяльності	проти державою	порядку фінансової	Злочини проти встановленого порядку обігу цінних паперів та інших документів		Злочини проти встановленого порядку здійснення зовнішньоекономічної діяльності		злочини проти порядку зайняття підприємницькою й іншою діяльністю		
злочини проти прав і законних інтересів кредиторів		злочини конкуренції	проти	добросовісної	злочини проти прав і законних інтересів споживачів		злочини проти встановленого порядку приватизації		
Класифікаційна ознака: ЗА СУБ'ЄКТНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ									
Попович В. М.									
види злочинів, які вчиняються суб'єктами економічних відносин		злочини, які обслуговують кримінальні економічні відносини		діяння, які спрямовані на економічні відносини з метою їх припинення, витиснення суб'єктів з певної економічної діяльності, вимоги виплати грошових коштів за надання різних послуг щодо охорони, боротьби з конкурентами та перебування на території, яка контролюється певною злочинною групою					
Литвак О.М.									
розкрадання майна, незалежно від форм власності, шляхом присвоєння, розтрата і зловживання службовим становищем, а також різноманітні виробничі крадіжки, пов'язані з легальним доступом до викраденого					корисливі злочини, що скоюються посадовими особами підприємств, організацій шляхом зловживання службовим становищем без ознак розкрадання				
Класифікаційна ознака: ЗА РІЗНОВИДАМИ СПЕЦІАЛЬНОГО РЕЖИМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ									
Серебряк С.В.									
злочини в спеціальних (вільних) економічних зонах;	злочини в морських економічних зонах України;	злочини в умовах концесії;	злочини в умовах воєнного стану.	злочини на державному кордоні України;	злочини в санітарно-захисних та інших охоронних зонах;	злочини на територіях і об'єктах, що особливо охороняються;	злочини в окремих галузях економіки;	злочини в умовах надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації;	злочини на територіях різних функціональних типів

* побудовано автором на основі даних [346]

Додаток В

Податки територіальних громад України станом на 1.01.2023 року

Вид податку	Об'єкт оподаткування	Граничні ставки оподаткування відповідно до чинного законодавства	
Єдиний податок	1 група	10% від прожиткового мінімуму	
	2 група	20% від мінімальної заробітної плати	
Податок на Нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	Житлова нерухомість	1,5% від мінімальної заробітної плати за 1м ² з фізичної	
		1,5% від мінімальної заробітної плати за 1м ² з юридичної особи	
	Нежитлова нерухомість	1,5% від мінімальної заробітної плати за 1м ² з фізичної особи	
		1,5% від мінімальної заробітної плати за 1м ² з юридичної особи	
Земельний податок	Вид цільового призначення земель	Земельні ділянки, зокрема у власності: % НГО (НГО проведено), % НГО ріллі (НГО не проведено)	Земельні ділянки в постійному користуванні суб'єктів господарювання (крім державної та комунальної власності): % НГО (НГО проведено)
	с/г	0,3-1,0% і 0,3-5,0%	
	житлової забудови	До 3% і До 5%	
	громадської забудови	До 3% і До 5%	
	природно- заповідного фонду	До 3% і До 5%	
	оздоровчого	До 3% і До 5%	
	рекреаційного	До 3% і До 5%	
	історико- культурного	До 3% і До 5%	
	лісгосподарського	До 0,1% і До 0,1%	
водного фонду	До 3% і До 5%		
промисловості (для розміщення та експлуатації основних, підсобних і допоміжних будівель та споруд):	До 3% і До 5%		
транспорту	До 3% і До 5%		
зв'язку	До 3% і До 5%		
енергетики	До 3% і До 5%		
оборони	До 3% і До 5%		
Туристичний збір	Кожна доба тимчасового розміщення в місцях проживання (ночівлі)	внутрішній туризм (громадяни України) – до 0,5% (до 30 грн); в'їзний туризм (іноземці) – до 5% (до 300 грн).	
Збір за місця для паркування транспортних засобів	1 м ² земельної ділянки за кожний день провадження діяльності із забезпечення паркування ТЗ	0,075% мінімальної заробітної плати	

До 12%

* побудовано автором на основі даних [414]

ДОДАТОК Г

**НАУКОВІ ПРАЦІ, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ
НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ:**

Монографії (розділи у колективних монографіях)

1.Серебряк С. В. Класифікація територій України, на яких запроваджено спеціальний правовий режим економічної діяльності. Тým autorů. Moderní aspekty vědy: XXII. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. str. С. 399–411.

2.Серебряк С. В., Гречана С. І. Нормативно-правове забезпечення оцінки економічних збитків через війну як передумова запровадження спеціальних правових механізмів господарювання. Economy, finance, law: current problems and development prospects: collective monograph. Anisiia Tomanek OSVČ. 2023. P. 54–98.

Особистий внесок: проведено моніторинг чинних нормативно-правових актів щодо оцінки економічних збитків через війну.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

3.Серебряк С. В. Економіко-правовий ретроаналіз створення територій пріоритетного розвитку в Україні в контексті спеціального режиму господарювання. *European reforms bulletin*. 2021. № 4. P. 79–85.

4.Sieriebriak S., Zabłodska I., Rohozian Y., Plietnov M., Vakhlakova V. Special mode of economic development of European countries in the post-war period: legal experience. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11 (57). P. 162–171. (**Web of Science**).

DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.57.09.17>

Особистий внесок: висвітлено правовий аспект особливого режиму економічного розвитку європейських країн у повоєнний (постконфліктний) час.

5.Sieriebriak S., Ilchenko H., Hryhorenko O., Pavliuchenko Y., Babiuk A. Carrying out economic activity in war conditions: legal aspect. *Journal of interdisciplinary research*. 2022. Vol. 12. Is. 2. Special issue XXXI. P. 41–46. (**Web of Science**).

DOI: <https://doi.org/10.33543/I20231>

Особистий внесок: визначено правові особливості здійснення господарської діяльності в умовах війни.

6. Sieriebriak S. Peculiarities of the formation of state policy in the field of special regimes of economic activity. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. Vol. 9. Is. 2. P. 186–192. (**Web of Science**).

DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-2-186-192>

7. Sieriebriak S., Zablodska I., Rohozian Y., Khandii O., Litvinova I. European Experience in the Construction of Territories with Special Economy Regime after an Armed Conflict: A Trajectory of Sustainability. *Problemy ekorozwoju*. 2023. Vol. 18 (1). P. 51–60. (*Scopus, Web of Science*).

DOI: <https://doi.org/10.35784/pe.2023.1.05>

Особистий внесок: досліджено європейські кейси щодо забудови території з особливим режимом економіки після збройного конфлікту.

8. Sieriebriak S., Veselovska, N., Petkov, V., Dovban, I., Udod, A. Crime prevention in special (free) economic zones. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41. Is. 77. P. 369–389. (*Web of Science*).

DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4177.25>

Особистий внесок: проведено аналіз злочинності в спеціальних (вільних) економічних зонах.

9. Серебряк С. В. Основні напрямки модернізації державної політики у сфері спеціальних режимів господарювання. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2023. № 1 (53). P.315–321.

DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.1.47>

10. Sieriebriak S., Kirin R., Yevstihnieiev A., Vyprytskyi A. Legal aspects of mining in Ukraine: European integration vector. *Mining of Mineral Deposits*. 2023. Vol. 17. Is. 2. P. 44–52. (*Scopus, Web of Science*).

DOI: <https://doi.org/10.33271/mining17.02.044>

Особистий внесок: проаналізовано правові аспекти умов господарювання в контексті Євроінтеграції.

11. Серебряк С. В. Функціонування територій пріоритетного розвитку в Україні в повоєнний період. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2023. № 2 (54). С. 166–177. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.2.24>

12. Sieriebriak S., Gevko V., Brusakova O., Posykaliuk O., Hrudnytskyi V. Transformation of international forms of legal regulation of corporate relationships. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41 (78). P. 63–76. (*Web of Science*).

DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.04>

Особистий внесок: проаналізовано міжнародні форми правового регулювання корпоративних відносин та їх роль в господарюванні.

Статті у наукових фахових виданнях України

13. Серебряк С. В. Науково-теоретичні аспекти дослідження сутності правового режиму у площині господарського права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 417–420.

DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.04>

14. Серебряк С. В. Модернізація правового регулювання територій пріоритетного розвитку: виклики сучасності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 2. Т. 2. С. 323–333.

URL: http://nvppp.in.ua/vip/2017/2-2/2-2_2017.pdf

15.Серебряк С. В. Понятійно-категоріальний апарат спеціального режиму господарювання: окремі аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 499–502.

URL:http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/08/Porivnyalno-analitichne-pravo-4-2018_1.pdf

16.Серебряк С. В. Теоретичні підходи до розуміння сутності спеціального режиму господарювання як економіко-правової категорії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2019. Вип. 57. Т. 2. С. 169–173.

URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/08/Uzhgorod-pravo-57_2019_T-2_1.pdf

17.Серебряк С. В. Функціональні зв'язки спеціального режиму господарювання в системі господарського права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 4. С. 942–949.

URL:http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/09/PAP-4_20201.pdf

18.Серебряк С. В. Архітектонічні аспекти спеціального режиму господарювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2020. Вип. 61. Т. 2. С. 165–169.

URL:<https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/09/Syeryebryak.pdf>

19.Серебряк С. В. Розвиток законодавства про спеціальний режим господарювання: територіальний аспект. *Наукові перспективи*. 2022. № 7 (25). С. 369–382. DOI: 10.52058/2708-7530-2022-7(25)-369-382.

DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7\(25\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7(25))

20.Серебряк С.В. До визначення правової природи поняття “спеціальний режим” у сфері господарювання. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2022. № 1 (43). С. 80–90.

DOI:<https://doi.org/10.33216/2218-5461-2022-43-1-80-90>

21.Sieriebriak S. Features of the establishment and development of the legislation of Ukraine on the procedure for carrying out economic activities under the conditions of marital state. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2022. Вип. 3(99). С. 208–214.

DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.99.208-215>

22.Sieriebriak S. Special economic regime: content and place in the system of economic legislation. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 175–178.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/38>

23.Sieriebriak S. Modernization of state economic policy by implementation of the special economic activity regime. *Internauka. Series: Juridical Sciences*. 2022. № 10. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/law2022/10/8323>

DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2022-10-8323>

24.Серебряк С. В. Трансформація державної економічної політики України в контексті запровадження нових спеціальних правових режимів

(механізмів) господарювання. *Актуальні питання у сучасній науці. Право. 2023. № 2 (8). С. 151–167.*

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-2\(8\)-236-250](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-2(8)-236-250)

25.Серебряк С. В. Відображення розвитку правового забезпечення спеціальних режимів господарювання в програмних документах. *Право і суспільство. 2023. № 2. Т 1. С. 133–140.*

DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.1.21>

26.Серебряк С. В. Порядок здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану: аспекти правової регламентації. *Академічні візії. 2023. Вип. 17. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/177>*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7919988>.

27.Серебряк С. В. Правове регулювання розвитку цифрової економіки в контексті запровадження нових спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання. *Інтернаука. Юридичні науки. 2023. № 3.*

DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-3-8642>

28.Серебряк С. В. Компаративний аналіз актів правового регулювання спеціального режиму господарювання: територіальний підхід. *Академічні візії. 2023. Вип. 18. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/350>*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7919988>.

29.Серебряк С. В. Правове забезпечення модернізації державної політики щодо спеціальних режимів господарювання в сучасних умовах. *Юридичний бюлетень. 2023. № 28. С. 68–75.*

DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.28.09>

30.Серебряк С. В. Концепт формування нових спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання. *Економіка. Фінанси. Право. 2023. № 4. С. 49–53.*

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.4.11>

31.Серебряк С. В. Гарантії при запровадженні спеціальних режимів господарювання: переосмислення підходів до розуміння. *Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2023. № 1 (45). С. 101–110.*

DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-45-1-101-110>.

32.Серебряк С. В. Сутнісні аспекти поняття “спеціальний правовий режим господарювання”. *Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 2. С. 253–257.*

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/57>

33.Серебряк С. В. Економіко-правові передумови запровадження спеціальних режимів господарювання у післявоєнний період. *Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 4. С. 208–213.*

DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.33>.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

34. Sieriebriak S. V. Complementary components of the special economy regime. *Modern research in world science: the 6 th Internat. scient. and pract. conf.* (Lviv, Sept. 4–6, 2022). Lviv: SPC, 2022. P. 832–835.

URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/09/MODERN-RESEARCH-IN-WORLD-SCIENCE-4-6.09.2022.pdf>

35. Серебряк С. В. Аналіз злочинності як передумови запровадження спеціального режиму господарювання. *Реформування законодавства в контексті проведення державних реформ: матеріали наук.-практ. конф.* (м. Запоріжжя, 16-17 вер. 2022 р.). Одеса: Молодий вчений, 2022. С. 77–80.

URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/book/9>

36. Sieriebriak S. V. Legal content of the special economic activity regime in the context of state economic policy. *Science and technology: problems, prospects and innovations: proceedings of the 1st Internat. scient. and pract. conf.* CPN Publishing Group. Osaka, Japan. 2022. P. 505–508.

URL: <https://sci-conf.com.ua/i-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-science-and-technology-problems-prospects-and-innovations-19-21-10-2022-osaka-yaponiya-arhiv/>

37. Серебряк С. В. Методичний підхід до оцінювання економічних та соціальних втрат локальних територій задля запровадження спеціального режиму господарювання. *Актуальні питання економіки, фінансів, менеджменту та права в сучасних умовах: зб. тез допов. міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Рівне, 10 січ. 2023 р.). Рівне: ЦФЕНД, 2023. С. 76–77.

URL: <http://www.economics.in.ua/2023/01/blog-post.html>

38. Серебряк С. В. Моніторинг результатів запровадження нових спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання. *Innovations and prospects in modern science: the 6th Internat. scient. and pract. conf.* (Stockholm, June 5–7, 2023). Stockholm: SPC, 2023. P. 621–623.

URL: <https://sci-conf.com.ua/vi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-innovations-and-prospects-in-modern-science-5-7-06-2023-stokgolm-shvetsiya-arhiv/>

39. Серебряк С. В. Спеціальний режим господарювання у парадигмі відновлення економіки України: податковий аспект. *Modern problems of science, education and society: the 7th Internat. scient. and pract. conf.* (Kyiv, Sept. 11–13, 2023). Kyiv: SPC “Sci-conf.com.ua”, 2023. С. 559–561.

URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/09/MODERN-PROBLEMS-OF-SCIENCE-EDUCATION-AND-SOCIETY-11-13.09.23.pdf>

40. Серебряк С. В. Особливості правової регламентації засобів регулюючого впливу держави у спеціальному режимі господарювання. *Сталий розвиток держави і права в умовах глобалізаційних процесів: матеріали наук.-практ. конф.* (м. Хмельницький, 15–16 вер. 2023 р.). Одеса: Молодий вчений, 2023. С. 43–46.

URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/book/58>

41. Серебряк С. В. Види спеціальних режимів господарювання на територіях різних функціональних типів в умовах мілітарного впливу. *Розвиток України в умовах мілітарного впливу: соціально-правові, економічні та екологічні аспекти*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 бер. 2023 р.). У 2-х томах. Том 2. За заг. ред. Устименка В.А.; ред.-упоряд.: Градобоева Є.С., Ілларіонов О.Ю., Санченко А.Є. Київ: ВАІТЕ, 2023. С.193-197.

URL:https://hozpravoreposit.kyiv.ua/bitstream/handle/765432198/214/DevelopmentOfUkraine_vol2.pdf?sequence=1&isAllowed=y

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин

01008, м.Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-49-02

До спеціалізованої вченої ради
із захисту дисертацій
на здобуття наукового ступеня -
доктора юридичних наук

Довідка
про впровадження науково-практичних результатів
дисертаційної роботи Серєбряка С.В.

Наведені в дисертаційній роботі висновки та деякі результати наукових досліджень автора щодо правового регулювання спеціального режиму господарювання мають наукову та практичну цінність. Зокрема, практичну цінність мають дослідження досвіду використання спеціального режиму господарювання в європейській правовій парадигмі, особливості становлення та розвитку законодавства України щодо здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану тощо.

Наукову цінність мають розроблені автором концептуальні засади запровадження нових спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання в контексті трансформації державної економічної політики України через війну.

Заслужують на увагу пропозиції автора про доцільність запровадження спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання на деокупованих окремих районах Луганської й Донецької областей та Автономної Республіки Крим з використанням стимулів й обмежень для територіальних громад і суб'єктів господарювання. А також використання територіально-орієнтованого підходу до розбудови економіки у повоєнний час.

Заступник
голови Комітету Верховної Ради України
з питань прав людини

Р.ГОРБЕНКО

ЄАС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Горбенко Руслан Олександрович
Сертифікат: 26B2648ADD3032E104000003F0D2F00FACAAAD00
Дійсний до: 13.12.2024 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
105д9/10-2023/104130 від 16.05.2023

1192256

ЛУГАНСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ЛУГАНСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ

ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
ТА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

просп. Центральній, 59, м. Стверодонцях, Луганська область, Україна, 93406
тел./факс: (+38 06452) 2-33-08 e-mail: economylosda@gmail.com код ЄДРПОУ 24188344

12.06.2023 № 09/02-12/0992

На № _____ від _____

Спеціалізована вчена рада
із захисту дисертацій на здобуття
наукового ступеня доктора
юридичних наук Східноукраїнського
національного університету
імені В. Даля

ДОВІДКА
ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ СЕРЕБРЯКА С.В.

Результати дисертаційної роботи Серебряка Станіслава Вадимовича на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук з питань правового регулювання спеціального режиму господарювання мають наукову й практичну значущість та враховані у поточній роботі Луганської військової державної адміністрації.

Враховані пропозиції дисертанта щодо:

можливості та доцільності запровадження спеціального правового режиму (механізму) господарювання, який буде спиратися не тільки на місцеві податки (пільги), через неможливість органами місцевого самоврядування забезпечувати податкові надходження до місцевих бюджетів в повному обсязі, оскільки фіксується знищення та руйнування інфраструктури в регіоні в умовах мілітарного впливу;

доцільності впровадження пільг одночасно на рівні місцевих та державних податків у контексті запровадження спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання з метою активізації залучення інвестицій в умовах мілітарного впливу;

доцільності запровадження заохочувально-обмежувального спеціального правового режиму (механізму) господарювання з використанням фінансових та нефінансових інструментів стимулювання (обмежень) розвитку суб'єктів господарювання на деокупованих окремих районах Луганської області.

Директор

Максим СУТКОВИЙ

Алла Філіпова: 095 327 27 78

Вих. № 15-03/23-1 від 15.03.2023 р.

До Спеціалізованої вченої ради

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження

ТОВ «МР ТРЕЙД» підтверджує, що положення та науково-практичні рекомендації дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук з питань правового регулювання спеціального режиму господарювання, яка виконана Сребряком Станіславом Вадимовичем, знайшли практичне застосування.

По-перше, дослідження проходило під час зміни законодавства відносно спеціальних режимів господарювання в Україні. Тому теоретичне дослідження та практичне роз'яснення підходів у зміні напрямку розвитку спеціальних режимів господарювання, має значення для суб'єктів господарювання. Це в цілому відповідає Плану відновлення України та Плану пріоритетних дій Уряду із залучення іноземних інвесторів для відновлення території.

По-друге, сьогодні проходять процеси глибокої трансформації підходів до запровадження системи правового регулювання економічних відносин. Розробка та створення ефективних механізмів регулювання та функціонування спеціальних режимів провадження господарської діяльності в умовах антикризового регулювання в процесі дисертаційного дослідження має практичну цінність.

Довідка надана для подання в Спеціалізовану вчену раду з захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право.

Директор ТОВ «МР ТРЕЙД»

Рудич М.В.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

вул. Іоанна Павла II, 17, м. Київ, 01042; e-mail: uni@snu.edu.ua,
код ЄДРПОУ 02070714

07.04.2023 р. 266/19 На № _____ від _____

До спеціалізованої вченої ради

**Довідка
про впровадження результатів дисертаційної роботи**

Довідку видано Серебряку Станіславу Вадимовичу в тому, що наукові результати дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук з питань правового регулювання спеціального режиму господарювання використовуються в освітньому процесі Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, зокрема при підготовці здобувачів освіти за бакалаврською та магістерською освітніми програмами заочною та заочною, дистанційною формою навчання за спеціальністю 081 «Право» при викладанні дисциплін, що сприяють формуванню базових правових знань, вільній орієнтації у чинному законодавстві, здатності застосовувати законодавство у практичній діяльності, тлумачити та застосовувати норми права, юридично грамотно кваліфікувати факти порушення норм права, зокрема при викладанні курсів «Господарське право та процес», «Міжнародне економічне право», «Проблеми теорії права та юридичної практики».

Також певні наукові результати використовуються при викладанні курсу «Адаптація національного законодавства до вимог сталого розвитку», що викладається на освітній програмі «Право» третього (освітньо-наукового) рівня

**Перший проректор
Східноукраїнського національного
університету ім. В. Даля**

Дмитро МАРЧЕНКО

